

145495

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ PERSPEKTİFİNDEN
EGE SORUNLARI ve TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman
Prof. Dr. Tayyar ARI
145495

Ferhat PİRİNÇÇİ

BURSA 2005

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA EGE SORUNLARININ TEORİK PERSPEKTİFTE AÇIKLANABİLİRLİĞİ

I. TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA EGE SORUNLARINI AÇIKLAMA BİRİMİ ve ANALİZ ÇERÇEVESİ OLARAK LİBERALİZMİN KONUMU.....	4
II. REALİZMİN AÇIKLAYICI GÜCÜ BAĞLAMINDA TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ ve EGE SORUNLARI.....	7
III. REALİZM ve LİBERALİZM AÇISINDAN ÇATIŞMA VE İŞBİRLİĞİ.....	9
A. Uluslararası İlişkilerde Çatışma Olgusunun Realist ve Liberal Analizi.....	9
B. Uluslararası İşbirliği Açısından Realizm ve Liberalizm	16
IV. REALİST PERSPEKTİFTE GÜÇ, ULUSAL ÇIKAR ve ULUSAL GÜVENLİK.....	21
A. Güç Olgusu ve Ulusal Gücün Öğeleri.....	21
B. Ulusal Çıkar Olgusu.....	23
C. Realist Perspektifte Ulusal Güvenlik Sorunsalı ve Ulusal Güvenliğin Korunması	26
V. TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA LİBERALİZM ve REALİZMİN AÇIKLAYICILIĞININ ZAYIF KALDIĞI NOKTALAR.....	31

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN TEMEL
DİNAMİKLER

I. YUNANİSTAN'IN TÜRKİYE'YE YÖNELİK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN TEMEL DİNAMİKLER	36
A. Megali İdea ve Yunan Ulusal Kimliği	37
B. Yunanistan'ın Tarihsel Genişlemesi ve Yunan İrredantizmi.....	40
C. İki Dünya Savaşı Arası Dönem ve Revizyonizm Tehdidi.....	45
D. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem ve Komünist Tehdit.....	48
E. Yunan Dış Politikasının Değişen Önceliği ve Türkiye Faktörü.....	52
1. 1974 Sonrası Dönemde Türkiye'ye Yönelik Yunan Dış Politikasının Temel Dinamikleri	53
2. Türkiye'ye Yönelik Yunan Stratejik Doktrini Çerçevesinde Dengeleme Politikası.....	58
a) Dışsal Dengeleme.....	59
b) İçsel Dengeleme	62
II. TÜRKİYE'NİN YUNANİSTAN'A YÖNELİK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN TEMEL DİNAMİKLER	64
A. Jeostratejik Unsur.....	65
B. Tarihsel ve Kültürel Unsur.....	67
C. Çok Boyutluluk	68
D. Tehdit Algılaması Faktörü.....	71
E. Diğer Sorun Alanlarının Etkisi.....	76
F. Müzakere ve Caydırıcılık	79
G. Statükoculuk	84

III. ULUSLARARASI ve BÖLGESEL DİNAMİKLER.....	86
A. Uluslararası Dinamikler:ABD, NATO ve Avrupa Birliği	87
1. Türk-Yunan İlişkilerinde ABD ve NATO Faktörü.....	87
2. Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni Bir (F)aktör: Avrupa Birliği.....	90
B. Türk-Yunan İlişkilerinde Bölgesel İşbirliği ve Rekabet Parametresi.....	92
IV. ULUSAL GÜCÜN NİCEL UNSURLARI AÇISINDAN TÜRKİYE VE	
YUNANİSTAN'IN KARŞILAŞTIRILMASI	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EGE SORUNLARI VE SORUNLARIN ÇÖZÜLME veya ÇATIŞMAYA DÖNÜŞME OLASILIĞININ ANALİZİ

I. TARAFLARIN TEMEL YAKLAŞIMLARI ÇERÇEVESİNDE EGE	
SORUNLARININ KAVRAMSAL ANALİZİ	98
A. Doğu Ege Adalarının Silahlandırılması Sorunu	98
B. Kıta Sahaneliği Sorunu.....	110
C. Karasuları Sorunu	116
D. Hava Sahasına İlişkin Sorunlar.....	125
E. Statüsü Belli Olmayan Ada, Adacık ve Kayalıklar Sorunu	132
II. EGE SORUNLARI EKSENİNDE GELİŞEN TÜRK-YUNAN	
İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ.....	137
A. Soğuk Savaş Döneminde Ege Sorunları ve Türk-Yunan İlişkileri.....	137
B. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ege Sorunları ve Türk-Yunan İlişkileri ..	161
SONUÇ	184
KAYNAKÇA	187
EKLER	204

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AT	: Avrupa Topluluğu
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BMDHS	: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
EAM	: Ulusal Kurtuluş Cephesi
EDES	: Ulusal Cumhuriyetçi Yunan Cephesi
ELAS	: Halkın Ulusal Kurtuluş Ordusu
FIR	: Flight Information Region – Uçuş Bilgi Bölgesi
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ICAO	: International Civil Aviation Organisation - Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü
NOTAM	: Notice to Airmen - Havacılara Duyuru
PASOK	: Pan-Helenik Sosyalist Hareketi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak doğmasından sonra, devletler arası ilişkilerde ve uluslararası sistemde tarihsel açıdan oldukça hızlı sayılabilecek değişimlerin meydana gelmesi, uluslararası ilişkiler disiplininde meydana gelen olguları ve/veya olayları açıklamaya yönelik teorilerin de çeşitlenmesine ve zaman içinde eleştirilebilir olmasına yol açmıştır. Bu çerçevede sosyal bilimlerin diğer alanlarında olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de tek bir teoriye dayanarak tüm dış politika gelişmelerini ve uluslararası ilişkileri analiz etmek oldukça güçtür. Nitekim, Türk-Yunan ilişkileri bağlamında Ege sorunlarını analiz ederken kullanacağımız analiz çerçevesi de bu gerçek göz ardı edilmeyerek oluşturulmaya çalışılacaktır.

Yunanistan'la ilişkiler, Türk dış politikası açısından her zaman için ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Simgesel anlamda da olsa, bağımsızlıklarını birbirlerine karşı vermiş oldukları mücadelelerle sağlayan iki devletin ilişkileri, çıkarları arasındaki çakışmalar ve/veya çatışmalar ekseninde zaman zaman işbirliği, zaman zamansa çatışma unsurunu ön plana çıkarmıştır. Günümüzde her iki unsurun da gözlemlenebildiği Türk-Yunan ilişkilerini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, ilişkiler değişken toplamı bir görünümdeyken, ilişkileri Ege sorunları bağlamında ele aldığımızda sıfır toplamı niteliğin daha ön planda olduğu görülmektedir.

Genel çerçevede Türk-Yunan ilişkilerini, özelde ise Ege sorunlarını analiz edeceğimiz çalışma kapsamında, öncelikli olarak iki devlet arasındaki ilişkilerin kuramsal çerçevesi oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda ilk toplulukların oluşmasından beri süregelen ilişkilerin çatışma veya işbirliği ekseninde geliştiği göz önünde bulundurulduğunda, Türk-Yunan ilişkilerinin tek bir perspektiften ele alınması oldukça güçtür. Dolayısıyla Türk-Yunan ilişkilerinde sorun olan konuların hem realist hem de liberal unsurların dikkate alınarak çözülmesi daha açıklayıcı olacaktır.

Bu gerçeklikten hareketle çalışmanın birinci bölümünde realizm ve liberalizmin temel varsayımları karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacaktır. Öncelikle liberalizm ve realizmin açıklama birimi ve analiz çerçevesi olarak Ege sorunlarını açıklama güçleri, her iki teorinin temel varsayımları doğrultusunda ele alınacaktır. Sonra çatışma ve işbirliği bağlamında karşılaştırılacak olan iki perspektif arasındaki farklılıklar, daha sonra güce bakışları, ulusal çıkar ve ulusal güvenlik kavramları açısından ortaya konacaktır. Birinci bölümde son olarak, her iki perspektifin analiz çerçevesi olarak Türk-Yunan ilişkilerini ve Ege sorunlarını açıklamada zayıf kaldığı yönler üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türk-Yunan ilişkilerinin tarihsel geri planı, içsel ve dışsal parametreler dikkate alınarak incelenecektir. Nitekim Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik izlemekte olduğu dış politikanın birçok içsel ve dışsal dinamiği olmakla beraber; Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik politikası da ulusal ve uluslararası sistemden etkilenmektedir. Bununla birlikte, ilişkileri etkileyen ve/veya yönlendiren olgular arasındaki bağlantı ve bu olguların birbirlerine olan etkisi, bu bölüm kapsamında irdelenecektir. Bu doğrultuda, öncelikle Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik dış politikasını etkileyen temel dinamikler çerçevesinde, megali idea, Yunan ulusal kimliği, Yunan tarihsel genişlemesi ve Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar Yunan dış ve güvenlik politikasında yer alan öncelikler neden ve sonuçlarıyla birlikte ortaya konacaktır. Sonra, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasını etkileyen dinamikler olarak jeostratejik unsur, tarihsel ve kültürel unsur, çok boyutluluk, tehdit algılaması faktörü, diğer sorun alanlarının etkisi, müzakere ve caydırıcılık boyutu ve Ege sorunları bağlamında statükoculuk politikasına yer verilecektir. Daha sonra Türk-Yunan ilişkilerini etkileyen uluslararası ve bölgesel dinamikler ele alınacak ve son olarak da ulusal gücün nicel unsurları açısından Türkiye ve Yunanistan arasında bir karşılaştırma yapılacaktır.

Çalışmanın son bölümünde, öncelikle Türk-Yunan ilişkilerinde çatışma potansiyeli taşıyan ve bu boyutuyla sıfır toplamı bir görünüm sergileyen Ege sorunlarının kavramsal analizi, tarafların yaklaşımlarıyla paralel bir şekilde ele alınacaktır. Nitekim Doğu Ege Adalarının silahlandırılması, kıta sahanlığı, karasuları,

hava sahası ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar konularında yaşanan Ege sorunları, özellikle 1970’li yıllardan günümüze kadar, Türk-Yunan ilişkilerinin genel çerçevesinin oluşmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Daha sonra, teorik çerçeveye uygun olarak ve ikinci bölümde ele alınan dinamikler dikkate alınarak Ege sorunları ekseninde gelişen Türk-Yunan ilişkileri, tarafların çıkarlarının çatışmaya başladığı 1950’li yıllardan günümüze kadar olan dönemde analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA EGE SORUNLARININ TEORİK PERSPEKTİFTE AÇIKLANABİLİRLİĞİ

I. TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA EGE SORUNLARINI AÇIKLAMA BİRİMİ ve ANALİZ ÇERÇEVESİ OLARAK LİBERALİZMİN KONUMU

Uluslararası liberal teori, uluslararası ilişkilerde barış ve işbirliği konuları üzerinde yoğunlaşarak; liberal felsefenin bireysel özgürlük, liberal demokratik ilkeler, liberal ekonomik ilkeler...vb. ilkelerinin yaygınlaştırılması ile uluslararası ilişkilerde çatışmanın yerine barışın ve işbirliğinin egemen olacağını savunmaktadır. Bu noktada Türk-Yunan ilişkileri bağlamında yaşanmakta olan Ege sorunlarının işbirliği yoluyla çözümü konusunda da liberal perspektifin bazı varsayımlarının öne sürüldüğü görülmektedir. Gerek iki taraf arasında yaşanan sorunlar ve gerekse sorunların çözümü konusunda öne sürülen görüşlerin teorik perspektifte büyük ölçüde benzeştiği düşünüldüğünde, aşağıda liberal perspektifin uluslararası ilişkilere yönelik temel unsurları üzerinde durularak kuramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır. Bunun yanı sıra, liberalizmin uluslararası ilişkiler alanında realizmden farklılaşan diğer yönleri, teorik çerçeve içinde yeri geldikçe, realist perspektifle karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Andrew Moravcsik, liberal düşüncenin çetin özünü oluşturan üç varsayımından yola çıkarak, uluslararası ilişkileri açıklamaya yönelik uluslararası liberal teorinin üç farklı boyutta var olduğunu belirtmektedir¹. Bunların ilki, temel olarak **fikirsel liberalizm** (ideational liberalism)e göre devletlerin tercihleri ve devletler arasında çatışma ve işbirliği olgularının gerçekleşmesinde temel belirleyiciler, iç politikadaki

¹ Andrew Moravcsik, "Liberal International Relations Theory: A Social Scientific Assessment", Weatherhead Center For International Affairs, Working Paper No. 01-02, April 2001, <http://www.ciaonet.org/wps/moa04/index.html>, 03/04/2003, ss. 5-6.

sosyal kimlikler ve *değerler*dir. Bu noktada, ülkesel bütünlük, bağımsızlık ve ulusal güvenlik kavramları kendi başlarına bir amaç değil; bireylerin sosyal grupların taleplerine göre şekillenen tercihlerin uygulanmasıdır. Uluslararası liberal teorinin ikinci boyutunu ekonomik varlıklar ve sınır aşan eylemler çerçevesinde var olan **ekonomik liberalizm** oluşturmaktadır. Ekonomik liberalizm unsuru, devletlerin -iç politik ve transnasyonal aktörlerin pazar güdülerine göre şekillenen- bireysel ve kolektif davranışlarını açıklamaktadır. Buna göre temelde liberal ekonomik değerlerin yayılması ölçüsünde gelişen uluslararası ekonomik ilişkilerde gelinecek nokta, devletler üzerinde hem içsel hem de dışsal baskılar oluşturarak işbirliğini arttırıcı bir rol oynamaktadır. Ayrıca ekonomik liberalizm, güvenlik unsuru ile ilgili olarak ticaretin, savaş, zorlayıcı önlemler veya yaptırımlardan daha zenginleştirici bir olgu olduğunu belirtmektedir. Moravcsik'e göre uluslararası liberal teorinin üçüncü boyutunu iç politikadaki temsil esası çerçevesinde varlık gösteren **cumhuriyetçi liberalizm** oluşturmaktadır. Cumhuriyetçi liberalizm, sosyal taleplerin hangi iç politik kurumlarda ve nasıl bir araya getirilerek devlet politikası haline geldiği üzerinde durmaktadır. Buna göre toplumun büyük kesiminin tercihleri bir dış politika tercihi olarak kendini gösterirse yani temsilde tabana yayılma sağlanırsa, rasyonel ve özgür olan bireyler gibi devletler de çatışmadan kaçınacak ve rasyonel bir tercih olan işbirliğine yöneleceklerdir².

Viotti ve Kauppi ikilisi ise liberalizmin, "*devletler arası ilişkilerde savaş olgusunun giderek azaldığı ve ilişkilerin iyimser bir yapıda şekillendiği*" şeklindeki görüşünü dört etkenle açıklamaktadır³. Bunların birincisi, uluslararası ekonominin yaygınlaşmasıyla savaşların devletler açısından oldukça maliyetli bir hal aldığını savunan **ekonomik liberalizm** iken; ikincisi, demokratik sistemlerin artmasıyla -geçmişte olduğu gibi- savaş ve barışa küçük bir siyasal veya askeri seçkin grubunun karar veremeyeceğini savunan **demokratik liberalizmdir**. İkiliye göre, üçüncü etken, oyunun kurallarının tanımlanması, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler sayesinde devletler arasında var olan uyumsuzlukların barışçıl yöntemlerle çözüldüğünü ve küresel

² Ibid., ss. 6-7.

³ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, 2nd edition, New York: Macmillan Publishing Company, 1993, s. 231.

işbirliğini arttırdığını savunan **düzenleyici liberalizm**ken;; dördüncü ve son etken ise Batı toplumunun savaşların zararını yaşayarak öğrenmesidir.

Michael W. Doyle ise liberal görüşü savunan teorisyenlerin liberal bir uluslararası sistemin barışçıl bir ortama neden olacağını üç farklı liberal boyutta ele aldıklarını belirterek bunların, **demokratik liberalleşme, liberal modernleşme ve liberal uluslararasıılık** (liberal internationalism) olduklarını ifade etmektedir⁴. Bu üç benzer yaklaşımdan da hareketle, liberal öğretinin uluslararası ilişkilere bakış açısının birey temelli ve iç politika-dış politika ilişkiselliği ekseninde oluştuğu söylenebilir.

Ayrıca bireysel anlamda özgürlüğün geliştiği liberal devletler arasında çatışma veya savaş ihtimalinin oldukça düşük olduğu savunulmakla birlikte; savaş ihtimali, liberal devletlerle liberal olmayan devletler arasında veya liberal olmayan devletlerin kendi aralarında daha yüksektir. Bunun yanı sıra ekonomik ilişkilerin arttığı bir dünyada sermayenin ve üretim araçlarının baskıcı olmayan, risk faktörünü barındırmayan pazarlara gittiğini ve bu anlamda da devletlerin, sermayeyi ve üretim araçlarını kendilerine çekmek ve/veya ekonomik anlamda refaha ulaşmak için demokratik olmayan, çatışmacı ve baskıcı yöntemlerden kaçındığı savunulmaktadır⁵.

Ayrıca, liberalizm, uluslararası işbirliğine gidilmesi durumunda elde edilecek kazanç konusunda, bakılması gerekenin nispi kazanç yerine **mutlak kazanç** olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede bir üst otoritenin olmamasını anarşik yapı olarak gören liberal perspektif, anarşik yapının kesin bir şekilde işbirliğini engelleyici bir yapıda olmadığını öne sürmektedir. Dolayısıyla liberalizm, olası bir işbirliği durumunda işbirliğine giden tüm devletlerin kazanacak olmasını ifade eden mutlak kazanç çerçevesinde, devletlerin tümünün kazanacak olmasının tarafları işbirliğine teşvik edeceğini savunmaktadır⁶.

⁴ Michael W. Doyle, "Liberalism and the End of the Cold War", *International Relations Theory and the End of Cold War*, Richard Ned Lebow ve Thomas Risse Kappen (edt.), New York: Columbia University Press, 1996, <http://www.ciaonet.org/book/lebow/Lebow04.html>, 04/01/2003, ss. 33-37.

⁵ Ibid., ss. 38-41.

⁶ Robert Powell, "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", *The American Political Science Review*, Volume 85, Issue 4, December 1991, s. 1305.

II. REALİZMİN AÇIKLAYICI GÜCÜ BAĞLAMINDA TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ ve EGE SORUNLARI

Türk-Yunan ilişkileri, genel bağlamda değerlendirildiğinde değişken toplamı bir görünüm sergilemekteyken; Ege sorunları bağlamında ele alındığında ilişkiler, sıfır toplamı bir görünüm sergilemektedir. Bu bağlamda, realizmin Türk-Yunan ilişkilerini açıklayıcılığı ilk olarak aktör sorunu çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Zira, realizm uluslararası ilişkilerin en temel ve en önemli aktörü olarak devletleri görmektedir. Uluslararası ilişkiler analizlerinde devleti analiz birimi olarak ele alan realizm, çok uluslu şirketler, transnasyonel örgütlenmeler...vb. devlet-dışı aktörlerin varlığını yadsımamakla beraber; bunların devletin yanında daha az öneme sahip olduklarını iddia etmektedir⁷. Devletlerin haricinde Birleşmiş Milletler (BM) ve Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (NATO) gibi uluslararası örgütler de, bağımsız, egemen ve otonom devletler tarafından oluşturulduğu için; kendi başlarına temel aktör olarak kabul edilemezler. Dolayısıyla realizme göre uluslararası ilişkilerde yoğunlaşma devletler ve devletler arasında meydana gelen ilişkiler üzerinde olmalıdır⁸.

Aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, Türk-Yunan ilişkileri çerçevesinde Ege sorunları konusunda yaşanan çatışmada ele alacağımız temel aktörler, devletler olacaktır. Zira Ege sorunları, her iki devletin doğrudan egemenliğini ve dolayısıyla ulusal güvenliğini ilgilendirdiğinden veya en azından bu şekilde bir algılama her iki taraf için de söz konusu olduğundan analiz birimi olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Yunanistan kabul edilecektir. Kaldı ki, Türk-Yunan ilişkilerinin analizinde bazı durumlarda uluslararası örgütlenmelerin dışsal etkileri görülse bile; realist perspektiften hareketle, bu yapılanmaların nihai olarak egemen, otonom ve bağımsız devletlerin katılımıyla oluştuğu, bunların devletlerin iradesinden bağımsız hareket edemeyeceği ve/veya bu yapılanmaların Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanmakta olan Ege sorunlarına yönelik etkisinin minimum düzeyde olduğu varsayılacaktır.

⁷ Viotti ve Kauppi, op.cit., ss. 5-6.

⁸ Ibid., s. 35; Robert Gilpin, "The Richness Tradition of Political Realism", *International Organization*, Volume 38, Issue 2, Spring 1984, s. 300.

Ayrıca realizme göre, devlet üniter ve rasyonel yapıya sahip bir aktördür. Burada üniter yapıdan kastedilen, devlet içinde dış politika yapımı bağlamında var olan farklılıkların devletin yapısı içinde çözümlendiği ve dışarıya karşı tek vücut halinde hareket ederek, sadece bir politikanın ortaya çıktığıdır⁹. Bu noktada realist bakış açısına göre devlet kalın bir metaforik kabukla kaplanmış olarak görülmektedir. Realizmde devletin herhangi bir zaman aralığında belirli bir soruna ilişkin tek bir politikası söz konusudur ve devlet var olan tüm dış politika alternatifleri arasından en rasyonel olanı tercih eder. Ayrıca, iç politika ile dış politika arasında keskin bir sınır olduğuna dikkat çeken realizm; liberalizmden farklı olarak iç politika ile dış politika arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığını, bir devletin dış politikasının, devletin çıkarlarına uygun bir şekilde iç politikadan bağımsız olarak belirlendiğini ve uygulandığını savunmaktadır¹⁰.

Bunun dışında bir devletin politikasında zaman zaman farklılıklar gözlemlenmekteyse de; bu durum, devletin çıkarında ortaya çıkan farklılaşmalardan, devletin sahip olduğu güçte veya bölgesel ve uluslararası güç dengesinde meydana gelen değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Realizmde devlet bürokrasisi içindeki grupların, hükümet-dışı örgütlenmelerin ve transnasyonal aktörlerin politika yapımına etkide bulundukları bir anlamda göz ardı edilmekte ve nihai aşamada ortaya çıkan politika, devletin çıkarının dışı yansıması olarak nitelendirilmektedir. Bir başka ifadeyle, realizmde devletin egemenliği esas kabul edilmekte; egemen bir devletin içinde yer alan tüm unsurların süreci etkilemede özerk, bağımsız bir niteliğe sahip olmadıkları varsayılmaktadır. Oysa liberalizmde esasa alınan birey ve sosyal gruplardır ve bu bağlamda dış politika olgusu da bu birey ve grupların tercih, karar ve düşüncelerin toplamını ifade etmektedir.

Bunun yanı sıra realizm ve liberalizm, uluslararası ilişkilerin gündemi konusunda da farklı bakış açılara sahiptir. Uluslararası ilişkilerin gündemi konusunda belirli bir hiyerarşinin olduğunu savunan realizme göre, ulusal güvenlik konuları ve askeri konular, uluslararası ilişkilerin asıl gündemini oluşturmakta ve yüksek politika

⁹ Deniz Ülke Arıboğan, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri: Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi*, Üçüncü Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2001.s. 36.

¹⁰ Atilla Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 2. Baskı, Atilla Eralp (der.), s. 76.

(high politics) olarak ifadelendirilmekteyken; diğer sosyoekonomik konular ikinci dereceden öneme sahip olup alçak politika (low politics) olarak adlandırılmaktadır¹¹. Buna karşılık liberal perspektif uluslararası ilişkilerin gündemi konusunda belirli bir hiyerarşinin olduğu varsayımını reddetmekle beraber; sosyoekonomik konuların da en az askeri ve güvenlik konuları kadar önemli olduğunu savunmaktadır. Kaldı ki liberal perspektif, uluslararası ilişkiler gündemine ekonomi ve demokrasi gibi liberal değerler açısından bakmakta olduğundan böyle bir hiyerarşinin varlığından söz edilemez.

III. REALİZM ve LİBERALİZM AÇISINDAN ÇATIŞMA VE İŞBİRLİĞİ

İlk toplumsal örgütlenmelerin ortaya çıkışından günümüze kadar olan dönemde, tüm örgütlenmeler arasında süre gelen ilişkilerin dönemsel olarak çatışma ya da işbirliği çerçevesinde gerçekleştiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda; Türk-Yunan ilişkileri bağlamında Ege sorunlarının analiz çerçevesi de çatışma ve işbirliği olguları temeline oturtulacaktır. Bu noktada öncelikle açıklayıcılık açısından realizme daha yakın duran çatışma olgusu ve bu olgunun teorik boyutu ortaya konduktan sonra açıklayıcı unsurları açısından liberalizme daha yakın bir kavram olan işbirliği kavramı ele alınacaktır. Çatışma ve işbirliği kavramları ele alınırken realizm ve liberalizmin bu kavramlara ve uluslararası ilişkilere bakış açısı ile iki paradigma* arasındaki temel teorik farklılıklar da karşılaştırmalı bir şekilde incelenecektir.

A. Uluslararası İlişkilerde Çatışma Olgusunun Realist ve Liberal Analizi

Çatışma kavramı, uluslararası ilişkiler alanında daha çok realist paradigmanın temel öngörülerine daha yakın duran bir kavram olma özelliğine sahiptir. Genel kanının

¹¹ Viotti ve Kauppi, op.cit., s. 7; Arıboğan, op.cit., s. 37.

* Paradigma kavramı, genel bir analiz çerçevesi oluşturmaya dönük düşünceler bütünü olup, temel olarak geçerli bilgi kriterlerini ve felsefi varsayımları bir araya getiren bir çerçeve anlamına gelmektedir. Bkz. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2002, ss.23-25.

aksine, sadece silahlı bir çarpışmayı veya savaşı ifade etmeyen çatışma olgusu, en genel anlamıyla taraflar arasında var olan **çıkar uyuşmazlığını** ifade etmektedir. Dougherty ve Pfaltzgraff çatışmayı “belirli bir insan grubunun uzlaşmaz nitelikteki amaçları veya hedefleri için, bir diğer gruba veya gruplara karşı çıkışı” şeklinde ifadelendirirken¹²; Lewis A. Coser çatışmayı “değerler, kıt olan kaynaklar, statü ve prestijle ilgili olarak; amacın rakibine zarar vermek, rakibini etkisiz hale getirmek veya devre dışı bırakmak olduğu mücadele biçimi” olarak tanımlamaktadır¹³.

K. J. Holsti’ye göre ise çatışma “belirli taraflar arasında belirli bir konu üzerinde gerçekleşen uyuşmaz tutumlar, düşmanca davranışlar ve çeşitli şekillerde gerçekleşen diplomatik ve askeri hareketler nedeniyle oluşan sistematik şiddet durumu” olarak tanımlanmaktadır¹⁴. Bu üç tanımda da görüldüğü gibi taraflar arasında çatışma durumunun -hangi boyutta yaşanırsa yaşansın- gerçekleşebilmesi için arada mutlaka bir çıkar uyuşmazlığının var olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra kavramsal açıdan aralarında var olan küçük farklılıklar nedeniyle, çatışma kavramının rekabet veya gerilim kavramlarıyla da karıştırılmaması gerekir. Çatışma kavramından farklı bir kavram olan rekabet, ancak bir tarafın bir diğerini ortadan kaldırma, ona zarar verme veya onu etkisiz hale getirme noktasına geldiği ölçüde çatışma kavramıyla özdeş olarak kabul edilebilir. Gerilim kavramı ise, genellikle çatışma öncesi durumu yansıttığı ölçüde ve gerilimi doğuran nedenlerle çatışmayı doğuran nedenler aynı olduğu ölçüde çatışma kavramıyla özdeş olarak kabul edilebilir. Zira, çıkarların farklı algılanmasından kaynaklanan ve karşı tarafa yönelik kuşku ve korkuyu barındıran gerilim; algılama ve düşünceden öteye gitmediği, karşı tarafı ortadan kaldırmayı, ona zarar vermeyi amaçlamadığı ölçüde çatışma durumu olarak görülmemektedir. Bu nedenlerden dolayı rekabet ve gerilim, genel anlamda çatışma kavramı ile özdeş kavramlar olmadığı halde,

¹² James E. Dougherty and Robert L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, 3rd edition, New York: Harper Collins Publishers, 1990, s. 187.

¹³ Lewis A. Coser, *The Functions of Social Conflict*, New York: The Free Press, s. 3’den aktaran Ibid.

¹⁴ K. J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, 7th edition, New Jersey: Prentice Hall, 1995, s. 328.

ele alınan durumun boyutu ve niteliği itibarıyla zaman zaman çatışma kavramıyla aynı anlamda kullanılabilir¹⁵.

Taraflar arasında var olan çıkar uyumsuzluğu veya çatışma durumu, silahlı bir çarpışma veya savaş şeklinde kendini gösterebileceği gibi; taraflar arası müzakerelerde veya oyun teorisine bağlı olarak belirli matematiksel hesaplamalara dayalı bir şekilde gerçekleştirilmek istenen politikalarda da kendini gösterebilmektedir. Zira, günümüzde uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmelerle beraber, çatışma türlerinden müzakere türü çatışmalar, devletler arasında en sık yaşanan çatışma durumunu ifade etmektedir. Ancak, çatışma türlerinden savaş türü çatışmanın gerçekleşebilirliği, geçmişe oranla daha zor görülmekle beraber; tarafların çıkarları arasındaki uyumsuzluğun kesin bir şekilde belirttiği ve yapılan müzakerelerle bir sonuca varılamadığı durumlarda savaş türü çatışmanın yaşanabileceği gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Bunun yanı sıra müzakere türü çatışmalarda yapılan müzakerelerle asıl amaçlanan, temsil edilen tarafın çıkarı doğrultusunda karşı tarafın aleyhine bir şeyler kazanmak olsa da; bu çatışma türünde durumun her zaman sıfır toplamı olacağını söylemek doğru değildir. Nitekim, yapılan müzakerelere ve durumun niteliğine bağlı olarak, bir tarafın kazancı diğerinin kesin bir şekilde kaybı anlamına gelmeyebilmekte; dolayısıyla durum sıfır toplamıdan değişken toplamı bir yapıya girebilmektedir.

Savaş türü çatışmalar ise genellikle silahlanma yarışı ve tırmanma sonucu gerçekleşen bir ortamda meydana gelmekte olup, her iki tarafın da mutlaka kazanmak istemesi nedeniyle sıfır toplamı bir yapıya sahiptir. Oyun türü çatışmalarda, bir takım kurallar çerçevesinde önceden belirlenmiş stratejilere göre hareket eden taraflar, kendi alternatifleri arasından en rasyonel olanı seçmeye çalışır. Müzakere türü çatışmalarda olduğu gibi, oyun türü çatışmalar da sıfır toplamı olabileceği gibi, oyunlarda işbirliği olgusu da söz konusu olabilmekte ve oyun olayın niteliğine ve boyutuna bağlı olarak değişken toplamı bir görünüm sergileyebilmektedir¹⁶.

Sosyal bilimlerin bir çok alanında olduğu gibi, çatışma olgusu üzerinde çalışan uzmanlar da çatışmanın nedenleri konusuna, mikro ve makro yaklaşım olmak üzere iki

¹⁵ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Genişletilmiş 4. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2001, ss. 361-362.

¹⁶ Ibid., ss. 363-367.

farklı açıdan yaklaşmaktadırlar. Bu farklılık kendini en fazla psikoloji ve sosyoloji disiplinlerinde göstermektedir. Psikologlar, çatışmanın nedenlerini bireyi temel alan analizlerle incelerken; sosyologlar çatışmanın nedenlerini etnik, dinsel...vb gruplar ve ulus-devlet gibi oluşumları temel alarak incelemektedir. Psikolojinin yanı sıra çatışma olgusunu, mikro çatışma teorisiyle açıklayanlar genel olarak biyologlar, sosyal psikologlar, oyun teorisyenleri ve karar verme teorisyenleri iken; çatışma olgusunu makro çatışma teorisiyle ele alanlar genellikle antropologlar, coğrafyacılar, örgütlenme, iletişim ve sistem teorisyenleri ile siyaset bilimciler ve uluslararası ilişkiler teorisyenleri olmaktadır¹⁷.

Çatışmanın nedenlerini mikro yaklaşımla ele alanlar, analizlerini bireye dayalı olarak gerçekleştirmektedirler. Burada çatışmanın nedenlerine mikro yaklaşımla yaklaşan teorisyenlerin de kendi aralarında ikiye ayrıldıkları göze çarpmaktadır. Bu ikilik, büyük ölçüde uluslararası ilişkiler disiplininde insanın doğasına yönelik iki farklı yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Mikro çatışma teorisi şeklinde nitelendirebileceğimiz bireye dayalı çatışma analizi yapan ilk grup teorisyenlerin kalkış noktası, insanın doğasına oldukça olumsuz yaklaşan realist perspektif ve dolayısıyla Hobesiyen görüşle aynı paraleldedir. Realist perspektifte insan, doğası itibariyle bencil, çıkarıcı, saldırgan, güç ve üstünlük arayan bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda Thomas Hobbes, herkesin birbiriyle mücadele içinde olduğu bir ortamda kavganın (çatışmanın) insan doğasında bulunmasının üç temel nedeni olduğunu belirtmektedir: *Rekabet*, *güvensizlik* ve *ün* (prestij). Buna göre rekabet insanları kazanmak için, güvensizlik insanların kendi güvenliğini ve kazançlarını korumak için, prestij ise şan ve şöhret için insanları mücadele etmeye (çatışmaya) sevk etmektedir¹⁸. Hobbes'un yanı sıra, realizmin en önemli temsilcilerinden biri sayılan ve uluslararası ilişkiler alanında siyasal gerçekliğin temel ilkelerini ortaya koyan Hans J. Morgenthau da insanın doğası itibariyle kötü, günahkar ve ilişkilerinde çıkarıcı olduğunu ve bu bağlamda güç ve çıkar peşinde koştuğunu ifade etmektedir¹⁹. Dolayısıyla realizm, insanın doğasından hareket

¹⁷ Dougherty ve Pfaltzgraff, op.cit., s. 189.

¹⁸ Thomas Hobbes, "Of the Natural Condition of Mankind", *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, 2nd edition, Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi (Edt.), New York: Macmillan Publishing Company, 1993, ss. 95-96.

¹⁹ Siyasal gerçekliğin temel ilkeleri için bkz. Dougherty ve Pfaltzgraff, op.cit., ss.95-97.

ederek, uluslararası ortamın anarşik bir yapıda olduğunu ve bu anarşik yapı içinde de çatışma olgusunun normal karşılanması gerektiğini savunmaktadır. Gilpin'in ifadesiyle *anarşi uluslararası yapı açısından bir kural iken; düzen, adalet ve moral değerler birer istisnadan ibarettir*²⁰.

Çatışmanın nedenleri konusunda yine bireye dayalı mikro yaklaşımı benimseyerek analizlerde bulunmayı tercih eden diğer grubun insan doğasına yaklaşımı ise liberalizmle paralellik göstermektedir. Bu çerçevede çatışma analizlerinde bireyi temel alan ve Kantiyen görüşe sahip olan grubun insan doğasına yaklaşımı oldukça iyimserdir. Devletin soyut bir kavram olduğunu ve temel alınması gereken olgunun insan olması gerektiğini iddia eden bu gruba göre, insan temelde iyi ve mükemmeldir. Bu yaklaşım, insanlarda görülebilen çatışma gibi irrasyonel öğelerin, çevresel koşulların iyileştirilmesiyle ortadan kaldırılabilceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla çatışmanın nedeninin özünde iyi olan insan doğasından kaynaklanmadığını savunan bu yaklaşıma göre, çatışmaya yol açan çevresel koşulların düzeltilmesiyle çatışmanın önlenebileceği ve işbirliği ve barış ortamının oluşturulabileceği savunulmaktadır. Bu noktada her iki yaklaşımın kabul ettiği ancak farklı anlamlar yüklediği anarşi kavramı önemlidir. Zira liberalizm, uluslararası anarşik yapıya bir üst otoritenin bulunmaması açısından yaklaşmaktayken; realizm, uluslararası anarşik yapıya nispi kazançlar doğrultusunda bir işbirliği ortamının oldukça zor görünmesi açısından yaklaşmaktadır²¹. Çatışmanın nedenlerini makro düzeyde ele alan yaklaşım ise, genellikle sosyolojik nedenler üzerinden hareket ederek toplum düzeyinde, ulus-devlet düzeyinde veya daha geniş sosyal gruplar düzeyinde görülen çatışma olgusu ve bunun nedenleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda makro çatışma teorilerine göre genel olarak uluslararası çatışmanın nedenlerini, devletler arasındaki sosyoekonomik dengesizlikler ve modernleşmenin hızlı bir şekilde yaşanması, devletlerin yapısı, uluslararası sistemin yapısı ve silahlanma olarak ifade edebiliriz²².

Uluslararası ilişkiler alanında görülen ve üzerinde bir çok araştırma yapılan çatışma olgusunda, çatışmaya muhatap olan en az iki tarafın olması gerekliliği, teorik

²⁰ Gilpin, op.cit., s. 290.

²¹ Powell, op.cit., s. 1305.

²² Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, op.cit., ss. 371-385.

düzye aktör sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda uluslararası politika ve uluslararası ilişkilere baktığımızda realizm ve liberalizm arasında aktör sorunu konusunda önemli farklılıkların olduğu görölmektedir. Uluslararası ilişkiler analizlerinde daha çok çatışma ve savaş olguları üzerinde duran realizme göre, devlet uluslararası ilişkilerin en temel ve/veya en önemli aktörüdür. Bu varsayım, realizmin en temel savlarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca realizm, insan doğasından hareketle devletlerin de güç ve güvenlik güdüleriyle hareket ettiğini savunmaktadır²³.

Realizmin devleti temel aktör olarak yücelten bu yaklaşımına karşılık, liberalizmde bireyi temel alan bir yaklaşım söz konusudur. Zira uluslararası ilişkilere yönelik farklı bir açıklama boyutu getiren klasik liberal paradigma ve bu bağlamda uluslararası liberal teoriye göre, uluslararası ilişkilerin temel aktörleri sadece devletler değil; aynı zamanda bireyler ve diğer sosyal gruplardır. Uluslararası ilişkilerin sadece devletler arası ilişkilerden ibaret olmadığını savunan ve bu bağlamda pluralist bir görüşü benimseyen liberalizm, devletler dışında diğer sosyal gruplar, transnasyonal örgütlenmeler, çokuluslu şirketler, uluslararası örgütler ve bireyler arasında meydana gelen ilişkileri de uluslararası ilişkiler kapsamı içinde değerlendirmekte ve bunları, uluslararası ilişkilerde birer aktör olarak kabul etmektedir. Andrew Moravcsik'e göre, uluslararası liberal teoride bireylerin ve diğer sosyal grupların talepleri, analiz açısından devletlerin davranışlarından öncelikli olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda birey ve grupların çıkarlarını gerçekleştirirken var olan kıtlık durumu ve çıkarlar arasındaki farklılıklar, taraflar arasında rekabeti de olağan hale getirmektedir. Zira, uluslararası politikada var olan çatışma veya düzen durumu da bu ilişkisel boyuttan kaynaklanmaktadır²⁴.

Devlete bakışı açısından realizmden farklı bir yaklaşım sergileyen liberalizmde devletler, iç politikada yer alan bazı toplulukları temsil eden ve bu toplulukların rasyonel çıkarlarını uluslararası politika alanında hayata geçirmeye çalışan soyut yapılanmalardır. Burada pluralist bir anlayışla, devletin alt örgütlenmeler ve birimlerden oluşan parçalı bir yapıya sahip olduğunu kabul edildiği görölmektedir. Bu çerçevede çıkar grupları başta olmak üzere sivil toplum kuruluşları, bireyler, bürokratik

²³ Gilpin, op.cit., ss. 290-291; Arıboğan, op.cit., s. 35.

²⁴ Moravcsik, op.cit., s. 2.

yapılanmalar gibi aktörler devletin karar alma yapısında etkilidir ve/veya devlet, birebir bu alt yapılanmaların çıkarlarını gözeten ve gerçekleştirmeye çalışan bir role sahiptir. İç politikaya yönelik liberal teoride devlet, bir aktör olarak değil; toplumsal aktörlerin (bireyler, çıkar grupları...vb.) birleşmeleriyle her seferinde yeniden oluşan ve farklı bir boyut kazanan bir soyut kurum olarak karşımıza çıkmaktadır²⁵.

Liberalizme göre, devletlerin dış politikası, devlet içindeki bireylerin, sosyal grupların, çıkar gruplarının ve sivil toplum kuruluşlarının değerlerinden bağımsız olarak gelişemez; aksine dış politika, iç politika alanında etkinlik gösteren aktörlerin tercih ve önceliklerine göre, bu tercih ve önceliklerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak belirlenir ve uygulanır. Bu noktada iç politika ile devletlerin dış politikası arasında yakın bir ilişkinin varlığı söz konusudur²⁶. Uluslararası ilişkilerde Machiavelist bir anlayışla moral ilkelerden ziyade çıkar güdüsüyle hareket eden realist perspektife göre; dış politika, moral ilkelerden soyut, devletlerin çıkarlarına göre oluşturulmuş ve çıkarı gerçekleştirmeye yönelik eylemlerdir²⁷. Liberal perspektif ise iç politika ile dış politika arasında yakın bir ilişki kurduğundan ve bireyler, sosyal gruplar ve kamuoyunun tercihleri doğrultusunda dış politikaların oluştuğunu savunduğundan; moral ilkeleri soyutlamamaktadır.

Gerek realist gerekse liberal paradigma açısından çatışma olgusunu ele aldığımızda, iki teori arasında çatışmanın analizi açısından önemli farklılıklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Realizm, uluslararası ilişkilerde bir çok analizde olduğu gibi, çatışmaların analizinde de devleti analiz birimi olarak ele almaktadır. Bu çerçevede realizm insan doğasına yönelik olumsuz bakış açısından hareketle, devletler arasında yaşanan çatışmaların, devletlerin çıkarlarının belirli bir hareket veya tutum nedeniyle uyuşmaması ile ortaya çıktığını ve bunun genel nedeninin güç veya kazanç elde etmek, elde edilen gücü korumak ve güvenliğini sağlamak ve prestij için olduğunu savunmaktadır²⁸. Buna karşılık uluslararası liberal teori, analizlerinde analiz birimi olarak birey ve sosyal grupları almaktadır. Moravcsik, devletler arası ilişkilerde

²⁵ Ibid., ss. 2-3.

²⁶ Ibid., s. 6.

²⁷ Gilpin, op.cit., s. 303.

²⁸ Holsti, loc.cit., Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri..., op.cit., s. 188;

çatışmanın nedenini, üç sosyal faktörle ilişkilendirmektedir: Temel inançlara bağlı olarak birbiriyle çelişkili ve zıt iddialar, mallarda olabilecek aşırı kıtlık ve sosyal etki düzeyinde meydana gelen aşırı eşitsizlik²⁹. Diğer bir ifadeyle farklı değer ve ideolojilere sahip olmak, kaynak yetersizliği ve kaynakların dağılımındaki eşitsizlikten dolayı çatışma olgusu ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında yanlış algılama ve bunun ortaya çıkardığı kuşku, korku ve endişe de çatışmaya yol açan önemli nedenler arasında bulunmaktadır.

Türk-Yunan ilişkileri ve dolayısıyla Ege sorunlarının analizi esnasında, realist ve liberal unsurları birlikte ele almaya özen gösterilecektir. Soğuk savaş döneminde süreç üzerinde pek etkisi görülmeyen liberal unsurların, özellikle soğuk savaş sonrası dönemde belirgin biçimde artmasıyla beraber, süreci etkilemedeki işlevselliği ve sorunun çözümüne yönelik katkı düzeyi tartışılacaktır. Bununla beraber sorunun taraflar açısından egemenlik sorunu olarak görülmesi, realist unsurların etkisini geçmişte olduğu gibi günümüzde de daha belirgin kılmaktadır. Tarafların birbirlerine yönelik uyguladıkları politikalarda, karşılıklı algılamalara ve uluslararası sistemin yapısına uygun olarak dönemsel temelde bazı farklılıklar görüle de; bunların konjonktürel etkilerden kaynaklanan ve dış politika amaçlarından ziyade, sadece araçların gözden geçirildiği durumlar olduğu kabul edilecektir.

B. Uluslararası İşbirliği Açısından Realizm ve Liberalizm

Uluslararası ilişkiler alanında işbirliği kavramı, liberalizmle yan yana kullanılan bir kavram olarak görülmektedir. Zira liberal perspektifle, hem iç politika hem de uluslararası politika bağlamında yapılan analizler, işbirliği ve barış olgularını açıklamaya yönelik olmuştur. Liberalizm, başlı başına işbirliğini öngören ve işbirliği aracılığıyla uluslararası barış ve güvenlik sorunlarına çözüm bulunabileceğini savunan bir felsefi anlayıştır. Oysa realizm özünde çatışma kavramı üzerine inşa edilmekte ve çatışmanın doğal bir süreç; işbirliğininse istisnai bir durum olduğunu savunmaktadır.

²⁹ Moravcsik, op.cit., s. 2.

Liberalizm, bir felsefe olarak bireyler, sosyal gruplar ve devletler arasında işbirliği ortamının rahatlıkla sağlanabileceğini savunmaktayken; realizm, herkesin birbiriyle mücadele içinde olduğu anarşik bir ortamda devletlerin işbirliğine gitmesinin zor bir durum olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda uluslararası işbirliği açısından realizm ve liberalizm konusunu ele alırken, öncelikle kavramsal çerçevede işbirliği olgusu ele alınacak, daha sonra realist ve liberalist perspektifin uluslararası işbirliğine bakışı ve aralarındaki temel farklılıklar üzerinde durulacaktır.

Uluslararası ilişkiler genelinde ve devletler arası ilişkiler özelinde işbirliği olgusunu ele almadan önce, günümüz dünyasında devletler dışında bireyler, uluslararası ve hükümet-dışı örgütlenmeler ve sivil toplum kuruluşları arasında milyonlarca işlemin gerçekleştiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Yapılan bu işlemlerin bir çoğunun herhangi bir tehdit veya organize şiddet ihtimali içermediği düşünüldüğünde ise, bu oluşumlar arasında gerçekleşen ilişkiler sonucunda meydana gelen işbirliğinin, insanların gündelik hayatlarını kolaylaştırıcı ve rahatlatıcı yönleri olduğu iddia edilebilir³⁰.

Uluslararası işbirliğinin siyasal sürecinin dört aşamadan oluştuğunu belirten Holsti'ye göre, ilk aşama belirli *bir konunun sorun yaratmaya başlamasıdır*. Bu noktada çevresel anlamda, siyasal veya sosyal şartlarda meydana gelen herhangi bir değişimi sorun olarak tanımlayan Holsti, uluslararası işbirliğinin ikinci aşaması olarak *sorunun tanımlanmasını* ifade etmektedir. Sorunun tanımlanması aşamasında hükümet-dışı örgütlenmeler uluslararası ilişkiler alanında önemli bir rol oynamaktadır. Zira, devlet dışındaki bireyler, bilim adamları ve özellikle de hükümet-dışı örgütlenmeler, sorunu kamuoyunun bilgisine sunarak, soruna dikkat çekmekte ve bu bağlamda devletlerin sorunun çözümü için harekete geçmesinde etkili olmaktadır³¹.

Ortaya çıkan sorunun tanımlanmasından sonra üçüncü aşama olarak *sorunun çözümü için müzakerelerde bulunulması* aşaması gelmektedir. Devletlerin sürece aktif olarak girdiği bu aşama, sorunun çözümü konusunda üstlenilmesi gereken bazı maliyetler ve fedakarlıklar doğurması nedeniyle ve bu maliyet ve fedakarlıkların kim

³⁰ Holsti, op.cit., s. 361-363.

³¹ Ibid., s. 364.

veya kimler tarafından karşılanacağı sorunu yönünden önemlidir. Uluslararası işbirliği sürecinde son aşama ise yapılan müzakereler sonucunda *sorunu çözmeye yönelik bir düzenlemenin yapılmasıdır*. Yapılan düzenleme, sorunun niteliğine göre iki taraflı bir düzenleme şeklinde olabileceği gibi; çok taraflı bir antlaşma şeklinde veya uluslararası örgütler vasıtasıyla yapılan bir düzenleme şeklinde olabilir³².

Realizmle liberalizm arasında uluslararası çatışma ve işbirliği kavramına yönelik farklı yaklaşımların temelinde, aslında bu iki felsefi anlayışın insan doğasına farklı bakış açıları yatmaktadır. İnsana kötümser yaklaşarak onu bencil ve çıkarıcı olarak niteleyen realizmin bu yaklaşımı gereği, devlet de bencil, çıkarıcı, yayılmacı ve güçlü ön planda tutan bir yapıya sahip olmakta ve bu noktada çatışma, olağan bir durum olarak görülmektedir. Oysa insan doğasını olumlu, iyimser, uzlaşmacı olarak gören liberalizme göre ise doğal olan işbirliği olup, çatışma olağandışı bir durumu yansıtmaktadır ve bu durum, devletler arasında işbirliğiyle önlenabilir ve çözümlenebilir. Ayrıca iç politika ile dış politika arasında net bir ayrım olduğunu savunan realizme göre, bir devlet gibi üst otoritenin olduğu bir ülke içinde yaşayan insanlar arasındaki düzen durumu, bir üst otoritenin olmadığı ve herkesin çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla birbiriyle mücadele içinde olduğu uluslararası ilişkilerde yoktur³³.

Bu bağlamda uluslararası yapıyı anarşik olarak tanımlayan realist perspektifin uluslararası işbirliğine yönelik yaklaşımı da şüphelidir. Bu noktada ulusal çıkarlarına göre hareket eden devletlerin, ulusal çıkarları birbiriyle çatışabilmektedir. Uluslararası anarşik yapı, devletler arası ilişkilerde rekabet ve çatışmaya neden olmakla beraber; devletlerin ortak çıkarlara sahip olduğu durumlarda bile, devletleri işbirliğine gitmekten alıkoymaktadır³⁴.

Uluslararası liberal teorinin uluslararası işbirliğine yönelik yaklaşımı yukarıda ifade edildiği gibi, yine insanın doğasına indirgenerek açıklanmaktadır. İnsanın temelde iyi, işbirliğine yatkın bir doğası olduğunu ifade eden bu perspektife göre, (realistlerin

³² Ibid.

³³ Eralp, op.cit., ss. 73-80.

³⁴ Joseph M. Grieco, "Anarchy and Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", *International Organization*, Volume 42, Issue 3, Summer 1988, s. 485; Charles L. Glaser, "Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help", *International Security*, Volume 19, Issue 3, Winter 1994-1995, ss. 50-51.

uluslararası ilişkilere hakim olan anarşik yapı varsayımı ve devletler arasındaki ilişkilerde var olan kuşku ve güvensizlik durumu kabul edilmekle beraber) bireyler arasında var olan çıkar uyumu, devletler arası ilişkilerde de mümkün olabilir ve bu bağlamda var olan çıkar uyumuna bağlı olarak devletler arasında işbirliğine gidilebilir³⁵. Bir devlet içinde yaşayan bireylerin, çıkar gruplarının ve diğer sosyal grupların tercih ve önceliklerinin uluslararası ilişkiler alanında devletler tarafından temsil edildiğini savunan uluslararası liberal teoride, devletler tarafından ülkesel bütünlüğün, ulusal bağımsızlığın ve ulusal güvenliğin sağlanmasının ve savunulmasının nedeni, ülke içindeki birey ve sosyal grupların talep ve tercihlerinin hayata geçirilmesi ve uygulanmak istenmesidir³⁶.

Realist ve liberal perspektiflerin işbirliğine yönelik yaklaşımlarında böyle bir etkileşimden elde edilecek sonuç ve beklentiler de önemli rol oynamaktadır. Örneğin realist perspektif, uluslararası işbirliği konusunda **nispi kazanç** (relative gain) kavramı üzerinde durarak devletlerin kendi gücüne dayalı politikalar izlediği ve varlığını sürdürmenin kendi kendine yeterli (self-help) olma koşuluyla sağlandığı bir anarşik yapıda, devletlerin işbirliğine gitmesi durumunda önemli olanın sadece devletin ne kazandığı değil; diğer devletlerin ne kazandığıdır. Dolayısıyla uluslararası işbirliği durumunda devletler kendi gücünü arttırmayı istemekle beraber; asıl amaçlanan, göreceli olarak diğer devletlerden daha fazla kazanmak veya çıkar sağlamaktır³⁷. Zira realist perspektif, nispi kazanç gözetilmeden işbirliğine gidilmesi ile diğer devletlerin daha fazla kazanmasına göz yumulması durumunun, bugün işbirliği yapılan ülkenin potansiyel bir düşman olarak da dikkate alındığında ileride aleyhte bir durum yaratabileceği savunulmaktadır. Ayrıca realist perspektife göre, devletlerin anarşik yapı ve dolayısıyla güvensizlikten kaynaklanan aldatılma endişesi ve nispi kazanç faktörü olmak üzere uluslararası işbirliğinin önünde en az iki engel vardır³⁸.

Liberalizm ise uluslararası işbirliğine gidilmesi durumunda elde edilecek kazanç konusunda, bakılması gerekenin nispi kazanç yerine **mutlak kazanç** (absolute gain)

³⁵ Viotti ve Kauppi, op.cit., s. 231; Grieco, op.cit., s. 492.

³⁶ Moravcsik, op.cit., s. 4.

³⁷ Powell, op.cit., s. 1303.

³⁸ Grieco, op.cit., s. 487.

olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede bir üst otoritenin olmamasını anarşik yapı olarak gören liberal perspektif, anarşik yapının kesin bir şekilde işbirliğini engelleyici bir yapıda olmadığını öne sürmektedir. Olası bir işbirliği durumunda işbirliğine giden tüm devletlerin kazanacak olmasını ifade eden mutlak kazanç çerçevesinde; liberalizm devletlerin tümünün kazanacak olmasının tarafları işbirliğine teşvik edeceğini savunmaktadır³⁹. Realistlerin anarşik bir ortamda işbirliğine gidilmesi veya gidilmemesi durumunu mahkumun ikilemi türünde bir oyunla betimlemesine karşı; liberaller, mahkumun ikilemi oyununun tekrar edilmesi durumunda uzun vadede taraflar arasında iletişim ve güven ortamının oluşturulabileceğini ve bu haliyle de işbirliğine yönelik olarak geliştirilebileceğini belirtmektedirler⁴⁰.

İşbirliği açısından Türk-Yunan ilişkilerini ve Ege sorunlarını ele alacak olursak, sorunların çözümü konusunda işbirliğine gidilmesi halinde kazanç sorununun önemli bir handikap oluşturacağı iddia edilebilir. Zira kanımızca, gerek Türkiye gerekse Yunanistan sorunların çözümüne yönelik işbirliği olasılığına, mutlak kazançtan ziyade nispi kazanç penceresinden bakmaktadır. Başka bir ifadeyle sorunların her iki devletin doğrudan egemenliğini ilgilendirmesi nedeniyle, her iki devlet çözüme yönelik işbirliğinde sadece kendisinin ne kazandığına değil, diğerinin de ne kadar kazandığına bakmaktadır. Bu noktada tarihsel bir perspektifle iki devlet ilişkilerinde dostluk dönemleri yaşandığı kadar, gerilim ve çatışma dönemlerinin de yaşandığı ve/veya yaşanabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla Ege sorunlarını nispi kazanç çerçevesinde ele alınca, çözüme yönelik işbirliğinin oldukça zor olduğu görülmektedir. Ancak, iki devlet ilişkilerinde yaşanan Ege sorunları konusunda çözüme yönelik bir işbirliği olasılığının varlığını tamamen yadsımak, orta ve uzun vadede yanlışlanabilir bir varsayım olabileceğinden; hem sistem hem de iki devlet ilişkileri temelinde koşulların niteliğinin ve boyutunun değişmesi durumunda, sorunların çözümüne yönelik işbirliği olasılığının doğabileceği de göz ardı edilmemelidir. Sorunların çözümü konusunda işbirliği olasılığını doğurabilecek koşullara ise üçüncü bölümde değinilecektir.

³⁹ Powell, loc.cit.

⁴⁰ Mahkumun ikilemi oyunun liberal perspektif açısından işbirliğine yönelik uygulanması ve yorumlanması konusunda bkz. Powell, op.cit., 1307-1310.

IV. REALİST PERSPEKTİFTE GÜÇ, ULUSAL ÇIKAR ve ULUSAL GÜVENLİK

Analizimizde her iki yaklaşım ya da teoriyi ve onların temel varsayımlarını dikkate alacak olsak da, realist paradigmanın varsayımlarının Türk-Yunan ilişkilerini ve dolayısıyla Ege sorunlarını açıklama gücünün liberal paradigmadan daha fazla olduğu gözlenmektedir. Güç temelli öngörülerde bulunan ve bu çerçevede çıkar kavramını öne çıkaran realist paradigmanın iki devlet arasında yaşanmakta olan Ege sorunlarını açıklayıcı boyutu üzerinde durulurken bu bağlamda öncelikle realizmin güç olgusuna verdiği önem, devletlerin anarşik bir yapıda temel amacı olan varlığını koruma güdüsü ve güçle ilişkili olarak kapasite kavramı ve ulusal gücün unsurları üzerinde durularak bir kuramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır. Bunun yanı sıra ulusal güvenlik bağlamında temel kavramlar olan güvenlik ikilemi ve kendine yardım/yeterlilik (self-help) kavramları, ele alınacak diğer konular olacaktır.

A. Güç Olgusu ve Ulusal Gücün Öğeleri

Güç kavramı, realist paradigma açısından oldukça önemli bir konumda bulunmakla beraber, realist paradigmanın güç ile ilgili üzerinde uzlaşılan bir tanımlamasının olmadığı dikkati çekmektedir. Bu bağlamda güç olgusunu uluslararası politikanın merkezine yerleştirerek politikayı güç mücadelesi olarak tanımlayan Hans J. Morgenthau'ya göre güç, politikanın temel amacını ve herhangi bir siyasal davranışın temel güdüsünü oluşturmaktadır⁴¹. Kenneth Waltz'a göre devletin temel amacı, varlığını sürdürmek ve güvenliğini sağlamak olduğundan; güç, bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik önemli bir araçtır⁴². K. J. Holsti tarafından kapasite olarak tanımlanan güç kavramı, bir devletin diğer devletlerin davranışlarını kontrol etmesine yönelik sahip olduğu genel kapasite olarak ifade edilmektedir⁴³. Bir başka yaklaşıma göre güç, diğerlerinin direnişine rağmen kendi istediğini yapabilme yeterliliğidir. Bu çerçevede

⁴¹ Bruce Russett ve Harvey Starr, *World Politics: The Menu for Choice*, 4th Edition, New York: W. H. Freeman and Company, 1992, s. 126.

⁴² Güç olgusunun diğer tanımlamaları için bkz. Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş Üçüncü Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000, ss 157-159; Dougherty ve Pfaltzgraff, op.cit., ss. 84-85.

⁴³ Holsti, op.cit., s. 118;

bir devletin gücü, sistemde yer alan diğer devletlerin karşı koyması halinde bile, kendi çıkarlarını koruyabilme durumunda söz konusu olmaktadır⁴⁴.

Bu bağlamda yapılan çağdaş analizler doğrultusunda güç olgusunu ulusal güç kavramına indirgediğimizde, ulusal gücün nicel ve nitel unsurlardan oluştuğu görülmektedir. Ulusal gücün nicel unsurlarını, coğrafya, doğal kaynaklar, ekonomik kapasite, askeri hazırlık derecesi ve nüfus oluştururken; nitel unsurlarını ulusal moral, ulusal karakter, diplomasinin niteliği ve hükümetin niteliği oluşturmaktadır. İki devlet arasındaki güç ilişkisinin karşılaştırılması durumunda, bu unsurlardan herhangi birinin tek başına tam bir açıklayıcılığı olmayabilmekle beraber, bu unsurların çoğunun kullanıldığı bir karşılaştırma daha sağlıklı sonuçlar verebilmektedir⁴⁵. Bu durum, doğal kaynaklar açısından bir çok devletten güçlü durumda bulunan Orta Doğu ülkeleri örneğinden hareket edilerek açıklanabilir. Orta Doğu ülkeleri, doğal kaynaklar açısından oldukça güçlü olmakla beraber; diğer nicel ve nitel güç unsurları açısından aynı güçlü durumu yansıtmamaktadırlar. Dolayısıyla bir devletin kapasitesi ele alınırken, ulusal güç öğeleri arasındaki ilişkisel boyut göz ardı edilmemelidir. Bunun yanı sıra geçmişte yapılan analizlerde ulusal güç unsurlarından özellikle askeri güç unsuruna büyük bir önem verilmekteydi. Aynı şekilde günümüzde bile, güç kavramı düşünüldüğünde ilk akla gelen askeri güç olmaktadır. Askeri güce bu denli büyük önem verilmesinin nedeni Clausewitz'in "savaş politikanın bir başka şekilde devamıdır" ifadesinden hareketle, savaş olgusunun bir politikayı gerçekleştirmek amacıyla en son başvurulacak bir durum olmasından ve savaşlarda en önemli unsurun da askeri güç olmasından kaynaklanmaktadır⁴⁶. Ancak günümüzde askeri güç öğesi önemini korumakla beraber; devletler arasında sürekli artan etkileşim düşünüldüğünde, iki devlet arasında güce dayalı bir ilişkide ekonomik güç başta olmak üzere diğer nicel ve nitel güç unsurlarının da önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca K.J. Holsti'ye göre, bir devletin sahip olduğu nicel ve nitel unsurların güç olarak tanımlanabilmesi için güç kavramının içermesi gereken üç unsurun olması

⁴⁴ Arıboğan, op.cit., s. 91.

⁴⁵ Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, op.cit., s. 84.

⁴⁶ Helga Haftendorn, "The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security", *International Studies Quarterly*, Volume 35, Issue 1, March 1991, s. 6; Viotti ve Kauppi, op.cit., s. 42.; Sönmezoglu, Uluslararası Politika..., op.cit., s. 160.

gerekir. Buna göre, gücün ilk unsurunu karşı tarafa yönelik girişilen ve karşı tarafı etkilemeyi amaçlayan eylemler oluşturmaktadır. Bu çerçevede karşı devlet üzerinde etki oluşturmaya yönelik eylem anlamına gelen gücün ikinci unsuru, kapasite olarak da ifade edilebilen kaynaklardır. Karşı devleti etkilemek için girişilen eylemi desteklemeye yönelik olarak kullanılan kaynaklar, çeşitli nedenlerden dolayı kullanılmadıkça veya kullanılma ihtimali düşük oldukça güç olarak değerlendirilemez. Ayrıca bu noktada devletlerin birbirlerinin niyetini ve kapasitesini algılama boyutu da önemlidir⁴⁷.

Holsti'ye göre gücün içermesi gereken üçüncü unsur, bir devletin diğer devletin politikalarını etkilemeye yönelik olarak kaynaklarını da kullanarak giriştiği eylem, karşı devlet tarafından verilen tepkisel nitelikli yanıt (response)tır. Karşı devlet tarafından verilen tepki, gücün büyüklüğüne ve etkisine bağlı olarak ilgili devletin istediği şekilde olabileceği gibi, amaçlanan politikadan oldukça farklı şekillerde de olabilir⁴⁸. Bu noktada görece olan gücün gerçek anlamda geçerli olması ve istenen politikaları doğurması için arada mutlaka ilişkisel bir boyutun da bulunması gerekmektedir. Kapasitesini kullanan devletle, bu kapasitenin üzerinde kullanılacağı devlet arasındaki ilişkisellik coğrafi anlamda olabileceği gibi, etkide bulunulmak istenen politikanın iki tarafı da ilgilendirmesi şeklinde olabilir. Zira, aralarında hiçbir ilişkinin bulunmadığı iki devletin sahip olduğu kapasitelerin, birbirlerine karşı hiçbir anlamı olmama ihtimali oldukça yüksektir.

B. Ulusal Çıkar Olgusu

Ulusal çıkar, başta realist perspektif olmak üzere bir çok teorik yaklaşım tarafından kullanılan ve uluslararası ilişkiler teorileri açısından ayrıcalıklı yere sahip olan bir kavramdır. Kavrama yönelik yapılan eleştiriler, kavramın soyut ve tanımlanmasının zor olduğu ve belirsizlikler içerdiği noktasında birleşmektedir. Devletten devlete değişkenlik gösterebilen ulusal çıkar olgusu, bazı durumlarda ulusal güvenlik kavramıyla eş anlamlı olarak da kullanılabilir. Bu noktada kavramsal çerçevede yaşanan tartışma ve yapılan eleştirilere bağlı olarak, ulusal çıkar kavramının

⁴⁷ Holsti, op.cit., s. 119.

⁴⁸ Ibid., ss. 119-122.

genel bir tanımlaması yapılacak ve realist perspektif doğrultusunda analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çıkar kavramı, en genel ve soyut anlamıyla belirli bir topluluğun bir kısmı, çoğunluğu veya bütünü tarafından sahip olunan değerleri ifade etmektedir⁴⁹. Uluslararası ilişkilerde var olan ulusal çıkar kavramı da bu genel ve soyut tanımlamadan hareketle, insan ve insanın doğasından hareket edilerek açıklanmakta ve/veya eleştirilmektedir. Zira daha önce de ifade edildiği gibi, realist bakış açısıyla insan temelde kötü, çıkarıcı ve bencil bir varlıktır ve çıkarlarını herkesin herkesle mücadele içinde olduğu bir ortamda gerçekleştirmeye çalışır. Bu noktada, insan için temel çıkar öncelikle varlığını korumak ve mümkün olan ölçülerde gücünü arttırmaktır. Bunun yanı sıra, ulusal çıkar kavramı için geçerli olan iki temel gereklilik vardır⁵⁰: Bunların ilki, bir devlet içindeki tüm bireyler tarafından eşit olarak paylaşılan, belirlenmiş kolektif çıkarların bulunması gerekliliğidir. İkincisi ise, bu kolektif çıkarların, diğer devletlerde yaşayan bireylerle paylaşılan özel çıkarlara üstün gelmesi gerekliliğidir.

İnsanların davranışlarının çıkar güdüsü ve algılamasıyla şekillendiğini düşünecek olup, bu doğrultuda uluslararası ilişkilere bakacak olursak; ulusal çıkar kavramı, realist perspektifin temel kavramlarından birini oluşturmaktadır. Kavram, uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarını belirlemede önemli etkenlerden biridir. Bu bağlamda, ister demokratik bir yönetime sahip olsun, isterse de otoriter, totaliter bir yönetime sahip olsun herkesin birbiriyle mücadele içinde olduğu anarşik bir yapıda, devletler ulusal çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar⁵¹. Devletler için uluslararası ilişkiler alanındaki temel ulusal çıkarın, devletin siyasal bağımsızlığını ve ülkesel bütünlüğünü korumak olduğu düşünüldüğünde; ulusal çıkar kavramının ulusal güvenlik kavramıyla özdeşleştiği görülmektedir⁵².

⁴⁹ Felix E. Oppenheim, "National Interest, Rationality, and Morality", *Political Theory*, Volume 15, Issue 3, August 1987, s. 370.

⁵⁰ J. Martin Rochester, "The Paradigm Debate in International Relations and Its Implications for Foreign Policy Making: Toward a Redefinition of the 'National Interest' ", *The Western Political Quarterly*, Volume 31, Issue 1, March 1978, s. 49.

⁵¹ Russett ve Starr, op.cit., s. 187.

⁵² Oppenheim, loc.cit.

Realist perspektifin devletin davranışlarının ulusal çıkarlar tarafından etkilendiğini ve bu bağlamda temel ulusal çıkarının -minimum düzeyde- devletin varlığını koruması ve güçlendirmesi olduğunu öngören yaklaşımına karşılık; liberalist perspektif ulusal çıkar kavramının oldukça soyut bir kavram olduğunu ve bu soyut boyut bağlamında devletlerin içinde yer alan sosyal grupların çıkarlarından soyutlanamayacağını ve dolayısıyla devlet açısından ulusal çıkarın belirlenmesinde bu tür birey ve grupların önemli olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla liberal perspektifte sosyal grupların tercih ve önceliklerinin önemine işaret edilmekle beraber, devletin varlığının korunması anlamında ulusal çıkara karşı çıkılmamakta; fakat, bunlar arasındaki (birey ve devlet çıkarı arasındaki) ilişki de gözardı edilmemektedir⁵³. Realist bakış açısıyla ulusal çıkar kavramı, bir devletteki vatandaşlar tarafından belirli bir derecede paylaşılan çıkarlar olmakla beraber, realizm devletin metaforik yapısı içinde çıkar kavramına -herhangi bir ayırtırmaya gitmeden- bütüncül bir yaklaşımla bakmakta ve bireylerin ayrı bir çıkarı olabileceği gözardı edilmektedir. Bu bağlamda devletler öz olarak hayatta kalma ve güç elde etme şeklinde ifade edilen ulusal çıkarın korunması için gerekirse savaştan çekinmemelidir⁵⁴.

Ulusal çıkar kavramı için geçerli olan iki koşuldandır, devlet içinde yaşayan tüm bireyler tarafından eşit olarak paylaşılan kolektif çıkarların olması gerekliliği, realist perspektifin ulusal çıkar tanımlaması açısından en fazla eleştirildiği noktayı oluşturmaktadır. Bu çerçevede realistler, ulusal çıkar tanımlamaları ve devleti rasyonel ve yekpare bir yapıda görmeleri nedeniyle, iç politik yapı içinde bulunan alt gruplar arasındaki çıkar farklılıklarını görmezden geldikleri için eleştirilmektedirler. Bunun yanı sıra realist perspektif, yine ilk koşulla ilgili olarak uluslararası toplumun çıkarlarını göz ardı ettikleri için de eleştirilmektedir. Ancak, ikinci koşul olan devlet içindeki kolektif çıkarların diğer devletler içinde yaşayan bireylerin çıkarlarına üstün gelmesi gerekliliği, diğer yaklaşımlar açısından eleştirilemeyecek konuma sahiptir⁵⁵. Bu noktada realist yaklaşıma gelen ilk eleştiri doğrultusunda iç politik oluşumlar arasındaki çıkar farklılıklarının göz ardı edilmesi durumu tartışma konusu yapılabilecek bir özelliğe

⁵³ Rochester, loc.cit.

⁵⁴ Russett ve Starr, op.cit., s. 189-190.

⁵⁵ Rochester, op.cit., ss. 49-52.

olmakla beraber; uluslararası toplumun çıkarlarının göz ardı edilmesi durumu, teorik boyutta her devletin farklı çıkar algılamaları içinde bulunması ve bu bağlamda devletlerin fiili uygulamaları doğrultusunda uluslararası ilişkiler alanında yaşanan gelişmeler düşünüldüğünde çok gerçekçi görülmemektedir.

Devletlerin ulusal çıkarlarını savunmak amacıyla gerektiği zaman, savaş dahil her türlü politikanın uygulanmasını savunan realist yaklaşımı Türk-Yunan ilişkileri bağlamında yaşanan Ege sorunlarına indirgediğimizde, karşımıza iki devletin çatışan ulusal çıkarları çıkmaktadır. Bu çerçevede ulusal çıkar tanımlaması için gerekli olan her iki koşulun Ege sorunları için geçerli olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra realist perspektifte temel ulusal çıkar, siyasal ve ülkesel bütünlüğün korunması olduğundan, Yunanistan'ın Ege Denizi'nde sorunlara yol açan talep ve uygulamalarına karşı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varlığını korumak güdüsüyle hareket ettiği görülmektedir. Nitekim üçüncü bölümde analiz edileceği gibi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki talep ve uygulamalarını hayati çıkarlarına aykırı bulmaktadır. Türkiye, realist perspektifin öngörülleri doğrultusunda ulusal çıkarlarını korumak için Yunanistan'ın özellikle karasuları sorunu konusunda 12 deniz mili genişliği uygulaması durumunda, bu durumu casus belli olarak kabul edeceğini belirtmektedir.

C. Realist Perspektifte Ulusal Güvenlik Sorunsalı ve Ulusal Güvenliğin Korunması

Güvenlik kavramı, realist perspektifin çetin özünü oluşturan konulardan biridir. Uluslararası ilişkilerde karşılaşılan bir çok kavramsallaştırmada olduğu gibi, ulusal güvenlik kavramı da realist yaklaşımda insan doğasından hareket edilerek açıklanmaktadır. Bilindiği gibi, insan doğasına olumsuz bir bakış açısıyla uluslararası ilişkileri açıklamaya yönelik analizler geliştiren realist perspektifin temel varsayımlarından birine göre, insan davranışlarını ve dolayısıyla devletlerin davranışlarını temel olarak şekillendiren güdüler güç ve güvenliktir⁵⁶. Bu çerçevede

⁵⁶ Gilpin, op.cit., ss. 290-291.

güvenlik, en genel anlamıyla önceden kazanılmış olan değerlerin korunmasını ifade etmektedir. Walter Lippmann'ın ifadesiyle güvenlik, "bir devletin savaştan kaçınmak istemesi durumunda hayati değerlerinden ödün vermeyecek durumda bulunması veya bu hayati değerlere yönelik bir tehdit olduğu zaman, bu değerleri -savaş durumuyla kazanılacak bir zafer de dahil olmak üzere- koruması" anlamına gelmektedir⁵⁷. Devletlerin sahip olduğu ve korunması gereken değerler ülkesel bütünlük anlamında olabileceği gibi, etnik, ekonomik veya ideolojik değerler de olabilmektedir. Lenore G. Martin ise, devletin rejim, toplum ve toprak olmak üzere birbiriyle bağlantılı üç unsuru olduğunu belirterek, ulusal güvenliği devletin bu üç öğeye yönelik tehditleri göğüsleyebilme ya da bunları caydırabilme gücü olarak tanımlamaktadır⁵⁸.

Ulusal güvenlik kavramının hangi boyutta ele alındığıyla ilgili bir noktanın vurgulanması gerekmektedir. Nitekim, ulusal güvenlik kavramı bir devletin dışsal bir tehdide karşı koyması veya bu tehdidi caydırması anlamına gelebileceği gibi; içsel bir tehdide yönelik olarak da ifade edilebilmektedir. Ancak, ele aldığımız realist yaklaşım doğrultusunda iç ve dış politika arasında keskin bir ayrım kabul edildiğinden burada sadece ulusal güvenliğe yönelik dışsal tehditler kastedilecektir⁵⁹. Bir başka ifadeyle realist yaklaşımda devletler arasındaki ilişkiler bir *bilardo topu* modeli veya *kara kutu* şeklinde iç politikadan yalıtılmış olarak ifade edildiğinden⁶⁰; bu yaklaşım doğrultusunda bir devletin ulusal güvenliğine yönelik tehdit olarak sadece dışarıdan gelen tehditler ele alınacaktır.

Realist perspektifin ulusal güvenliğe yönelik özellikle askeri tehditleri incelemesi ve bunu caydırmak veya karşı koymak amacıyla askeri gücün artırılması doğrultusundaki görüşleri, liberal perspektif tarafından eleştirilmektedir. Zira, devletin dış politikasının temelde iç politikada var olan sosyal gruplar tarafından şekillendiğini varsayan ve bu bağlamda iç politika ile dış politika arasında sıkı bir ilişki olduğunu

⁵⁷ Arnold Wolfers, "National Security as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, Volume 67, Issue 4, December 1952, ss. 484.

⁵⁸ Lenore G. Martin, "Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik: Bütünsel Bir Yaklaşım Doğru" *Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik*, August Richard Norton (der.) , Çev: Ceylan Tokluoğlu, İstanbul: Buke Yayınları, 2000, ss. 11-12.

⁵⁹ Ulusal güvenlik kavramının içerdiği anlam itibarıyla tarihsel gelişimi için bkz. Haftendorn, op.cit., ss. 5-7.

⁶⁰ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri...*, op.cit., ss. 168-169.

savunan liberal yaklaşıma göre, askeri tehditler ve askeri güç gibi olgular, ulusal güvenliğin açıklanması için yeterli değildir⁶¹.

Realist perspektifte ulusal güvenlik olgusu, devletlerin ulusal çıkarlarına yönelik bir tehdidin algılanması durumunda harekete geçilerek mevcut güvensizlik durumunun giderilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda ele alınması gereken bir başka kavram güvensizlik olmaktadır. Barry Buzan'a göre uluslararası ilişkilerde hemen hemen bütün sorunların altında yatan temel neden başlı başına oldukça geniş ve karmaşık bir konu olan güvensizliktir⁶².

Bunun yanı sıra uluslararası ilişkiler bağlamında güvenlik, realist paradigmanın özellikle vurguladığı konulardan biri olmakla beraber, güvenlik sorunu devletin doğası (çıkarıcı, bencil, yayılmacı ve çatışmacı) ve anarşi gibi iki faktörle açıklanmaktadır. Zira, daha önce de ifade edildiği gibi güç ve çıkar peşinde koşulan bir ortamda herkesin birbiriyle mücadele içinde olduğu ve bir üst otoritenin olmadığı anarşik bir yapıda devletlerin temel amacı güvenliklerini sağlayarak varlıklarını devam ettirmektir⁶³. Sistemin anarşik yapısından kaynaklanan devletlerin birbirleriyle rekabet içinde olması faktörü, sıfır toplamlı bir ilişkisellik düşünüldüğünde güvenlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda realist perspektife göre uluslararası ilişkilerin ana gündemini yüksek politika olarak ulusal güvenlik sorunları oluşturmaktayken, diğer sosyoekonomik konular alçak politika olarak ikincil derecede öneme sahiptirler⁶⁴. Nitekim, kazanılmış değerlerini koruyamayarak ve dolayısıyla ulusal güvenliğini sağlayamayarak varlığını tehlikeye sokan devletlerin gündemlerini sosyoekonomik konularla meşgul etmesi çok da anlamlı görünmemektedir.

Ayrıca ulusal güvenlik olgusu objektif olarak, mevcut durumda kazanılmış değerlere yönelik bir tehdidin olmadığı anlamına gelmekteyken; subjektif anlamda ulusal güvenlik, gelecekte bu değerlere yönelik bir saldırının gerçekleşeceği korkusunun

⁶¹ Martin, loc.cit.

⁶² Barry Buzan, "Peace, Power and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations", *Journal of Peace Research*, Volume 21, Issue 2, June 1984, s. 111.

⁶³ Anarşi ve güvenlik kavramları arasındaki ilişki için bkz.. Nicholas J. Wheeler ve Ken Booth, "The Security Dilemma", *Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World*, John Baylis ve N.J. Rengger (edt.), New York: Oxford University Press, 1992, ss. 32-34; Buzan, "Peace...", op.cit., ss. 120-122.

⁶⁴ Viotti ve Kauppi, op.cit., s. 36; Sönmezoglu, *Uluslararası Politika...*, op.cit., s. 105.

olmadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda objektif açıdan güvenlikte mevcut tehdit daha kolay tanımlanabilirken; kazanılmış değerlere yönelik bir saldırının olabilme ihtimali, objektif olarak ölçülemeyen bir olgu olduğu için subjektif değerlendirmelere ve spekülasyonlara bağlı olarak gelişmektedir⁶⁵.

Bunun yanı sıra realist perspektifin ulusal güvenlikle ilgili olarak üzerinde durduğu önemli kavramlardan biri de güvenlik ikilemidir. Devletler anarşik bir yapı ve bu yapıya bağlı olarak güven unsurunun olmadığı bir ortamda kendilerini güvenlik ikilemiyle karşı karşıya bulmaktadırlar⁶⁶. En genel anlamda güvenlik ikilemi bir devletin, güvenliğini ilgilendiren konularda eşit ve arzu edilmeyen iki alternatiften birini seçme durumunda olması şeklinde ifade edilebilir. Uluslararası ilişkiler alanında güvenlik ikilemi, bir devletin (X) kendi ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit veya güvensizlik algılaması durumunda güvenliğini arttırmaya yönelik eylemler içine girmesinin, diğer devletin (Y) zihninde karışıklığa yol açması durumudur⁶⁷. Burada ikilem Y devletinin, X devletinin yapmış olduğu eylemlerin, savunma amaçlı mı, saldırı amaçlı mı yapılmış olduğuna karar verememesi ile ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Wheeler ve Booth ikilisi, güvenlik ikilemini, güvenliği sağlamaya yönelik ilk girişilen eylemin kasıtlı olup olmamasına göre iki farklı açıdan ele almaktadır⁶⁸. Verilen örnekte de görüldüğü gibi, anarşik ve herkesin birbiriyle rekabet içinde olduğu yapıda bir devletin güvenliğini sağlamaya yönelik davranışlarda bulunması, diğerlerinin bu davranışı kendilerine yönelik yapılmış gibi algılayarak kendilerini güvensiz bir ortamda hissetmelerine ve karşı güvenlik önlemleri almalarına yol açmaktadır. Bu noktada devletlerin içine düştüğü güvenlik ikilemi büyük ölçüde sistemin anarşik yapısıyla ilişkilidir.

Devletlerin güvenlik ikilemi içine düşüp sürekli olarak karşı önlemler alması, zaten anarşik olan sistemi istikrarsız bir hale sokmaktadır. Zira, dış politikayı yönlendiren unsurların korku, kuşku, güvensizlik, güvenlik ikilemi, üne kavuşma, prestij ve çıkar gibi unsurlar olduğu düşünüldüğünde, bunlar arasında özellikle korku ve

⁶⁵ Wolfers, op.cit., s. 485.

⁶⁶ Viotti ve Kauppi, op.cit., s. 48.

⁶⁷ Haftendorn, op.cit., s. 8.

⁶⁸ Wheeler ve Booth, op.cit., ss. 29-30.

bunun yol açtığı güvenlik ikileminin devletleri savaşa zorlayan nedenlerin başında geldiği görülmektedir⁶⁹.

Herkesin birbiriyle rekabet içinde olduğu bir uluslararası sistemde devletlerin nihai amacı, ulusal güvenliklerini sağlayarak varlığını devam ettirmektir. Bu noktada realist yaklaşım, devletlerin ulusal güvenliklerini sadece kendi öz kaynaklarına dayalı olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kendi kendine yardım veya kendi kendine yeterlilik (self-help) olarak da nitelendirilebilen bu davranış biçimi, Frederick L. Schuman'a göre ortak bir üst otoritenin olmadığı anarşik bir uluslararası sistemde, devletlerin güvenliklerini kendi güçlerine dayanarak ve diğer devletlerin güçlerinden şüphe duyarak gerçekleştirmeye çalışmalarıdır⁷⁰. Kendi kendine yardım olgusuyla ilişkili olarak realist yaklaşım, anarşik bir ortamda devletlerin işbirliğine gitmesini imkansız olarak görmemekle birlikte, bunun oldukça zor olduğunu savunmaktadır. Zira, özellikle devletlerin güvenliğine yönelik olası işbirliğinden elde edilecek nispi kazanç kaygısı ve tarafların birbirine karşı duyduğu kuşkuyla dayalı güvensizlik işbirliğini zorlaştırıcı faktörlerdir. Bu noktada Kenneth Waltz sistemin anarşik yapısına vurgu yaparak, kendine yardım sisteminin tarafların işbirliğine gitmelerini oldukça zorlaştırdığını ifade etmektedir⁷¹. Kendine yardım sisteminde devletler temel olarak kendi öz kaynaklarına dayalı güvenlik politikaları geliştirmektedir ve askeri güç bu kaynakların en önemli unsurları arasındadır. Her ne kadar ittifaklar yoluyla da güvenlik politikalarının sağlanabileceği iddia edilebilse de; nihai aşamada devletlerin ulusal güvenliklerini sağlamada bu ittifaklardan ziyade kendi güçlerine güvenmeleri gerekliliği, kendine yardım sisteminin özünü oluşturmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan sorunlarda da kendine yardım sisteminin bir ölçüde geçerli olduğu görülmektedir. Zira, her iki devlet de hemen hemen aynı kolektif güvenlik örgütlenmeleri içinde yer almaktadır ve olası bir çatışma durumunda bu ittifak sistemlerinin, taraflardan birinin politikalarını destekleyip desteklemeyecekleri tartışma konusudur. Bunun yanı sıra, tarafların farklı kolektif güvenlik örgütlenmeleri içinde yer aldığı varsayılsa bile; realist yaklaşımın öngörüsü

⁶⁹ Ibid., s. 32.

⁷⁰ Dougherty ve Pfaltzgraff, op.cit., s. 84.

⁷¹ Glaser, op.cit., s. 50.

doğrultusunda bu ittifak sistemlerine güvenerek çeşitli güvenlik politikalarına girişmek, taraflara hayati sayılabilecek kayıplar yaşatabilecektir. Dolayısıyla her iki devlet de ulusal güvenlik politikaları gereği çeşitli kolektif güvenlik örgütlenmelerine girmekle beraber, nihai aşamada kendi ulusal güçlerine dayanacaklarından ulusal güç unsurlarını ve özellikle de askeri güçlerini arttırma yoluna gitmektedirler. Bu noktada her iki devletin yaptığı askeri harcamaların, bağlı bulundukları kolektif güvenlik örgütlenmelerinin savunma harcamalarının ortalamasından fazla olması da bu görüşü destekleyici niteliktedir⁷².

V. TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA LIBERALİZM ve REALİZMİN AÇIKLAYICILIĞININ ZAYIF KALDIĞI NOKTALAR

Teorik düzeyde liberalizmin temel varsayımları, Soğuk Savaş döneminde Türk-Yunan ilişkileri bağlamında daha az uygulanabilirken, Soğuk Savaş sonrası dönemde liberal unsurların ilişkileri açıklama gücünün göreceli olarak daha öne çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda liberalizmin savunduğu gibi nispi kazanç yerine mutlak kazançla bakılmasının, devletler arasında işbirliği ortamını gerçekleştireceği varsayımını Türk-Yunan ilişkileri bağlamında yaşanan Ege sorunlarına indirgediğimizde; taraflar ve özellikle de Yunanistan, tek taraflı olarak göreceli kazancını mümkün olduğunca maksimum kılmaya çalışmaktadır.

Aslında iki devlet arasında yaşanan sorun da buradan kaynaklanmaktadır. Yunanistan'ın Lozan Antlaşması'yla ve sonrasında oluşturulan Ege Denizi'ndeki dengeyi tek taraflı olarak bozmaya çalışması, sorunun temel kaynağını oluşturduğu gibi, çözümünü de zorlaştırmaktadır. Ege sorunları, sıfır toplam bir ilişkisellikte beraber realist paradigmanın temel varsayımları üzerine kurulu oyun teorisi modelleriyle de açıklanabilir. Zira, her bir sorun ayrı ayrı ele alındığında tarafların tutumları sıfır toplam bir modeli andırmaktadır. Çünkü Yunanistan'ın iddiaları sonucu sağlayacağı

⁷² Örnek olarak her iki devletin de üye olduğu NATO'nun 1995-1999 yılları arasında yapmış olduğu askeri harcamaların, NATO'ya üye devletlerin GSYİH'na oranına bakıldığında NATO üyesi ülkelerin ortalaması yüzde 2,7 ve NATO üyesi Avrupa ülkelerinin ortalaması yüzde 2,2 olarak gerçekleşmişken, aynı yıllarda Yunanistan'ın ortalaması yüzde 4,6, Türkiye'nin ortalaması ise yüzde 4,4 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu konuda bkz. <http://www.nato.int/docu/pr/2001/table3.pdf>, 14/02/2003.

her olası kazanç, Türkiye'nin kaybı anlamına gelmektedir. Sorunları bir bütün olarak Türk-Yunan ilişkilerinin genel çerçevesi içinde düşündüğümüzde ilişkilerin sıfır toplamı olmayan bir biçime dönüştürülmesi olasılığından da söz edilebilir. Ancak Ege sorunları özelinde düşündüğümüzde, Yunanistan'ın Ege Denizi'nde sorunlara yol açan taleplerinin ve uygulamalarının, Türkiye'nin ulusal güvenliğini doğrudan tehdit edecek ve egemenlik alanlarını kısıtlayarak Türkiye'yi açık deniz alanlarından soyutlayacak olması, olası bir işbirliği yoluyla sorunların çözümü durumunda Yunanistan'ın en ufak bir kazanımının Türkiye'nin aleyhine olmasına yol açacaktır. Zira, Türkiye'nin Ege Denizi'nde statükonun sürdürülmesinden başka bir talebi yokken; Yunanistan'ın tüm talep ve uygulamaları yayılmacı bir yapıya sahiptir. Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Yunanistan arasında yaşanan Ege sorunlarının mutlak kazanç yerine nispi kazanç gözetilerek ele alınması gerekmektedir.

Ayrıca Ege sorunları gibi tarafların egemenliğini ilgilendiren hayati dış politika sorunları konusunda liberalizmin vurguladığı gibi devlet dışındaki bireylerin, sosyal grupların, sivil toplum kuruluşlarının veya uluslararası örgütlerin etkisi, sınırlı kalmaktadır. (Zira ikinci ve üçüncü bölümde ele alınacağı gibi, iki devlet arasında yaşanan ilişkinin boyutu büyük ölçüde devletlerin temel aktör olduğu bir çerçevede cereyan etmektedir.) Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Yunanistan arasında süregelen ilişkilerin, tam olarak ticari liberalizm ile açıklanabilmesi de oldukça zor görünmektedir. Zira, sorunlar konusunda tarafların temel motivasyonunu ekonomik güdülerden çok, güvenlik ile ilgili faktörler yönlendirmektedir.

Teorik düzeyde Türk-Yunan ilişkilerini ve bu bağlamda yaşanan Ege sorunlarını açıklamada büyük ölçüde uygunluk gösteren realist perspektifin, iki devlet arasındaki ilişkileri açıklama düzeyi açısından oldukça güçlü yönleri olmakla beraber; açıklayıcılığın zayıf kaldığı ve eleştirildiği bazı yönleri vardır. Türk-Yunan ilişkileri bağlamında temel öngörülerini itibariyle realist yaklaşıma karşı getirilebilecek en önemli eleştirilerden biri, realizmin iç politika ve dış politika arasında keskin bir ayrım yaparak, devletin dış politikasının iç politikadan bağımsız olarak diğer devletlerin davranışlarına ve sistemin etkisine göre şekillendiğini varsayan yaklaşımıdır. Zira liberal perspektif, iç politikada etkin olan sosyal grupların tercihleri sonucu dış politikanın şekillendiğini

varsaymakta ve bu çerçevede iç ve dış politika arasında sıkı bir ilişki kurmaktadır⁷³. Taraflar (özellikle Yunan tarafı) ortaya çıkan çatışma ortamının doğurduğu ulusal güvenlik sorununu, iç politika kamuoyunun (birey ve toplumsal grupların) taleplerini bastırmak, onları manipüle etmek ve dikkatleri başka tarafa yöneltmek gibi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmaktadır.

Türk-Yunan ilişkileri bağlamında realist perspektifin eleştirilebileceği noktalardan birisi de realist yaklaşımın devlet-merkezli (state-centric) bir bakış açısına sahip olmasıdır. Bilindiği gibi realist yaklaşım, devletleri uluslararası ilişkilerin en temel ve en önemli aktörü olarak görmekte; transnasyonal örgütlenmeler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları...vb. aktörlerin varlığını yadsımamakla beraber, bunların uluslararası ilişkilerdeki etkisinin marjinal düzeyde olduğunu savunarak nihai aşamada devletin egemenliği ve belirleyiciliğini kabul etmektedir. Oysa devlet dışı aktörlerin de en az devletler kadar uluslararası ilişkilerde boy gösterdiği ve temel aktörler olarak kabul edilmesi gerektiğini savunan liberal görüş, örnek olarak iki ülke ilişkilerinin gerginleştiği dönemlerde NATO gibi uluslararası örgütlenmelerin gerginliği yatıştıran bir rolü olduğunu iddia etmektedir. Kenneth Waltz, bununla ilişkili olarak devletlerin, uluslararası örgütlenmelerin etkilerini ve kurallarını kendi çıkarlarıyla aynı doğrultuda olduğu sürece ve güçlerini korumaya yaradığı sürece kabul edeceklerini belirtmektedir⁷⁴.

Bunun yanı sıra Türk-Yunan ilişkileri bağlamında realizmin eleştirilebileceği noktalardan birisi de ulusal çıkar ve ulusal güvenlik gibi tanımlanması oldukça zor ve soyut kavramları kullanmasıdır. Zira, realist yaklaşımın bütününe yapılan eleştirilerde ulusal çıkarın kim tarafından ve hangi ölçütlerle belirlendiğinin açık olmadığı belirtilmekte ve bu bağlamda çıkar kavramının pluralist bir yapı içinde belirli sosyal grupların tercihlerine göre belirlendiği ve bu grupların çıkarlarının ulusal çıkar gibi gösterildiği ifade edilmektedir⁷⁵.

⁷³ Moravcsik, op.cit., ss. 2-3.

⁷⁴ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri...*, op.cit., s. 212. Bu noktada üçüncü bölümde analiz edileceği gibi, Limni adasının NATO tatbikatları kapsamına alınmadığı için Yunanistan'ın NATO tatbikatlarını boykot etmesi bu görüşü destekleyici bir örnek olarak verilebilir.

⁷⁵ Oppenheim, op.cit., s. 370.

Türk-Yunan ilişkileri bağlamında realist perspektifin eleştirildiği noktalardan sonuncusu, realist perspektifin anarşik bir yapıda devletler arasında işbirliği ihtimalini düşük görmeleridir. Realizme göre kendine yardım (self-help) sisteminin ve güvensizliğin geçerli olduğu bir ortamda devletlerin işbirliğine gitmeleri çok zordur⁷⁶. Bu noktada en başa dönecek olursak, doğa durumunda bulunan bireylerin güvensizlik ve anarşiyi ortadan kaldırmak adına bir toplumsal sözleşmeyle uygar toplumu oluşturdıkları varsayımı, realizmin kendi çelişkisini apaçık ortaya koymaktadır. Zira anarşik bir ortamda devletlerin güvenlik ve barışı sağlamak adına toplumsal sözleşme benzeri işbirliği süreçleriyle daha uygar ve barışçıl bir toplum oluşturmayacaklarını ileri sürmek veya bunun imkansızlığını savunmak, realizmin kendi içinde çelişkiye düştüğünü ortaya koymaktadır. Buradan yola çıkarak anarşik bir ortamda bile mahkumun ikileminin işbirliğini olanaksız kılmadığı sonucuna varılabilir. Kaldı ki uluslararası ilişkilerin bir kere oynanan oyunlardan farklı olarak devam eden bir süreç olduğu dikkate alınrsa, taraflar hem birbirlerinin tutumları hakkında az çok bilgi sahibi olmaktadırlar hem de işbirliği yapmamanın maliyeti oyunun tekrarlayan süreçlerinde ortaya çıkmaktadır.

Devletler arasındaki işbirliği olasılığına kazanç çerçevesinden bakacak olursak, liberal perspektif devletlerin işbirliğine gitmesi durumunda bakılması gerekenin nispi değil mutlak kazanç olduğunu ifade etmekte ve mutlak kazanç çerçevesinde her devletin işbirliğinden kazançlı çıkacağını savunmaktadır⁷⁷. Bunun yanı sıra işbirliğinin getirisi attırılarak ve işbirliğinden kaçınma cezalandırılarak devletlerin işbirliğine teşvik edilebileceği de savunulmaktadır. Üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, (Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği gibi) yeni faktörlerin devreye girmesi ile işbirliğinin getirisi arttırılmak suretiyle taraflar işbirliğine teşvik edilebilir. Çünkü mahkumun ikilemi işbirliğini engellemese bile tarafların sorunu ne derecede bir güvenlik sorunu olarak gördükleri ve bunu caydırabilecek ulusal kapasitelerinin mevcut olup olmadığı bu noktada önem taşıdığından, nihai analizde tarafların güçlerinin sayısal anlamda da olsa karşılaştırılması önemlidir. Ancak unutmamak gerekir ki böyle bir durumda da tarafların karşılıklı istekleri, bunun karşılanmasıyla taraflara vereceği zarar ve bunun

⁷⁶ Glaser, op.cit., s. 50.

⁷⁷ Powell, op.cit., s. 1305.

telafisinin olanaklı olup olmadığı, bir işbirliğinin ne derece olanaklı olduğunu ortaya koyan faktörlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN TEMEL DİNAMİKLER

I. YUNANİSTAN'IN TÜRKİYE'YE YÖNELİK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN TEMEL DİNAMİKLER

Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik izlemekte olduğu dış politikanın bir çok içsel ve dışsal bileşeni olmakla beraber; Yunanistan açısından oldukça önemli olan bazı temel noktaların vurgulanması, iki ülke arasında günümüzde yaşanmakta olan Ege sorunlarının analizi açısından önemlidir. Zira, Türk-Yunan ilişkilerinin sürekliliği göz önünde bulundurulduğunda; Yunan dış politikasının aşağıda ele alınacak konularla ilgili boyutunun ortaya konulması ile Yunanistan'ın izlemiş olduğu dış politikanın daha anlaşılır hale geleceğine inanılmaktadır. Yunanistan'ın bir devlet olarak kuruluşunu ve uyguladığı politikaları ayrıntılı bir şekilde ele almak, çalışmanın amacını kısmen de olsa aşacağından; burada sadece Ege sorunlarının ortaya çıkmasında ve günümüze taşınmasında etkili olan, Yunan dış politikasının genel çerçevesini belirlemede etkisi görülen ve bu bağlamda, üçüncü bölümde iki ülke ilişkisinin teorik analizinde de kullanılacak olan temel olgular üzerinde durulmasında yarar görülmüştür.

Bu çerçevede ele alınacak ilk olgu, Yunanistan için oldukça önemli olan, hatta bir dönem resmi devlet ideolojisini oluşturmuş ve yansımalarını günümüzde gerek Ege'de gerekse Kıbrıs'ta gördüğümüz **Megali İdea** politikası ve bununla doğrudan ilişkili olan Yunan ulusal kimliğidir. Sürekli olarak bölge ülkeleri aleyhine gerçekleşen ve günümüzde devamını Ege Denizi'nde ve Kıbrıs'ta görebildiğimiz Yunan ülkesel genişlemesi veya **Yunan İrredantizmine** megali idea olgusu çerçevesinde, ancak farklı bir başlıkta yer verilecektir. Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik dış politikasını etkileyen temel dinamikler arasında, Yunanistan'ın iki dünya savaşı arası dönemde **revizyonist** devletlerin politikalarından kaynaklanan tehdit algılaması, ele alınacak olan bir başka konudur. Bu tehdit algılamasının yanında, Yunanistan'ın uluslararası ve bölgesel

konjonktürün de etkisiyle uygulamış olduğu ve uzun vadede sonuç getirecek politikalar da bu doğrultuda ortaya konmaya çalışılacaktır.

Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik dış politikasını etkileyen temel dinamikler arasında, Soğuk Savaş döneminde algılanan **komünizm tehdidi** de ayrı bir başlıkta irdelenecektir. Bunun yanı sıra son olarak, Soğuk Savaş döneminin sonlarından günümüze kadar Yunan dış politikasında öncelikli tehdit olarak algılanan **Türkiye faktörü** ele alınacaktır. Aynı zamanda Yunanistan'ın son dönemdeki tehdit algılamasına bağlı olarak gelişen Yunan stratejik doktrini, Yunan ulusal güvenlik politikası ve bu çerçevede Türkiye'ye karşı uygulanan çok boyutlu dış politika, nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte tartışılmaya çalışılacaktır.

A. Megali İdea ve Yunan Ulusal Kimliği

Büyük ölkü anlamına gelen megali idea politikası, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında, ulus-devlet inşa sürecinde ve bu devletin topraklarını 47,515 kilometrekareden 132,000 kilometrekareye çıkartmasında oldukça etkili olmuştur. Genel anlamda tüm Rumları kapsayan İstanbul merkezli büyük bir Yunanistan kurmayı amaçlayan ve bu yönleriyle irredantist ve emperyalist özellikler gösteren megali idea politikası, uzunca sayılabilecek bir dönem Yunan devletinin resmi ideolojisi olarak uygulanmış ve bu politikanın gerçekleştirilmesine yönelik önemli sayılabilecek ilerlemeler sağlanmıştır. Günümüzde Yunanistan'ın Ege sorunlarına yönelik yaklaşımlarında da yansımalarını gördüğümüz megali idea politikası ve bu çerçevede Yunan irredantizmi, çalışmanın son bölümünde özellikle Yunanistan'ın Ege sorunlarına yönelik yaklaşımları ele alınırken oldukça açıklayıcı olacaktır.

Genel anlamda megali idea, tüm Rumları tek bir devlet altında birleştirmeyi öngören bir düşüncedir. Yunanistan'ın megali idea politikası veya düşüncesi, Yunanistan devletinin kurulmasıyla beraber ortaya çıkan bir olgu değildir. Bu politikanın tarihsel temellerinin 1453'te Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'un, Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmesiyle birlikte atıldığı

söylenebilir⁷⁸. Bu doğrultuda megali ideanın filizlenmesine yönelik olarak, tüm Rumları içinde barındıran büyük bir Yunanistan kurmayı amaçlayan düşünceler, 1844 tarihinden yıllar önce düşünsel ve eylemsel alanda gelişmeye başlamıştı. Bugünkü anlamında megali idea fikrinin temellerini atan ve ilk megali idea haritasını yayınlayan kişi, Yunanistan'da büyük bir vatansever ve ünlü bir şair olarak kabul edilen Rhigas Pheraios olmuştur. Pheraios, 1796 yılında yayınlattığı ilk megali idea haritasının yanı sıra 1797 yılında, daha sonra çıkacak olan Yunan ayaklanmalarını da etkileyecek olan, bir manifesto yayınlamıştır. Pheraios'un megali idea haritasına göre büyük Yunanistan, içinde İstanbul'un da bulunduğu, Anadolu'nun yarısını, Balkanları ve tüm Ege Denizi'ni kapsamaktaydı⁷⁹.

Pheraios'un dışında Yunan devletinin kurulmasından önce megali idea fikrinin oluşturulmasında, yaşatılmasında ve Yunan ayaklanmasının çıkmasında etkili olan bir diğer unsur da çeşitli Rum örgütleri olmuştur. Bu örgütlerden ilki 1814 yılında Rusya'nın Odessa şehrinde kurulmuş olan *Filiki Eterya* (Dostluk Derneği)'dir. Bu dernek öncelikle Yunanistan'a bağımsızlığını kazandırmayı ve daha sonra da megali ideayı hayata geçirmeyi amaçlamaktaydı. 1876'da dağıtılan bu derneğin dışında Yunan subayları tarafından 1894'te kurulan *Etniki Eterya* adlı dernek de megali idea fikrinin yaşatılmasında ve hayata geçirilmesinde etkili olmuştur⁸⁰.

Megali ideanın devlet düzeyinde vücut bulması ise 1800'lü yılların ikinci çeyreğinde olmuştur. Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir toprak iken bu topraklarda yaşayan Yunanlıların 1821'de başlayan ayaklanmaları (Mora İsyanı) ve dönemin büyük devletlerinin bu duruma verdikleri destek üzerine bağımsızlığa doğru adımlar atmıştı. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun 1821'de başlayan Mora isyanını bastırmaya yönelik girişimlerinin başarıya ulaşacağına görülmesi üzerine, İngiltere, Fransa ve Rusya 16 Kasım 1828'de Londra'da bir araya gelmiş ve imzaladıkları bir protokol ile Mora Yarımadası'nı ve Kiklat Adaları'nı geçici olarak

⁷⁸ Salahi R. Sonyel, "Disinformation — The Negative Factor in Turco-Greek Relations", *Perceptions Journal of International Affairs*, March-May 1998, Vol. III, No. 1, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/III-1/sonyel.htm>, 04/09/2002, s. 1.

⁷⁹ http://www.geocities.com/t_volunteer/greece/megali_idea.htm, 20/02/2003.

⁸⁰ <http://www.tcea.org.uk/Haber/KRONOLOJI.htm>, 01/03/2003; Ayrıca Filiki Eterya Derneği için bkz. Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, Çev: Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, ss. 47-49.

himayeleri altına almışlardı. Protokole göre bu yerlerin geleceği üç büyük devlet tarafından Osmanlı ile anlaşarak belirlenecekti. Bu arada Yunan ayaklanmasını desteklemek için Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açan Rusya ile 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması'na göre de Yunanistan'ın bağımsızlığı öngörülmekteydi. Tüm bu gelişmeler sonucunda Yunanistan'ın resmi olarak varlığı, Rusya, İngiltere ve Fransa arasında 3 Şubat 1830 tarihinde imzalanan **Londra Protokolü** ile sağlanmıştır. Londra Protokolü'nün imzacı devletler tarafından 8 Nisan 1830 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'na bildirilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da bu bildirimi 24 Nisan 1830'da kabul etmesi ile Yunanistan devleti hukuki olarak kurulmuştur⁸¹.

Daha sonra İngiltere, Rusya ve Fransa arasında 13 Şubat 1832'de Londra'da imzalanan bir Protokol ile Yunanistan Krallığı'nın başına Bavyera Kralı I. Louis'in oğlu Otto getirilmiştir. Diğer taraftan 3 Şubat 1830 tarihli Londra Protokolü ile hukuken bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın sınırlarına son şekli veren düzenleme, 1 Temmuz 1832'de Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan **İstanbul Konvansiyonu**'dur. Buna göre Yunanistan'ın kuzey sınırı, doğuda Volo ile batıda Arta çizgisi olmuştur⁸². Böylece Yunan Krallığı, Mora Yarımadası'nın yanı sıra Batı Ege Adaları diye adlandırabileceğimiz Eğriboz, Kuzey Sporadlar ve Kiklat takımadalarından oluşan yaklaşık 300 kadar adayı ve 47.515 kilometrekarelik bir alanı kapsamaktaydı⁸³.

Yunan Krallığı'nın kurulduğu ilk yıllarda sahip olduğu sınırlar, Yunan aydınları, siyasetçileri ve halkının bir kısmı tarafından oldukça küçük olarak görülmekteydi. Özellikle Yunanlı politikacılarda var olan bu rahatsızlık, resmi düzeyde ilk olarak Yunan Krallığı'nın başbakanlarından İoannis Kolettis'in Yunan Kurucu Meclisi'nde 14 Ocak 1844 tarihinde yapmış olduğu konuşmada dile getirilmiştir:

⁸¹ Cevdet Küçük, "Ege Adalarında Türk Egemenliği Dönemi", **Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar**, Ali Kurumahmut (Yay. Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 36.

⁸² Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl siyasi Tarihi (1789-1914)**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s. 186; Clogg, **Modern...**, op.cit., s. 62;

http://www1.fhw.gr/chronos/12/en/1833_1897/domestic_policy/institutions/05.html, 02/02/2003.

⁸³ William Peter Kaldis, "Background for Conflict: Greece, Turkey and the Aegean Islands, 1912-1974", **The Journal of Modern History**, Volume: 51, June 1979, s. D1119; Ayrıca bkz. http://www.worldrover.com/history/greece_history.html, 20/12/2002.

“Yunan Krallığı tüm Yunanistan değil, yalnızca onun en küçük ve en eksik parçasıdır. Doğma büyüme Yunanlı olan kimse yalnızca bu krallık içinde yaşayan değil, aynı zamanda İyonya’da, Teselya’da, Serez’de, Adrianopolis’de (Edirne), Konstantinopolis’te (İstanbul), Trabzon’da, Girit’te, Samos’ta (Sisam) ve Yunan tarihi ya da Yunan ırkıyla ilişkili herhangi bir toprakta yaşamaktadır. Helenizmin iki büyük merkezi vardır: Atina ve İstanbul. Atina sadece kraliyetin başkentidir. Konstantinopolis ise bütün Helenlerin sevinci ve ümidi olan büyük başkenttir.”⁸⁴

Kolettis, konuşmasında genel anlamda Yunan devletinin başka topraklarda yaşayan tüm Rumları kapsadığını ifade ederek; büyük ülkü anlamına gelen megali idea düşüncesinin tohumlarını resmi düzeyde atmış oluyordu. Yunanistan, bu tarihten sonra, hem irredantist hem de emperyalist özellikler içeren megali idea politikasını resmi düzeyde harekete geçirmek için çalışacaktı. Bu çerçevede Rumların yaşadıkları toprakların içinde İstanbul’un oldukça ayrıcalıklı bir yeri olmuştur. İstanbul’un ele geçirilmesi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında neredeyse tüm Yunanlılar için Helenizmin en büyük amacı ve megali ideanın en önemli hedefi olarak görülmekteydi⁸⁵.

B. Yunanistan'ın Tarihsel Genişlemesi ve Yunan İrredantizmi

Yunanistan’ın megali idea hedefleri veya irredantist politikaları çerçevesinde ilk genişlemesi, 1864 yılında İyon Adaları’nın İngiltere tarafından kendine bırakılmasıyla sağlanmıştır. Daha önce ifade edildiği gibi, 1832 yılında Yunan Krallığı’nın başına İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından belirlenen Otto geçirilmişti. 1862 yılında Kral Otto’nun bir darbe ile yönetimden indirilmesinden sonra, yine İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından Danimarka hanedanından I. George 1864 yılında yeni Yunan Kralı yapılmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak İngiltere 1815’ten beri elinde bulundurduğu İyon Adalarını Yunanistan’a devretmiştir. Megali ideanın ilk basamağı olarak İyon

⁸⁴ Clogg, *Modern...*, op.cit., s. 66; Harp Akademileri Komutanlığı, *Türk-Yunan İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1994, ss. 40-41; Sonyel, loc.cit.

⁸⁵ Michael M. Finefrock, “Atatürk, Lloyd George and the Megali Idea: Cause and Consequence of the Greek Plan to Seize Constantinople from the Allie, June-August 1922”, *The Journal of Modern History*, Vol. 52, Issue 1, March 1980, s. D1049.

Adaları'nın Yunanistan'a katılmasıyla beraber, Yunanistan nüfusunu 250,000 kişi kadar arttırmıştır⁸⁶.

Öte yandan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nu yenmişti. Bu savaş sonrasında yapılan Berlin Anlaşması'yla da Osmanlı egemenliğindeki **Teselya** bölgesi ve **Epir**'in büyük bir kısmı 1881 yılında Yunanistan'a bırakılmıştır. Böylece Yunanistan, megali idea çerçevesinde irredantist ve yayılmacı politikaları sonucu ikinci kez topraklarını genişletmiştir⁸⁷. Yunanistan'ın üçüncü kez topraklarını genişletmesi, Girit Adası'nda çıkartmış olduğu karışıklıklar sayesinde olmuştur. Girit Adası, çıkan ayaklanmalar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu ayaklanmaları bastırmasının yanı sıra, Yunanistan'ın Girit'i ilhak etmek için girişimlerde bulunması ve büyük devletlerin bu duruma müdahale etmeleri sonucunda 1897 yılında özerk bir duruma gelmişti. Bu özerklikle beraber Yunan Veliahdının Girit'e Vali olarak tayin edilmesiyle beraber, Girit *de facto* olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkmış; Yunanistan'ın kontrolüne girmiştir. Daha sonra ortaya çıkan karışıklıklar sonrasında 1908 yılında **Girit Adası** Yunanistan'a bağlandığını ilan etmiş; bu karar her ne kadar o tarihte tam anlamıyla tanınmamışsa da, ada Balkan Savaşları'yla beraber 1913 yılında tam anlamıyla Yunanistan'ın eline geçmiştir⁸⁸.

Böylece sınırlarını yaklaşık 80 yılda üç kez genişleten ve bu yayılmacılığın hepsinin Osmanlı topraklarında gerçekleştiği Yunanistan için en önemli genişleme dalgası, Balkan Savaşları sırasında yaşanmıştır. Yunanistan'da 1910 yılında başbakan olan Eleftherios Venizelos, Yunanistan'ın irredantist ve emperyalist megali idea politikasını bir hayal olmaktan kurtarıp; gerçekleştirilebilir bir politika haline getirmiştir. Venizelos'un başbakanlığı esnasında Yunanistan'ın toprakları **yüzde yetmiş** oranında artmış; nüfusu da 2.800.000'den 4.800.000'e çıkmıştır⁸⁹.

Bu arada, Balkan Savaşları öncesinde Osmanlı İmparatorluğu ile İtalya arasında yaşanan 1911-1912 Trablusgarp Savaşı'nda İtalya, Güney-Doğu Ege Adaları olarak da

⁸⁶ Clogg, *Modern...*, op.cit., ss. 78-80; Armaoğlu, *19. yüzyıl...*, op.cit., ss. 278-279.

⁸⁷ Küçük, op.cit., ss. 36-37.

⁸⁸ Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, op.cit., ss. 628-629; Ayrıca Girit'in özerklik kazanma süreci ile ilgili olarak bkz. *Ibid.*, ss. 557-560.

⁸⁹ Clogg, *Modern...*, op.cit., ss. 107-108.

ifade edebileceğimiz Oniki Adaları işgal etmiştir. Trablusgarp Savaşı'nı sona erdiren 18 Ekim 1912 tarihli Uşi Antlaşması'nın 2. maddesine göre, İtalya, Oniki Adalar'dan askerlerini çekmeyi kabul etmekteydi. Ancak, Balkan Savaşları'nın ve hemen ardından da Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle Oniki Ada İtalyan işgali altında kalmış ve bu durum İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam etmiştir⁹⁰.

1912 yılında Birinci Balkan Savaşı devam ederken Yunanistan, 26 Ekim 1912'de askeri ve stratejik açıdan oldukça önemli konumda olan Limni Adası'nı ele geçirmiş ve burayı bir *sıçrama tahtası* (spring board) olarak kullanarak Osmanlı hakimiyetindeki diğer Doğu Ege Adalarını işgal etmiştir⁹¹. Bu olgu, adaların stratejik önemini göstermesi açısından gözden kaçırılmamalıdır. Limni adasının stratejik önemi doğrultusunda Yunanistan'ın politikaları üçüncü bölümde analiz edilecektir.

Balkan Savaşı'nı sona erdirmeye yönelik olarak Londra'da toplanan Osmanlı İmparatorluğu ve Balkan Devletleri 30 Mayıs 1913'te Londra Antlaşması'nı imzalamışlardır. Londra Antlaşması'na göre Osmanlı İmparatorluğu, Girit Adası'nın geleceğini Balkan Devletlerinin kararına bırakmış ve işgal edilen diğer Ege Adalarının durumlarınınsa Almanya, Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'dan oluşan altı devletçe belirlenmesini kabul etmiştir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu ve Yunanistan arasında 14 Kasım 1913'te imzalanan Atina Antlaşması⁹² ile de Londra Antlaşması hükümleri kabul edilmiştir⁹³.

Sözü edilen altı devlet 1914 Şubatı'nda Londra'da toplanmıştır. Altı Devlet, Meis Adası dışındaki Oniki Adalar hakkında herhangi bir karar almamış, Yunanistan tarafından işgal edilen İmroz ve Bozcaada dışındaki Doğu Ege Adalarını da Yunanistan'a bırakmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda Yunanistan, Ege Denizi'nde İmroz, Bozcaada ve Oniki Adalar haricindeki tüm Ege adalarını ve Balkanlarda bir çok bölgeyi eline geçirmiş ve megali idea çerçevesinde yayılmasını bu paralelde devam

⁹⁰ Armaoğlu, 19. Yüzyıl..., op.cit., s. 643.

⁹¹ Kaldis, op.cit., s. D1121.

⁹² 14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın 2. maddesi için bkz. "The Treaty of Peace Between Turkey and Greece", *American Journal of International Law*, Volume 8, Issue 1, January 1914, s. 46.

⁹³ Hüseyin Pazarcı, *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1992, s.2.

ettirmeye çalışmıştır⁹⁴. Zira, 1923'te yapılacak olan Lozan Barış Antlaşması'nda da adalar için geçerli olan bu durum, teyit edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda megali ideayı gerçekleştirme fırsatının yakalanabileceğini düşünen Yunan Başbakanı Venizelos ile Kral Konstantin arasında savaşa girme konusunda yaşanan mücadelelerin sonunda; Venizelos'un görüşleri üstün gelmiş ve Yunanistan savaşa İngiliz ve Fransız ittifakının yanında katılmıştır⁹⁵. Bu çerçevede megali ideanın bir parçası olarak birliklerini 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkaran Yunanistan, önceleri Anadolu'da çeşitli topraklar elde etmiş ve sonunda Osmanlı Hükümeti ile itilaf devletleri arasında 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması⁹⁶ imzalanmıştır. Anadolu'da Türk Milli Kurtuluş Mücadelesinin sonunda hiçbir şekilde uygulanamayan ve bu bağlamda ölü doğmuş bir antlaşma olan Sevr Antlaşması, içerdiği düzenlemeler açısından Yunanistan'ı megali idea hedeflerine en fazla yakınlaştıran bir durum yaratmış; ancak, bu durum Yunanistan için kısa süreli bir hayalden öteye gidememiştir. Zira, Sevr Antlaşması uygulanmış olsaydı, İzmir ve civarı beş yıllığına Yunanistan'ın egemenliğine girecek ve beş yıl sonunda yerel meclisin vereceği karar ile de bu bölgenin geleceği belli olacaktı⁹⁷.

Yunanistan, 1920 yılında Türk Kurtuluş Mücadelesinin kararlılığı ve başarısı karşısında üst üste yenilgiler alıp Anadolu'da gerilemiş ve nihayetinde 9 Eylül'de İzmir'den tamamen çıkmak zorunda kalmıştır. Birinci Dünya savaşı sonunda Venizelos başbakanlığındaki Yunanistan, megali idea politikasının hedeflerine oldukça yaklaşmışken; ülke tarihinde "*Küçük Asya Felaketi*" (Mikrasiatiki Katastrofi) olarak anılacak olan yenilgi sonrasında megali idea politikası -şeklen de olsa- sona ermiş ve 20 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nı imzalamak durumunda kalmıştır⁹⁸.

Yunanistan'ın 1830'dan itibaren bir ulus-devlet oluşturma sürecini, tüm Rumları kapsayacak bir ulusal kimlik zeminine oturtmayı amaçlayan ve bu çerçevede ülkesel

⁹⁴ Armaoğlu, 19. Yüzyıl..., op.cit., s. 691.

⁹⁵ Kral Konstantin ile Venizelos arasındaki mücadele için bkz. Finefrock, op.cit., ss. D1049-D1050.

⁹⁶ Hiçbir şekilde uygulanmamış olan Sevr Antlaşması'nın imzalandığı dönemdeki gelişmeler için bkz. A.E. Montgomery, "The Making the Treaty of Sevres of 10 August 1920", *The Historical Journal*, Vol. 15, Issue. 1, December 1972, ss. 775-787.

⁹⁷ Ibid., s. 784; Clogg, *Modern...*, op.cit., s. 119.

⁹⁸ Ibid., s. 125; Finefrock, op.cit., s. D1066.

genişlemesine de meşruiyet sağlayan megali idea politikası, Lozan Antlaşması'ndan İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar önceki dönemlere nazaran daha durağan bir seyir izlemiştir. Bu bağlamda Yunanistan tarafından megali idea politikasının *Küçük Asya Felaketi* ile son bulduğu iddia edilmekle beraber⁹⁹; yaşanan gelişmeler ve Yunanistan'ın uygulamış olduğu politikalar, megali idea çerçevesinde Yunan ülkesel genişlemesinin tam anlamıyla son bulmadığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle megali idea zemininde oluşan Yunan irredantizmi veya yayılmacılığı, Küçük Asya Felaketi'nden veya Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra sona ermemiş, kendini özellikle Ege Denizi'nde göstermiştir. Bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak değinileceği gibi Yunanistan, öncelikle 1931 yılında kendi ulusal hava sahasını uluslararası hukukun ve uygulamalarının aksine bir şekilde karasuları genişliği ile aynı olan 3 milden 10 mil genişliğe çıkarmıştır. Aynı dönem içinde Yunan yayılmacığının bir başka şekilde ifadesi, kendini karasuları konusunda göstermiştir. Yunanistan, iki ülke arasında temel bir denge oluşturan Lozan Antlaşması çerçevesinde şekillenen 3 millik karasuları genişliğini, 1936 yılında 6 mile çıkarmıştır.

Yunanistan'ın irredantist politikaları ve ülkesel genişlemesi bu gelişmelerle sınırlı kalmamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve İtalya'nın işgaline uğrayan Yunanistan, savaş sonrası yapılan düzenlemelerle birlikte aidiyeti önceden Osmanlı İmparatorluğu'nda olup Traplusgarp Savaşı'ndan beri İtalya'nın işgali altında bulunan ve Güneydoğu Ege Adaları olarak da bilinen Oniki Adaları topraklarına katmıştır. Bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı sonrasında yenik düşen mihver devletlerinden biri olan İtalya'nın müttefiklerle yapmış olduğu antlaşma 10 Şubat 1947 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması'dır. Toplam 21 devletin katıldığı antlaşmanın 14. maddesi Güney-Doğu Ege Adalarının statüsünü düzenlemiş ve İtalya, bu adaları tüm egemenliğiyle Yunanistan'a devretmiştir. Sonuç olarak Oniki Adalar silahsızlandırılmış statüde bulundurulmak kaydıyla 7 Mart 1947 tarihinde Yunanistan'ın egemenliğine girmiştir¹⁰⁰. Böylece Yunanistan'ın çeşitli seviyelerde gerçekleşen ülkesel genişlemesi

⁹⁹ Clogg, *Modern...*, op.cit., s. 66.

¹⁰⁰ Melek Fırat, "1945-1960 Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (der.), Cilt. I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 582-584.

sonucu, ilk kurulduğunda 47.515 kilometrekare olan toprakları, 1947'de gerçekleşen son büyük genişleme dalgasıyla beraber 132.000 kilometrekareye ulaşmıştır.

C. İki Dünya Savaşı Arası Dönem ve Revizyonizm Tehdidi

Megali idea çerçevesinde Yunan irredantizmini ele aldığımızda; Yunanistan'ın bu politikalarını hayata geçirebilmek için dönemin büyük devletlerinden Fransa, Rusya ve özellikle de İngiltere ile iyi ilişkiler kurduğu ve bu ilişkiler ağı sayesinde de ülkesel genişlemesini sağladığı görülmektedir. Bu bağlamda Yunanistan'ın özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar izlediği temel dış politika çizgisi, tüm Rumları kapsayacak büyük bir devleti hedefleyen megali idea olgusu çerçevesinde ülkesel genişlemesini sağlamak olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, ülkesel genişleme adına oldukça büyük başarılar elde eden Yunanistan ulus-devlet oluşturma sürecini pekiştirmek adına bir taraftan bünyesine yeni katılan Rum nüfusu kendi toplumuna entegre etmeye çalışırken; diğer taraftan dış politika alanındaki sorunlarını çözmeye çalışmaktaydı. Yunanistan, 1920'li yılların sonlarında bölgesel anlamda güvenliğini sağlayabilmek için öncelikle komşu ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede öncelikle Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirilmeye çalışılırken; İtalya, Bulgaristan ve Arnavutluk ile de ilişkileri geliştirmeye yönelik politikalar izlenmiştir¹⁰¹.

Bu dönemde Yunanistan'ın öncelikli olarak çözmek durumunda kaldığı dış politika sorunu, Türkiye Cumhuriyeti ile arasında yaşanan *mübadele sorunu* olmuştur. Yunanistan 1920'li yıllarda bu sorununu çözmeye çalışırken, iç politik yapısında meydana gelen bazı gelişmeler sürecin işlemesine yönelik engeller oluşturmuş; ancak bu gelişmeler Yunanistan'ın temel dış politika çizgisinde önemli sapmalar meydana getirmemiştir¹⁰². Yunanistan, 1930 yılına gelindiğinde mübadele sorununu hallederek

¹⁰¹ Clogg, Modern..., op.cit., s. 135.

¹⁰² Bu gelişmelere örnek olarak, Lozan Antlaşmasını revize etme şeklinde bir dış politik anlayışı benimseyen General Pangalos'un 1925 yılında gerçekleştirdiği darbe verilebilir. Bu tür gelişmeler ve etkileri için bkz. Ibid., ss. 134-138; Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler: 1923-1939", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (der.), Cilt. I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss.342-345.

Türkiye ile, “Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması”, “Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol” ve “İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması” imzalamıştır. Bunun yanı sıra, yine dış politika alanında Türkiye ile yaşanan olumlu gelişmelere ivme kazandırılarak, 14 Eylül 1933 tarihinde de “Samimi Anlaşma Belgesi” imzalanmıştır¹⁰³.

Yunanistan, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, savaş sonrası yapılan düzenlemelerden memnun olmayan ve bu düzenlemeleri değiştirmeye yönelik politikalar izleyen *revizyonist devletleri*, ulusal güvenliği açısından öncelikli tehdit olarak görmüş ve dış politikasını da bu devletleri engellemeye yönelik bir çizgi içinde belirlemeye ve uygulamaya çalışmıştır. Bu çerçevede Balkanlar’da anti-revizyonist devletleri oluşturan Türkiye, Romanya ve Yugoslavya ile 9 Şubat 1934 tarihinde **Balkan Antantı Paktı**’nı imzalamıştır. Bu Antant, her ne kadar Balkanlar bölgesinde belirli bir güvenlik alanı oluşturmuş olsa da; Arnavutluk ve Bulgaristan’ın pakta katılmaması Yunanistan’ın güvenlik endişelerinin devam etmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra 1937 yılının Ocak ayında Bulgaristan ile Yugoslavya’nın bir dostluk anlaşması imzalaması ve 1938 yılında Balkan Antantı ülkeleriyle Bulgaristan arasında imzalanan bir antlaşmayla önceden askersizleştirilmiş olan Batı Trakya sınırının yeniden askerileştirilmesi Yunanistan’ın tehdit algılamalarını artıran faktörler olmuştur. Yunanistan, bu durumu dengelemeye yönelik olarak Türkiye ile 1930 ve 1933’te yapılmış olan antlaşmalara ek niteliğinde olan yeni bir antlaşma imzalamıştır¹⁰⁴.

Öte yandan 1939 yılının Nisan ayında İtalya’nın Arnavutluk’a saldırması ve bu çerçevede Yunanistan’ın tehdit algılamasının had safhaya çıkmasının ardından, İngiltere ve Fransa (saldırıya direnmeleri koşuluyla) Yunanistan’a toprak bütünlüğü güvencesi vermiştir¹⁰⁵. İtalya’nın 28 Ekim 1940’ta Yunanistan’a saldırmasıyla, Yunanistan açısından yeni bir dönem başlamıştır. Bu çerçevede amacı ülkesel bütünlüğünü korumak olan Yunanistan, karşı saldırıya geçtikten sonra, önce İtalyan kuvvetlerini topraklarından püskürtmüş ve daha sonra da kendi topraklarının dışında fakat megalı

¹⁰³ Bu antlaşmalarla ilgili olarak bkz. Fırat, “1923-1939...”, op.cit., ss. 347-349.

¹⁰⁴ Ibid., s. 353-354.

¹⁰⁵ M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997, s. 223.

idea hedeflerinin içinde olan Arnavutluk'un Kuzey Epir bölgesini ele geçirmeye çalışmıştır¹⁰⁶. Bu durum, Yunanistan'ın ülkesel bütünlüğünü ve güvenliğini sağladıktan sonra, gereken koşullar doğduğunda megali idea politikasının hedeflerini uygulamaktan çekinmediğini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim, Yunanistan Kuzey Epir bölgesini ele geçirmek bir yana, Almanya'nın da kendisine saldırmasıyla 1941 yılının Haziran ayında İtalyan, Bulgar ve Alman işgali altında kalmıştır.

İki dünya savaşı arası dönemde Yunanistan, öncelikle komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurarak, kendisi için güvenli bir bölge oluşturmayı amaçlamıştır. Bu dönemde Yunan dış politikasının temel önceliği, revizyonist devletlerin politikalarını engellemek, en azından sınırlandırmak olmuştur. Bu çerçevede ülkesine yönelik doğrudan tehdit algılayan Yunanistan'ın bölge ülkelerinden özellikle Türkiye ile ikili ilişkilerinin arttığı görülmektedir. Yunanistan'ın ulusal güvenliğine temel tehdit olarak algıladığı ülkeler ise İtalya ve Bulgaristan'dı. Birinci Dünya Savaşı ve öncesindeki gelişmelerle karşılaştırıldığında, Yunanistan'ın megali idea anlamında önceki dönemlerden daha az yayılma eğilimi içinde olduğu söylenebilir. Buna rağmen Yunanistan, uluslararası ve bölgesel konjonktürün uygun olduğu durumlarda ülkesine uzun vadeli faydalar sağlayacak adımlar atmaktan kaçınmamıştır. Yukarıda verdiğimiz başarısız Kuzey Epir'i ele geçirme girişiminin yanı sıra Türk-Yunan ilişkilerinde revizyonist devletlerin yarattığı tehditlerden kaynaklanan yakınlaşma, Yunanistan'ın uzun vadede iki ülke arasında sorun yaratabilecek ülkesel genişlemeye yönelik kararlar almasına neden olmuştur. Bu kararların ilki, yukarıda bahsedilen 1930 antlaşmalarının imzalanmasından bir yıl sonra ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Atina ziyaretlerinden bir ay kadar önce gerçekleşen; Yunanistan'ın 6 Eylül 1931 tarihinde ulusal hava sahasını tek taraflı olarak 3 milden 10 mile çıkartmasıdır¹⁰⁷. Bunun yanı sıra Yunanistan'ın bu dönemde ülkesel genişlemeye yönelik aldığı ikinci karar karasuları genişliği ile ilgilidir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 20 Temmuz 1936'da imzalanmasından iki ay kadar sonra ve Yunanistan Başbakanı Metaksas'ın Ankara'yı ziyaretinden birkaç hafta sonra, Yunanistan

¹⁰⁶ Ibid., s. 225-226; Clogg, *Modern...*, op.cit., s. 149.

¹⁰⁷ Hüseyin Pazarcı, "Lozan Antlaşması'ndan 1974'e Kadar Ege'ye İlişkin Gelişmeler ve Yunanistan'ın Ege Politikası", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri: Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986, ss.25-26.

karasuları genişliğini 3 deniz milinden 6 deniz miline çıkarmıştır¹⁰⁸. Bu dönemde Türk dış politikasını ve ulusal güvenliğini ilgilendiren bir başka gelişme de 1936 yılında imzalanan Montrö Sözleşmesi olmuştur. Zira, bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, ilerleyen süreçte Yunanistan bu sözleşmeye dayanarak askersizleştirilmiş olan ve Boğazönü adaları olarak ifade edebileceğimiz Limni ve Semadirek adalarını askerleştirmeye ve silahlandırmaya başlayacaktır.

Dönemin sonuna gelindiğinde, Yunanistan'ın revizyonist devletleri engellemek veya hareket alanlarını sınırlamak için uygulamış olduğu dış politikalar başarısızlığa uğramıştır. Bu çerçevede yukarıda ifade edildiği gibi Yunanistan, İkinci Dünya Savaşı'nda İtalya, Almanya ve Bulgaristan işgali altında kalmış ve bu durum 1944 yılının Ekim ayına kadar sürmüştür. Yunanistan'ın işgal altında bulunduğu dönemde işgal güçleriyle uyumlu kukla hükümetler kurulmuş ve Yunan dış politikası bu dönemde Almanya ve İtalya ekseninde bir seyir izlemiştir¹⁰⁹.

D. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem ve Komünist Tehdit

Soğuk Savaş döneminde oluşan iki kutuplu yapıda ABD'nin blok önderliğini yaptığı Batı Bloğu içinde yer alan Yunanistan için 1970'lere kadar temel dış politika önceliği Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nden kaynaklanan *komünizm tehdidi* olmuştur. Bu çerçevede Yunan Başbakanlarından Constantinos Karamanlis'in 1958'de "*Yunanistan'a yönelik baskının ve tehdidin SSCB'den geldiği*"¹¹⁰ şeklindeki sözleriyle özetlenebilecek olan bu dönemde, Yunanistan'ın temel tehdit algılamasının SSCB, dolayısıyla komünizm olmasının nedeni büyük ölçüde Yunan iç savaşından kaynaklanmaktadır.

1944 yılının ikinci yarısında işgalden kurtulan Yunanistan'da, 1949 yılına kadar sürecek olan bir iç savaş yaşanmıştır. Bu çerçevede beş yıllık süre zarfında oldukça istikrarsız bir dönem geçiren Yunanistan'da, iç savaş esnasında birbirleriyle çatışan bir

¹⁰⁸ Ibid., ss. 23-24; Fırat, "1923-1936...", op.cit., s. 356.

¹⁰⁹ Hatipoğlu, op.cit., ss. 250-251.

¹¹⁰ Evantis Hatzivassiliou, "Security and the European Option: Greek Foreign Policy, 1952-62", *Journal of Contemporary History*, Volume 30, Issue 1, January 1995, s. 188.

çok örgüt var olmakla beraber; çatışmalar genel olarak iki örgüt arasında gerçekleşmiştir. Bu örgütlerden biri İngiltere ve ABD'nin desteklediği ve çoğunluğunu sağcılarının oluşturduğu Ulusal Cumhuriyetçi Yunan Cephesi (EDES) iken; diğeri özellikle Sovyetler Birliği'nce desteklenen ve çoğunluğunu solcularının oluşturduğu Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM) ve onun askeri kolu Halkın Ulusal Kurtuluş Ordusu (ELAS) olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri olan ABD, İngiltere ve SSCB'nin EDES ve EAM/ELAS arasında yaşanan çatışmalara angaje olmasıyla beraber, Yunanistan'ın Soğuk Savaş döneminde takınacağı tavır şekillenmeye başlamıştır. Zira, İngiltere'nin iç savaş başladığından beri ve ABD'nin 1947 yılının Mart ayında Truman Doktrini çerçevesinde EDES'e yaptığı askeri ve ekonomik yardımlar sonucunda; sürekli olarak SSCB'den askeri ve ekonomik yardım alan EAM/ELAS kuvvetleri giderek zayıflamış ve iç savaş komünistlerin ülkeden tasfiyesi ve sağcılarının zaferiyle son bulmuştur¹¹¹. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, İkinci Dünya Savaşı esnasında revizyonist devletlerin işgali altında kalan Yunanistan, savaş sonunda topraklarını bir kez daha genişletme olanağına sahip olmuştur. Daha önce belirtildiği gibi, İtalyan işgali altında bulunan ve Güneydoğu Ege Adaları olarak ifade edebileceğimiz Oniki Ada ve Meis Adası'nın statüleri, İtalya'nın savaştan yenik ayrılması ile değişmiştir. Bu çerçevede İtalya ile müttefik devletler arasında 10 Şubat 1947'de imzalanan Paris Antlaşması ile bu adalar 7 Mart 1947'de Yunanistan'ın egemenliğine girmiştir.

Yunanistan, iç savaşın sona ermesinde ve komünistlerin ülkeden tasfiyesinde kendisine yardım eden ülkelerin yapılarına uygun bir şekilde İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden şekillenen dünyada ABD'nin patronajındaki Batı Bloğunda yer almayı tercih etmiştir. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı sonrası revizyonizm tehdidine karşı anti-revizyonist devletlerle ve bunlardan özellikle Türkiye ile iyi ilişkiler geliştiren Yunanistan için; İkinci Dünya Savaşı sonrasında komünizm tehdidine karşı yeni bir işbirliği gereksinimi doğmuştur. Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında Yunanistan'ın tehdit algılaması sadece SSCB'ye yönelik olmamış; bununla beraber Sovyetlerin güdümünde olan ülkelere ve özellikle Bulgaristan'a yönelik de tehdit algılaması söz konusu olmuştur. Hatzivassiliou'nun da belirttiği gibi, Bulgaristan'a yönelik tehdit

¹¹¹ Yunanistan'da yaşanan iç savaş yılları ve diğer devletlerin EDES'le EAM/ELAS arasında yaşanan çatışmalardaki tutumları için bkz. Clogg, *Modern...*, op.cit., ss. 160-173; Hatipoğlu, op.cit., ss. 257-263.

algılamasının birbirine bağı üç nedeni vardır: Bunlar, bu devletin son kırk yıl içinde üç defa (1912, 1915, 1941) Yunan topraklarını işgal etmesi, Sovyet güdümünde olması ve iyi donanımlı bir orduya sahip olmasıdır¹¹². Bunun yanı sıra bir başka tehdit algılaması Sovyetler Birliği ve Bulgaristan'a duyulan kadar olmasa da, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Yugoslavya'dan kaynaklanmıştır¹¹³. Ancak Yugoslavya'ya yönelik tehdit algılaması 1950'li yıllarda Balkan İttifakı ile bir süreliğine son bulmuş; Balkan İttifakı'nın işlevsiz hale gelmesinden sonra, 1961-1962 yıllarında Makedonya konusunda yaşanan krizle beraber yeniden doğmuştur. Bu konuda üzerinde durulması gereken olgu, Yugoslavya'ya yönelik tehdit algılamasının, Yugoslavya'nın uluslararası politikada bağlantısız politikalar izlemesi nedeniyle, Bulgaristan ve SSCB'ye duyulan tehdit algılaması kadar hayati olmadığıdır. 1950'li yıllarda Yunanistan'ın temel savunma politikası, **tehdidin kuzeyden geldiği** doktrinine bağı olarak, olası bir Sovyet veya Bulgar saldırısını püskürtmek şeklinde özetlenebilir. Zira, tehdidin kuzeyden geldiğine yönelik doktrin, 1970'lere kadar Yunanistan'ın askeri planlamalarının ana çatısını oluşturacaktır¹¹⁴.

Yunanistan Soğuk Savaşın ilk yıllarında algıladığı tehditlere bağı olarak, özellikle ABD ve Türkiye'yle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışırken; 1952 yılında Türkiye ile beraber Batı Bloğunun savunma örgütü olan Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (NATO)'ne üye olmuş ve 1974 yılına kadar işbirliği içinde sorunsuz bir şekilde ittifakın güneydoğu kanadını oluşturmuşlardır. Yunanistan'ın Türkiye ile gelişen ilişkileri, iki ülkenin Yugoslavya ile beraber 1954 yılında Balkan İttifakı'nı kurması ile devam etmiştir. Ancak gerek Yugoslavya'nın sonradan çeşitli gerekçelerle bu ittifaka soğuk bakmaya başlaması, gerekse Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs sorunu yüzünden oluşan gerginlik nedeniyle bu ittifak uzun ömürlü olamamıştır¹¹⁵. Kıbrıs sorunu, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren Yunanistan açısından öncelikli konulardan biri olmakla beraber; bu konu, Ege sorunlarına etkisi bağlamında farklı bir başlık altında ele alınacağından burada ayrıntıya girilmeyecektir.

¹¹² Hatzivassiliou, loc.cit.

¹¹³ Bu dönemde Tito, Yunanistan'a Yunan Makedonyası'yla Yugoslav Makedonyası'nı, Belgrad yönetimi altında birleştirmeyi önermiştir. Bu konuda bkz. Ibid., s. 190.

¹¹⁴ Ibid., ss. 189-190.

¹¹⁵ Balkan İttifakı hakkında bkz. Fırat, "1945-1960...", op.cit., ss. 588-592.

1959 yılına gelindiğinde, Yunanistan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET/AT*) Türkiye ile beraber ortak üye olmak için başvurmuş; bu fikir AET/AT üyelerince kabul edilmese de, Yunanistan ve Türkiye ile ayrı ayrı üyelik süreci başlatılmıştır. Burada üzerinde durulması gereken temel nokta, Yunanistan'ın bu dönemde AET/AT'ye başvurması esnasında, temel tehdit algılamasının Türkiye'den değil; Sovyetler Birliği ve Bulgaristan'dan kaynaklanmasıdır¹¹⁶. Bunun yanı sıra, Yunanistan'ın AET/AT'ye üyelik başvurusu, o dönemde güvenlik kaygılarını gidermekten çok, ekonomik açıdan düşünülmüş bir olguydu. Ancak, bir sonraki bölümde üzerinde durulacağı gibi, Yunanistan'ın 1981'de Avrupa Birliği* (AB) üyesi olmasıyla beraber, dış politik sorunlarını bu yapı içerisine çekip uluslararasılaştırma ve kendi yaklaşımlarına meşruiyet sağlama girişimleri, sıklıkla rastlanan bir durum haline gelecektir.

Bu dönemde Yunanistan'la ilgili olarak üzerinde durulması gereken son bir nokta da Soğuk Savaş dönemindeki koşulların Yunanistan'a sağladığı bazı avantajlardır. Yunanistan, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Batı ittifak sistemi içinde, ortak tehdit olarak görülen Sovyetler Birliği'ne karşı yapılmış olan savunmaya yönelik girişimlerde, ileride Ege sorunlarında karşımıza çıkacak bir takım avantajlara sahip olmuştur. Bunlar arasında Yunanistan'ın çok da etkin ve iyi olmayan askeri gücünün sürekli olarak modernize edilmesi ve güçlendirilmesi en dikkat çekici olan konudur. Bunun yanı sıra, 1957 yılından 1964 yılına kadar NATO Erken Uyarı Hattı'na bağlı olarak düzenlenen hava savunma sorumluluk sahalarının sorumluluğu iki ülke arasında paylaştırılmaktayken; Yunanistan'ın başvurusu üzerine 22 Şubat 1964'te verilen kararla, Erken Uyarı Hattı'nın sınırı, Türk karasuları olmuştur. Bu durumda Yunanistan, NATO kapsamında Ege Denizi'ndeki hava savunma sahalarının sorumluluğunu 1974 yılına kadar tek başına üstlenmiştir. Soğuk Savaş dönemiyle çok fazla ilgili olmamakla beraber, bu dönemde Ege sorunlarıyla ilgili olarak yaşanan bir başka gelişme de Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) çerçevesinde sivil uçuşlar için Ege

* 1958 Roma Antlaşmasıyla kurulan AET'nin adı, 1993-Maastricht Antlaşması'yla Avrupa Topluluğu (AT) olarak değiştirilmiştir.

¹¹⁶ Hatzivassiliou, op.cit., s. 191,199.

* Avrupa Birliği, 1993-Maastricht Antlaşması'yla kurulmuş, siyasi nitelikli ve Avrupa Toplulukları'nın da bir sütununu oluşturduğu yapıdır.

Denizi'ndeki uçuş bilgi bölgesi (FIR) sorumluluğunun Yunanistan'a verilmesi olmuştur. Bir sonraki bölümde analiz edileceği gibi, yaşanan gelişmeler, Ege sorunlarında özellikle Yunanistan'ın pozisyonunu ve sorunlara yaklaşımını önemli ölçüde etkileyecektir.

E. Yunan Dış Politikasının Değişen Önceliği ve Türkiye Faktörü

Yunanistan'ın dış politika alanında temel önceliğinin ve bu bağlamda temel tehdit algılamasının Türkiye olarak belirmesi, aniden oluşan bir durum değildir. Aksine, Türkiye'nin tam anlamıyla bir tehdit olarak algılanması yaklaşık yirmi yıl süren bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Bu sürecin başlamasından birkaç yıl önce gayet iyi olan iki ülke ilişkileri, yaşanan çeşitli gelişmeler sonucu olumsuz etkilenmiş ve zaman içinde Türkiye'nin, Yunanistan açısından dış politik önceliği olumsuz anlamda giderek artmıştır. Bu bağlamda Yunanistan dış politikasında uluslararası sistemin özelliği ve bölgesel koşullar, Türkiye'nin temel tehdit olarak algılanmasını geciktirici etkilere sahip olmuştur. Yunan dış politikasında 1950'li yılların ikinci yarısında Türkiye'ye karşı Kıbrıs sorunu ve bununla ilişkili olarak Türkiye'de yaşanan gelişmeler nedeniyle oluşmaya başlayan negatif yaklaşım, 1959'da Londra ve Zürih Antlaşmaları ile bir süreliğine kesintiye uğramış; ancak, devam eden süreç içinde Yunanistan'ın, Kıbrıs'ın bu ülkeyle birleşmesi anlamına gelen *Enosisi* üstü örtülü olarak desteklemesi ve Türkiye'nin de bu duruma karşı çıkması sonucu ilişkiler ve algılamalarda yaşanan negatif yaklaşım devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye'ye yönelik algılama negatif anlamda değişmeye başlamakla beraber; asıl tehdit algılaması hala Sovyet yayılmacılığı tehlikesi nedeniyle Sovyetler Birliği ve Bulgaristan'a, Makedonya sorunu nedeniyle de Yugoslavya'ya kaymıştır.

1960'ların sonlarına gelindiğinde uluslararası sistemde yaşanan yumuşama Yunan dış politik önceliklerinde de etkisini göstermiştir. Bu yıllarda sistemden kaynaklanan nedenlerin de etkisiyle, Yunanistan açısından Soğuk Savaş yıllarının ilk döneminde algılanan komünizm tehdidinin yerini yavaş yavaş Türkiye almaya başlamıştır. Yunanistan'ın tehdit algılamasında yaşanan değişimin işaretleri, bir sonraki bölümde ele alacağımız adaların silahlandırılması sorununda kendini göstermiştir.

Askersizleştirilmiş statüde bulunması gereken Doğu Ege Adalarını 1960'larda silahlandırmaya başlayan Yunanistan'ın bu tutumu, Türkiye tarafından tespit edilerek, konu resmi düzeyde dile getirilmiştir. Yunanistan, Türkiye'nin 1964'te ve 1969'da konuyla ilgili olarak gönderdiği notalara verdiği cevaplarda, 1964 yılında adaların silahlandırılmasını reddeden bir tutum içindeyken; 1969'da adaları silahlandığını inkar etmeyen bir tutum içine girmiştir¹¹⁷. Bunun yanı sıra, 1973'te Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan kıta sahanlığı sorunu ve bu sorunla ilgili olarak yaşanan gelişmeler, Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik tehdit algılamasını tetikleyen unsurlardan biri olmuştur. Son olarak Kıbrıs'ta yaşayan Türklere yönelik tedhiş hareketlerinin artması ve kurulu anayasal düzenin bozulması üzerine Türkiye'nin 1974 yılında garantörlük hakkına istinaden adaya yapmış olduğu Barış Harekatı ile beraber, Yunan dış politikasında yaşanan tehdit algılamasına yönelik değişim süreci tamamlanmıştır. Türkiye bu tarihten sonra, Yunanistan dış politikasının günümüze kadar uzanan döneminde, öncelikli bir konu ve temel bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır.

1. 1974 Sonrası Dönemde Türkiye'ye Yönelik Yunan Dış Politikasının Temel Dinamikleri

1974 yılı sadece Yunanistan'ın dış politikasında temel tehdit anlayışının değişmesine neden olmamış; aynı zamanda Yunan dış politikasının temel çizgisi de değişmiştir. Bu dönemden sonra Yunanistan, dış ilişkiler anlamında ABD ile olan bağlarını zayıflatmaya, Batı Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerini ise artırmaya başlamıştır¹¹⁸. Yunanistan'ın böyle bir tutum içine girmesi, büyük ölçüde Kıbrıs Barış Harekatı ve bunun uluslararası yankılarından kaynaklanmaktaydı. Zira, 1974 sonrası dönemde Yunanistan'da oluşan genel kanıya göre özellikle ABD ve NATO, Türkiye'yi

¹¹⁷ Bu konuda bkz. Şükrü Sina Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri 1821-1993*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993, s. 69.

¹¹⁸ Thanos. Dokos, "Greek Security Doctrine in the Post-Cold War Era", *Thesis A Journal of Foreign Policy Issues*, Summer 1998, <http://www.hri.org/MFA/thesis/summer98/security.html>, 25/01/2003, s. 2.

stratejik açıdan Yunanistan'a nazaran daha önemli görmekteydi. Bu durum da Türkiye'nin Yunanistan'a karşı daha aktif bir politika izlemesini cesaretlendirmiştir¹¹⁹.

1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra, Yunan Dış Politikası'nın üç temel anlayışa dayandığını belirtmekte yarar var¹²⁰: Bunların ilki, Yunanistan'ın öncelikli olarak görece daha bağımsız ve çok boyutlu bir dış politika çizgisi izleme ihtiyacı hissetmesidir. İkinci olarak Yunan ulusal güvenliğine yönelik temel tehdidin yönü değişmiş ve tehdit artık Kuzeyden (SSCB ve Doğu Bloğundan) değil, **Doğudan** (Türkiye'den) gelmeye başlamıştır. Son olarak da Türk-Yunan sorunları karşısında Yunanistan ve müttefiklerinin tutum ve davranışlarına bakıldığında, Yunanistan ve müttefikleri arasında, çıkar algılamaları açısından köklü farklılıkların olduğu görülmüştür.

Van Coufoudakis, bu üç temel anlayış çerçevesinde şekillenen 1974 sonrası Yunan Dış Politikası'nda, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik gerçek bir tehdit olduğu iddiasını şu nedenlere dayandırmaktadır¹²¹: Öncelikle Türkiye'nin Ege'deki hak iddiaları, bir çok Yunan adasını bir enklava* dönüştürmektedir. Burada Coufoudakis'in savunduğu temel görüşün ülkesel bütünlük ilkesine dayandırıldığı görülmektedir. Zira, bu ilke Yunanistan'ın Ege sorunlarına yönelik olarak bir sonraki bölümde değineceğimiz yaklaşımları sırasında da sıklıkla dile getirilmektedir.

İkinci olarak, Türkiye'nin Ege'deki egemenlik paylaşımı ve kaynaklardan ortak faydalanılması şeklindeki önerileri, Türkiye'nin sürekli artan nüfusunun ihtiyaçlarına yönelik uzun dönemli taleplerin bir başlangıcını oluşturmaktadır. Kaynaklar, nüfus ve kapasite açısından küçük devlet psikolojisine sahip olan Yunanistan'ın , sınırlarına ve dolayısıyla ulusal güvenliğine yönelik en büyük kaygının Türkiye'ye yönelik olması, bu türden düşüncelerin gelişmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda Ege Denizi'ni bütünüyle

¹¹⁹ Van Coufoudakis, "Greek Political Party Attitudes towards Turkey: 1974-89", *The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences*, Dimitri Constan (edt.), New York: St. Martin's Press, 1991, s. 42.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Van Coufoudakis, "Greek-Turkish Relations, 1973-1983" *International Security*, Vol. 9, Spring 1985, ss. 202-203.

* Enklav, bir devlete ait olmakla beraber, bir başka devletin toprakları tarafından çevrili, ayrılmış olan toprak parçasını ifade eder.

kendi yaşam alanı olarak gören Yunanistan açısından, Ege Denizi egemenlik açısından hiçbir şekilde ve hiçbir devletle paylaşılmayacak olan bir denizdir.

Üçüncü olarak, Türkiye Ege’de NATO komutasına dahil olmayan Ege Ordusu’nu kurmuştur. Zira Yunanistan Ege Ordusu’nun, doğrudan kendisine yönelik olarak oluşturulduğunu iddia etmekle birlikte; bir sonraki bölümde ele alınacağı gibi bu durum, Yunanistan’ın özellikle Merkezi Ege Adalarını silahlandırmasına meşruiyet sağlayıcı bir iddia olarak kullanılmaktadır. Dördüncü olarak Türkiye büyük Batılı devletler tarafından stratejik olarak, Yunanistan’dan daha önemli bir ülke olarak görülmektedir. Yunanistan’ın jeopolitik konumunun önemi üzerinde duran Yunanlı yazarların bu durumdan duydukları rahatsızlık sık sık dile getirilmektedir. Bu noktada 1974 sonrası dönemde özellikle ABD ve bu bağlamda NATO politikalarını eleştiren Yunanistan, Türkiye ile kendisinin Ege sorunları nedeniyle karşı karşıya kalmasında bu faktörün de etkisi olduğunu düşünmektedir. Buna göre ABD ve NATO, stratejik olarak daha önemli gördükleri Türkiye’nin Yunanistan’a yönelik hareketlerini sessiz kalarak da olsa desteklemiş ve Türkiye’yi cesaretlendirmiştir¹²². Yunanistan büyük ölçüde bu nedenlerden dolayı, 1974 sonrası dönemde dış politikasını ABD etkisinden kurtarmaya çalışmıştır.

Beşinci olarak, Türkiye Yunanistan’ın NATO’ya yeniden katılımı esnasındaki görüşmelerde, kendi amaçlarını NATO politikalarıyla ve çeşitli ikili sorunlardaki benzer çözüm uygulamalarını birer teamül olarak göstererek gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Son olarak Yunanistan’a göre, Türkiye’nin Ege’deki sorunlara yönelik çözüm talepleri ve baskıları, bölgeyi deniz hukuku antlaşmaları hükümlerinin dışında tutmayı amaçlamaktadır. Coufoudakis’in Türkiye’nin Yunanistan’a yönelik bir tehdit oluşturduğuna dair öne sürdüğü gerekçelere genel olarak bakıldığında; Türkiye’nin sorunun çözümüne yönelik öneriler de dahil olmak üzere, tüm politikalarının ve yaklaşımlarının Yunanistan tarafından şüpheli bir anlayışla karşılandığı ve bu politika ve yaklaşımların mutlaka Yunanistan’ın aleyhine olduğuna yönelik bir algılama içinde bulunduğu görülmektedir.

¹²² Coufoudakis, “Greek Political...”, loc.cit.

Yunanistan'da 1974 yılında askeri yönetimin yerine demokratik yönetimin işbaşına gelmesinden sonra, günümüze kadar olan dönemde, Yeni Demokrasi ve PASOK (Pan-Hellenic Socialist Movement) partilerinin yönetimleri söz konusu olmuştur. Bu iki parti arasında iç politika açısından ideolojik ve politik anlamda bazı farklılıklar bulunmakla beraber; dış politikada konularında ve önceliklerde herhangi bir sapma meydana gelmemiş, bir başka ifadeyle dış politika ve güvenlik politikaları alanında var olan önceliklerde bir sürekliliğin olduğu gözlenmiştir. Bu çerçevede 1974'ten günümüze kadar Yunanistan'da hangi parti iktidara gelirse gelsin, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik temel tehdit olduğuna dair yaklaşım geçerliliğini korumuş; yönetimler arasındaki tek farklılık, partilerin Türkiye'den algılanan tehdide karşı nasıl mücadele edileceğine yönelik tercih edilen yöntemler üzerine olmuştur¹²³.

Yunanistan'da 1974 yılında demokratik yönetimin işbaşına gelmesinden sonra 1981 yılına kadar Karamanlis ve Rallis yönetimindeki Yeni Demokrasi Partisi iktidar olmuş; 1981'de yapılan seçimlerden 1989 yılına kadar Andreas Papandreu liderliğindeki PASOK Partisi iktidarda kalmıştır. Daha sonra 1990 yılından 1993 yılına kadar Yeni Demokrasi Partisi'nin yönetiminde kalan Yunanistan'da, 1993 yılında tekrar PASOK iktidarı başlamıştır¹²⁴. Yeni Demokrasi Partisi hükümetinin iktidarda bulunduğu ilk dönemde (1974-1981), Yunan dış politikasında Türkiye'nin Yunan çıkarlarına yönelik büyük bir tehdit oluşturduğuna yönelik algılama çerçevesinde bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bu bağlamda Yunanistan öncelikle -Türkiye ile ABD arasında 27 Mart 1976'da yapılan Savunma İşbirliği Anlaşması paralelinde- ABD ile yeni bir Savunma İşbirliği Anlaşması için görüşmelerde bulunulmuştur. ABD'den Türkiye ve Yunanistan'a verilen 7/10 oranında askeri yardım doğrultusunda Yunanistan'ın güvenliğinin garanti edilmesine yönelik isteklerde bulunulmuştur. Bunun yanı sıra, Kıbrıs'a yönelik olarak Türkiye tarafından yapılan Barış Harekatı'na bir tepki olarak 1974 yılında NATO'nun askeri kanadından ayrılan Yunanistan, 1977 yılının Haziran ayından sonra NATO'nun askeri kanadına dönebilmek için çeşitli arayışlar içine girmeye başlamıştır¹²⁵. Bunun yanı sıra, bir sonraki bölümde ele alınacağı gibi,

¹²³ Coufoudakis, "Greek-Turkish...", op.cit., s. 202.

¹²⁴ Clogg, *Modern...*, op.cit., s. 304.

¹²⁵ Coufoudakis, "Greek Political...", op.cit., s. 45.

Yunanistan 1976 yılında kıta sahanlığı sorunu çerçevesinde yaşanan gerginlik sonucunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne ve Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmuştur.

Algılanan Türk tehdidine yönelik önlemler 1981 yılının Ocak ayında iktidara gelen Papandreou liderliğindeki PASOK Partisi döneminde de artarak devam etmiştir. PASOK döneminde Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında “temel tehdidin Kuzeyden (SSCB ve Bulgaristan) geldiği” şeklindeki doktrin değişime uğrayarak, “*temel tehdidin Doğudan (Türkiye) geldiği*” şeklinde sloganlaştırılmıştır. Bu bağlamda PASOK yönetimindeki Yunanistan'ın dış politika alanında, Türk tehdidini daha ön plana çıkaran bir tavır içinde olduğu da belirtilmelidir. Bu dönemde Türkiye ile yaşanan Ege sorunlarında sorun alanlarının büyük çoğunluğu tanımlanmış ve Yunanistan bu sorun alanlarına karşı önlemlerini almaya ve yaklaşımlarını gözden geçirmeye çalışmıştır. 1977'den beri Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüş çabaları sonuç vermiş ve 1981 yılında yapılan Rogers Anlaşması ile NATO'nun askeri kanadına dönmüştür.

1980'li yıllarda Yunanistan'ın dış politika alanında Kıbrıs sorununu uluslararasılaştırma çabaları, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 1982 yılında imzalanması, Limni Adası'nın silahlandırılmasına ilişkin yaşanan sorunlar ve 1987 yılında kıta sahanlığı sorunu nedeniyle tarafların çatışmanın eşiğine gelmesi gibi gelişmelerde Türkiye'nin sorunlara yönelik yaklaşımı, Yunanistan'ın algıladığı tehdidin azalmamasına, aksine artmasına yol açmıştır. Bu dönemde her ne kadar iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar (Davos süreci...vb.) atılmışsa da ilerleyen süreç, Yunanistan'ın dış politika alanındaki temel önceliğinin değişmediğini göstermiştir. Ayrıca Yunanistan'ın 1981 yılında Avrupa Birliği üyeliğine kabul edilmesiyle Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan gelişmeler –sonuçları daha sonra ele alınacağı üzere- farklı bir boyuta taşınmıştır.

1990'lı yılların ilk yarısında Yunanistan açısından stratejik olarak vazgeçilmez olan karasularının 12 mile çıkarılmasına karşı Türkiye'nin yaklaşımı, Yunanistan'ın tehdit algılamasını artırmıştır. Bunun yanı sıra statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıkların Yunanistan tarafından iskana açılmasına Türkiye'nin verdiği tepkiden kaynaklanan sorunlar ve Kardak Kayalıklarında simgeleşen statüsü belli olmayan

adacık ve kayalıklar sorunu Yunanistan için Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin hala kendine yönelik bir tehdit olduğu düşüncesini yaşatmaya yetmiştir. 1970'lerden günümüze kadar Yunanistan ile Türkiye arasında gerek Ege'de gerekse diğer konularda yaşanan anlaşmazlıklarda net bir çözüm getirilmediği gibi, özellikle Ege sorunlarının doğrudan iki ülkenin egemenliğini ilgilendirmesi, Yunanistan'ın dış politika alanında temel önceliğinin Türkiye olmaya devam etmesine neden olmuştur.

2. Türkiye'ye Yönelik Yunan Stratejik Doktrini Çerçevesinde Dengeleme Politikası

Yunanistan, 1974 sonrası dönemde kıta sahanlığı, karasuları, adaların silahlandırılması, hava sahası ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunları konusunda Türkiye'nin kendisine yönelik yaklaşımını revizyonist ve yayılmacı bir tutum olarak algılamış ve buna yönelik stratejiler geliştirmeye ve politikalar uygulamaya çalışmıştır. Bu çerçevede Yunanistan açısından Ege sorunlarının büyük kısmının ortaya çıktığı dönemde Soğuk Savaş koşullarında iki kutuplu bir sistem geçerli olduğundan; uygulamak istediği dış politikaları ve güvenlik politikalarını belirlerken ve/veya gerekli olan stratejileri geliştirirken sistemin yapısının etkileri daha hissedilir durumdaydı. Ancak özellikle 1990 sonrası dönemde uluslararası sistemde meydana gelen değişimlerle birlikte daha geniş hareket alanına kavuşan Yunan dış politikasında, Türkiye'ye yönelik geliştirilen politikalar ve stratejiler, sistemdeki değişiklikler de dikkate alınarak revize edilmiş ve mevcut koşullara uygun hale getirilmeye çalışılmıştır.

Günümüzdeki Yunan doktrini algıladığı Türk tehdidine karşı yoğun ve kapsamlı bir bakış açısını içermektedir. Buna göre bir NATO müttefiki olarak Türkiye'nin, 1923'te Lozan'da, 1936'da Montrö'de ve 1947'de Paris'te oluşturulmuş olan statükoyu değiştirmeye yönelik revizyonist bir tutum içinde olduğu iddia edilmektedir. Aynı çerçevede Türkiye'nin batıya doğru yayılma eğilimi içinde olduğu iddia edilmekle

birlikte, Türk politikacılarının açıklamaları, Türkiye'nin diplomatik girişimleri ve askeri hazırlıkları da bu görüşü desteklemek için kullanılmaktadır¹²⁶.

Yunanistan'ın Türkiye'den algıladığı tehdidin sadece yukarıda iddia edilen unsurlardan kaynaklanmadığı da görülmektedir. Bu bağlamda özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin gerek Batı ittifakı gerek Doğu Akdeniz gerekse de Orta Asya'da dominant bir bölgesel güç olarak ortaya çıkması, Yunanistan'ı kaygılandıran gelişmelerden biridir¹²⁷. Soğuk Savaş sonrası dönemin başlamasıyla birlikte Yugoslavya'nın dağılması, Arnavutluk ile olan Kuzey Epir sorunu gibi konular da Yunan dış ve güvenlik politikasında tehdit algılamalarına sebep olmuş; ancak bu algılamalar Yunanistan'ın NATO ve BAB bünyesinde güvenlik garantilerine sahip olması nedeniyle, Türkiye'ye yönelik olan algılama kadar hayati olmamıştır. Bunun yanı sıra bir başka açıdan da Yunan güvenlik ve dış politikası sürekli olarak Türkiye üzerine odaklandığı için Soğuk Savaş sonrası dönem, Yunanistan açısından Türkiye tarafından kuşatılmışlık şeklinde algılanmasına neden olmuştur. Yunanistan, bu gelişmeler nedeniyle Türkiye'den algıladığı tehdidi önleyebilmek veya caydırabilmek amacıyla içsel ve dışsal dengeleme politikasını uygulamaya çalışmaktadır.

a) Dışsal Dengeleme

Uluslararası sistemin anarşik yapısına bağlı olarak sınırlı olanaklara sahip olan küçük devletler, güvenlik sorunlarını dengeleme politikalarıyla ve/veya bandwagoning* politikalarıyla çözmeye çalışmaktadırlar. Bu çerçevede diğer devletlere nazaran sınırlı dış politik alternatiflere ve daha kısıtlı manevra alanına sahip olan Yunanistan, günümüzde dış politikalarını ve güvenlik stratejilerini genel anlamda Avrupa Birliği ve NATO bağlamında gerçekleştirmeye çalışmaktadır¹²⁸. Daha önce genel olarak ele

¹²⁶ Constantine P. Arvanitopoulos, "Greek Defense Policy and the Doctrine of Extended Deterrence", <http://www.idis.gr/people/arvan3.html>, 20/12/2002, s. 2; Athanasios Platias "Greece's Strategic Doctrine: In Search of Autonomy and Deterrence", *The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences*, Dimitri Consta (edt.), New York: St. Martin's Press, 1991, s. 94.

¹²⁷ Athanasios Platias, "Greek Deterrence Strategy", <http://www.idis.gr/people/platias/html>, 20/12/2002, s. 2.

* Bandwagoning, anlam itibariyle bir sorun veya politika alanında çoğunluğun savunduğu politikaya/fikre katılmayı ifade eder.

¹²⁸ Dokos, op.cit., s. 5.

aldığımız Yunanistan'ın gerek ülkesel anlamda genişlemesinin gerekse de ülkesel bütünlüğünün korunmasına yönelik politikaların bu çerçeveye oturduğu görülmektedir. Zira, kurulduğu ilk yıllardan beri sınırlı bir kapasiteye sahip olan Yunanistan, sürekli olarak büyük devletlerle işbirliği içinde olarak bu yapısını korumak bir yana; yapısını ülkesel (teritoryal) anlamda büyük oranlarda genişletebilmiştir.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, 1950 ve 1960'lı yıllarda kendisine yönelik temel tehdidin komünizm çerçevesinde Kuzeyden geldiğini algılayan ve buna yönelik olarak da NATO savunma şemsiyesi altında Batı Bloğunda yer alan Yunanistan'ın bu algılaması, 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde tam bir değişime uğramış ve Yunan savunma doktrininin yeniden gözden geçirilerek 1974'ten itibaren "tehdidin **Doğudan** (Türkiye) geldiği" şeklinde formüle edilen yeni doktrin uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede Yunan dış politikası ve güvenlik politikası da 1970'lerin ortalarından itibaren değişime uğramıştır. Günümüze kadar sürmekte olan yeni dış ve güvenlik politikası, ABD ile olan ilişkilerin zayıflatılarak, ekonomik ve politik entegrasyon bağlamında Batı Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin daha fazla geliştirilmesiyle birlikte Yunanistan'ın dış ilişkilerini çeşitlendirmek şeklinde ifade edilebilir¹²⁹. Yunanistan bu politikayı uygulamaya koymakla beraber, olası bir Avrupalı-Atlantikçi ikileminden uzak durmaya çalışmış ve pozisyonunu İngiltere, İtalya ve Portekiz modelleri gibi oluşturmaya çalışmıştır. Burada Yunanistan'ın kurmaya çalıştığı ilişki politik ve ekonomik entegrasyon bağlamında Avrupa Birliği'yle; ortak savunma ve güvenlik değerleri bağlamında da NATO'yla ilişki içinde bulunarak bir tamamlayıcılık unsuru sağlamak şeklinde ifade edilebilir¹³⁰.

Bunun yanı sıra, Yunanistan'ın dış ve güvenlik politikalarını oluşturma ve/veya uygulama aşamasında kullandığı araçlar veya ilişkide bulunduğu devlet veya devletler grubu çeşitlilik gösterebilmekle beraber; tüm bu çeşitliliğin ana nedeninin, bir dış politika önceliği ve güvenlik politikasının temel tehdit algılaması olarak Türkiye olduğu açıktır. Zira, Soğuk Savaş sonrası dönemde yapılan analizlerde öncelikli tehdit algılanan

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Theodore Coulombis, "Strategic Consensus in Greek Domestic and Foreign Policy since 1974", *Thesis A Journal of Foreign Policy Issues*, <http://www.hri.org/MFA/thesis/winter98/consensus.html>, 15/01/2003, s. 2.

ülkenin Türkiye olduğu sıklıkla belirtilmekte, daha sonra ise Balkanlar ve Akdeniz bölgesinin istikrarsızlığından kaynaklanan risk alanları sıralanmaktadır¹³¹.

Yunanistan'ın Türkiye'den algıladığı tehdit çerçevesinde uyguladığı dışsal dengeleme politikası içinde Avrupa Birliği faktörünü de belirtmek gerekir. Yunanistan'ın özellikle son yıllarda AB bünyesinde gerçekleştirilmeye çalışılan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)'na yönelik desteği ve aktif politikaları, büyük ölçüde tehdit algılamalarından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, Yunanistan'ın 1995 yılında BAB'ın onuncu üyesi olması da bu bağlamda düşünebilecek bir başka olgudur¹³². Yunanistan kendi stratejik değerini Türkiye'den daha önemsiz olarak gördüğü için eleştirdiği ve bu bağlamda Türk-Yunan sorunları doğrultusunda güvensizlik duyduğu ABD'ye yönelik dışsal dengeleme politikaları uygulamaktadır. Türkiye hakkında olumlu kararların çıkmasını engellemeye ve/veya olumsuz kararların çıkması için, ABD karar vericilerini etkilemeye dönük çalışmalarda Rum lobileri aktif olarak görev yapmaktadır¹³³.

Yunanistan Türkiye karşısında dışsal dengeleme amacıyla Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkilerini de kullanmaktadır. Bu çerçevede Yunanistan'ın Orta Doğu ülkelerine yönelik dış politikasını şekillendiren olgu, Türkiye'ye yönelik algıladığı tehditten kaynaklanmaktadır. İki ülke arasında yaşanan Ege sorunları konusunda Türkiye'nin stratejik, demografik, jeopolitik ...vb. açılardan Yunanistan'a karşı olan üstünlüğü, Yunanistan tarafından Türkiye'nin sorun yaşadığı ve/veya sorun yaşama potansiyeli olduğu ülkelerle işbirliğine gidilerek dengelenmeye çalışılmaktadır. Yunanistan bu dengeleme politikası doğrultusunda Suriye, İran, Rusya, Ermenistan

¹³¹ Bu konuda bkz. Athanasios Platias "Greek Deterrence Strategy", *The Aegean Sea After the Cold War*, Aldo Chircop, Andre Gerolymatos and John O. Iatrides (eds.), New York: St. Martin's Press Inc., 2000, ss. 62-64; Platias, "Greek Deterrence Strategy", <http://www.idis.gr>, op.cit., ss.1-4; Platias, "Greece's Strategic...", op.cit., ss. 92-93; Dokos, op.cit., s. 6; Couloumbis, loc.cit.

¹³² Dokos, op.cit., s. 9.

¹³³ ABD'deki Yunan lobisinin yapmış olduğu lobi faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika*, Üçüncü Baskı, İstanbul: Alfa basım yayım dağıtım Ltd. Şti., 2000, ss. 260-273.

ve Irak'la olan ilişkilerini geliştirerek Türkiye üzerinde baskı oluşturmaya ve Türkiye'yi çevrelemeye çalışmaktadır¹³⁴.

Yunanistan'ın Türkiye'nin sözü edilen alanlarındaki üstünlüğünü dengelemek için uyguladığı bir başka politika da **terörizme destek verme** olgusudur. "Düşmanımın düşmanı benim dostumdur" mantığıyla hareket eden Yunanistan'ın gözden kaçırdığı nokta; bir devlet olarak, herhangi bir devlete değil, bir terörist örgüte destek vermesidir. Yunanistan'ın Türkiye'de faaliyet gösteren ayrılıkçı bir terörist örgüt olan PKK'ya yönelik destekleri; özellikle terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra gözler önüne serilmiştir¹³⁵. Yunanistan'ın terörist örgüt PKK'ya verdiği destek konusunu ayrıntılı bir şekilde ele almak çalışmanın amacını aşacağından, bu konu yüzünden gerek Türkiye gerekse uluslararası kamuoyu karşısında Yunanistan'ın oldukça zor duruma düştüğünü hatırlamak ve PKK terörü nedeniyle Türkiye'nin gerek insani nedenler gerekse kaynaklar açısından oldukça zor dönemler geçirdiğini ifade etmek gerekir¹³⁶.

b) İçsel Dengeleme

Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik olarak uyguladığı dengeleme politikasının dışsal boyutunu NATO, Batı Avrupa Birliği (BAB), AB, AGİT... vb. uluslararası ve bölgesel düzenlemelere aktif olarak katılım oluştururken; içsel boyutunu Yunan ordusunun güçlendirilmesi ve modernizasyonu oluşturmaktadır. Algılanan Türk tehdidinin caydırılması için spesifik olarak uzun yıllar boyunca uluslararası hukuk ve anlaşmalar ve ABD, NATO ve BM'nin arabuluculuk rolüne güvenen Yunan dış politikası; bu politikanın etkisizliğini görünce ordunun güçlendirilmesi şeklindeki içsel dengeleme politikasına ağırlık vermiştir. Yaklaşık on yıldan beri, AB ve BAB üyeliği kapsamında Avrupa kartına büyük önem veren Yunanistan'ın günümüzde Türkiye'nin

¹³⁴ Spiros Ch Kaminaris, "Greece and Middle East", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 3 No. 2/June 1999, http://www.ciaonet.org/olj/meria/meria99_kas01.html, 24.08.2002, s. 1, 6.

¹³⁵ Yunanistan'ın verdiği desteğe ilişkin bazı örnekler için bkz. Kaminaris, op.cit., ss. 5-8; Joshua Black, "Greek Diplomacy and the Hunt for Abdullah Öcalan", WWS 547 – *International Diplomacy*, WWS Case Study, y.y., 04/2000 s. 6.

¹³⁶ Terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması aşamasındaki Yunan dış politikası için bkz. Ibid., op.cit., 6-8.

askeri üstünlüğünü dış politika alanında çeşitli diplomatik manevralarla, Avrupa Birliği üyeliğini bir koz olarak kullanarak ve ordusunu güçlendirerek dengelemeye çalıştığı görülmektedir¹³⁷.

Yunanistan'ın özellikle Ege sorunları çerçevesinde Türkiye'ye yönelik algıladığı tehdidi caydırmak amacıyla uyguladığı askeri doktrin, önceleri NATO yapısına uygun olarak stratejik düzeyde savunmacı bir yapıdayken; Türkiye'ye yönelik tehdit algılama derecesinin artması ve sistemde meydana gelen değişimler doğrultusunda Yunan ordusu tarafından **İleri Savunma Doktrini** kabul edilmiştir. Bu doktrin, duruma bağlı olarak taktik düzeyde savunmacı veya karşı saldırı özelliklerine sahip olmakla birlikte; olası bir saldırı durumunda Yunan anakarası ile Ege adaları arasındaki bağlantının koparılmadan, adaların savunulmasına yöneliktir. Yunanistan'ın özellikle 1980'li yıllarda meşru olmayan bir şekilde adaları silahlandırma faaliyetleri de bu doktrin paralelinde düşünülmelidir. Yunanistan bunun yanı sıra Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile birlikte 1994 yılında **Ortak Savunma Bölgesi Doktrini**'ni ilan etmiştir. Bu doktrin de bütünüyle, algılanan Türkiye tehdidine yönelik olarak uyarlanmıştır¹³⁸.

Yunanistan Türkiye'ye yönelik içsel dengeleme politikasının uygulanması çerçevesinde savunma harcamalarına da ağırlık vermiştir. Bu bağlamda NATO ülkeleri içinde savunma harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYİH) oranı doğrultusunda yapılan hesaplamalarda, savunma harcamalarına 1974 yılından beri en fazla pay ayıran ülke Yunanistan olmuştur. Yunanistan'ın, 1974 yılından beri yapmış olduğu savunma harcamalarının GSYİH'na oranı ortalama yüzde 6 olmuştur ve Yunanistan bu oranla, ABD dahil tüm NATO ülkelerini geride bırakmıştır¹³⁹. Yunanistan'ın savunma harcamalarına ayırdığı pay, Yunan bütçesi ve ekonomisi üzerinde büyük bir yük oluşturmakla birlikte; eğitim ve sağlık harcamalarının da doğal olarak kısıtlanmasına yol açmaktadır. Burada Yunanistan'ın GSYİH olarak Türkiye'nin yaklaşık 2/3'ü kadar olduğunu ve savunma harcamaları açısından Türkiye'den hem

¹³⁷ Dokos, op.cit., s. 8.

¹³⁸ Andre Gerolymatos, "The Military Balance of Power Between Greece and Turkey: Tactical and Strategic Objectives", *The Aegean Sea After the Cold War*, Aldo Chircop, Andre Gerolymatos and John O. Iatrides (eds.), New York: St. Martin's Press Inc., 2000, s. 54; Dokos, op.cit., ss. 8-9;

¹³⁹ Black, op.cit., s. 2.

nispi hem de rakamsal açıdan daha fazla pay ayırdığını belirtmek gerekir¹⁴⁰. Yunanistan'ın savunma harcamalarını örneklendirecek olursak, 1996 yılında yaşanan Kardak Krizi sonrasında Türkiye'ye yönelik tehdit algılama seviyesi en üst düzeye çıkan Yunanistan ileri savunma doktrinine bağlı olarak, 2007 yılına kadar sürecek olan ve ordusunun modernizasyonunu amaçlayan 14 milyar dolarlık bir askeri harcama programını devreye sokmuştur¹⁴¹.

Türkiye'ye yönelik algılanan tehdidi caydırmak amacıyla uygulanan içsel dengeleme politikasının bir ayağını oluşturan savunma harcamalarının artırılmasının yanında; Yunan ordusunun yapısının değiştirilmesi de bu politika doğrultusunda uygulanan bir başka unsurdur. Buna göre Yunan ordusunun hareket kabiliyetini artırmaya yönelik çeşitli önlemler alınmıştır. Alınan önlemler içinde Yunan ordusunda daha küçük ve mobilize birimlerin oluşturulmasına yönelik olarak kuvvetlerin tümen ve alay düzeninden tugay ve tabur düzenine sokulması en dikkat çekici olan uygulama olmuştur¹⁴².

II. TÜRKİYE'NİN YUNANİSTAN'A YÖNELİK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN TEMEL DİNAMİKLER

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Yunanistan'a yönelik dış politikası çeşitli faktörlerden etkilenecek şekilde şekillenmektedir. Bu faktörlerin bir kısmı, Türkiye Cumhuriyeti'nin genel dış politik çizgisi ekseninde etkili olup, bu çerçevede Yunanistan'a yönelik Türk dış politik çizgisini etkileme özelliğine sahipken; bir kısmı sadece Yunanistan'la var olan mevcut ikili ilişkiler ve Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik olarak uyguladığı dış politika bağlamında etki gösteren faktörlerdir. Jeostratejik unsur, tarihsel ve kültürel unsur ve çok boyutluluk unsurunu ilk gruba dahil edebilirken; iki ülke arasındaki ikili ilişkiler ve Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik uyguladığı dış politika bağlamında etki gösteren faktörleri de Türk dış politikasının ulusal güvenliğe

¹⁴⁰ Türkiye ve Yunanistan'ın 1980-1995 yılları arasında GSYİH ve askeri harcama oranları için bkz. Platias, "Greek Deterrence Strategy", *The Aegean...*, op.cit., s. 71.

¹⁴¹ 2000 yılına kadar bu harcamaların yarısının yapılmasını öngören programa göre, yapılması gereken bazı askeri alımlar için bkz. Geralymatos, op.cit., ss. 54-55.

¹⁴² Ibid., s. 55; Dokos, op.cit., s. 8.

yönelik tehdit algılaması faktörü, iki ülke arasında Ege Denizi haricinde diğer alanlarda yaşanan sorunlar, müzakere ve caydırıcılık unsurları ve statükoculuk politikası şeklinde ifade edebiliriz.

A. Jeostratejik Unsur

Bir önceki bölümde değinildiği gibi, bir ülkenin jeopolitik ve jeostratejik konumu, o ülkenin dış politikasının belirlenmesinde ve uygulanmasında belirleyici bir güce sahiptir. Bu çerçevede jeostratejik konumu düşünüldüğünde, Türkiye küresel ve bölgesel politikalardan etkilenme ve bu politikaları etkileme kabiliyetine sahiptir. Jeostratejik açıdan eşzamanlı olarak Avrupa, Asya, Avrasya, Orta Doğu ve Balkan devleti olarak sayılabilen Türkiye, etki alanı açısından da büyük devletlerin dış politikalarının ve çıkar algılamalarının kesiştiği bir bölgeyi ve/veya bölgeleri etkileme gücüne sahiptir. Türkiye'nin jeostratejik konumu itibariyle etkileme gücüne sahip olduğu alanları küresel çerçevenin yanı sıra Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu, Orta Asya ve Avrasya şeklinde ifade edebiliriz.

Jeostratejiye bağlı olarak coğrafi konum Türkiye'ye gerek bölgesel gerekse küresel anlamda önemli avantajlar sağlarken; bu durum aynı zamanda Türkiye'nin güvenlik faktörünü her zaman göz önünde bulundurmasını gerektirmektedir¹⁴³. Nitekim, Türkiye'nin hayati çıkarlarının söz konusu olmadığı herhangi bir spesifik durum karşısında bile, Türkiye jeostratejik konumundan dolayı yaşanan gelişmelerden kolaylıkla etkilenebilmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin sınır komşularının fazlalığı, güvenlik açısından başka bir tehlikeli durumu yaratmaktadır. Zira, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komşu sayısı altı olan Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında kara veya deniz üzerinden komşu sayısı onikiye çıkmıştır¹⁴⁴. Dolayısıyla Türkiye'nin komşularının çokluğu ve hemen hemen hepsinin farklı çıkar algılamalarına bağlı farklı dış politika uygulamaları içinde bulunması, bu doğrultuda güvenlik tedbirlerinin

¹⁴³ Baskın Oran, "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (der.), Cilt. I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 24.

¹⁴⁴ Şule Kut, "Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları", *En Uzun Onyı Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, 2. Baskı, Gencer Özcan, Şule Kut (der.), İstanbul: Bütçe Yayınları, 2000, s. 43.

alınması gerekliliğini doğurmaktadır. Türkiye de bu doğrultuda komşu ülkelerden gelebilecek tehditlere yönelik ülke bütünlüğünün ve güvenliğinin sağlanması için gerekli olan tedbirleri almakta ve stratejileri uygulamaktadır.

Bu çerçevede Oran, Türkiye'nin jeostratejik boyutundan kaynaklanan güvenlik çemberlerinin beş tane olduğunu belirtmektedir¹⁴⁵. Bu beş farklı açı, Türk dış politikasının güvenlik sorununa ilişkin yaklaşımlarını da ifade etmektedir. Bunlardan ilki olan *Avrupa Perspektifi*, süper devlet ilişkilerinin egemen olduğu global sistemden etkilenmektedir. Türkiye'nin Batı Avrupa'ya açılımını ifade eden ve 1990'lardan sonra Türk dış politikasının yoğunlaşmış olduğu alanlardan biri olan ikinci güvenlik çemberi *Balkan Perspektifidir*. Üçüncüsü tamamen Türk-Yunan ilişkilerini ilgilendiren *Akdeniz Perspektifidir*. Dördüncü güvenlik çemberi ise global sistemden ve devletler arası çatışmalar gibi pek çok değişkenden etkilenen *Orta Doğu Perspektifidir*. Son güvenlik çemberi ise özellikle 1990'lardan sonra söz konusu olan ve bu dönemden sonra Türk dış politikasının yoğunlaştığı alanlardan biri olan *Kafkas Perspektifidir*.

Stratejik açıdan Soğuk Savaş döneminin sona ermesini simgeleyen SSCB'nin yıkılması ile beraber Türkiye'nin stratejik öneminin azaldığına yönelik düşüncelerin varlığı, ilerleyen dönem içinde meydana gelen gelişmeler sonrasında yanlışlanmıştır. Zira, Soğuk Savaş sonrası dönemin hemen başlarında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, SSCB'nin yıkılmasının ardından tarihsel ve kültürel açıdan yakın ilişkilerin var olduğu Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanması, Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmasıyla beraber Balkanlarda ortaya çıkan güç boşluğu gibi gelişmeler Türkiye'nin stratejik öneminin azalmasının aksine, daha da arttığını göstermiştir. Türkiye'nin jeostratejik açıdan Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden şekillenen ve eskisinden daha önemli ve etkin olma potansiyelini içeren yeni konumu, bir çok stratejist tarafından dile getirilen bir olgu olmuştur¹⁴⁶.

Türk dış politikasını etkileyen unsurlardan biri olan jeostratejik boyut, bölgesel ve küresel düzeyde olmak üzere iki alanda etkili olmaktadır. Bu alanlar belli bir

¹⁴⁵ Oran, op.cit., ss. 25-27.

¹⁴⁶ Bu konuda örnek olarak, Türkiye'nin jeostratejik oyuncu olma potansiyeline sahip bir devlet olduğuna ilişkin görüşler için bkz. Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri*, Çev: Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık, İstanbul: Sabah Kitapları, 1998, ss. 45-46.

sınırlandırmayı ifade etse de çoğu zaman birbiriyle ilişkili bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Jeostratejik boyutta küresel anlamda yaşanan gelişmelerden daha çok etkilenen Türkiye, bölgesel anlamda gelişmeleri daha kolay etkileme gücüne sahiptir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası konjonktür, Türk dış politikasının jeostratejik boyutunu derinleştirmiştir. Soğuk Savaş döneminde genel çerçevede komünizm ve dolayısıyla SSCB'ye yönelik olarak algılanan tehdit, Soğuk Savaşın son dönemlerinde boyut değiştirmiş; günümüzde ise Türkiye gibi orta büyüklükte bir devlet açısından algılanan tehditler çeşitlilik göstererek algılamalardaki kesinlik eskisinden daha muğlak hale gelmiştir¹⁴⁷. Jeostratejik boyut, Soğuk Savaş döneminde gerek Türkiye gerekse ittifak içinde bulunduğu ülkeler açısından önemli olmakla beraber, Soğuk Savaş sonrası dönemde bu boyut daha ön plana çıkmış ve Türkiye'nin etkileme alanı gibi dış politik açılım alanları da çeşitlilik göstermiş ve genişlemiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin ilgi alanı Balkanlardan, Akdeniz havzası, Orta Doğu, Orta Asya ve Boğazlar da dahil olmak üzere Karadeniz havzasına kadar uzanmakta ve Türkiye bu beşgenin tam ortasında bulunmaktadır. Uluslararası ilişkiler gündeminde sürekli en üst sıralarda bulunan olaylar ve sorunların büyük çoğunluğu da Türkiye'nin de dahil olduğu bu coğrafya içinde gerçekleşmektedir¹⁴⁸. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti, jeostratejik konumunun gerektirdiği durumlar nedeniyle sürekli olarak çok yönlü bir politika izlemektedir ve bunu devam ettirmelidir.

B. Tarihsel ve Kültürel Unsur

Tarihsel ve kültürel boyut, Türk dış politikasını genel hatları itibariyle etkileyen dinamiklerden birisidir. Kültürel boyut itibariyle hem Batı, hem de Doğu kültüründen parçalar ihtiva eden Türkiye'nin kültürel mozağinde bazı durumlarda dinin etkisi de görülebilmektedir¹⁴⁹. Bunun yanı sıra tarihsel boyut, kültürel boyuttan farklı

¹⁴⁷ Milli Savunma Bakanlığı, **Beyaz Kitap**,

<http://www.msb.gov.tr/Birimler/GnPPD/GnPPDBeyazKBol4Kis1.htm>, 20/02/2003.

¹⁴⁸ Nezihi Çakar, "Turkey's Security Challenges", *Perceptions Journal of International Affairs*, Volume I, No. 2, June-August 1998, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/i2/i2-2.htm>, 22/10/2002, s. 2.

¹⁴⁹ Bu duruma örnek olarak Rusya'nın Çeçen sorununa yaklaşımına yönelik dış politikamız ve Soğuk Savaş döneminde komünizme karşı verilen mücadele verilebilir. Bkz. Oran, op.cit., ss. 20-21.

düşünülemez. Kültür, tarih içinde oluşup geliştiği için aralarında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulmuş olmakla beraber, Osmanlı devlet geleneğinden bir çok özelliği miras almıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı'nın yıkılmasından sonra, eski imparatorluk topraklarında oluşan siyasi oluşumlarda yaşanan gelişmeler esnasında Türkiye'nin gösterdiği duyarlılıkta ve uygulamış olduğu dış politikada tarihsel ve kültürel boyutun izleri görülmektedir. Bu çerçevede Davutoğlu, Türk dış politikasının tarihsel ve kültürel boyutuna Balkanlar düzeyinde şu örnekle vurgu yapmaktadır¹⁵⁰:

“...Bosna ve Kosova’da yaşanan etnik kayımlardan sonra gerek Boşnak gerekse Arnavut unsurların birinci derecede başvurdukları ülkenin Türkiye olması, tarihi bir zorunluluğun ve mesuliyetin kendini önemli bir dış politika parametresi olarak dikte etmesinden başka bir şey değildir.”

Tarihsel ve kültürel boyutun etkileri, Balkanların yanı sıra Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine yönelik Türk dış politikasında da görülebilmektedir. Zira Türkiye'nin SSCB'nin yıkılmasından sonra yeni kurulan devletlerin büyük çoğunluğuyla tarihten, kültürden ve dinsel nedenlerden kaynaklanan ortak yanları vardı ve bu özellik, gerek Kafkasya'da gerekse Orta Asya'da uygulanan Türk dış politikasına yansımıştır. Tarihsel boyutun Türk-Yunan ilişkileri bağlamında da yansımaları görülmektedir. İki ülkenin birbirlerine yönelik algılamalarında Yunanistan'ın Osmanlı'ya karşı mücadele verip bağımsızlığını kazanmasının; Türkiye'ninse nihai aşamada, kısa süreli de olsa İngiltere'den aldığı destekle Anadolu'yu işgal etmek isteyen Yunanistan'la savaşmasının etkileri vardır.

C. Çok Boyutluluk

Türkiye, uluslararası ilişkiler gündeminin sürekli olarak oluştuğu oldukça hassas bir coğrafyada yer alması nedeniyle özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası politika açısından kilit bir konuma sahip olmuştur. Bilindiği gibi İkinci

¹⁵⁰ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Onuncu Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s. 122.

Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu yapı ekseninde yaşanan Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Batı ittifak sistemi içinde yer almış ve bu çerçevede Batı ittifakının güvenliği açısından oldukça önemli bir görevi yerine getirmişti. Türkiye'nin uluslararası sistem açısından bir bölgesel güç olarak var olan potansiyeli, Soğuk Savaş döneminde çok fazla etkili olmamakla beraber; bu potansiyel Soğuk Savaş sonrası dönemde açığa çıkmıştır.

Nüfus, coğrafya, ekonomik büyüklük ve askeri güç açısından bir bölgesel güç olarak uluslararası ilişkiler alanında yaşanan gelişmelerden etkilenen ama aynı ölçüde yaşanan gelişmeleri özellikle bölgesel düzeyde etkileme gücüne sahip olan Türkiye, diğer komşu ülkelerle karşılaştırıldığında aynı anda birden fazla bölgede etkili olabilen tek ülke olma özelliğine sahiptir. Bu bağlamda bir bölgesel güç kıyaslaması olarak Türkiye ve Yunanistan'ı karşılaştıracak olursak, Balkanlar bölgesinde Türkiye ile beraber Yunanistan'ın kısmen de olsa bir bölgesel güç olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, Türkiye'nin stratejik olarak etkin bir şekilde var olduğu diğer bölgeleri (Kafkaslar, Orta Doğu, Orta Asya) ele alacak olursak Yunanistan'ın bu bölgelerde bir bölgesel güç olarak varlığından ve etkinliğinden bahsetmek zor, bir o kadar da imkansızdır¹⁵¹. Bu çerçevede nüfus, coğrafya, askeri güç...vb. öğeler açısından Türkiye'yle karşılaştırıldığında küçük bir devlet profili çizen Yunanistan'ın, uluslararası ilişkiler alanında yaşanan gelişmeleri etkileme gücünün Türkiye'ye göre oldukça düşük olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin Soğuk Savaş esnasında olduğu gibi Soğuk Savaş sonrası dönemdeki jeostratejik konumu gereği çok yönlü bir dış politika izleme zorunluluğu bulunmaktadır. Zira, Türkiye komşu ülkelerden çok farklı olarak, büyük devlet politikalarının ve bölgesel devletlerin politikalarının kesiştiği bir coğrafyada bulunmakta ve dolayısıyla bölge dışı yaşanan gelişmelerden etkilendiği gibi, bu gelişmeleri uyguladığı veya uygulayacağı politikalarla yönlendirebilme kapasitesine de sahiptir. Bu bağlamda Türkiye'nin bölgesel bir güç olmasından kaynaklanan yapı, ulusal güvenliğe yönelik olarak algılanan tehditleri de çeşitlendirmektedir. Yunanistan açısından baktığımızda bu

¹⁵¹ Kut, "Türkiye'nin...", op.cit., s. 51.

ülkenin temel tehdit algılaması Türkiye’den olduğu halde; Türkiye’nin tehdit algılamaları farklı bölgelerden farklı şekillerde olabilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğundan beri sürekli olarak büyük güçlerin ilgi alanlarının ve politikalarının kesiştiği hassas bir coğrafyada yer almış ve bu çerçevede çok boyutlu politikalar izlemek durumunda kalmıştır. Burada çok boyutluluktan kastedilen, aynı anda birden çok bölgeyle ve devletle farklı düzeylerde gerçekleşen ilişkiler sonucu benimsenen farklı dış politikalar. Çok boyutlu politikaların izlenmesi dış politika alanında daha geniş bir manevra alanı sağlarken, aynı zamanda ulusal güvenlik politikalarının daha geniş bir perspektifte ele alınması sonucunu doğurmaktadır.

Bu çerçevede Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar denge politikası şeklinde kendini gösteren çok boyutluluk, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin değişime uğramasıyla birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. İki dünya savaşı arası dönemde revizyonist politikalar izleyen devletlere karşı tehdit algılamasında bulunup Balkan devletlerinden anti-revizyonist devletlerle ittifak kuran Türkiye, İkinci Dünya Savaşı esnasında tarafsızlığını koruduğu halde; savaşan her iki tarafla da ilişkilerini sürdürmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu yapıda Batı bloğunu tercih eden Türkiye’nin bu dönemdeki temel tehdit algıladığı ülke Sovyetler Birliği olmuş; bu doğrultuda takip edilen politikalar bu ülkeden kaynaklanan tehdidin önlenmesine yönelik olmuştur.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesini ifade eden SSCB’nin yıkılmasıyla beraber daha farklı bir şekil alan çok boyutluluk, özellikle bölgesel politikaların uygulanmasında etkili olmaktadır. SSCB’nin yıkılması sonucu Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlıklarını kazanması, Yugoslavya’nın dağılması sonucu Balkanlarda yeni kurulan devletler ve oluşan istikrarsız yapı, Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler gibi olaylar, doğal olarak Türkiye’nin çok boyutlu politikalar izlemesini gerektirmiştir. Kafkaslarda ve Orta Asya’da SSCB’nin yıkılması, Balkanlarda Yugoslavya’nın dağılması ve Orta Doğu’da Irak’ın etkisiz hale getirilmesiyle bu bölgelerde oluşan güç boşluklarının çok boyutlu politikalarla bir

bölgesel güç olan Türkiye tarafından da kısmen doldurulma imkanı, yeni dönemde Türkiye'nin önüne çıkan önemli dış politika açılımları olmuştur¹⁵².

D. Tehdit Algılaması Faktörü

Türkiye'nin Yunanistan'dan tehdit algılamasının derecesi, Yunanistan'ın algıladığı kadar hayati olmasa da zaman ve koşullara bağlı olarak artma veya azalma eğilimi gösterebilmektedir. Bunun sebebi büyük ölçüde Türkiye'nin nüfus, coğrafya ve özellikle askeri güç açısından kapasite ve olanaklar itibarıyla Yunanistan'a nazaran daha güçlü olmasından ve yer aldığı coğrafyanın getirdiği çokboyutluluk unsurundan kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin jeostratejik konumundan kaynaklanan çok bölgeci hassas bir coğrafyanın tam ortasında yer almasından dolayı, çok yönlü tehdit algılamaları içinde bulunması da ayrı bir etken olarak değerlendirilebilir. Ancak bu faktörler, Yunanistan'ın gerek Ege sorunlarına gerekse diğer sorun alanlarına yönelik yaklaşım ve politikalarının Türk dış politikası açısından göz ardı edilmesini gerektirmemektedir. Zira, Türk dış politikası milli mücadele döneminden beri en azından belli alanlarda Yunan faktörüne bağlı olarak şekillenmektedir¹⁵³.

Milli mücadele döneminde bağımsızlık savaşının simgesel anlamda da olsa nihai aşamada Yunanistan'a karşı verilmiş olması, Türk dış politikasının en başından beri Yunan faktörü konusunda hassas olmasını gerektirmiştir. Nitekim, milli mücadele döneminin hemen ardından Yunanistan'la yaşanan mübadele sorunu, bu hassasiyetin var olması gerekliliğini doğrular nitelikte olmuştur¹⁵⁴. İki ülke arasında mübadele sorununun çözülmesinden sonra iyi ilişkilerin kurulabildiği iki dünya savaşı arası dönemde, Türkiye ve Yunanistan'ın tehdit algılamaları benzerlik göstermiş ve revizyonist devletlerden algılanan tehdit doğrultusunda Balkan ittifakı gibi çok taraflı ittifaklara ve ikili işbirliğine gidilebilmiştir. Ancak iki dünya savaşı arası dönemde

¹⁵² Türkiye'nin Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslarda etkin bir dış politika izlemesi ve etki alanını genişletmesinin, dış politika açısından edilgen yapıdan etken yapıya geçiş için ilk aşama olduğunu ifade eden görüş için bkz. Davutoğlu, op.cit., ss. 118-149.

¹⁵³ Ibid., s. 147.

¹⁵⁴ İki ülke arasında Batı Trakya'daki Türk azınlık konusunda yaşanan sorunla da ilişkisi bulunan mübadele sorunu için bkz. Özden Zeynep Alantar, "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", *Türk Dış Politikasının Analizi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı*, Faruk Sönmezoglu (der.), İstanbul: Der Yayınları, 1998, ss. 72-77.

Yunanistan'ın ortak revizyonizm tehdidinin gölgesine sığınarak özellikle Ege sorunları konusunda karasularını 3 milden 6 mile, hava sahasını da karasularıyla ilişkili olması gerekirken 10 mile çıkarması bu dönemde Türkiye'nin aleyhine girişimler olarak kalmıştır. Zira Türkiye, Yunanistan'ın benzer girişimlerine karşı takınmış olduğu pasif tutumu, ortak Sovyet yayılcılığı tehdidinin var olduğu Soğuk Savaş döneminde tekrarlamayacaktır.

Türk dış politikası açısından Yunanistan'ın ciddi bir tehdit olarak algılanmasının başlangıcı Kıbrıs sorunu konusunda yaşanan gelişmelere paralel olarak 1950'lerin ikinci yarısında söz konusu olmuştur. Bu dönemden sonra Türkiye, her ne kadar Yunanistan'la Sovyet tehdidine karşı aynı ittifak sistemi içinde yer alsada, Ankara, Yunanistan'ın kendisine yönelik yaklaşım ve girişimlerini daha yakından incelemeye başlamıştır. 1960'ların ilk yarısında Kıbrıs sorunu konusunda Yunanistan'ın girişim ve yaklaşımlarından dolayı tehdit algılayan Türkiye, Yunanistan'ın silahsızlandırılmış statüde bulunması gereken Güney Doğu Ege Adaları'ndan Rodos ve İstanköy Adalarını silahlandırma faaliyetlerini tespit etmiş ve 1964 yılında gereken uyarılarda bulunmuştur¹⁵⁵. Adaların silahlandırılması sorununun yaşanmaya başlamasından sonra Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelerle de ilişkili olarak Yunanistan'dan kaynaklanan tehdidin derecesi zaten artarken, Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs Barış Harekatı'nın gerçekleştirilmesinden kısa bir süre önce Ege'de kıta sahanlığı konusunda da sorunlar yaşanması bu tehdidi daha gerçekçi hale getirmiştir. Ayrıca bunu takip eden süreçte Kıbrıs'a gerçekleştirilen barış harekatı sonrasında Yunanistan'ın diğer Doğu Ege Adalarını -özellikle Merkezi Ege Adalarını ve Limni'yi- hızlı bir şekilde silahlandırmaya başlaması, tehdidin derecesini arttıran olgular olmuştur.

Bu bağlamda Türkiye'nin Yunanistan'dan algıladığı tehdidin kendiliğinden oluşmadığı görülmektedir. Zira tehdit algılaması yaşanan tüm gelişmelerde, Yunanistan'ın yayılcı girişimleri ve politikaları etkili olmuştur. Nitekim, 1974 sonrası dönemde Türkiye'nin tehdit algılaması, Yunanistan'ın uygulamaya çalıştığı politikalarla süreklilik kazanmış ve bu dönemden sonra Yunanistan, Türkiye'nin temel tehdit algılamaları ve dış politika öncelikleri arasında göz ardı edilmemesi gereken

¹⁵⁵ Gürel, loc.cit.

önemli bir faktör haline gelmiştir. Kaldı ki, Ege’de devam eden süreçte kıta sahanlığı ve adaların silahlandırılması sorunlarının yanı sıra gündeme gelen karasuları, hava sahası ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunlarından her biri Türkiye’nin hayati çıkarlarını etkileyen sorunlardır.

Söz konusu sorunlardan adaların silahlandırılması sorununun, en azından diğer sorun alanları kadar hayati olmadığı ifade edilebilir. Zira, iki ülke askeri güç açısından karşılaştırıldığında, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin nicelik ve nitelik açısından Yunan ordusundan oldukça üstün olduğu biliniyor. Ancak, Yunanistan’ın Türkiye’ye yönelik olarak uygulamış olduğu içsel dengeleme politikasında da değindiğimiz gibi, Yunanistan ordusunu güçlendirmek ve Türk Silahlı Kuvvetleri’ne karşı bir denge oluşturabilmek için savunma harcamalarını arttırmaktadır. Özellikle 1974 sonrası dönemde gerek NATO gerekse AB üyeleri içinde savunma harcamalarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranının en yüksek olduğu ülke Yunanistan’dır¹⁵⁶. Bu bağlamda sorun (adaların silahlandırılması), Yunanistan’ın sürekli artan savunma harcamaları ile birlikte düşünüldüğünde, bu konunun orta ve uzun vadede Türkiye’nin tehdit algılamalarında yeniden önemli hale gelebileceği iddia edilebilir. Ancak her halükarda Yunan ordusunun niceliksel ve niteliksel kapasitesinin Türk Silahlı Kuvvetleri’nin altında olacağını da dikkate almak gerekir.

Hava sahasına ilişkin sorunlar da diğer sorun alanlarına göre, tehdit derecesi görece düşük olan bir sorun olarak değerlendirilebilir. Çok boyutlu olan hava sahası sorunlarından özellikle ulusal hava sahası genişliğinden kaynaklanan ve Yunanistan’ın karasularının ötesinde 4 mil fazla hava sahası genişliği iddiasında bulunması sorunu, tarafları zaman zaman tehlikeli bir çatışmanın eşiğine getirmektedir. Bir sonraki bölümde ele alınacağı gibi Türkiye hiçbir meşruiyeti olmayan böyle bir iddiayı kabul etmediğini, Türk Hava Kuvvetleri’ne bağlı uçakları Yunanistan’ın kendi hava sahası iddiasında bulunduğu; ancak, gerçekte uluslararası hava sahası olan alanda uçurarak göstermektedir. Bu durum iki ülke uçaklarının uluslararası hava sahasında karşı karşıya

¹⁵⁶ Örnek olarak 2000 yılında AB üyelerinin savunma harcamaları ortalaması GSYİH’lerinin yüzde 1,83’ünü oluştururken Yunanistan’ın savunma harcamaları GSYİH’sinin yüzde 4,9’unu oluşturmaktadır. Bu konuda bkz. Greek Ministry of Defence, <http://www.mod.gr/ENGLISH/newver/Economics.htm>, 17/02/2003.

gelmeleriyle sonuçlanmakta ve bu bağlamda bir sınırlı çatışma ihtimalini barındırmaktadır¹⁵⁷.

Kıta sahanlığı sorunu da görece düşük bir tehdit algılamasına neden olmakla beraber; bu sorun Yunanistan tarafından dışsal dengeleme politikası çerçevesinde uluslararası platforma ve özellikle Avrupa Birliği çatısı altına çekilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreciyle ilgili olarak Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi ile Yunanistan'ın amacına yaklaştığı iddia edilebilir¹⁵⁸. İlerleyen süreç içinde kıta sahanlığının kaynaklanan tehditte değişmelerin olacağı ifade edilebilir.

Ege sorunları içinde Türkiye'nin hayati çıkarlarını diğerlerine göre nispeten daha derinden ilgilendiren sorunlar karasuları sorunu ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunudur. Bu çerçevede Yunanistan'ın Ege'yi bütünüyle sahiplenmesinden kaynaklanan karasularını 12 mile çıkarma girişimi karşısında Türkiye'nin bu durumu *casus belli* (savaş nedeni) olarak kabul edeceğini belirtmesi, karasuları sorununun Türkiye için ne kadar hayati olduğunu göstermesi açısından önemlidir¹⁵⁹. Bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı üzere, Yunanistan'ın böylesi bir girişiminin gerçekleşmesi halinde Türkiye sadece Ege Denizi'nden soyutlanmakla kalmayacak; aynı zamanda üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin açık denizlerle bağlantısı neredeyse tamamen kopacaktır. Bunun yanı sıra, Ege'den olası soyutlanmayla beraber Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Yunanistan arasındaki savunmaya yönelik işbirliği düşünüldüğünde; Ege'de ve Akdeniz'de çevrelenmiş olan Türkiye'nin kendisinde bulunan stratejik üstünlüğün Yunanistan'a geçecek olması da tehdit algılamasının

¹⁵⁷ Bu durum, medyanın gündemine sıklıkla it dalaşı (dog fight) gibi ifadelendirmelerle gelmektedir. Bunun en son örneği Mayıs ayı içinde Ege Denizi'nde yaşanmıştır. Yunanistan'ın iddiasına göre çok sayıda Türk savaş uçağı aslında uluslararası hava sahası olan ancak sözde Yunan hava sahası olarak iddia edilen bölgeye girmiş ve Yunan savaş uçaklarını taciz etmiştir. Bkz. *The New York Times*, 16/05/2003.

¹⁵⁸ Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Türkiye'yi ilgilendiren boyutu için bkz. Tözün Bahçeli, "Türkiye'nin Yunanistan Politikası", *Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (der.), İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2002, ss. 192-193.

¹⁵⁹ Gülden Ayman, "Ege'de Müzakere ve Caydırıcılık", *En Uzun Onyıl Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, 2. Baskı, Gencer Özcan, Şule Kut (der.), İstanbul: Buke Yayınları, 2000, s.279.

boyutunu hayati seviyeye çıkaran bir başka öğedir¹⁶⁰. Statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunu diğer sorun alanları ile karşılaştırıldığında görece yeni bir sorun olmakla beraber; olası sonuçları ve etkileri nedeniyle Türkiye'nin tehdit algılamaları itibariyle önemlidir. Statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıkların aidiyetlerinin belli olmasıyla beraber, bu alanların da kendine ait hava sahası ve karasuları gibi egemenlik alanları olacağından; bu sorunlar, Ege'de iki ülke arasında var olan dengenin değişmesini gündeme getirebilecek niteliktedir. Dolayısıyla bu sorun konusunda yaşanacak gelişmeler de Türkiye'nin Ege'deki hayati çıkarlarıyla doğrudan ilişkilidir.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, Türkiye çok hassas bir coğrafyanın merkezinde bulunduğundan algılamış olduğu tehditler de bu çerçevede değişebilmektedir. Soğuk Savaş döneminde genel anlamda komünizmden ve Sovyet yayılmacılığından kaynaklanan bir tehdit algılaması söz konusu olmuş ve ulusal güvenlik politikamız da buna göre şekillenmişti. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler'den algılanan tehdidin dışında görece düşük tehdit algılamalarının söz konusu olduğu bir diğer devlet ise Hatay iline yönelik iddiaları ve Sovyetlerle işbirliği içinde olması nedeniyle Suriye olmuştur. Ancak SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik algılanabilir tehditler çok yönlü, çok boyutlu, değişken ve önceden kestirilemez hale gelmiştir¹⁶¹. Dolayısıyla bölge politikalarında etkin bir bölgesel güç olan Türkiye'nin Yunanistan'dan algıladığı tehdit, Türk ulusal güvenliğine yönelik tehdit alanlarından sadece birini oluşturmaktadır. Zira 1980'li yıllarda başlayan ve milyarlarca dolarlık maddi kayıptan daha önemlisi onbinlerce insanımızın hayatını kaybetmesine neden olan PKK terörü, ulusal tehdit algılamalarımızda uzunca bir dönem ilk sırada yer almıştır. PKK terörünün sürdüğü bu dönemde ulusal güvenliğimize yönelik tehdit algıladığımız ülkeler, büyük ölçüde bu terör örgütüne maddi ve lojistik destek vererek işbirliği yapan ve Türkiye'nin hayati çıkarlarına yönelik iddialarda

¹⁶⁰ Nitekim, Yunanistan'la GKRY arasında Türkiye'ye karşı ortak savunma alanları oluşturmaya yönelik işbirliği hem doktrinel olarak hem de pratik alanda mevcuttur. Bu konuda bkz. Gerolymatos, "The Military...", loc.cit.; Dokos, op.cit., s. 8-9; Greek Ministry of Defence, <http://www.mod.gr/ENGLISH/newver/Defence.htm>, 17/02/2003.

¹⁶¹ Halil Şimşek, *Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002, s. 46.

bulunan Suriye ve Yunanistan olmuştur¹⁶². Yunanistan'a yönelik olarak algılanan tehditte Ege sorunları ve terörizme destek vermesi önemli bir yer tutmakla beraber; Kıbrıs sorunu, Batı Trakya sorunu, ikili sorunları uluslararasılaştırma gibi konular da tehdit algılamasında etkili olmuştur ve olmaktadır.

E. Diğer Sorun Alanlarının Etkisi

Ege sorunları haricinde iki ülke arasında yaşanan sorunlardan, iki ülkenin birbirini algılamasında psikolojik açıdan en etkili olan faktör, şüphesiz Türk milli mücadele döneminden kaynaklanmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi, Yunanistan bağımsızlığını Osmanlı İmparatorluğu'yla mücadele ederek kazanmıştı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise milli mücadele döneminde bağımsızlığını sadece Yunanistan'a karşı olmasa bile nihai aşamada Yunanistan'la mücadele ederek sağlamıştı. Türkiye'nin bağımsızlığını sağlayan milli mücadele, Yunanistan tarafından megali ideaya büyük bir darbe indiren **Küçük Asya Felaketi** olarak tanımlanmaktaydı. Zira, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İzmir, İstanbul gibi önemli kentleri, Yunanistan'ın megali idea hedefleri içinde yer almaktaydı ve bu durum da psikopolitik faktörlerin iki taraflı olarak canlı tutulmasını sağlamıştır. Dolayısıyla milli mücadele döneminden kaynaklanan psikopolitik faktörler, iki ülke ilişkilerinde ileride yaşanacak olan gelişmelerde ve sorunlarda, hafızalarda yeniden canlanabilme özelliğini göstermiştir. Özellikle Yunanistan açısından yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında kalmış olması ve Osmanlı'nın ardından da bir çok açıdan selefi olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması nedeniyle psikopolitik faktörlerin daha ağır bastığı iddia edilebilir¹⁶³. Türkiye açısından, sürekli olarak Yunan faktörüne bağımlı bir dış politika algılamasının, bölgesel bir güç olarak büyük ölçekli politikalar izlemesi gereken Türkiye'nin, küçük ölçekli politikalar yüzünden gecikmeli ve reaksiyoner bir tutum içinde olmasına neden olduğunu iddia eden görüşler vardır¹⁶⁴.

¹⁶² Zira, Suriye ve Yunanistan'a yönelik algılanan tehdit çerçevesinde 2^{1/2} Savaş Doktrini uygulamaya konmuştur. Şükrü Elekdağ, "2 ½ War Strategy", *Perceptions Journal of International Affairs*, Volume III, Number 4, March-May 1996, s. 1, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/i1/per13-htm>, 8/11/2002.

¹⁶³ Davutoğlu, op.cit., s. 145.

¹⁶⁴ Örnek olarak bkz. Ibid., ss. 147-148.

Milli mücadele döneminin psikopolitik etkilerinin yanı sıra, iki ülke ilişkisinde Türkiye açısından önemli olan bir başka sorun, Yunanistan'ın Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlığa yönelik insan haklarına aykırı tutum ve yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Hakları büyük ölçüde 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile garanti altına alınan Türk azınlık, mübadele döneminde, mübadele dışı sayılmış ve eski topraklarında yaşamaya devam etmişlerdi. Yunanistan, ülkenin en geri kalmış ve gelişmemiş kesimi olan Batı Trakya'da yaşayan ve sayıları 125.000 olarak tahmin edilen azınlığın son yıllara kadar Türk olduğunu kabul etmemiş, bunları *Müslüman azınlık* olarak ifade etmekte ısrar etmiştir¹⁶⁵. Bunun yanı sıra, 1990 yılında Batı Trakya'da Türk azınlığa yönelik olarak meydana gelen tedhiş hareketleri sonrasında Türkiye'nin Gümülcine Başkonsolosu Kemal Gür'ün Rodop Valisine yolladığı mektupta Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlıktan "*soydaşlarımız*" olarak bahsedilmesi, Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan bunca krizde bile görülmeyen bir gelişmeye yol açmış ve Yunanistan, Gümülcine Başkonsolosu Kemal Gür'ü *persona non grata* (istenmeyen kişi) ilan etmiştir¹⁶⁶. Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Türk azınlığa yönelik ayrımcı tutumu ve buna yönelik eleştiriler, sadece Türkiye tarafından değil; Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği başta olmak üzere çeşitli insan hakları kuruluşları tarafından sıklıkla dile getirilen bir olgudur. Bu çerçevede Yunanistan Türk azınlığa yönelik olarak ekonomi ve eğitim alanlarındaki ihtiyaçları göz ardı etmek ve müftü seçme hakkı başta olmak üzere bir çok alandaki hakları kısıtlamakla suçlanmaktadır¹⁶⁷. Dolayısıyla Türkiye'nin bu sorunla ilgili olarak Yunanistan'a karşı uluslararası arenada büyük destek gördüğü ifade edilebilir. Zira, bu destekler sonucu özellikle son yıllarda Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlığın durumunda nispeten iyileşmeler görülmüştür¹⁶⁸.

¹⁶⁵ Bahçeli, s. 195.

¹⁶⁶ Türkiye, Yunanistan'ın bu tutumu karşısında, Yunanistan'ın İstanbul Başkonsolosunu *persona non grata* ilan ederek misillemeye bulunmuştur. Bu konuda bkz. Melek Fırat, "1990-2001 Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (der.), Cilt. II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 444-449.

¹⁶⁷ Bu konuda Helsinki Watch, Uluslararası Af Örgütü...vb insan hakları kuruluşları, düzenli olarak yayınladıkları raporlarla Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Türk azınlığa karşı önemli insan hakları ihlallerinde bulunduğunu ifade etmekte ve bunların sonlandırılması için tavsiyelerde bulunmaktadır. Örnek olarak bkz. Amnesty International and International Helsinki Federation for Human Rights, *Greece in the Shadow of Impunity*, y.y. September 2002, ss. 6-8; International Helsinki Federation for Human Rights, *1999 Report*, <http://www.hrw.org/reports/1999/greece/Greec991-02.htm>, 22/03/2003.

¹⁶⁸ Bahçeli, op.cit., ss. 196-197.

Son yıllarda Yunanistan'ın küçük devlet psikolojisiyle hareket ederek Türkiye karşısındaki stratejik güçsüzlüğünü dengeleme girişimleri çerçevesinde uygulamış olduğu dışsal dengeleme politikalarından biri olan ayrılıkçı terörizme destek konusu da Türk-Yunan ilişkilerinde Türkiye'nin algılamalarını etkileyen bir unsur olmuştur. Türkiye'nin uzunca bir süre yoğun bir şekilde mücadele etmek zorunda kaldığı PKK terör örgütü ile Yunanistan arasındaki organik ilişkinin ortaya çıkması, Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan sorunlara yeni bir boyut kazandırmıştır. Onbinlerce insanın hayatına mal olan ve milyarlarca dolarlık kaynak kaybına yol açan PKK terör örgütünün terör eylemleriyle mücadele esnasında sıklıkla dile getirilen ancak Yunanistan tarafından sürekli olarak inkar edilen PKK-Yunanistan ilişkisi ve bu çerçevede Yunanistan'ın PKK'ya desteği, terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye getirilmesiyle resmi düzeyde ortaya çıkmıştır¹⁶⁹. İronik bir şekilde Yunanistan'ın PKK terör örgütü ile var olan organik ilişkisinin tespit edilmesi ile kendisine yönelik tehdit algılamasının boyutunu farklı alanlarda arttıran Yunanistan, bir dönem Türkiye'nin öncelikli iç tehdit sıralamasında birinci sırada bulunan PKK ayrılıkçı terörüne destek vererek, kendini Türkiye'nin dış tehdit sıralamasında ön sıralara yerleştirmeyi başarabilmiştir. Bu durumun ayrılıkçı teröre (PKK/KADEK) verilen Yunan desteğinin devam edip etmemesine bağlı olarak, değişebileceği söylenebilir.

Yunanistan'la yaşanan diğer sorun alanlarından biri de Yunanistan'ın Avrupa Birliği içindeki avantajlı durumunu kullanarak Türkiye'ye yönelik olarak uygulamak istediği sorunları ikili platformdan uluslararası platformlara çekmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede 1999 yılının sonlarına kadar AB içinde Türkiye'ye karşı veto kozunu oynayan Yunanistan'ın farklı boyutlarda devam eden bu uygulama ve politikaları, Türkiye'nin tehdit algılamalarını tetikleyici niteliktedir. Ayrıca Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ve Heybeliada Ruhban Okulu konusunda yaşanan gelişmeler, diğer sorunlar kadar olmasa da Türkiye'nin dikkatini Yunanistan'ın politikaları üzerine çeken bir başka sorun olarak ifade edilebilir. Zira, Yunanistan Lozan Antlaşması'nda belirtilenin aksine Patrikhanenin *ekümenikliği*ni (evrenselliğini) iddia etmektedir.

¹⁶⁹ Yunanistan'ın PKK terör örgütü ile ilişkisi için bkz. Kaminaris, loc.cit.; Bahçeli, op.cit., ss. 197-198; Black, op.cit., ss. 6-7.

Patrikhanenin ekümenikliği iddiasının geçerli olması durumunda Türk ulusal güvenliği açısından tehlikeli sonuçlar doğurabilecek olan bu durum, İtalya-Vatikan benzeri bir ilişkinin Türkiye-Fener versiyonu biçimine sokabilecek gelişmelere yol açma potansiyelini barındırmaktadır. Bunun yanı sıra Yunanistan uluslararası platformlarda din faktörünü kullanarak Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden açılması konusunu gündeme getirmektedir¹⁷⁰.

F. Müzakere ve Caydırıcılık

Daha önce ifade edildiği gibi, Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan Ege sorunları, oldukça hassas ve tam da kavşakta yer alan coğrafyada, Türkiye'nin dış politika ve güvenlik politikalarındaki önceliklerinin sadece bir ayağını oluşturmaktadır. Bu çerçevede Yunanistan, Türk dış politikasının temel öncelikleri içinde yer almakla beraber –Yunanistan'da var olan algılamaların aksine- her zaman birinci sırada yer almayabilmektedir. Bu durum, ulusal güç unsurları çerçevesinde imkan ve kapasiteler açısından Yunanistan'dan oldukça üstün konumda bulunan Türkiye'nin jeostratejik konumundan kaynaklanan nedenlerden dolayı farklı iç ve dış tehditlere maruz kalabilmesinden kaynaklanmaktadır.

Bunun yanı sıra, realist paradigmanın öngörülerinden *devletin homojen yapısına* uygun bir şekilde, Türkiye'nin temel dış politika önceliklerinden birini oluşturan Yunanistan'la ilişkiler ve bu bağlamda Ege sorunları konusunda tüm karar vericiler izlenmesi gereken politikalarda, görünüm farklı bile olsa aslında herhangi bir ikilem içinde değildirler; başka bir ifadeyle Yunanistan'a yönelik Türk dış politikasında genel anlamda zamana ve koşula bağlı olarak sapma olmayan bir süreklilik söz konusudur. Bu bağlamda Ege Denizi'nde herhangi bir yayılmacı isteği ve politikası olmayan Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki temel politikası, 1923 yılında Lozan Antlaşması'yla iki ülke arasında kurulan dengenin bozulmamasını amaçlayan bir politikayı ifade etmektedir¹⁷¹. Türk dış politikası açısından Ege sorunlarına ilişkin olarak statükonun korunması politikası, uzunca bir dönem *reaksiyoner* bir dış politika anlayışını

¹⁷⁰ İstanbul Rumlarını temsil eden Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ve Heybeliada Ruhban Okulu ile ilgili olarak bkz. Fırat, "1990-2001...", op.cit., ss. 449-451.

¹⁷¹ Ayman, "Ege'de...", loc.cit.

beraberinde getirmiştir. Ancak geçen süre içinde Yunanistan'ın sürekli olarak Ege'de iki ülke arasında kurulmuş olan hassas dengeyi kendi lehine değiştirmek istemesi ve buna yönelik hem içsel hem de dışsal dengeleme anlamında girişimlerde bulunması, Türk dış ve güvenlik politikası açısından reaksiyoner yapının yanında savunmaya dönük aksiyoner politikaların da uygulanmasını gündeme getirmiştir. Aşağıda ele alacağımız *İki Buçuk Savaş Stratejisi*, savunmaya yönelik aksiyoner politikalara örnek olarak verilebilir¹⁷². Bu bağlamda Türkiye'nin ulusal savunma politikasında öne çıkan temel unsurların *caydırıcılık*, *ileriden savunma* ve *kolektif güvenlik öğeleri* olduğu belirtilmelidir¹⁷³.

Yunanistan'la ilişkiler ve Ege sorunları bağlamında Türk dış ve güvenlik politikasının özellikle iki unsuru içerdiği görülmektedir. Bu unsurlardan birincisi Türk dış politikasının yayılmacı olmayan ve uzlaşmacı yaklaşımını gösteren ve iki ülke arasında yaşanan sorunların barışçı yollarla çözülmesine yönelik bir tavır sergileyen *müzakere* unsurudur. Zira, Türkiye'nin tehdit algılaması hangi düzeyde olursa olsun; iki ülke arasında Ege'de yaşanan tüm sorunlar konusunda sorunların *müzakere yoluyla çözülmesi* önerisi sürekli olarak dile getirilmiş ve getirilmektedir¹⁷⁴.

Genellikle asimetrik güç ilişkisinin söz konusu olduğu durumlarda kendini güçlü hisseden taraf sorunun veya sorunların çözümünde doğrudan müzakere yönteminin uygulanması konusunda daha isteklidir. Bu durumda güç ilişkisinin aleyhine yapılandığını düşünen devlet veya bir başka ifadeyle güçsüz olan devlet, güçlü olan tarafın bu gücü kullanarak onun istemediği ödünler vermeye zorlayacağını düşünerek onunla ilişkisini başka yolları kullanarak etkilemeyi tercih etmektedir¹⁷⁵. Bu bağlamda üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı gibi, Türkiye'nin sorunların çözümünde müzakere yaklaşımını savunmasına karşılık Yunanistan'ın Ege sorunları

¹⁷² Türk Silahlı Kuvvetleri'nin aynı anda iki cephede meydana gelebilecek bir savaşa ve bir iç çatışmaya yönelik olarak hazır durumda bulunmasını ifade eden İki Buçuk Savaş Stratejisi için bkz. Elekdağ, op.cit., ss. 2-10.

¹⁷³ Şimşek, op.cit., ss. 53-54.

¹⁷⁴ Bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, Türkiye tüm Ege sorunlarının müzakere başta olmak üzere karşılıklı olarak kabul edilen barışçı çözüm yollarıyla çözüme kavuşturulmasını istemektedir. bkz. Milli Savunma Bakanlığı, *Beyaz Kitap*, <http://www.msb.gov.tr/Birimler/GnPPD/GnPPDBeyazKBol2Kis5.htm>, 20/02/2003, s. 15.

¹⁷⁵ Gülten Ayman, "Türk-Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Faruk Sönmezoglu (der.), İstanbul: Der Yayınları, 1998, s. 548.

içinde kıta sahanlığı ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunu haricindeki diğer Ege sorunlarını kabul etmediği ve Türkiye ile arasında birer sorun olarak kabul ettiği bu iki alanın da uluslararası yargı yoluyla çözüme kavuşturulmasında ısrar ettiği görülmektedir. Bu noktada (var olan ilişkisellik) bağlamında daha çok küçük veya güçsüz devlet psikolojisiyle hareket eden Yunanistan, sınırlı demografik, coğrafi ve askeri kapasite ve imkanlarıyla bir yandan sorunların ikili diyalog yoluyla çözümünden kaçınmakta öte yandan sorunları uluslararası platformlara çekmek isteyerek var olan stratejik dezavantajını dengelemeye çalışmaktadır.

Yunanistan'ın Türkiye ile arasında var olan asimetrik güç ilişkisini stratejik olarak dengelemek için uyguladığı politikaların özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde farklı bir boyut aldığı görülmektedir. Yunan stratejik doktrini başlığında da ele aldığımız gibi, önceleri diplomasi alanında girişimlerde bulunarak, Rum lobileri vasıtasıyla ABD karar vericilerini etkilemeye çalışarak ve Batı Avrupa ülkelerinde Türkiye'nin kendisine yönelik gerçek bir tehdit oluşturduğuna yönelik yoğun bir propaganda yaparak Soğuk Savaş koşullarında Türkiye karşısındaki dezavantajlı konumunu dengelemeye çalışan Yunanistan, Soğuk Savaşın sona ermesi ve yeni güç boşluklarının ortaya çıkmasıyla politikalarını farklı araçlarla uygulamaya devam etmiştir. Bu noktada Türkiye açısından oldukça tehlikeli yöntemleri uygulamaya başlayan Yunanistan, Avrupa Birliği içindeki konumunu Türkiye'ye karşı bir denge unsuru olarak kullanmasının yanı sıra, Türkiye'yi çevrelemeye ve izole etmeye çalışmaktadır. Türkiye'yi çevrelemek için başta Güney Kıbrıs Rum Yönetimi olmak üzere Suriye, İran, Ermenistan ve Rusya gibi bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kuran Yunanistan, diğer taraftan Türkiye içinde terör eylemleri yapan ayrılıkçı terörist örgüt PKK'ya yardım etmekten kaçınmamıştır¹⁷⁶.

Yunanistan'ın bu yaklaşım ve politikalarına karşılık Türk dış ve güvenlik politikasının ikinci unsuru olarak *caydırıcılık* unsurundan söz etmek gerekir. Normal

¹⁷⁶ Türkiye Yunanistan'ın, komşularıyla Türkiye aleyhine yakın ilişkiler içinde bulunmasını şüpheli bir yaklaşımla takip etmektedir. Bu bağlamda özellikle Suriye ile kurulan ilişki, Türkiye'nin tehdit algılamalarını tetikleyici nitelikte olmuştur. Zira bu iki ülkenin ortak özelliği Türkiye'nin hayati çıkarlarına yönelik sorunlarının bulunması ve PKK terörüne destek vermeleridir. Türkiye bu tehdit algılamasına bağlı olarak İki Buçuk Savaş Stratejisini uygulamaya koymuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Elekdağ, op.cit., ss. 1-10.

şartlar altında caydırıcılık, bir ülkenin bir başka ülkenin uygulamasını istemediği politikanın engellenmesi için askeri güç unsurunun akıllıca kullanılmasıdır. Burada askeri güç unsuru reel anlamda aktif bir şekilde kullanılmamakta; sadece askeri açıdan güçlü olmanın yarattığı avantajlı durum karşı tarafa hissettirilerek veya gösterilerek karşı tarafın istenmeyen politikaları engellenmeye çalışılmaktadır¹⁷⁷. Bu anlamda herhangi bir saldırıyı amaçlamaktan çok savunmaya yönelik bir politika olduğunu söyleyebileceğimiz caydırıcılığın etkin olması için karşı tarafın algılamalarında diğer güç unsurlarıyla beraber özellikle askeri gücün boyutu en az olduğu gibi veya olduğundan daha fazla yansıtılmalı ve karşı taraf buna inandırılmalıdır. Caydırıcılık unsurunun Türk-Yunan ilişkilerinin genelinde ve özellikle Ege sorunlarında oldukça iyi uygulandığı görülmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yunan ordusundan niteliksel ve niceliksel olarak üstün olması, günümüze kadar Yunanistan'ın Ege'de herhangi bir *fait accompli* (oldu bitti) yaratmasını bir noktada engelleyebilmiştir.

Caydırıcılık unsurunun etkili olduğu bir başka boyut da, karar vericilerin kararlı iradeleri ve tutarlı beyanlatları sonucu oluşan durumdur. Yunanistan'la yaşanan Ege sorunlarında Türk karar vericilerinin herhangi bir sapma söz konusu olmadan sürekli olarak ortak bir tutum içinde hareket etmesi ve Yunanistan'a bunu yansıtması, caydırıcılığın bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Özellikle karasuları sorunu örneğini ele aldığımızda caydırıcılık unsurunun her iki boyutu görülmektedir. Bu çerçevede Yunanistan'ın karasularını 12 deniz miline çıkarma girişimlerinin Yunan makamlarınca üst düzeylerde ifadelendirilmeye başlamasından sonra, Türkiye 1976 yılında dönemin başbakanı Süleyman Demirel tarafından Yunanistan'ın karasularını 6 deniz milinin üzerine çıkarmasının *casus belli* (savaş nedeni) sayılacağını açıklamıştır¹⁷⁸. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1976 yılında karasularının 6 milin ötesine genişletilmesi konusundaki tavrında hiçbir değişiklik olmamış, aksine bu tutum daha kararlı bir şekilde dile getirilmiştir. Zira, bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı gibi, Yunanistan'ın kendisine karasularını 12 mile çıkarma hakkı verdiğini iddia ettiği Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni 1 Haziran 1995'te Yunan

¹⁷⁷ Paul Huth and Bruce Russett, "General Deterrence Between Enduring Rivals: Testing Three Competing Models", *The American Political Science Review*, Volume 87, Issue I, March 1993, ss. 61-62.

¹⁷⁸ Elekdag, op.cit., s. 3.

parlamentosunda onaylaması üzerine; Türkiye'nin tutumu, 8 Haziran 1995'te Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından hükümete *-askeri güç kullanımı da dahil olmak üzere-* gerekli önlemlerin alınması için yetki vermek olmuştur¹⁷⁹. Yunanistan ise Türkiye'nin bu tutumu üzerine karasularını genişletme hakkının saklı kaldığını belirtmek suretiyle gereksinim duymadıkça böyle bir girişimde bulunmayacağını belirtmiştir. Bu örnekte görüldüğü gibi caydırıcılık unsuru, Türkiye'nin orta büyüklükte bir devlet olarak var olan demografik, ekonomik ve askeri güç gibi güç unsurlarının üstünlüğü sayesinde, Yunanistan üzerinde etkili olmuş ve günümüzde de etkili olmaya devam etmektedir.

Yunanistan, Türkiye'nin var olan askeri üstünlüğünü son dönemlerde GSYİH'dan NATO ve AB ortalamalarının oldukça üzerinde savunma harcamaları yaparak dengelemeye çalışmaktadır¹⁸⁰. Ancak nüfus ve GSYİH açısından Türkiye'ye göre düşük seviyede bulunan Yunanistan'ın bu askeri harcamalarla Türk Silahlı Kuvvetleri'ni dengeleme politikasının kısa ve orta vadede başarılı olamayacağı açıktır. Bu durumda Yunanistan, ancak uzun dönemde ve Türkiye'nin askeri gücünde hiçbir ilerleme olmayacağı varsayımı halinde Türk askeri gücünü dengeleyebilecek duruma gelebilecektir. Bu doğrultuda bölgesel anlamda Yunanistan'ın kişi başına düşen savunma harcamalarını yüksek oranda tutması, dolaylı olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de savunma harcamalarını buna göre ayarlaması gerekliliğini doğurmaktadır¹⁸¹. Yunanistan, bu gerçeklik doğrultusunda askeri açıdan güç dengelemesini GKRY ile *ortak savunma alanı doktrini* ilan ederek sağlamaya çalışmaktadır. Burada caydırıcılık unsuru ile ilgili olarak vurgulanması gereken en son nokta, caydırıcılığın karşı taraf üzerinde etkili olması için göreceli olarak güçlü olmanın yanında inandırıcılığın olması gerektiğidir. Nitekim, Yunanistan Türkiye'nin jeostratejik ve güç unsurları açısından üstün gücünü bilmekle beraber, bu gücün gerektiği zaman kullanılabileceğini gerek Kıbrıs Barış Harekatı sırasında gerekse diğer Ege sorunları konusunda yaşanan kriz anlarında ciddi bir şekilde öğrenmiştir.

¹⁷⁹ Tayyar Arı, "Ege Sorunu ve Türk-Yunan İlişkileri", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Latif Çakıcı'ya Armağan, Cilt 50, Sayı 1-2, Ocak-Haziran 1995, s. 55.

¹⁸⁰ Aynı durum, kişi başına düşen savunma harcamaları için de geçerlidir. Örneğin 1994 yılında Türkiye kişi başına 87 dolar savunma harcaması yapmışken; Yunanistan bunun yaklaşık beş katı kadar bir harcama yaparak kişi başına 415 dolar savunma harcaması yapmıştır. Bkz. Elekdağ, op.cit., s. 2.

¹⁸¹ Şimşek, op.cit., s. 111.

G. Statükoculuk

Statüko politikası, bir dış politika alternatifi olarak devletler arasında herhangi bir zaman dilimindeki güç dağılımını korumaya ve sürdürmeye yönelik politikaları ifade etmektedir. Uluslararası ilişkilerde statüko politikası, genel olarak herhangi bir savaş sonrası oluşan durumun muhafaza edilmesine yönelik olarak uygulanmaktadır¹⁸². Statüko politikası, mevcut düzeni ve güç dağılımını korumayı amaçlamakla beraber, yayılmacılık ve irredantizm anlamında kullanılan emperyalizm politikalarının karşıtıdır. Bu bağlamda Türk dış politikasının temel unsurlarından biri olan statüko politikası, özünde Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını tescil eden Lozan Antlaşması ile kurulan dengenin korunmasına yöneliktir. Burada vurgulanması gereken nokta, bir politikanın statüko karşıtı olarak nitelenmesi için; yani bir eylemin yayılmacılık anlamında emperyalist özellikler içermesi için, o politikanın mevcut güç dağılımında köklü değişikliklere yol açması, bir başka ifadeyle güç ilişkisini tersine çevirerek yeni bir ilişki kurması gerekir. Bu çerçevede bir dış politika, mevcut güç ilişkilerinde köklü değişikliklere yol açmıyor; sadece yeni ayarlamalar ve düzenlemeler getiriyorsa yine de (Morgenthau'nun ifadesiyle) statükocu bir politika olarak adlandırılabilir. Bunun yanı sıra mevcut dengelerin korunmasına yönelik politikalar da statükocu politika olarak görülmektedir¹⁸³. Revizyonizm veya bir başka ifadeyle statüko karşıtılığı, belli bir durum ya da dönemde var olan güç ilişkilerini *güç yoluyla* ya da bir *oldubitti* yaratarak değiştirmeyi amaçlayan politikalarlardır. Bu anlamda çok taraflı bir antlaşmanın bir başka çok taraflı antlaşmayla değiştirilmesi; özellikle de güç ilişkisinde ya da mevcut güç dağılımında bilinçli bir değişikliği öngörüyorsa, revizyonist, yayılmacı veya statüko karşıtı politika olarak nitelendirilemez.

Türk dış politikasında sınırların değişmezliği ve mevcut güç ilişkilerinin korunması anlamında statüko politikası, milli mücadele döneminde Mustafa Kemal Atatürk tarafından dile getirilmiş ve günümüze kadar uygulanmıştır. Dolayısıyla uygulanan politikanın iki boyutu olduğu görülmektedir. Bunların ilki mevcut sınırların

¹⁸² Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, op.cit., ss. 228-229.

¹⁸³ Hans J. Morgenthau'nun bu konudaki görüşleri için bkz. *Ibid.*, s. 230.

korunması, diğeri ise mevcut dengelerin korunması şeklindedir¹⁸⁴. *Mevcut sınırların korunması* çerçevesinde uygulanan statüko politikasının öncelikli amacı ulusal ve ülkesel bütünlüğün korunması iken, bu politika aynı zamanda diğer ülkelerin sınırlarına saygıyı da içerir. Söz konusu politikanın ikinci boyutu olan *mevcut dengelerin korunması* ise hem uluslararası hem de bölgesel alanda söz konusudur. Bu çerçevede Türkiye, hiçbir zaman yayılmacı, revizyonist ya da emperyalist politikalar içinde olmamıştır. Cumhuriyet tarihinde statükonun kısmen de olsa değiştirilmesini öngören politikalar takip edilmiş gibi görünse de, bunların revizyonist veya yayılmacı amaçlarla yapılmadığı açıktır. Bunların ilki bir sonraki bölümde ele alınacağı gibi, Lozan Boğazlar Sözleşmesi düzenlemelerinin 1936'da imzalanan Montrö Sözleşmesi'yle değiştirilmesi girişimidir. Bu değişiklik, uluslararası konjonktürden kaynaklanan nedenlerden dolayı diğer devletlerin de rızası doğrultusunda mevcut dengelerde köklü bir değişiklik yapmadığı için revizyonizm şeklinde değerlendirilemez. Bunun yanı sıra Hatay'ın anavatana katılması da statüko karşıtı veya irredantist bir politika olarak değerlendirilemez. Zira, Hatay'ın Türkiye'ye katılması revizyonist devletlerin uyguladığı politikaların aksine askeri güç kullanılmadan ve dönemin devletlerarası ilişkilerini düzenlemeye yönelik en önemli örgütlerden biri olan Milletler Cemiyeti'nin düzenlemeleri sonucunda gerçekleştirilmiştir. Bunun haricinde bir diğer konu olan Kıbrıs Barış Harekatı ise statükoyu bozmaya yönelik bir girişim değil; aksine statükoyu korumaya yönelik olarak uluslararası hukuktan kaynaklanan bir hakkın kullanılması olup, revizyonist amaçla yapılmamıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin girişimi adadaki soydaşlarımızın güvenliğini sağlamak ve Yunanistan'ın revizyonist ve irredantist amaçlarına engel olmak; bir başka ifadeyle statükoyu korumak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu hareket mevcut güç dağılımını alt üst etmemiş, aksine korunmasını sağlamıştır¹⁸⁵.

Türkiye'nin uygulamış olduğu statüko politikasına karşılık, Yunanistan'ın uygulamış olduğu politikalarda sürekli olarak revizyonizm ve irredantizmin izleri görülmektedir. Bu çerçevede iki ülke arasında Lozan Antlaşması'yla kurulan denge ve

¹⁸⁴ Oran, op.cit., ss. 46-49.

¹⁸⁵ Ibid., s. 48.

statüko, Yunanistan tarafından sürekli olarak Türkiye aleyhine bozulmuştur¹⁸⁶. Günümüzde iki ülke arasında yaşanan Ege sorunları büyük ölçüde Yunanistan'ın statükoyu bozmaya yönelik girişimlerine karşılık, Türkiye'nin statükoyu korumaya yönelik politikalarından kaynaklanmaktadır. Yunanistan'ın statükoyu bozmaya yönelik politikaları küçük adımlar şeklinde atılmakla beraber, nihai aşamada iki ülke arasındaki dengenin aleyhimize bozulduğu açıktır. Ege Denizi'nde izlenen revizyonist politikalar birinci dalga olarak Yunan hava sahası ve karasularının genişletilmesiyle kendini göstermiş; daha sonra adaların silahlandırılması ve tüm Ege'nin bir Yunan iç denizine çevrilmesine yönelik politikalarla devam etmiştir. Bu bağlamda bir politikanın statükocu mu yayılcı mı olduğunu anlamak için Ege adalarının silahlandırılması sorunu güzel bir örnek oluşturmaktadır. Bu sorun çerçevesinde Yunanistan Ege adalarını 1960'larda silahlandırmaya başlamış ve böylece iki ülke arasındaki denge Türkiye aleyhine bozulmuştur. Yunanistan'ın bu tutumuna karşılık Türkiye, bozulan statükonun yeniden kurulması ve güç dağılımının dengelenmesi amacıyla IV. Ordu'yu kurmuştur. Dolayısıyla bu örnekte IV. Ordu'nun kurulması, iki ülke arasındaki güç dağılımının bozulmasından ziyade dengenin sağlanmasına yönelik olduğundan statüko karşıtı bir politika olarak nitelendirilemez.

III. ULUSLARARASI ve BÖLGESEL DİNAMİKLER

Türk-Yunan ilişkileri bağlamında yaşanan Ege sorunları konusunda gerek Türkiye gerekse Yunanistan'ın yaklaşımları, uluslararası ve bölgesel dinamiklerden de etkilenmektedir. ABD, NATO, AB ve bölgesel işbirliği ve rekabet parametresi olarak ifade edebileceğimiz uluslararası ve bölgesel dinamiklerin iki ülke ilişkilerine ve yaşanan sorunlara yönelik etkisi, dönemsel olarak değişebilmekle beraber, yapılacak analizlerde göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. Zira, ABD ve NATO'nun iki ülke ilişkilerine etkisi Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla söz konusu olurken, Avrupa Birliği'nin etkisi Soğuk Savaş sonrası dönemde kendini hissettirmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra Kıbrıs sorunu da gerek yaşanan gelişmeler gerekse etkileri açısından iki ülke ilişkileri çerçevesinde üzerinde durulması gereken önemli bir olgudur. Ancak

¹⁸⁶ Çakar, loc.cit.

oldukça çetrefilli bir konu olan Kıbrıs sorununu tüm yönleriyle ele almak, çalışmanın amacını aşacağından; sorun genel bir çerçevede ele alınacak ve özellikle sorunun Ege sorunlarına etkisi üzerinde durulacaktır.

A. Uluslararası Dinamikler:ABD, NATO ve Avrupa Birliği

ABD, NATO ve Avrupa Birliği'nin iki ülkenin yaklaşımlarında ve uyguladıkları politikalarda önemli ölçüde etkili olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ABD ve NATO'nun etkisi özellikle uluslararası sistemin yapısından; AB'nin etkisi de Yunanistan'ın AB üyesi olması kadar, Türkiye'nin AB'ye tam üye olma sürecinden ve istencinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada ABD, NATO ve son dönemlerde AB'nin iki ülke yaklaşımları ve politikaları üzerinde etkili olduğunu belirtmekte yarar var. Ancak, adı geçen dışsal dinamiklerin sorunlara etkisi, iki ülkenin egemenlik haklarını ve hayati çıkarlarını etkilemediği ölçüde geçerli olduğunu belki de bir kez daha belirtmek gerekir. Bunun yanı sıra Ege sorunlarının ağırlıklı olarak 1974 sonrası dönemde ortaya çıkması nedeniyle; uluslararası dinamiklerin iki ülke ilişkilerine etkisi bakımından, - Soğuk Savaş dönemiyle ilgili genel bir altyapı oluşturulduktan sonra- özellikle 1974 sonrası dönem üzerinde yoğunlaşılacaktır.

1. Türk-Yunan İlişkilerinde ABD ve NATO Faktörü

ABD ve NATO'nun Türk-Yunan ilişkilerine etkisi İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası sistemde oluşan Soğuk Savaş ile beraber söz konusu olmuş; Avrupa Birliği'nin etkisi ise özellikle 1980 sonrası dönemde gündeme gelmiştir. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya, ABD'nin önderliğindeki Batı ve SSCB'nin önderliğindeki Doğu olmak üzere iki bloğa ayrılmıştı. Yunanistan ve Türkiye de yeniden şekillenen bu dünyada tercihlerini yapmışlardı. Yunanistan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen iç savaş esnasında İngiltere ve ABD'nin yardımları sayesinde komünist örgütleri ülkeden tasfiye etmiş ve savaş sonrası oluşan düzende yerini belli etmiştir. Türkiye ise SSCB'den gelen tehditlerden dolayı Batı bloğundan yana tavır belirlemiştir. 1947 yılında ABD'nin Avrupa'yı yeniden yapılandırmaya yönelik Marshall Planı ve Türkiye'yle Yunanistan'ı ABD'nin askeri müttefikleri haline

getiren Truman Doktrini ile beraber iki ülke de ortak komünizm tehdidine karşı aynı ittifak içinde yer almışlardı¹⁸⁷. Bunun yanı sıra Türkiye ve Yunanistan 1952 yılında Batı bloğunun savunma örgütü olan NATO'ya girmiş ve olası bir Sovyet yayılmacılığına karşı NATO sisteminin güneydoğu kanadını oluşturmuşlardı. Bu bağlamda olası bir Sovyet yayılmacılığına karşı tampon bölge oluşturmaları açısından Yunanistan'ın ve özellikle Türkiye'nin oldukça büyük stratejik önemleri vardı.

Komünizmi kendilerine yönelik öncelikli bir tehdit olarak algılayan Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler, 1950'li yılların başlarında sorunsuz geçmiş; 1950'lerin ortalarında Kıbrıs sorunu nedeniyle bozulan ilişkilerin, sorunun 1950'lerin sonunda çözüme kavuşturulmasıyla bir çatışmaya dönüşmesi önlenmişti. Daha sonra 1960'ların ilk yarısı içinde yine Kıbrıs sorunu nedeniyle karşı karşıya gelen iki devlet arasındaki gerginlik, blokta bir çatlağa yol açmaması için ABD'nin devreye girmesiyle önlenmiş ve 1970'lere kadar iki ülke arasında ciddi bir sorun yaşanmamıştır. 1973 yılında kıta sahanlığı sorununun ortaya çıkması, aynı ittifak içinde bulunan iki ülkeyi bir kez daha karşı karşıya getirmiştir.

NATO'nun güneydoğu kanadında büyük bir çatlak sayılabilecek olan olay, 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a Barış Harekatı düzenlemesi üzerine Yunanistan'ın, ABD ve NATO'nun sessiz kalmalarına tepki göstermek için ittifakın askeri kanadından ayrılmasıyla gündeme gelmiştir. Bu olay, iki ülke arasında yaşanan sorunlarda ABD'nin uyguladığı politikalar açısından bir dönüm noktası olmuştur¹⁸⁸.

İki ülke arasında 1974 yılıyla beraber Ege'ye ilişkin olarak FIR hattı sorunu ve adaların silahlandırılması sorunu yaşanmaya başlamış olmakla beraber, aynı ittifak içindeki iki ülkeyi bir çatışmanın eşiğine getiren hatta sıcak çatışma olasılığını da barındıran esas sorun, kıta sahanlığı konusunda yaşanmıştır. Bu çerçevede bir sonraki

¹⁸⁷ Truman Doktrini'nin Türkiye ve Yunanistan'ı ilgilendiren boyutu için bkz. Tayyar Arı, *Basra Körfezi ve Orta Doğu'da Güç Dengesi 1978-1996*, Güncelleştirilmiş 2. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 1996, ss. 63-65; Monteagle Stearns, "The Security Domain: A U.S. Perspective", *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, ss.239-240.

¹⁸⁸ Bu dönemde ABD'nin Türk-Yunan sorunlarına ilişkin yaklaşımı için bkz. Helen Laipson, "U.S. Policy towards Greece and Turkey since 1974", *The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences*, Dimitri Constan (ed.), New York: St. Martin's Press, 1991, ss. 164-167; Faruk Sönmezoglu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler: Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*, İstanbul: Der Yayınları, 2000, ss. 204-234.

bölümde ele alınacağı gibi 1976 yılında Türkiye'ye karşı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne ve Uluslararası Adalet Divanı'na başvuran Yunanistan, yapmış olduğu başvurulardan istediği gibi bir sonuç elde edememiştir. Yunanistan, 1980'li yıllara gelindiğinde Türkiye'ye yönelik algıladığı tehdit çerçevesinde uluslararası sistemin yapısına bağlı olarak özellikle NATO'yu amaçları doğrultusunda kullanmak istemiş; bu çerçevede Limni Adası'nın silahlandırılması konusunda yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı NATO tatbikatlarına katılmamıştır. Bu dönemde Türkiye ile arasında yaşadığı her gerilimde NATO ve ABD'nin sorumluluğunu dile getiren Yunanistan, NATO ve ABD'nin iki ülke arasındaki sorunlara kendi lehine olacak şekilde devreye girmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca iki ülkeyi tekrar bir çatışmanın eşiğine getiren 1987 yılındaki kriz ve sonrasında yine NATO'nun önemli rolü olmuştur.

Ege sorunları bağlamında iki ülkenin sıcak bir çatışmanın eşiğine geldiği son olay da 1996 yılının başlarında yaşanan Kardak krizi olmuştur. Bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, bu krizde de sorunun tırmanması üzerine ABD devreye girerek sorunun yatışmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra iki ülke arasında yaşanan sorunlar konusunda 1997 Temmuzunda Madrid'deki NATO toplantısında ABD'nin girişimleriyle iki ülke arasında görüşmeler yapılmış ve bir iyi niyet deklarasyonu yayınlanmıştır¹⁸⁹.

Bu bağlamda genel anlamda Türk-Yunan ilişkilerinde, özel olarak ise Ege sorunlarında ABD ve NATO'nun etkisini özetleyecek olursak, Soğuk Savaş döneminin koşullarına bağlı olarak ABD ve NATO, iki ülke arasında bir sorunun ortaya çıkmasını engellemeye yönelik girişimlerde bulunmuş; engelleyemeyince de iki ülkeyi dengelemeye çalışmıştır. Zira, komünizm ve olası bir Sovyet yayılmacılığının temel tehdit olarak algılandığı o dönemde batı bloğunda meydana gelebilecek bir çatlağın, Sovyetler Birliği'ni avantajlı kılabileceği olasılığı vardı. ABD'nin Soğuk Savaş döneminde Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan sorunlara yönelik etki ve ilgisi, Soğuk Savaş sonrası dönemde de farklı boyutlarda devam etmiştir. Her şeyden önce Doğu bloğu ve bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla beraber, ABD'nin

¹⁸⁹ F. Stephen Larrabee, "Security in the Eastern Mediterranean", *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, s. 224

değişen küresel önceliklerine bağlı olarak iki ülkeye ilişkin algılama değişmiştir. Bu bağlamda ABD için Türkiye, Balkanlar, Orta Asya ve Orta Doğu'da var olan öncelikleri açısından önemi artan bir müttefik olmuştur¹⁹⁰. Yunanistan ise özellikle 1981 yılında AB'ye tam üye olması sonrasında, doğal olarak AB politikalarının bir karar vericisi ve uygulayıcısı olunca ABD ile olan ilişkileri biraz daha farklı bir boyutta seyretmeye başlamıştır. Günümüzde ABD'nin ve NATO'nun iki ülke arasında -özellikle Ege'de- yaşanan sorunlara yönelik etkisinin, yaşanan sorunlar nedeniyle oluşabilecek kriz veya gerginliklerde hala bir arabulucu niteliğinde olduğunu ifade etmek gerekir.

2. Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni Bir (F)aktör: Avrupa Birliği

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Yunan ilişkileri çerçevesinde yaşanan Ege sorunları konusunda etkili olan bir başka dinamik, Avrupa Birliği'dir. Yapısı, işleyişi ve politikaları açısından uzun bir geçmişe sahip olan Avrupa Birliği'ni¹⁹¹ kapsamlı bir şekilde ele almak çalışmanın amacını aşacağından; burada AB'nin özellikle Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan sorunlara yönelik etkisi irdelenecektir. AB'nin iki ülke arasında yaşanan sorunlara yönelik etkisinin Yunanistan'dan kaynaklanan boyutunun yanı sıra AB'nin genel amaç ve politikalarından kaynaklanan boyutunu da dikkate almak gerekir.

Bu çerçevede AB'nin ilişkilere etkisi açısından, Türkiye'nin AB üyesi olmamasının yarattığı dezavantajlı durumu göz ardı etmemekte yarar var. Ayrıca AB üyesi olmamasının yanı sıra, AB'ye tam üye olmaya yönelik istenci de bu dezavantajlı durumu arttırmaktadır. Bunun yanı sıra AB'nin, Türkiye'ye yönelik özellikle Sovyet tehdidine karşı mücadele edildiği dönemde söz konusu olan politikasında, son zamanlarda Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla beraber ciddi bir değişimin gündeme geldiği söylenebilir. Türk-ABD ilişkilerinden farklı olarak Türk-AB ilişkilerinde ortak güvenlik ve stratejik çıkar algılamalarında söz konusu olan azalma, ister istemez AB'nin Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlarda en azından bir denge politikası

¹⁹⁰ Ibid., s. 226.

¹⁹¹ Avrupa Birliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim S. Canbolat, *Avrupa Birliği Uluslararası Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler*, 3. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2002, ss. 224-261.

gütmeye yönelik bir hassasiyet içinde olmasını gerektirmemektedir. Birçok konuda AB üyesi Yunanistan'ın iddiaları üzerinden hareket edilerek, kolayca Türkiye karşıtı bir tavır benimsenebilmektedir. Dolayısıyla özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Yunanistan'ın AB üyesi olması, iki ülke arasındaki dengede ciddi bir dengesizliğe yol açmıştır¹⁹².

Nitekim Yunanistan, iki ülke arasında yaşanan sorunlardan biri olan Kıbrıs sorununu uluslararasılaştırma politikasıyla beraber, sorunu AB'ye taşımaya çalışmıştır. Bu politikasında önemli ölçüde başarılı olduğu görülen Yunanistan ile Türkiye arasındaki denge, AB'ye üye olmak isteyen Türkiye'ye yönelik kararlarda ve ayrılan fonlarda veto kartını sık sık kullanması ya da kullanma tehdidinde bulunmasıyla da bozulmuştur¹⁹³. Bunun yanı sıra iki ülke arasında 1996 yılında yaşanan Kardak Krizi esnasında da AB'nin tutumu doğal olarak Yunanistan'ı destekler nitelikte olmuştur. Nitekim, Avrupa Komisyonu 7 Şubat 1996'da yaptığı açıklamayla AB üyesi bir devlet olan Yunanistan'la tam bir dayanışma içinde olduğunu belirtmiş ve Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye'yle demokratik ilkeler, uluslararası hukuk ve hiçbir şekilde kuvvet kullanılmaması ilkeleri temelinde bir ilişkinin oluşturulmasının hedeflendiğini vurgulamıştır¹⁹⁴.

Kardak krizinden sonra Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan sorunları AB içine çekme politikasına ağırlık veren Yunanistan'ın bu politikasındaki başarısı 1999 yılının Aralık ayında yapılan Helsinki Zirvesi ile sağlanmıştır. Bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alacağımız Helsinki Zirvesi Nihai Sonuç Bildirgesi'nin 9. paragrafı Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Buna göre, aday ülkelerin mevcut sınır sorunlarını çözmek için her türlü çabayı göstermeleri; bunda başarısız olunması halinde makul bir süre içinde sorunun Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi istenmektedir. Ayrıca Avrupa Konseyi'nin uyuşmazlıklarla ilgili durumu katılım sürecine yansımaları bakımından ve uyuşmazlıkların en geç 2004 yılının sonuna kadar Uluslararası Adalet

¹⁹² AB üyelerinde Türkiye'ye yönelik Soğuk Savaş sonrası dönemde değişime uğrayan bakış açıları için bkz. Larrabee, op.cit., ss. 225-227.

¹⁹³ Robert McDonald, "Greek-Turkish Relations and the Cyprus Conflict", *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, s. 129.

¹⁹⁴ Bu açıklamanın tam metni için bkz. *Statement of the European Commission*, <http://www.greekembassy.org/press/bulletin/feb96.html>, 04/11/2002.

Divanı aracılığıyla çözüme kavuşturulması amacıyla gözden geçirecektir¹⁹⁵. Görüldüğü gibi Helsinki Zirvesi ile birlikte AB'nin Türk-Yunan ilişkilerine yönelik etkisi farklı bir boyut kazanmıştır.

B. Türk-Yunan İlişkilerinde Bölgesel İşbirliği ve Rekabet

Parametresi

Türk-Yunan ilişkilerini etkileyen ve kimi zaman yeni sorun alanlarının oluşmasına neden olan faktörlerden birisi de iki ülke arasında var olan bölgesel üstünlük mücadelesidir. Bölgesel üstünlük mücadelesi veya işbirliği opsiyonları iki ülkenin de ortak olarak yer aldığı Balkanlar bölgesinde yaşanmaktadır. Zira, Türkiye'nin jeostratejik olarak ilgi alanı olan Kafkaslar ve Orta Doğu bölgelerini ele aldığımızda, Yunanistan'ın bu bölgelerde etkinliğinin yok denecek kadar az olduğu görülür.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Yugoslavya Federasyonu'nun da dağılmasıyla birlikte, Balkanlar bölgesinde bir siyasi güç boşluğu ortaya çıkmıştı. Bu çerçevede özellikle Yugoslavya Federasyonu'nun dağılması aşamasında Bosna-Hersek'te Sırp unsurların katliamlara girişmesi ve bu gelişmelerin Balkanlarda zaten pamuk ipliğine bağlı olan dengelerin alt üst olmasına yol açacak olması, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarını şekillendiren unsurlar olmuştur. Türk dış politikasının kültürel ve tarihsel boyutu nedeniyle, Balkanlarda yaşanan gelişmelere kayıtsız kalamayan Türkiye'nin dış politikasının Soğuk Savaş sonrası dönemde çok boyutlulaşmasını zorunlu kılan faktörler içinde kültürel ve tarihsel boyuttan kaynaklanan hassasiyetlerin yanı sıra, Balkanlarda bir bölgesel güç olarak Yunanistan'la ve bölge dışı diğer ülkelerle rekabet halinde olunması da sayılabilir¹⁹⁶. Ayrıca Balkanların Avrupa'nın bir parçası olması da bu bölgenin Türkiye açısından stratejik önemini arttırmaktadır. Zira, Balkanlarda etkin bir bölgesel devlet olma olanağına sahip olan Türkiye'nin, bu yolla ekonomik, politik ve

¹⁹⁵ Helsinki Summit Presidency Conclusions,

http://europa.eu.int/council/off/conclu/dec99/dec99_en.htm, 20/12/2002.

¹⁹⁶ Kamil Mehmet Büyükçolak, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni Bir Boyut: Balkanlar", *Türkiye-Yunanistan: Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar*, Birgül Demirtaş Coşkun (der.), Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2002, s. 138.

stratejik açıdan gerek bölge içindeki gerekse bölge dışındaki devletlere karşı avantajlı konuma geçme olasılığı bulunmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar Yunanistan açısından da oldukça önemli hale gelmiştir. Yunanistan'ın Balkan politikasını şekillendiren unsurlar arasında Yunan ulusal güvenliğine yönelik algılanan olası bir *çevrelenme korkusu*, dinsel ve kültürel öğeler, ekonomik faktörler ve vazgeçilmez bir öncelik olarak kendini gösteren Türkiye'yi dengeleme politikası sayılabilir. Bu çerçevede Yunanistan, Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmasından sonra bölgede Bosnalılar, kısmen Makedonlar ve Arnavutlar gibi Müslüman unsurlarının ön plana çıkmasıyla Türkiye tarafından yönlendirildiğine inandığı bir çevrelenme korkusu ve bu doğrultuda büyük bir tehdit algılaması içine girmiştir¹⁹⁷. Yunanistan algılanan bu olası çevrelenme korkusunu kırabilmek amacıyla gerek Balkanlarda çeşitli politikalarla bunun önüne geçmeye çalışmış gerekse Türkiye'nin yer aldığı Kafkaslar ve Orta Doğu bölgelerindeki devletlerle çeşitli işbirliği arayışlarına girerek Türkiye'nin olası üstünlüğünü dengelemeye çalışmıştır. Dolayısıyla özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Yunanistan açısından tehditlerin sayısı artmakla beraber, temel öncelik yine Türkiye olmuş ve bu algılama nedeniyle de bölgesel anlamda işbirliği alternatifi yerine rekabet ögesi ağır basmıştır. Ayrıca Yunanistan'ın Arnavutluk'la Epir bölgesi nedeniyle sorunlar yaşaması ve Makedonya'yla *Makedon* adı nedeniyle sorunlar yaşaması tehdit algılamasını etkileyen diğer unsurlar olmuştur.

Türk-Yunan ilişkilerinde bölgesel rekabet ve işbirliği parametresini Balkanlar çerçevesinde düşündüğümüzde, günümüze kadar gelen süreçte rekabet ögesinin daha ağır bastığı görülmektedir. Yunanistan Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk etnik çatışmalarından biri olan Sırpların Bosna-Hersek'te gerçekleştirdiği katliamlar karşısında Birleşmiş Milletler çatısı altında müdahalede bulunulması sırasında bile, Türkiye ile Balkanlar bölgesinde Müslüman bir toplumu Ortodoks Hristiyan bir toplumdan korumak için insani amaçlı bir işbirliği yapmaktan rahatsızlık duyduğundan ve bu durumun Türkiye'ye avantaj sağlayacağını düşündüğünden Türkiye'ye çeşitli

¹⁹⁷ Ibid., s. 124.

zorluklar çıkarmıştır¹⁹⁸. Bunun yanı sıra 1990'ların sonunda Kosova'da yaşanan kriz esnasında da Türkiye dünya kamuoyu ile beraber Sırlara karşı Kosovalıları desteklerken, Sırlara karşı oluşan böyle bir uluslararası işbirliğinde yer almaktan kaçınmıştır. Bu iki örnek olayda da görüldüğü gibi, Türk-Yunan ilişkilerinde bölgesel rekabet, işbirliğinden daha fazla tercih edilen bir olgu olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla tarafların bu rekabetçi ilişkiyi işbirliğine dönüştürmelerinin yolu, -iki ülke arasında güvenlik paradoksuna yol açan mahkumun ikilemi türü ilişkiyi değiştirebileceği düşünülen- Türkiye'nin AB üyesi olmasıdır.

IV. ULUSAL GÜCÜN NİCEL UNSURLARI AÇISINDAN TÜRKİYE VE YUNANİSTAN'IN KARŞILAŞTIRILMASI

Realist perspektifte gücün göreceli bir anlamı olduğundan hareketle Türkiye ve Yunanistan arasında ulusal gücün unsurları ve kapasite açısından karşılaştırma yapmak, iki devlet arasında yaşanan Ege sorunları konusunda izlenen politikaları açıklaması ve ileriye yönelik projeksiyonlar oluşturması açısından önemlidir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Yunanistan, askeri güç unsuru açısından ağırlıklı olmak üzere, ulusal gücün nicel unsurları açısından karşılaştırılacaktır.

Ulusal gücün nicel unsurlarından coğrafya unsuruna göre, bir devletin dünya üzerinde bulunduğu konum; o devletin dış politikasında avantajlar veya dezavantajlar sağlayabilmektedir¹⁹⁹. Bu çerçevede Türkiye ve Yunanistan birbirine komşu iki devlet olarak hemen hemen aynı coğrafyada yer almaktadırlar. Ancak kapladığı alan bakımından, Türkiye'nin Yunanistan'a göre oldukça avantajlı bir konumda olduğu görülmektedir. Zira, Yunanistan yaklaşık 132.000 km²'lik bir alana sahip iken; Türkiye Yunanistan'ın yaklaşık altı katı kadar büyük bir alana, 780.580 km²'lik bir yüzölçümüne sahiptir²⁰⁰. Bunun yanı sıra, açık denizlere uzaklık açısından iki devlet de

¹⁹⁸ Bu çerçevede Türkiye'nin elde edeceği her kazancın kendisine bir kayıp olarak geri döneceğini düşünen Yunanistan, bu dönemde Türk Barış Gücünün Balkanlarda görev yapmasına karşı çıkmış; başaramayınca Türk Barış Gücünün topraklarından transit geçişine izin vermeme gibi zorluklar çıkarmıştır. Erel Tellal, "BM Barış Koruma Gücü ve Türkiye", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt XVIII, Sayı 167, Mayıs 1999, s. 59.

¹⁹⁹ Coğrafyanın devletlerin dış politikalarında oldukça önemli etkisinin olduğunu savunan jeopolitik teoriler için bkz. Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri...*, op.cit., ss. 214-233.

²⁰⁰ CIA World Factbook, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gr.html>, 16/05/2003; CIA World Factbook, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/tu.html>, 16/05/2003.

hemen hemen birbirine denk düzeyde bulunmakla beraber; Ege sorunlarındaki gelişmelerin izleyeceği seyir, tarafların stratejik konumunu etkileyecektir. Jeopolitik açıdan Türkiye, Yunanistan'dan daha üstün konumdadır. Zira, Türkiye uluslararası politika gündeminin sürekli üst sıralarında bulunan oldukça hassas üç bölgenin (Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslar) merkezinde yer almaktayken; Yunanistan bu bölgelerden sadece birinde bulunmaktadır. Yunanistan'ın Ege Denizi'nde sahip olduğu adalar ise Türkiye'ye stratejik dezavantajlar yaratma potansiyeline sahiptir. Bunun yanı sıra, nicel güç unsurlarından doğal kaynaklar unsuru ele alındığında da Türkiye'nin Yunanistan'a göre daha üstün konumda bulunduğu görülmektedir. Türkiye'nin tarım alanları bakımından var olan üstünlüğü, hammadde kaynakları açısından da -her iki devletin de oldukça iyi durumda bulunmamasına rağmen- söz konusudur.

Ulusal gücün nicel unsurlarından nüfus kriteri açısından bakıldığında, Türkiye'nin Yunanistan karşısında mutlak bir üstünlüğünün olduğu görülmektedir. Yunanistan yaklaşık 11 milyon kadar bir nüfusa sahip bir ülke olarak Dünya Bankası'nın 2001 yılı verilerine göre dünya sıralamasında 71. sıradayken; Türkiye yaklaşık 67 milyon kadar bir nüfusla Yunanistan'ın altı katından fazla bir nüfusa sahiptir ve dünya sıralamasında 15. sıradadır²⁰¹. Bu bağlamda iki devletin nüfusu arasında büyük bir fark olduğundan, Türkiye'nin üstünlüğü hem eğitim düzeyi hem de genç nüfus açısından söz konusu olmaktadır.

İki devletin ekonomik kapasite açısından karşılaştırılması yapıldığında kişi başına düşen milli gelir açısından Yunanistan'ın daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Ancak iki ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH) karşılaştırıldığında Türkiye rakamsal açıdan daha üstün durumdadır. Kişi başına düşen milli gelir açısından karşılaştırdığımızda, Yunanistan'ın 11.000 dolar civarında kişi başına gelire sahip olduğu görülürken; Türkiye'nin kişi başına düşen milli geliri 2.900 dolar civarındadır²⁰². Dünya Bankası'nın 2001 yılı verilerine göre gayri safi yurtiçi hasılası açısından Türkiye, dünya sıralamasında 147.683 milyon dolarla 27. sırada yer

²⁰¹ World Bank Population Statistics, <http://www.worldbank.org/data/datatopic/POP>, 12/05/2003.

²⁰² Olivier Collard, *Amiglobe 98 Atlas*, yy., ty.,

almaktayken; Yunanistan 117.169 milyon dolarla 31. sırada yer almaktadır²⁰³. Bu verilerden hareketle GSYİH'nın birey başına oranlamasını ifade eden kişi başına düşen milli gelir anlamında daha yüksek oluşuyla bir refah toplumu olma noktasında Türkiye karşısında avantajlı görünen Yunanistan, toplam üretim ve toplam ekonomik büyüklük baz alındığında Türkiye'nin gerisinde kalmaktadır.

Ulusal gücün en önemli öğelerinden biri olan askeri güç açısından iki devleti karşılaştırdığımızda, yine Türkiye'nin mutlak üstünlüğü söz konusudur. Realist perspektifte ulusal gücün öğeleri açısından askeri güç ögesi ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Zira, realizme göre devletin temel amacı hayatta kalmak ve mümkün olan ölçülerde gücünü arttırarak üstünlük sağlamak olduğundan; askeri güç ögesi, bu amaçları gerçekleştirebilmek için devletler için vazgeçilmez bir faktör olmaktadır²⁰⁴. Türkiye ve Yunanistan'ın askeri güçlerini asker sayısı, hava, kara ve deniz kuvvetleri açısından ele aldığımızda, kısa ve orta vadede Türkiye'yi tehdit edebilecek ölçüde bir Yunan askeri gücünün olmadığı görülmektedir²⁰⁵. Ancak, ikinci bölümde de ele alınacağı gibi, Yunanistan askeri güç ögesi açısından Türkiye'yle kıyaslandığında zayıf kalan konumunu büyük çapta savunma harcamaları yaparak, silahlanma faaliyetlerine girişerek ve silahlı kuvvetlerini daha küçük ve hareketli birliklere çevirip modernize ederek dengelemeye çalışmaktadır²⁰⁶. Bu bağlamda Yunanistan, üyesi olduğu Avrupa Birliği içinde kişi başına düşen askeri harcamalar açısından en fazla harcama yapan devlet konumundadır. Dolayısıyla her ne kadar kısa ve orta vadede Yunanistan'ın askeri güç öğeleri açısından Türkiye'yi tehdit edebileceği düşünülme de, Yunanistan'ın nispi olarak daha fazla askeri harcamada bulunması Türkiye açısından ilerde problem olabilir ve dolayısıyla dikkate alınması gerekmektedir.

²⁰³ World Bank GDP Statistics, <http://www.worldbank.org/data/datatopic/GDP>, 12/05/2003.

²⁰⁴ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, op.cit., s. 91; Sönmezoglu, *Uluslararası Politika*, op.cit., s. 160.

²⁰⁵ Zira, NATO'nun 2001 yılı verilerine göre Yunan ordusu 211.000 kişi iken; Türkiye, 795.000 kişilik bir orduya sahiptir. Bu konuda bkz. <http://www.nato.int/docu/pr/2001/table6.pdf>, 14/02/2003.

²⁰⁶ Örnek olarak Türkiye yaklaşık 67 milyonluk nüfusuyla, 1998 yılında 4.300 milyar dolarlık bir askeri harcama yapmışken; aynı yıl Yunanistan, yaklaşık 11 milyonluk nüfusuyla 4.900 milyar dolarlık askeri harcama yapmıştır. Bkz. Olivier Collard, loc.cit.; Ayrıca İki devletin 1980-2001 yılları arası dönemde yapmış oldukları askeri harcamaların gayri safi milli hasıllarına oranı için bkz. <http://www.nato.int/docu/pr/2001/table2.pdf>, 14/02/2003.

Özetlemek gerekirse, ulusal gücün nicel unsurları bir bütün olarak düşünüldüğünde, Türkiye'nin Yunanistan karşısında daha üstün konumda olduğu görülmektedir. Zira, coğrafya, doğal kaynaklar, nüfus ve özellikle de askeri güç unsuru açısından Türkiye'nin Yunanistan karşısında oldukça avantajlı bir durumu söz konusuyken; Yunanistan'ın nispeten avantajlı sayılabileceği tek alan ekonomik güç unsurudur. Bu bağlamda Türkiye'nin ulusal güç öğelerinden ekonomik gücünü, ekonomik açıdan bağımlılıktan kurtaracak ve vatandaşlarına refah ortamı sağlayacak bir seviyeye getirmesi halinde, etkin bir bölgesel güç olmasının yanı sıra, global politikaları etkileyebilecek güçlü bir devlet haline geleceği bir çok stratejist tarafından özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde sıklıkla dile getirilen bir olgudur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EGE SORUNLARI VE SORUNLARIN ÇÖZÜLME veya ÇATIŞMAYA DÖNÜŞME OLASILIĞININ ANALİZİ

I. Tarafların Temel Yaklaşımları Çerçevesinde Ege Sorunlarının Kavramsal Analizi

Ege sorunları, temel olarak 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nın Türkiye ve Yunanistan arasında Ege Denizi'nde kurmuş olduğu dengenin bozulmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. İki ülke arasında Lozan Antlaşması'yla kurulan denge, silahsızlandırılmış adalar, belirlenmemiş kıta sahanlığı alanı, 3 millik karasuları alanı ve bununla orantılı olarak hava sahası alanlarından oluşmaktaydı. Ancak geçen süre içinde iki ülke arasında kurulu olan bu hassas denge, Yunanistan'ın girişimleriyle bozulmaya başlamıştır. İki ülke arasında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelerle ilişkili olarak çıkan sorunlar, Ege Denizi'nde Doğu Ege Adalarının silahlandırılması, kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar konularında devam etmektedir.

Sorunların kavramsal çerçevelerinin ortaya konarak tarafların sorunlar konusundaki temel yaklaşımlarının analiz edilmesi, iki ülke ilişkilerinin hangi düzeyde seyrettiğini göstermesi ve geleceğe yönelik projeksiyonlar oluşturması açısından önemlidir. Dolayısıyla aşağıda, Doğu Ege Adaları'nın silahlandırılması sorunundan başlayarak, sırasıyla kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunlarıyla ilgili kavramsal çerçeve analiz edilecek ve bu analiz çerçevesinde tarafların yaklaşımları ele alınacaktır.

A. Doğu Ege Adalarının Silahlandırılması Sorunu

Doğu Ege Adalarının silahlandırılması sorunu, esas itibarıyla Yunanistan'a çeşitli tarihlerde imzalanan uluslararası antlaşmalarla -bazı çekinceler ve kurallara

uyması koşuluyla- verilen Ege Denizi'ndeki adaların günümüzdeki statüleri ile ilgilidir. Sorun, Yunanistan'ın adalar üzerinde hak sahibi olabilmesi için imzalamış olduğu uluslararası antlaşmalarla uyması gereken yükümlülükleri, çeşitli gerekçeler öne sürerek ihlal etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede Yunanistan'ın ihlal ettiği en önemli yükümlülük, silahsızlandırılmış bir statüde olması gereken adaları silahlandırmasıdır.

Ege Adaları, 15. yüzyıldan itibaren 19. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında kalmış; bu durum, Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olmasına kadar devam etmiştir²⁰⁷. Yunanistan'ın hukuki olarak varlığı ise, Rusya, İngiltere ve Fransa arasında 3 Şubat 1830 tarihinde imzalanan **Londra Protokolü** ile sağlanmıştır. Londra Protokolü'nün imzacı devletler tarafından 8 Nisan 1830 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'na bildirilmesi ve Osmanlı İmparatorluğunun da bu bildirimi kabul etmesi ile Ege Denizi'ndeki adaların aidiyeti değişmeye başlamıştır²⁰⁸.

1830 tarihine kadar yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında bulunan Ege Adaları, bu tarihten sonra ikiye ayrılmıştır. Nitekim, Londra Protokolü ile **Batı Ege Adaları** diye adlandırabileceğimiz Eğriboz, Kuzey Sporadlar ve Kiklat takımadalarından oluşan yaklaşık 300 kadar adanın yönetimi Osmanlı İmparatorluğu'ndan Yunanistan'a geçmiştir²⁰⁹. Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde ise Doğu Ege Adaları şeklinde ifade edebileceğimiz adalar ve 1898 yılına kadar Girit Adası kalmıştır. Ancak takip eden süreç içinde **Girit Adası** 1898 yılında de facto olarak Osmanlı yönetiminden ayrılmış; 1908 yılında ise Yunanistan'a bağlandığını ilan etmiştir.

İtalya, Balkan Savaşları öncesinde 1911-1912 yıllarında yaşanan Trablusgarp Savaşı esnasında, **Güneydoğu Ege Adaları** olarak da ifade edebileceğimiz Oniki Adaları işgal etmişti. Bu çerçevede Trablusgarp Savaşı'nı sona erdiren 18 Ekim 1912 tarihli **Uşi Antlaşması**'na göre; İtalya, Oniki Adalar'dan askerlerini çekmeyi kabul ediyordu. Ancak Balkan Savaşları'nın ve hemen ardından da Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle Oniki Ada İtalyan işgali altında kalmış ve bu durum İkinci Dünya

²⁰⁷ Günümüze kadar Ege Adaları üzerinde hakim olan devletler için bkz. Harp Akademileri Komutanlığı, **Ege Denizi ve Ege Adaları**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1995, ss. 61-79.

²⁰⁸ Pazarcı, **Doğu Ege...**, op.cit., s. 1.

²⁰⁹ Kaldıs, op.cit., s. D1119.

Savaşı sonuna kadar devam etmiştir²¹⁰. Bu arada Yunanistan 1912 yılında Birinci Balkan Savaşı devam ederken, 26 Ekim 1912 tarihinde askeri ve stratejik açıdan oldukça önemli konumda bulunan Limni Adası'nı ele geçirmiş ve burayı bir *sıçrama tahtası* (spring board) olarak kullanarak Osmanlı hakimiyetindeki diğer Ege adalarını işgal etmiştir²¹¹. Bu olgu, Ege adalarının ve özellikle Limni'nin stratejik önemini göstermesi açısından gözden kaçırılmamalıdır.

Balkan Savaşı'nı sona erdirmeye yönelik olarak Londra'da toplanan Osmanlı İmparatorluğu ve Balkan Devletleri 30 Mayıs 1913 tarihinde **Londra Antlaşması**'nı imzalamışlardır. Londra Antlaşması'na göre Osmanlı İmparatorluğu, Girit Adası'nın geleceğini Balkan Devletlerinin kararına bırakmış ve işgal edilen diğer Ege Adalarının durumlarınsa *Almanya, Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa, İtalya* ve *Rusya*'dan oluşan altı devletçe belirlenmesini kabul etmiştir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu ve Yunanistan arasında 14 Kasım 1913 tarihinde imzalanan **Atina Antlaşması**²¹² ile de Londra Antlaşması hükümleri kabul edilmiştir²¹³.

Sözü edilen altı devlet 1914 Şubatında Londra'da toplanmıştır. **Altı Devlet**, Meis Adası dışındaki Oniki Adalar hakkında herhangi bir karar almamış, Yunanistan tarafından işgal edilen İmroz ve Bozcaada dışındaki Doğu Ege Adaları'nı da Yunanistan'a bırakmıştır. Ancak altı devlet bu adaları Yunanistan'a bırakırken; adaların kesin olarak askeri amaçlarla kullanılamayacağını belirtmişlerdir²¹⁴. Altı devlet, kararlarını 13 Şubat 1914'te Yunanistan'a, ertesi gün de Osmanlı İmparatorluğu'na birer nota ile bildirmiştir. Her iki ülke de bu kararları kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Buradan hareketle, **Yunanistan için adaların silahsızlandırılması şartının 1914 yılında bu kararla beraber başladığını** vurgulamak gerekir. 24 Temmuz 1923 tarihine kadar Ege adaları ile ilgili olarak yapılmış olan düzenlemelerde Yunanistan'ın muhatabı, Osmanlı İmparatorluğu olmuşsa da; Milli Mücadele'nin kazanılması ile Türkiye Devleti ortaya çıkmış ve 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış

²¹⁰ Armaoğlu, 19. Yüzyıl..., op.cit., s. 643.

²¹¹ Kaldis, op.cit., s. D1121.

²¹² 14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın 2. maddesi için bkz. The Treaty of Peace Between Turkey and Greece, *American Journal of International Law*, January 1914, s. 46.

²¹³ Pazarıcı, *Doğu Ege*..., op.cit., s.2.

²¹⁴ Ibid., ss. 2-3.

Antlaşması ve Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye ve Yunanistan arasında Ege Denizi'ne ilişkin temel hükümler belli olmuştur. Lozan Barış Antlaşması ve Boğazlar Sözleşmesi'nin Ege Denizi ile ilgili düzenlemeleri için öncelikle belirtilmesi gereken olgu, bu düzenlemelerin Türkiye ile Yunanistan arasında temel bir denge kurduğudur.

24 Temmuz 1923 tarihinde İngiltere, Romanya, İtalya, Fransa, Sırp-Hırvat Sloven Devleti ve Yunanistan devletler grubu ile Türkiye arasında imzalanmış olan Lozan Barış Antlaşması'nın 12., 13., 14., 15.ve 16. maddeleri doğrudan Doğu Ege Adaları ile ilgilidir. Bunun yanı sıra yine 23 Temmuz 1923 tarihinde aynı devletler tarafından imzalanan Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin özellikle 4. ve 6. maddeleri de Boğazönü Adaları şeklinde de tanımlayabileceğimiz Kuzeydoğu Ege Adaları'na ilişkindir. Adaların silahlandırılması sorunu konusunda Türk ve Yunan taraflarının yaklaşımlarını ve Lozan Düzenlemelerinin ilgili maddelerini dikkate alarak Doğu Ege Adalarını üç başlıkta ele almak mümkündür. Bunlar: Midilli, Sisam, Sakız ve Nikarya Adalarından oluşan **Merkezi Ege Adaları**, Limni, Semadirek, Bozcaada, Gökçeada ve Tavşan Adası'ndan oluşan **Boğazönü Adaları** veya **Kuzeydoğu Ege Adaları**, ve Oniki Adalar ve Meis Adası'ndan oluşan **Güneydoğu Ege Adaları**'dır.

Bu çerçevede Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi, hem Merkezi Ege Adaları hem de Boğazönü Adaları ile ilgili düzenlemeler içermektedir. 12. madde şu şekilde kaleme alınmıştır:

“İmroz ve Bozcaadalarıyla Tavşan Adaları dışındaki Doğu Akdeniz Adaları ve özellikle Limni Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları üzerinde Yunan egemenliğine ilişkin 17-30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın 5. ve 1-14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın 15. maddeleri hükümlerine uyularak 13 Şubat 1914 tarihli Londra Konferansı'nda alınıp 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümetine bildirilen karar, işbu antlaşmanın İtalya'nın egemenliğine verilen ve 15. maddede sayılan adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak şartıyla kabul edilmiştir. Asya kıyısından üç milden az mesafede

bulunan adalar, işbu antlaşmada aksine açıklık bulunmadıkça, Türkiye egemenliği altında kalacaktır."²¹⁵

Görüldüğü gibi 12. maddede 17-30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması ve 1-14 Kasım 1914 tarihli Atina Antlaşması'ndan bahsedilmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi bu antlaşmalarda Ege Adalarının geleceği altı devlet kararına bırakılmış; Osmanlı İmparatorluğu ve Yunanistan da bunu kabul etmişti. Londra Konferansı'nda altı devletçe alınmış olan kararda ise Bozcaada ve Gökçeada dışındaki Doğu Ege Adalarının silahsızlandırılması şartı ile Yunanistan'a verilmesi söz konusu olmuş; Oniki Adalarla ilgili herhangi bir karar alınmamıştı. Bu çerçevede Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi, önceki Antlaşmalardan farklı olarak Gökçeada ve Bozcaada'ya ilaveten Tavşan Adası'nın açıkça Türkiye'ye, Oniki Adalar'ın ise İtalya'ya bırakıldığını ifade etmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, Yunanistan'a verilen adalar için Londra Konferansı'nda altı devletçe alınmış olan kararın geçerli olduğudur. Bu kararda da Yunanistan'ın bu adaları *tahkim edemeyeceği ve askeri amaçlarla kullanamayacağı* ifade edilmekteydi. Dolayısıyla 12. maddede Boğazönü ve Merkezi Doğu Ege Adalarının silahsızlandırılmış statüsüne dolaylı olarak vurgu yapılmıştır.

Bunun yanı sıra Lozan Barış Antlaşması'nın 13. maddesi de, 12. maddeden ayrı olarak Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya'dan oluşan Merkezi Doğu Ege Adaları için kesin bir şekilde silahsızlandırma öngörmüştür. 13. maddedeki silahsızlandırmaya yönelik anlatımlar oldukça açık ve herhangi bir itiraz konusu olmayacak şekilde ifade edilmiştir:

*"...Yunan hükümeti, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında ... hiçbir deniz üssü kurmayacak ve tahkimat yapmayacak...adalarda Yunan askeri kuvvetleri, yerinde eğitilebilecek normal asker sayısından çok olmayacak ve jandarma ve polis kuvvetleri de bütün Yunan ülkesindekilerle orantılı bir sayıda kalacaktır."*²¹⁶

²¹⁵ Reha Parla (der.), Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri, İkinci Baskı, Lefkoşe: y.y., 1987, ss. 4-5; Ayrıca Lozan Barış Antlaşması'nın İngilizce metni için bkz. *Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne*, <http://www.ciaonet.org/mes/mes07/index.html>, 24.08.2002, ss. 1-28.

²¹⁶ Parla, op.cit., s. 6.

Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesinde de belirtildiği üzere; Türkiye'nin, 15. maddede isimleri sayılan Oniki Adalar ve Meis Adası'ndan oluşan Güneydoğu Ege Adaları üzerindeki haklarından İtalya adına vazgeçtiği ifade edilmektedir. Güneydoğu Ege Adaları için Lozan Barış Antlaşması'nda herhangi bir silahsızlandırılma statüsünden bahsedilmemiştir. Antlaşmanın 16. maddesi ise, Türkiye'nin antlaşmada kendi egemenliğinde olduğu belirtilen adalar haricindeki adalar üzerindeki her türlü hakkından vazgeçtiğini bildirmektedir²¹⁷.

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni dikkate aldığımızda, Sözleşmede Boğazönü Adaları için bir kez daha silahsızlandırılma durumundan bahsedildiği görülmektedir. Nitekim, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4. maddesi "*Aşağıda gösterilen bölgeler ve adalar askerlikten arındırılacaktır:...*" şeklinde bir ifadeyle başlamakta ve üçüncü fıkrasında bu adaların "*...Semadirek, Limni, İmroz (Gökçeada), Bozcaada ve Tavşan Adaları*" olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 6. maddesinde de askerden arındırmanın kapsamı, ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir²¹⁸.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkiler alanında barışı sağlamaya ve korumaya yönelik girişimlerde bulunulmuş; ancak zaman içinde savaş sonrası düzenlemelerden memnun olmayan ülkelerin revizyonist tutumlar içine girmesi üzerine, uluslararası ilişkilerde gerginlikler yaşanmaya başlamıştır. Genel olarak İtalya, Rusya, Almanya ve Japonya şeklinde ifade edebileceğimiz revizyonist devletlerin tutumları, bu ülkelerin çoğuna coğrafi olarak çok da uzak olmayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulusal güvenlik kaygılarını arttırmıştı. Nitekim, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlardan geçiş, Milletler Cemiyeti (MC) çatısı altındaki bir Komisyona bırakılmış olmakla beraber; aynı zamanda Sözleşmenin 4. maddesi ile beraber Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliği altında bulunan Boğazlar bölgesi de askersizleştirilmişti. Dolayısıyla olası bir savaş durumunda boğazların askersizleştirilmiş statüsü, Boğazların savunulmasını neredeyse imkansız hale getirecekti²¹⁹. Daha sonra 1936'da koşullarda

²¹⁷ Lozan Barış Antlaşması'nın 15. ve 16. maddeleri için bkz. Ibid, ss. 6-7.

²¹⁸ Lozan Boğazlar Sözleşmesi 4. ve 6. maddeleri için bkz. Ibid., ss. 53-54.

²¹⁹ Türkiye, bu konuyu 1935'te M.C. Konseyi'ne, Balkan Antantı Konseyi'ne ve M.C. Genel Kurulu'na götürmüş ancak olumlu bir sonuç alamamıştır. Bu konuda bkz. Kudret Özersay, "Montreaux Boğazlar Konferansı", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Baskın Oran* (der.), Cilt. I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 371.

köklü bir değişiklik olması anlamına gelen *rebus sic stantibus*²²⁰ ilkesine dayanarak Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin kısıtlayıcı hükümlerinin kaldırılmasını isteyen Türkiye'nin bu talebi, İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından kabul edildi. Bunun üzerine 23 Haziran 1936'da Montreaux'de Türkiye, İngiltere, Rusya, Japonya, Fransa, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'nın katıldığı bir konferans düzenlenmiş ve 20 Temmuz 1936'da imzalanan **Montreaux Boğazlar Sözleşmesi** ile Boğazlar Komisyonu kaldırılarak; Türkiye'nin Boğazlar bölgesini ve Boğazönü Adalarını silahlandırma hakkı doğmuştur²²¹. Montreaux Boğazlar Sözleşmesi, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerini almış olsa da; Yunanistan'ın, Montreaux Boğazlar Sözleşmesi'nin Limni ve Semadirek adalarını silahlandırması için bir referans olduğunu iddia etmesi nedeniyle, Sözleşme'nin yapılış amacına oldukça dikkat edilmesi gerekir. Nitekim aşağıda ele alınacağı gibi, Montreaux Sözleşmesi'nin *Giriş* kısmında Sözleşme'nin düzenlenme amacının, **Türkiye'nin güvenlik kaygılarını gidermeye yönelik** olduğu belirtilmektedir.

Montreaux Boğazlar Sözleşmesi'nin haricinde, Ege Adalarını ilgilendiren bir başka düzenleme de 10 Şubat 1947 tarihinde imzalanan **Paris Barış Antlaşması**'dır. Bu antlaşma, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yenik düşen mihver devletlerinden biri olan İtalya'nın müttefiklerle yapmış olduğu barış antlaşmasıdır. Antlaşmaya toplam 21 devlet katılmakla beraber, Türkiye bu antlaşmaya taraf değildir. 10 Şubat 1947'de imzalanan antlaşmanın 14. maddesi Güneydoğu Ege Adalarının statüsünü düzenlemiş ve İtalya, bu adalar üzerindeki tüm egemenlik haklarını Yunanistan'a terk etmiştir. Aynı maddede Yunanistan'ın kendisine terk edilen bu adaları askerden arındıracağı da bildirilmekteydi. Sonuç olarak Oniki Adalar 7 Mart 1947'de Yunanistan'ın egemenliğine geçmiştir²²².

Adaların silahlandırılması sorunu konusunda Yunanistan'ın iddialarının her ada grubuna göre değişkenlik gösterdiğini göz önünde bulundurduğumuzda, tarafların sorun

²²⁰ Bazı Yunan iddialarına da kaynaklık eden "rebus sic stantibus" ilkesi için bkz. Okan Gümüş ve Aziz Sevi, *Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Ankara: Polat Yayınları, 1996, s. 328.

²²¹ Özersay, op.cit.; Şule Kut, "Türk Dış Politikasında Ege Sorunu", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Faruk Sönmezoglu (der.), İstanbul: Der Yayınları, 1998, s. 256.

²²² Fırat, "1945-1960..." op.cit., ss. 582-584.

konusundaki görüş ve yaklaşımları Boğazönü Adaları, Merkezi Ege Adaları ve Güneydoğu Ege adaları olmak üzere üç grupta ele alınabilir. **Boğazönü Adalarının silahlandırılması**, büyük ölçüde Yunanistan'ın uluslararası antlaşmaları oldukça farklı bir biçimde yorumlamasından kaynaklanmaktadır. Yunanistan'ın Boğazönü Adalarını silahlandırabileceğine ilişkin ilk iddiası, Türkiye'nin Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adalarını silahlandırmasından hareket ederek, kendisinin de Limni ve Semadirek adalarını silahlandırabileceğine yöneliktir. Yunanistan'a göre kendi egemenliğinde ve Türkiye'nin egemenliğinde bulunan adalar için aynı antlaşmanın aynı maddesinde bir düzenleme yapıldığından; Montreaux Sözleşmesi'nden sonra Türkiye kendi adalarını silahlandırabildiğine göre, Yunanistan da aynı hakka sahip olmalıdır²²³. Yunanistan'ın bu iddiasına karşılık olarak daha önce de belirttiğimiz gibi Montreaux Sözleşmesi'nin temel olarak, *Giriş* kısmında da belirtildiği gibi Türkiye'nin güvenliğini sağlamaya yönelik olarak yapıldığını söyleyebiliriz. Türkiye'nin güvenlik kaygılarını karşılamaya yönelik girişimleri sonucu toplanan konferansta imzalanan bir sözleşmenin, Türkiye'nin güvenliğini tehdit edebilecek durumlar içermesi mantıksız olur. Bu çerçevede her ne kadar Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde bir arada düzenlenmiş olsalar da; Montreaux Sözleşmesi'nin düzenlenme amacı düşünüldüğünde Türk ve Yunan egemenliğindeki adaların ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir²²⁴.

Yunanistan'ın Boğazönü Adalarını silahlandırması konusunda ikinci iddiası, Montreaux Sözleşmesi'nin, Boğazönü adalarının askersizleştirme statüsünü sona erdirdiği konusundadır. Yunanistan'a göre, Montreaux Sözleşmesi, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerini almış ve dolayısıyla Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin Boğazönü Adalarının askersizleştirilmesini öngören 4. maddesi de ortadan kalkmıştır. Bu yüzden Yunanistan'ın Boğazönü Adaları üzerinde uygun gördüğü egemenlik haklarında hiçbir sınırlama yoktur²²⁵. Bunun haricinde bazı Yunan yazarlar daha da zorlama bir yorumdan hareket ederek, 1936'da imzalanan Montreaux Boğazlar Sözleşmesi'nin

²²³ Fırat, "1960-1980...", op.cit., s. 761.

²²⁴ Türk-Yunan İlişkileri Sorunlar-Argümanlar, op.cit., s. 6.

²²⁵ Wilson, Andrew. "The Aegean Dispute", *Greece and Turkey: Adversity in Alliance*, Jonathan Alford (edt.), Aldershot: International Institute for Strategic Studies, 1984, s. 105; Theodoros Katsoufros, "Ege Denizi ile İlgili Türk-Yunan Uyuşmazlıkları", *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, Semih Vaner (der.), İstanbul: Metis Yayınları, 1990, s. 78; Petros N. Stagos, "Limni'nin NATO Düzeni İçindeki Yerine İlişkin Türk-Yunan Uyuşmazlığı: Yunanistan'ın Tutumundaki Amaçlar ve Etkiler", *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, Semih Vaner (der.), İstanbul: Metis Yayınları, 1990, s. 197.

Lozan Barış Antlaşması'nın yerine geçtiğini ileri sürmekte ve Montreaux Sözleşmesi'nin Yunanistan'a tüm Doğu Ege Adalarını silahlandırma hakkı verdiği iddiasında da bulunmaktadır²²⁶. Yunanistan'ın bu iddiasına karşılık; Türkiye'nin görüşlerine bakacak olursak; her ne kadar Montreaux Boğazlar Sözleşmesi, "Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerini aldığı" ifadesini içerse de, 1936'daki düzenlemenin temel olarak Türkiye'nin güvenliğini sağlamaya yönelik olduğu Montreaux Sözleşmesi'nin Giriş bölümünde belirtilmiştir. Dolayısıyla Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin Montreaux Boğazlar Sözleşmesi'yle çelişmeyen hükümleri ortadan kalkmamıştır ve geçerliliklerini korumaktadır. Ayrıca Montreaux Boğazlar Sözleşmesi'nde açıkça veya zımni olarak Yunanistan'ın Boğazönü Adalarını silahlandırabileceğine dair bir hüküm yoktur. Bunun yanı sıra eğer iddia edildiği gibi Montreaux Boğazlar Sözleşmesi, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerini almış olsa bile; Lozan Barış Antlaşması'nın hükümleri hala geçerliliğini korumaktadır. Hatırlanacağı gibi, Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi Merkezi Doğu Ege Adalarının yanı sıra Boğazönü Adalarının da silahsızlandırılacağını adaların isimlerini sayarak öngörmekteydi²²⁷.

Yunanistan'ın Boğazönü Adalarını silahlandırması konusunda üçüncü ve son iddiası da dönemin Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın 31 Temmuz 1936'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşma²²⁸ ve Türkiye'nin Atina Büyükelçiliği aracılığıyla Yunan Hükûmetine gönderilen mektuba dayanmaktadır. Buna göre gerek Aras'ın konuşmaları ve beyanları gerekse gönderilen mektup, Yunanistan'ın adaları silahlandırabileceğine işaret etmekteydi²²⁹. Dolayısıyla Yunanistan, özellikle Limni Adası'nı silahlandırmasına meşruiyet sağlamak amacıyla bu konuşma ve mektubu da örnek olarak göstermektedir. Yunanistan'ın bu iddiası, konuşma ve mektubun verilmesi doğrultusunda doğru olmakla beraber; Tevfik Rüştü Aras'ın adalarla ilgili olarak yapmış olduğu konuşma ve verilen mektup, birer iyi niyet beyanından öteye gitmemektedir. Nitekim bu beyanlar, Türk-Yunan ilişkilerinde

²²⁶ Bu tür iddialar için bkz. Platias, "Greek Deterrence Strategy", *The Aegean Sea...*, op.cit., s. 83.

²²⁷ *Türk-Yunan İlişkileri Sorunlar-Argümanlar*, op.cit., s. 5.; Harp Akademileri Komutanlığı, *Ege Denizi...*, op.cit., ss. 154-157; Gürel, loc.cit.; Ayrıca Boğazönü Adalarının silahlandırılması sorununda diğer Türk ve Yunan görüşlerinin hukuki boyutu için bkz. Pazarcı, *Doğu Ege...*, op.cit., ss. 35-58.

²²⁸ T.Rüştü Aras'ın yaptığı konuşma metni için bkz. Pazarcı, *Doğu Ege...*, op.cit., ss. 83-84.

²²⁹ Wilson, loc.cit.; *Türk-Yunan İlişkileri Sorunlar-Argümanlar*, loc.cit.; Gürel, loc.cit.

dostluk döneminin yaşandığı, revizyonist devletlere karşı ortak politikalar izlendiği ve Türkiye'nin ulusal savunmasını güçlendiren Montreaux Sözleşmesi'nin yapıldığı bir döneme denk gelmekteydi. Bunun yanı sıra, Aras'ın söz konusu konuşmasının hukuki bir sonuç doğurabilmesi için; sonradan her iki ülkenin eylemleriyle desteklenmiş olması gerekirdi. Ancak Türkiye, ilerleyen zaman içinde sürekli olarak bu konuşmada sözü edilenlere zıt ve karşı çıkan resmi açıklamalar yapmış ve notalar göndermiştir. Kaldı ki Yunanistan da bu dönemlerde Türk notalarına verdiği yanıtlarda, bu adaların askerden arındırılmış statüsüne saygı duyacağını açıklamıştı²³⁰.

Merkezi Doğu Ege Adaları şeklinde nitelendirdiğimiz Midilli, Sakız, Sisam ve Nıkarya Adaları, Türkiye'ye coğrafi olarak oldukça yakın bir mesafeye sahip olmaları açısından önemlidir. Daha önce bahsettiğimiz çeşitli düzenlemelerle Yunanistan'a verilen bu adaların silahlandırılmasının yaratabileceği potansiyel tehlike, Türkiye'ye yakınlıkları da düşünülünce daha iyi anlaşılmaktadır²³¹. Yunanistan'ın Merkezi Doğu Ege Adalarını silahlandırmasına ilişkin ilk iddiası *rebus sic stantibus* ilkesine dayanmaktadır. Buna göre, Merkezi Doğu Ege Adalarını silahsızlandıran Lozan Barış Antlaşması'nın 12. ve 13. maddelerinin yapıldığı dönemin koşulları, köklü bir şekilde değişmiştir. Dolayısıyla bu köklü değişiklikler nedeniyle Yunanistan'ın bu adaları silahlandırmaya hakkı vardır²³². *Rebus sic stantibus* ilkesini iki açıdan savunan Yunanistan, bu şekilde kendi içinde de çelişki oluşturmaktadır. Yunanistan'ın koşullarda köklü değişiklik olduğunu öne sürdüğü ilk iddiasına göre, "Türkiye ile Yunanistan arasında gerek Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra gerekse İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir dostluk ve iyi komşuluk dönemi yaşanmıştır ve ilişkiler olumlu bir şekilde devam etmiştir. Yunanistan ve Türkiye NATO şemsiyesi altında ortak bir tehdide karşı savunma yapmayı taahhüt etmişlerdir. Dolayısıyla Yunanistan'ın artık bu adaları silahsız tutmasına gerek yoktur." Yunanistan'ın bu tutumu, uluslararası hukukla da bağdaşmamaktadır. Zira, uluslararası hukuka göre, taraflar, bu ilkeyi öne sürerek tek taraflı olarak antlaşmayı sona erdirmeye girişiminde bulunamazlar ve bu ilke sınır

²³⁰ Gürel, op.cit., s. 70; Pazarcı, *Doğu Ege...*, op.cit., ss. 51-52; Fırat, "1960-1980...", op.cit., s. 761.

²³¹ Örnek olarak Midilli'nin Türkiye'ye uzaklığı 8 deniz mili iken, Sakız'ın 4, Sisam'ın ise 2 deniz milidir. Bu konuda bkz. Uluslararası İlişkiler Ajansı. *Türk-Yunan İlişkilerinde "Ege Sorunu"*, İstanbul: INAF, 1991, s. 24.

²³² Pazarcı, *Doğu Ege...*, op.cit., ss. 29-30.

düzenlemelerini değiştirmek için öne sürülemez²³³. Bu çerçevede mantık olarak da Yunanistan'ın Türkiye ile dostluk ilişkilerinin yoğun olduğu bir dönemde bu adaları tekrar silahlandırmak istemesi ilginçtir. Böylesi bir durumda adaların yeniden silahlandırılmasının normalden daha gereksiz olacağı rahatlıkla söylenebilir.

Yunanistan'ın özellikle 1970'li yıllardan sonra bu ilkeyi öne sürme nedeni şekil değiştirmiş; rebus sic stantibus ilkesini savunurken ileri sürdüğü ilk nedenlerin tam aksi iddialarda bulunmuştur. Buna göre adalar gerçek bir tehdit karşısında *meşru müdafaa hakkına* dayandırılarak silahlandırılmaktadır. Yunanistan'a göre uluslararası hukuk açısından da adaların silahsızlandırılması olgusu, adaların olası bir saldırı karşısında veya meşru müdafaa durumunda silahlandırılmasına engel değildir. Burada Yunanistan'ın kastettiği tehdit, Türkiye'nin Ege Bölgesi'nde kurulmuş olan ve amfibi birliklerini de içeren Ege Ordusu'dur²³⁴. Yunanistan'ın adaları silahlandırmasına dayanak olarak gösterdiği ve IV. Ordu olarak da bilinen Ege Ordusu, 1975 Haziranında kurulmuştur. Dolayısıyla Ege Ordusu, Yunanistan'ın bu adaları silahlandırma faaliyetlerinin başlamasından çok sonra kurulmuştur. Ayrıca Ege Ordusu, bütünüyle eğitim birliklerinden oluşan bir yapılanmaya sahip olmakla birlikte, bu ordunun Ege Bölgesi'nde kurulmasına yönelik Türkiye'yi kısıtlayıcı hiçbir düzenleme bulunmamaktadır²³⁵. Tüm bunların yanı sıra Yunanistan'ın adaları silahlandırmasını meşru müdafaa ilkesine dayandırması da ilginçtir. Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması'nın meşru müdafaa durumunu düzenleyen 51. maddesinde, meşru müdafaa durumunun silahlı bir saldırıya hedef olunması halinde ve Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alana kadar geçerli olduğu ifade edilmektedir²³⁶. Buradan hareketle Yunanistan'ın bu iddiasında hem tehdit unsurunun hem de meşru müdafaa durumunun söz konusu olmadığı söylenebilir.

²³³ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1998, ss. 197-198; Kaldı ki Gürel'in belirttiği gibi, Yunanistan ve Türkiye'nin üyesi olduğu NATO Kurucu Antlaşması'nın 8. maddesi ile de Yunanistan, Türkiye'ye karşı üstlendiği yükümlülüklerini devam ettireceğini kabul etmiştir. Bkz. Gürel, op.cit., s. 70; NATO Kurucu Antlaşması'nın 8. maddesi için bkz. Parla, op.cit., ss. 228-231.

²³⁴ Koziris, Phaedon John. "The Legal Dimension of the Current Greek-Turkish Conflict. A Greek Viewpoint", *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, s. 106; Platias, op.cit., s. 82.

²³⁵ Fırat, "1960-1980...", loc.cit.; *Türk-Yunan İlişkileri Sorunlar-Argümanlar*, op.cit., ss. 9-10.

²³⁶ Mehmet Genç, *Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı I. Cilt*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1999, s. 42.

Yunanistan, diğer adalarda olduğu gibi, **Güneydoğu Ege Adaları**'nı da Türkiye'ye yönelik olarak silahlandırmıştır. Yunanistan'ın Oniki Adalar ve Meis'in silahsızlandırılmış statüsü sorununa ilişkin ilk iddiası, adaların bu statülerinin 1947 yılında yapılan Paris Antlaşması ile düzenlendiği ve "Türkiye'nin Paris Antlaşması'na taraf olmamasından dolayı; adaların statüsü ile ilgili herhangi bir hak iddiasında bulunamayacağı" şeklindedir. Yunanistan uluslararası hukukta, "bir antlaşma sadece ona taraf olanlar açısından hak ve yükümlülükler doğurur" (*pacta tertiis nec nocent prosunt*) ilkesine dayandığı bu iddiasından hareketle, Türkiye'nin bu adaların silahsızlandırılmış statüsü ile ilgili ileri sürebileceği herhangi bir yasal hakkının olmadığını belirtmektedir²³⁷. Oysa, 1947 Paris Antlaşması *objektif statü* yaratan bir antlaşmadır. Uluslararası hukukta objektif statü yaratan antlaşmalar, sadece tarafların değil, antlaşmaya taraf olmayanların da uymak durumunda oldukları ve bağlayıcı olan antlaşmaları ifade eder. Dolayısıyla Türkiye her ne kadar 1947 Paris Antlaşması'nın imzacısı değilse de; antlaşmaya taraf olmama durumu diye bir şey söz konusu olamaz. Bunun haricinde Yunan iddiasının kabul edilebilecek bir nitelikte olduğunu varsaysak bile, Türkiye'nin Paris Antlaşması'yla ilişkisi vardır. Nitekim, Lozan Barış Antlaşması'nın 16. maddesinde bu adaların geleceği konusunda ileride olacak düzenlemelere atıf yapılmıştır. Paris Antlaşması'nın imzalandığı Paris Barış Konferansı sırasında da Lozan Barış Antlaşması'nın 16. maddesinin metni, konferans kağıdı olarak dağıtılmıştır²³⁸. Bu iddianın haricinde, özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekati sonrasında dile getirilen bir başka iddiaya göre, Oniki Adaların silahsızlandırılmış statüsü, herhangi bir tehdit geldiği zaman, adaların savunulmasına yönelik girişimlere engel teşkil etmemektedir²³⁹. Ayrıca bu ada grubunun silahlandırılması konusunda da Merkezi Doğu Ege Adalarının silahlandırılmasına gerekçe olarak gösterilen meşru müdafaa hakkı ile karşılaşmaktadır.

²³⁷ Wilson, loc.cit.

²³⁸ Türk-Yunan İlişkileri Sorunlar-Argümanlar, op.cit., s. 10; Pazarcı, Doğu Ege..., op.cit., ss. 67-68.

²³⁹ Wilson, loc.cit.

B. Kıta Sahanlığı Sorunu

Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan kıta sahanlığı sorunu, temel olarak iki ülke arasında bir kıta sahanlığı paylaşımının yapılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bir paylaşımın yapılmamış olması, Yunanistan'ın Ege Denizi'nde Türkiye'ye en doğudaki Yunan adalarının gerisinde herhangi bir kıta sahanlığı alanı bırakmamak istememesiyle beraber sorun haline gelmiştir. Zira Ege Denizi'nde taraflar arasında kurulmuş olan denge ve Ege'nin yaratmış olduğu özel durum dikkate alındığında, Yunanistan'ın taleplerinin kabul edilemez olduğu görülmektedir.

Esasında jeolojik bir kavram olan kıta sahanlığı, devletlerin karasuları alanı dışında bulunan deniz yatağını ve deniz yatağının altını ifade etmektedir. Bu çerçevede devletler, kendi kıta sahanlığı alanlarında, karasularında olduğu gibi tam ve egemen haklara sahip değildir. Zira kıta sahanlığı alanlarında deniz yüzeyi ve üstündeki hava sahası uluslararası alanlar olarak değerlendirilmektedir. Burada devletin egemen olduğu tek nokta, deniz yatağı ve bunun altıdır. Kıta sahanlığının hukuki bir kavram haline gelmesi, ABD Başkanı Harry S. Truman'ın 28 Eylül 1945 tarihindeki bildirisi ile olmuştur. Kıta sahanlığı konusunda çok taraflı olarak yapılan ilk düzenleme ise, 1958 yılında Cenevre'de toplanan Birleşmiş Milletler Birinci Deniz Hukuku Konferansı sonrasında imzalanmış olan *Kıta Sahanlığı Sözleşmesi* olmuştur. 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin ilk maddesinde kıta sahanlığı, “...kıyıya bitişik fakat karasuları sahasının dışında 200 metre derinliğe kadar olan su altı alanlarının deniz yatağını ve toprak altını veya bu derinliğin ötesinde üzerindeki suların derinliğinin doğal kaynakların işletilmesine imkan tanıdığı yere kadar uzanan alanlar...” olarak tanımlanmıştır²⁴⁰. Sözleşme kıta sahanlığı alanlarının belirlenmesine yönelik olarak iki kriter belirlemiştir. Bu ilkelerden biri, Truman Bildirisi'nde de ifade edilen 200 metre olarak belirlenen **derinlik ilkesi**, bir diğeri ise doğal kaynaklara yönelik olarak ifade edilen **işletilebilirlik ilkesidir**.

1974'te başlayan ve 1982'de BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) imzalanması ile son bulan BM III. Deniz Hukuku Konferansı ile kıta sahanlığı

²⁴⁰ Sertaç H. Başeren, “Kıta Sahanlığı: Doğal Uzantı ve Mesafe İlkesi İlişkileri”, *Dış Politika*, Cilt VI, Sayı: 1, Nisan 1995, s. 54; Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 2000, s. 337.

konusunda yeni düzenlemeler getirmiştir. BMDHS'nin VI. Kısım, doğrudan kıta sahanlığı ile ilgilidir. Sözleşmenin 76. maddesinde kıta sahanlığının tanımı yapılmış ve kıta sahanlığı sınırının belirlenmesine yönelik, 1958-Cenevre Sözleşmesi'nden farklı olarak iki yeni kriter benimsenmiştir. Buna göre kıta sahanlığı, "...*karasularının ötesinde kıta kenarının dış eşikine kadar veya bu eşik daha az bir mesafede ise, karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz mili mesafeye kadar olan kısımda, bu devletin kara ülkesinin doğal uzantısının bütünündeki denizaltı alanlarının deniz yatağı ve toprak altlarını...*" ifade etmektedir²⁴¹. Görüldüğü gibi kıta sahanlığının tanımlanmasına yönelik olarak, 1958-Cenevre Sözleşmesi, derinlik ve işletilebilirlik ilkelerini benimserken; 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, **genişlik ve doğal uzantı** ölçütlerini benimsemiştir. Ayrıca her iki Sözleşmede de kıta sahanlığı ile ilgili olarak, kıyı devletinin kıta sahanlığı alanında sadece deniz yatağı ve bunun altı konusunda doğal kaynakları araştırma ve işletme bakımından egemen haklara sahip olduğu; bu haklar kıyı devleti tarafından ilan edilmezse ve/veya kullanılmazsa bile; bir başka devletin, kıyı devletinin izni olmadan bu alanlar üzerinde bahsedilen haklardan yararlanamayacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla devletler, kendi kıta sahanlığı alanlarında *ab inito* (başlangıçtan beri) ve *ipso facto* (filen) hak sahibidir²⁴².

Türk-Yunan ilişkilerinde kıta sahanlığı sorunu, 1973 yılında su yüzüne çıkmakla beraber, üzerinde en fazla görüşme yapılan sorun olma özelliğindedir. Taraflar, gerek görüşmeler esnasında gerekse yolladıkları notalarda birbirlerine yönelik olarak bir dizi suçlamalarda ve iddialarda bulunmuştur. Tarafların sorunun başlangıcındaki iddia ve görüşlerine bakıldığında, günümüze kadar çok fazla bir değişiklik olmadığı görülür. Kıta sahanlığı sorunu konusunda tarafların görüşlerinin iki boyutta farklılaştığı görülmektedir²⁴³. Tarafların görüşlerinin farklılaştığı ilk boyut, kıta sahanlığı sorununun çözümlenmesi için **izlenecek yöntemle ilişkindir**. Zira, sorunun ilk aşamalarından beri Türkiye siyasi bir sorun olarak gördüğü kıta sahanlığı sorununun anlamlı görüşmelerle çözümlenmeye çalışılmasını savunurken; Yunanistan, bunu hukuki bir konu olarak

²⁴¹ Aydoğan Özman, (Çev.), BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, İstanbul: Deniz Ticaret Odası Yayınları, 1984, s. 37; Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, op.cit, s. 381.

²⁴² Tayyar Arı, "Kıta Sahanlığı Sorunu ve Türk-Yunan İlişkileri", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 1-2, Mart-Kasım 1992, ss. 168-169; Gündüz, *Milletlerarası Hukuk...*, op.cit., s. 136.

²⁴³ Gürel, op.cit., ss. 71.

görmekte ve sorunun uluslararası forumlara ve yargı organlarına götürülerek çözülmesini savunmaktadır. Bu noktada, Yunanistan'ın 1996 yılına kadar diğer Ege sorunlarını değil; sadece kıta sahanlığı sorununun varlığını kabul ettiğini belirtmek gerekir. Zira aşağıda ele alınacağı gibi, 1996 yılından itibaren statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorununu da zımnen de olsa kabul ettiği görülecektir. Tarafların görüşlerinin farklılaştığı ikinci boyut ise öze ilişkindir ve taraflar bu çerçevede sorunun başından beri değişmeyen tezleri savunmaktadır.

Yunanistan öze ilişkin olarak öncelikle *adaların kıta sahanlığına sahip olması* gerektiğini savunmaktadır. Yunanistan bunu savunurken, adaların kıta ülkesiyle aynı oranda kıta sahanlığına sahip olması gerektiğini kastetmekteydi. Bu iddiasına dayanak olaraksa, hem 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi hem de 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ndeki düzenlemeleri göstermekteydi. Bu çerçevede 1958 Sözleşmesi'nin 1. maddesinde ve 1982 BMDHS'nin 121. maddesinde adaların kendilerine ait kıta sahanlığına sahip olabilecekleri belirtiliyordu. Yunanistan, bu görüşünü kıta sahanlığı sorununun ortaya çıkışından beri tüm görüşmelerde sıklıkla dile getirmektedir²⁴⁴. Oysa, Yunanistan'ın bu görüşü uluslararası hukuk kararları ve devletlerin uygulamalarınca desteklenmemektedir. 1969 tarihli Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası'nda Uluslararası Adalet Divanı'nın vermiş olduğu karar, buna örnek olarak gösterilebilir. Divan, kararında 1958 Sözleşmesinin 1. ve 2. maddesinin kıta sahanlığı sınırlandırması ile doğrudan bir ilgisi olmadığını belirtmiş ve Sözleşme hükümlerinin kıta sahanlığını tanımlamaya yönelik olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁵ Ayrıca, hiçbir hukuk ya da mantık kuralı, kendisinden kat kat büyük olan adalara, anakarayla aynı kıta sahanlığı hakkı tanımamaktadır. Bu konuyla ilgili uluslararası yargı ve hakemlik mahkemesi kararlarında başka bir devlete yakın adaların sadece karasuları ile sınırlandırılması veya küçük adalara kıta sahanlığı hakkı tanınmaması gibi durumlarla

²⁴⁴ Wilson, op.cit., s. 111; Ayrıca ilgili maddeler için bkz. Gündüz, *Milletlerarası Hukuk...*, op.cit., s. 337, 393.

²⁴⁵ Uluslararası Adalet Divanı'nın 1969 tarihli Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası ile ilgili kararı için bkz. Santiago Martinez Caro, *International Law Cases and Materials*, Ankara: Bilkent University Pub., 1996, ss. 7-12.

sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu duruma 1978 yılında Papua Yeni Gine ile Avustralya arasında yapılan antlaşmayı örnek olarak verebiliriz²⁴⁶.

Yunanistan'ın kıta sahanlığı konusunda savunmuş olduğu bir diğer tez, *siyasal ve ülkesel bütünlük* ilkesiyle ilişkilidir. Bu ilkeye göre, bir ülkenin anakarası ile adaları arasında ayırım yapılmamalıdır ve bu çerçevede bir ülkenin çeşitli parçaları arasında öteki devletlere deniz alanları verilerek kesinti yaratılmamalıdır²⁴⁷. Yunanistan, siyasal ve ülkesel bütünlük ilkesini savunurken ve takımada devletiyle anakara ve adalardan oluşan devletler arasında bir ayırım gözetmemekte; ülkesinin bir takımada devleti olduğunu ve/veya takımada devleti rejimi uygulanabileceğini düşünerek hareket etmektedir. Bu noktada Yunanistan, takımada kavramının Ege'nin coğrafi gerçeklerinden kaynaklandığını savunmaktadır²⁴⁸. Oysa, Yunanistan'ın bir takımada devleti olmadığı ve/veya takımada devleti rejiminden yararlanmasının imkansız olduğu kolaylıkla görülmektedir. BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin IV. Kısım (md. 46-55) takımada devletleri ile ilgilidir. Sözleşmenin 46. maddesinde takımada devletinin tanımı *"bütünüyle bir veya bir çok takımadadan oluşan ve başka adaları da ihtiva edebilen bir devlet"* şeklinde yapılmıştır. Takip eden maddelerde de takımada devleti rejimine uygun olarak esas hatlar, karasuları, iç sular, zararsız geçiş hakkı gibi alanlarda düzenlemeler yer almaktadır²⁴⁹. Görüldüğü gibi, Yunan iddiasının aksine, takımada devleti ile anakara ve çeşitli adalardan oluşan devletler arasında hak ve yükümlülükler açısından önemli farklılıklar mevcuttur. Dolayısıyla Yunanistan'ın takımada devleti olmadığı açık olduğu gibi, büyük bir anakara ve çeşitli adalardan oluşan bir yapıya sahip olduğuna göre; takımada devleti rejiminden herhangi bir şekilde faydalanması da söz konusu değildir. Zira, Yunanistan'ın savunduğu gibi, kendisine takımada devleti rejiminin uygulanması durumunda; Türkiye'nin Ege'de Anadolu kıyılarına en yakın adaların doğusuyla, Türkiye arasında kalan alan haricinde herhangi bir kıta sahanlığı hakkı söz konusu olamayacaktır. Bir başka ifadeyle, en doğudaki Yunan adaları ile Yunan anakarası

²⁴⁶ Hüseyin Pazarcı, "Ege'deki Deniz Sorunlarında Türk ve Yunan Görüşleri: Hukuki Açıdan", *Ege'de Deniz Sorunları Semineri*, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1986, ss. 83-84.

²⁴⁷ Wilson, op.cit., s. 111.

²⁴⁸ Katsoufros, op.cit., s. 81.

²⁴⁹ Özman, op.cit., ss. 20-24.

arasında kalan alan, yani Ege Denizi'nin oldukça büyük bir bölümü, Yunan iç suları haline gelecektir.

Yunanistan'ın kıta sahanlığı sorununda öze ilişkin olarak savunduğu bir diğer görüş ise, kıta sahanlığı sınırlandırmasında *eşit uzaklık ilkesinin* uygulanmasıdır²⁵⁰. Ancak burada Yunanistan'ın eşit uzaklıktan kastettiği durum, Ege'nin en doğusundaki Yunan adaları ile Türkiye kıyıları arasında geçerli olması gereken bir sınırlandırmadır. Yunanistan, bu iddiasını 1958 Cenevre Sözleşmesi'nin 6. Maddesine dayandırmaktadır. Bu maddeye göre, kıyıları karşılıklı olan devletler arasında kıta sahanlığı sınırlandırması, aralarında anlaşma yoksa ve özel durumlar başka bir sınırlandırmayı gerekli kılmıyorsa, eşit uzaklık ilkesine göre yapılır²⁵¹. Yunanistan'a göre, 6. Maddede geçen eşit uzaklık genel bir ilkeyi; özel durumlar ise kuraldışılığı ifade etmekteydi. Oysa uluslararası yargı ve hakemlik kararları, bunun aksini göstermektedir. Bu çerçevede örnek olarak tekrar, 1969 tarihli Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı davasını verebiliriz. Bu dava sonucunda Divan eşit uzaklığın zorunlu bir kural olmayıp, sınırlandırmada kullanılabilecek yöntemlerden biri olduğunu belirtmişti²⁵².

Yunanistan'ın eşit uzaklık ilkesinin adalar ile Türkiye arasında uygulanmasını savunmasının bir başka nedeni, Türkiye'nin doğudaki Yunan adalarının batısında kıta sahanlığı hakkına sahip olması halinde, bu adaların birer eksklava dönme olasılıkları ve bu durumun da adalarla Yunan anakarası arasındaki bağlantının kopmasına, Yunan anakarasının güvenliğinin tehlike altına girmesine yol açacak olmasıdır²⁵³. Burada Yunanistan'ın gözardı ettiği bir nokta olduğu görülmektedir: Devletler, karasuları üzerinde egemen ve münhasır haklara sahip iken, kıta sahanlığı alanları üzerinde söz konusu egemenlik sadece deniz yatağı ve bunun altı için geçerlidir. Yani Yunanistan'ın iddialarının aksine, böylesi bir durumda Türkiye'nin kıta sahanlığı alanı olan yerlerin üstündeki su açık deniz ve hava da uluslararası hava sahası olacaktır.

Türkiye'nin kıta sahanlığı sorununu siyasi bir sorun olarak gördüğünü ve çözüm yöntemi olarak da anlamlı görüşmeler yolunu tercih ettiğini belirtmiştik. Zira, sorunun

²⁵⁰ Kozyris, *op.cit.*, s. 105.

²⁵¹ Gündüz, *Milletlerarası Hukuk...*, *op.cit.*, s. 338.

²⁵² Caro, *op.cit.* s. 8.

²⁵³ Coufoudakis, "Greek-Turkish Relations...", *op.cit.*, s. 202.

Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözülmesi durumunda, adaların yarattığı özel duruma rağmen, adalara kıta sahanlığı alanı tanınması ihtimali, en büyük sorunu teşkil etmektedir. Türkiye'nin sorunun özüne ilişkin olarak savunduğu argümanların başında, *sorunun anlaşma yoluyla çözülmesi ve Lozan dengesinin gözetilmesi* gelmektedir²⁵⁴. Nitekim, Türkiye en başından beri sorunun anlamlı ve samimi görüşmeler yoluyla çözümlenmesini istemiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin Ege'de kıta sahanlığı sınırlandırılmasında vurguladığı nokta, Lozan'da kurulmuş olan dengenin göz önünde bulundurulması ve korunmasıdır²⁵⁵.

Türkiye'nin Yunanistan ile arasında yaşanan kıta sahanlığı sorununda savunduğu görüşlerden birisi de, kıta sahanlığı sınırlandırılmasında *doğal uzantının esas alınması*dır. Kıta sahanlığı sınırlandırılmasında doğal uzantı ilkesinin esas alınması halinde Ege Denizi'nin yarısına yakını Türkiye'nin kıta sahanlığı alanını oluşturmaktadır. Zira, Türkiye 1973 Kasımında kıta sahanlığı alanlarını belirten haritayı Resmi Gazete'de yayınladığında, sınırlandırma doğal uzantı ilkesine göre yapılmıştı²⁵⁶. Uluslararası Adalet Divanı, 1969 Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası Kararı'nda her devletin kıta sahanlığının, o devletin kendi doğal uzantısında yer alması gerektiğini belirtmekteydi²⁵⁷. Ayrıca 1982 BMDHS'nin kıta sahanlığının tanımının yapıldığı 76. maddesinde de 200 mil genişlik ve doğal uzantı ölçütlerinin belirtilmesi de Türkiye'nin bu görüşünü destekleyici mahiyettedir²⁵⁸. Zira, 200 mil genişlik ölçütünün okyanuslara kıyısı olan ülkeleri kastettiği düşünüldüğünde geriye sadece doğal uzantı ölçütü kalmaktadır.

Türkiye'nin kıta sahanlığı sınırlandırılmasında üzerinde durduğu bir başka husus, *özel durumların dikkate alınması* gerekliliğidir. Zira, Ege Denizi coğrafi, tarihsel ve uluslararası politik gerçeklikler açısından nev'i cinsine münhasır (sui generis) bir durumu yansıtmaktadır²⁵⁹. Bu noktada 3000 kadar adanın yer aldığı ve bir yarı-kapalı

²⁵⁴ Gürel, op.cit., s. 72; Pazarcı, "Ege'deki Deniz...", op.cit., s.86.

²⁵⁵ Pazarcı, "Ege'deki Deniz...", op.cit., s. 88; Fırat, "1960-1980...", s. 758.

²⁵⁶ Arı, "Kıta Sahanlığı...", op.cit., s. 169.

²⁵⁷ Feldman, Mark B. "International Maritime Boundary Delimitation: Law and Practice from the Gulf of Maine to the Aegean Sea", *Aegean Issues: Problems-Legal and Political Matrix*, Seyfi Taşhan(edt), Ankara: Foreign Policy Institute, 1995, s.4; Caro, op.cit., ss. 7-12.

²⁵⁸ Özman, op.cit., s. 37.

²⁵⁹ Feldman, ,op.cit., ss.15-16.

deniz olan Ege Denizi'nin, diğer açık denizlerden ve okyanuslardan daha farklı olarak ele alınması zorunlu kılmaktadır. Adaların oluşturduğu özel durumların dikkate alınması gerektiği ve Ege'nin yarı-kapalı bir deniz olması, kıta sahanlığıyla ilgili olarak Türkiye tarafından Yunanistan'a verilen ilk notadan beri dile getirilen bir olgu olmuştur²⁶⁰. Türkiye'nin kıta sahanlığı sorununa ilişkin olarak üzerinde durduğu son husus, diğer görüşleri ile ilişkili olarak, kıta sahanlığı sınırlandırmasının antlaşma ile belirlenmemesi durumunda *sınırlandırmanın hakça ilkelere göre yapılmasıdır*. Adaların Ege'de oluşturduğu özel durumla paralel olarak, sınırlandırmanın hakça ilkelere uygun bir şekilde yapılması görüşü, Türkiye tarafından 1974 yılından beri savunulmaktadır²⁶¹.

C. Karasuları Sorunu

Türk-Yunan ilişkileri bağlamında yaşanan Ege sorunları içinde önemli sorun alanlarından biri de karasuları sorunudur. Karasuları sorunu, esas olarak Yunanistan'ın Ege Denizi'nde var olan hassas dengeleri alt üst edecek biçimde, kendi karasularını 12 deniz miline çıkarmaya çalışması nedeniyle yaşanmaktadır. Nitekim, haritalara bakıldığında daha da iyi anlaşılacağı gibi, Yunanistan'ın Ege Denizi'nde karasularını 12 deniz miline çıkartması, Türkiye'nin Ege Denizi'nden izole edilmesinin yanı sıra uluslararası deniz alanlarının da büyük ölçüde kısıtlanmasına yol açacaktır. Ayrıca Ege Denizi'nde karasularının genişliği konusunda yaşanabilecek herhangi bir değişiklik, doğrudan hava sahası ve kıta sahanlığı alanlarının genişliğini etkileyecektir. Bu sorun, Türkiye'nin Yunanistan'ın bu girişimini bir savaş nedeni (*casus belli*) sayacağını açıklaması açısından da önemlidir.

Kavramsal açıdan karasularını ele alacak olursak, bu kavram çeşitli şekillerde tanımlanmış olmakla beraber, genel anlamıyla bir kıyı devletinin kara ülkesini çevreleyen ve uluslararası hukuka uygun olarak açıklara doğru belirli bir genişliğe kadar uzanan kıyı devletine ait deniz kuşağı şeklinde ifade edilebilir²⁶². Karasuları devletin

²⁶⁰ Pazarcı, "Ege'deki Deniz...", op.cit., ss. 87-88.

²⁶¹ Türk-Yunan İlişkileri Sorunlar-Argümanlar, op.cit., s. 15.

²⁶² Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, op.cit., s. 341; Ayrıca karasuları kavramının çeşitli tanımlamaları için bkz. Turgay Cin, Türkiye ve Yunanistan Bakımından Ege'deki Karasuları Genişliği Sorunu, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2000, ss. 17-18.

egemenlik alanı içindedir ve egemenliğinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Karasuları devletin deniz yüzeyi üzerinde egemenliğine işaret ettiği gibi; devlet bu alandaki hava sahasının ve deniz yatağının da egemenliğine de sahiptir. Devletin bu alanlardaki egemenliği Birleşmiş Milletler'in 1958 Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi ve 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde ifade edilmektedir²⁶³. Devletin karasuları üzerindeki egemenliğinin tek istisnasını “zararsız geçiş” (innocent passage) hakkı oluşturmaktadır. Kıyı devletinin zararsız geçişe genel olarak müdahale etmeme yükümlülüğü varsa da; bazı durumlarda geçiş denetlenebilmekte veya engellenebilmektedir²⁶⁴.

Karasularının genişlik ölçütünün saptanması doğrultusunda ilk olarak, devletin egemenliğinin etkin olarak geçerli olacağı deniz alanının belirlenmesi gerekmiştir. Buradan hareketle 17. yüzyılda karasularının genişlik ölçütü, devletin kıyıdan denizlere egemen olabileceği genişliği belirten *top menzili* olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde top menzilleri en çok 3 mil olduğundan, karasuları genişliği de 3 mil olarak kabul edilmiştir²⁶⁵. Karasularının genişliği konusunda 3 millik genişlik uygulaması, en uzun süreli uygulanan ölçüt olmuştur. Ancak zaman içinde silah teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonucu 3 millik karasuları ölçütü de etkisini yitirmeye başlamış ve devletler tarafından uygulanan karasuları genişliği giderek artmıştır²⁶⁶.

Burada vurgulanması gereken bir nokta, uluslararası deniz ticaretinin gelişmesi ve devletlerin denizlerden çeşitli şekillerde yararlanma olanaklarının artmasıyla beraber, karasularının öneminin arttığıdır. Bu çerçevede denizlerde güçlü olan devletler, karasularının mümkün olduğunca dar tutulmasına çalışmaktayken; denizlerde güçlü olmayan kıyı devletleri de karasularının genişletilmesine çalışmaktadırlar. Nitekim, karasularının darlığı ölçüsünde açık deniz alanları genişleyeceğinden ve açık denizlerin

²⁶³ 1958 Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi 1. ve 2. maddeleri ,Bkz. Gündüz, op.cit., s. 330; BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 2. maddesi için bkz. Özman, op.cit., ss. 3-4.

²⁶⁴ 1958 Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi'nin 14.-23. maddeleri ve 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 17.-32. maddeleri zararsız geçişte yabancı gemilerin ve kıyı devletinin yükümlülüklerini düzenlemektedir. Bkz. Gündüz, *Milletlerarası Hukuk...*, op.cit., 332-335; Özman, op.cit., ss. 8-14.

²⁶⁵ Malcolm N. Shaw, *International Law*, 4th edition, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, ss. 401; Michael Akehurst, *A Modern Introduction to International Law*, London: George Allen and Unwin Ltd., 1970, s. 212.

²⁶⁶ Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*, op.cit., s. 342; Çelik, op.cit., s. 79.

serbestliği ilkesi varolduğundan; g deniz filolarına sahip olan devletler, diğer devletlerin yetki alanlarına daha az girecekler ve buna karşılık deniz filoları yeterince g olmayan devletler, kendi kıyılarına yaklaşan yabancı gemiler üzerinde yetkilerini kullanamayacaklardır²⁶⁷.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında karasularının genişliğine yönelik ilk düzenleme girişimi 1930 yılında düzenlenen La Haye Kodifikasyon Konferansı'nda olmuş ve burada yaşanan tartişmalardan sonra, karasularının genişliğine ilişkin bütün devletlerin benimsediği ve uyguladığı kesin bir kural olmadığı ortaya çıkmıřtır²⁶⁸. İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede karasularının genişliğine yönelik olarak yapılan herhangi bir düzenleme girişimi olmamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ise bir süre daha herhangi bir düzenleme yapma girişimi olmamakla beraber, ilk girişim 24 şubat-27 Nisan 1958 tarihleri arasında Cenevre'de toplanan Birleşmiş Milletler Birinci Deniz Hukuku Konferansı'yla söz konusu olmuştur. Bu konferans sonunda karasularına ilişkin olarak *Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi*²⁶⁹ imzalanmıştır. Bu Sözleşmenin imzalandığı konferanslar sırasında da karasularının genişliğine yönelik şiddetli tartişmalar yaşanmış ve herhangi bir görüş birliğine varılamadığı için Sözleşmeye karasularının genişliğini düzenleyen bir madde konulmamıřtır²⁷⁰. Birleşmiş Milletler'in 1960'ta toplanan İkinci Deniz Hukuku Konferansı'nda da aynı tartişmalar yaşanmış; karasularının genişliğine yönelik bir düzenleme yapılmamıştır. Ancak 1958 ve 1960'ta düzenlenen Konferanslarda karasularının genişliğine yönelik herhangi bir düzenleme yapılamamakla beraber, önceden uygulanmakta olan 3 mil genişlik ölçütünün kesin bir uluslararası hukuk kuralı niteliği taşımadığı da ifade edilmiřtir²⁷¹.

Karasularının genişliği konusunda yapılan geniş kapsamlı son düzenleme ise 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi olmuştur. 1974 yılında başlayan ve 1982 yılına kadar süren Birleşmiş Milletler c Deniz Hukuku

²⁶⁷ Akehurst, op.cit., s. 213; Edip F. elik, *Milletlerarası Hukuk İkinci Kitap*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1987, s. 78.

²⁶⁸ Ibid.

²⁶⁹ BM'nin 1958'de Cenevre 'de yapılan I. Deniz Hukuku Konferansı'nda Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi haricinde  sözleşme daha imzalanmıştır. Bunlar: *Kıta Sahanlığı Sözleşmesi*, *Açık Deniz Sözleşmesi* ve *Balışılık ve Açık Denizin Canlı Kaynaklarının Korunması Hakkında Sözleşme*'dir.

²⁷⁰ Ibid., s. 80; Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*, loc.cit.

²⁷¹ elik, op.cit., s. 81.

Konferansı sırasında yapılan görüşmelerde, karasuları genişliğinin azami 12 deniz mili olması yönünde bir eğilim belirmiş ve Konferans sonrasında imzalanan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi²⁷² (BMDHS)'nde de buna yer verilmiştir. BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesi karasularının genişliğine yönelik olarak şu şekilde düzenlemiştir: *“Her devlet karasularının genişliğini tespit etme hakkına sahiptir; bu genişlik işbu Sözleşmeye göre tespit edilen esas hatlardan itibaren 12 deniz milini aşamaz.”*²⁷³

Hazırlıkları 1974 yılında Fas'ın Karakas kentinde başlayan ve Jamaika'da 10 Haziran 1982 tarihinde imzalanan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, Yunanistan tarafından imzalanmış; Türkiye ise bu sözleşmeye katılmamıştır. BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, altmışıncı devletin onaylamasından 12 ay sonra yürürlüğe girmesi gerektiğinden, 16 Kasım 1994'te yürürlüğe girmiştir. Yunanistan bu sözleşmeyi 1 Haziran 1995 tarihli ve 2321 sayılı yasa ile onaylayıp, 23 Haziran 1995 tarihinde 136 sayılı Yunan Resmi Gazetesinde yayınlamıştır²⁷⁴. Yunanistan'ın karasularını 12 deniz miline genişletmesine temel dayanak olarak gösterdiği BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesi, yukarıda da görüldüğü gibi azami bir sınır olarak 12 mili öngörmektedir. Bunun yanı sıra aynı sözleşmenin birçok maddesi de Yunanistan'ın bu tutumunu haksız çıkaracak niteliktedir.

Lozan Barış Antlaşması'nda yer alan düzenlemelerden ve konferans tutanaklarından hareketle bu Antlaşmaya göre iki ülkenin karasuları genişliği 3 mil olarak belirlenmişti²⁷⁵. Ancak Yunanistan, Montreaux Antlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık iki ay sonra, 19 Eylül 1936'da 230 tarihli Karasuları Kanunu ile karasularını

²⁷² Bu Sözleşme BM Genel Kurulu'nda 130 kabul, 17 çekimser ve 4 ret oyuyla kabul edilmiştir. Ret oyu veren ülkeler: Türkiye, ABD, İngiltere ve Almanya'dır. Bu konuda bkz. Yüksel İnan, “The Effects of the Entry into Force of the 1982 Law of the Sea Convention on 12 Miles Territorial Sea Limit”, *Aegean Issues: Problems-Legal and Political Matrix*, Seyfi Taşhan(edt), Ankara: Foreign Policy Institute, 1995, s. 37.

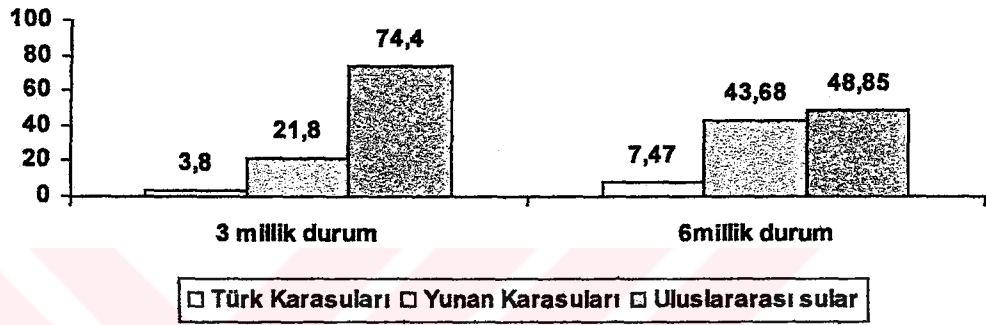
²⁷³ Özman, op.cit., s. 4.

²⁷⁴ Cin, op.cit., ss. 37-38; Ayrıca BM Deniz Hukuku Sözleşmesini 30 Nisan 1999 tarihi itibarıyla imzalamış ve/veya onaylamış devletler için bkz. Gündüz, *Milletlerarası Hukuk...*, op.cit., ss. 353-354.

²⁷⁵ Wilson, op.cit., s. 94; Katsoufros, op.cit., ss. 84-85; Hüseyin Pazarcı, “Lozan Antlaşması'ndan 1974'e...”, op.cit., ss.20-21; Aslan Gündüz, “Greek-Turkish Disputes: How to Resolve Them?”, *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, s. 89.

tek taraflı olarak 3 deniz milinden 6 deniz miline çıkartmıştır²⁷⁶. Lozan Barış Antlaşması ile uluslararası deniz taşımacılığının ve ticaretinin Ege Denizi'nde rahat işleyebilmesi için açık deniz alanları olabildiğince fazla tutulduğu düşünüldüğünde Yunanistan'ın bu eyleminin sadece Türkiye'nin aleyhine değil; aynı zamanda uluslararası deniz taşımacılığı ve ulaşımının da aleyhine olduğu görülmektedir.

3 ve 6 Millik Karasuları Genişliğine Göre Ege'nin Paylaşımı

Grafik-I : Ege Denizi'nde 3 millik ve 6 millik karasuları genişliğine göre paylaşım

Tablo üzerinden de görüldüğü gibi, Yunanistan'ın karasuları genişliğini 3 milden 6 mile çıkartmasıyla daha önce Ege'de iki ülke arasında kurulan denge Yunanistan lehine değişmiş ve iki devletin de rahatlıkla faydalanabileceği uluslararası sular, yüzde 74,4'ten yüzde 48,85'e düşmüş; buna karşılık Yunanistan'ın karasuları yüzde 21,8'den yüzde 43,68'e yükselmiştir. Türkiye'nin karasuları genişliği ise sadece yüzde 3,67 artarak yüzde 7,47 olmuştur.

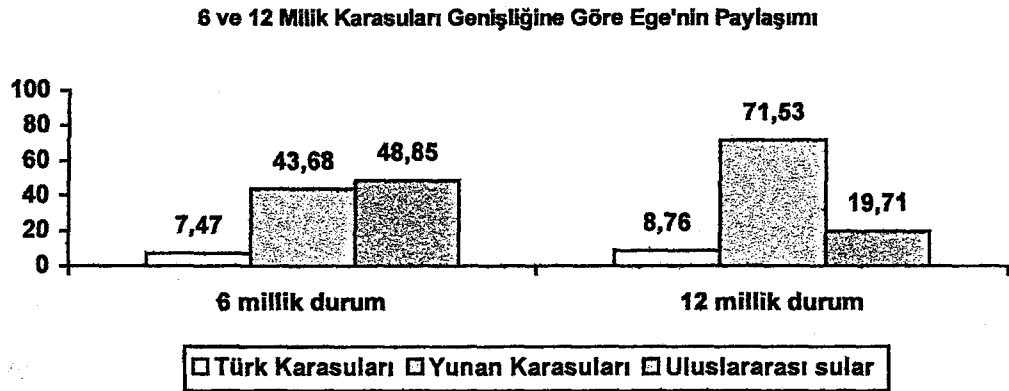
Ege Denizi'nde adaların oluşturduğu özel durum²⁷⁷ ele alındığında 6 millik genişliğin Ege'de son sınırı oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Nitekim, Ege'nin bir çok kesiminde Yunanistan'a ait olan adalar ile Türkiye kıyıları arasındaki uzaklığın toplamı 12 milden daha az olduğundan; bu noktalarda sınır, ortay hat (median line) olarak belirlenmekteydi. İşte bu nedenlerden dolayı, Türkiye'nin karasuları ile ilgili

²⁷⁶ 230 sayılı Yunan Kararnamesi'nde "...Yunan karasularının genişliği...kıyıdan itibaren 6 deniz milidir." şeklinde bir ifade yer almaktaydı. Bkz. Cin, op.cit., s. 89; Ali Kurumahmut (Yay.Haz.), Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, Ek-23.

²⁷⁷ Zira Yunanistan'ın 3000'den fazla adası bulunmakla beraber bunların 2383 tanesi Ege Denizi'nde bulunmaktadır. Bkz. Wilson, loc.cit.; Ayrıca bazı Doğu Ege Adaları ile Türkiye arasındaki uzaklık için bkz. Uluslararası İlişkiler Ajansı, op.cit., s. 24.

olarak 1964 sonrasındaki dönemde temel politikası, iki ülke arasındaki mevcut statükonun -yani 6 millik karasuları genişliğinin- korunması olmuştur. Türkiye bu politikasında oldukça kararlıdır çünkü bugünkü statükonun değişmesi, sonuçları açısından Ege'deki tüm dengeleri alt üst edebilecek etkileri doğuracaktır. Zira, karasuları genişliğinin değişmesine bağlı olarak, iki ülke arasında Ege'deki hava sahası, denizcilik, balıkçılık ve hatta kıta sahanlığı alanlarının değişmesi söz konusu olacaktır²⁷⁸.

Mevcut 6 millik karasuları uygulamasında bile, uluslararası sulardan Türk karasularına sadece üç noktadan girilebilmektedir²⁷⁹. 12 millik olası bir uygulamada Türkiye'nin uluslararası sular vasıtasıyla Akdeniz'e ulaşma imkanı sıfırlanmaktadır. Ege Denizi'nde iki ülkenin karasuları genişliğinin mevcut statüko değiştirilerek 6 deniz milinden 12 deniz miline çıkartılması durumunda; Ege Denizi büyük ölçüde Yunan karasularından oluşan bir deniz haline gelecek, uluslararası deniz alanları büyük ölçüde kısıtlanacak ve her şeyden önemlisi Türkiye'nin deniz ticaret gemilerinin ve donanmasının Yunan karasuları alanından geçmeden açık denizlere ulaşması imkansız hale gelecektir*.

Grafik II: Ege Denizi'nde 6 millik ve 12 millik karasuları genişliğine göre paylaşım.

²⁷⁸ Gündüz, "Greek-Turkish Disputes:...", loc.cit.

²⁷⁹ Andrew Wilson, *The Aegean Dispute*, London: International Institute of Strategic Studies, 1980, s. 27'den aktaran Bahçeli, op.cit., s. 183.

* Ege Denizi'nde 6 ve 12 millik karasuları genişliğini gösteren haritalar için bkz. EK-I ve EK-II

Tablo üzerinden de görüldüğü gibi, iki ülke karasuları genişliğinin 12 deniz mili olması durumunda Türkiye'nin karasuları genişliği yaklaşık yüzde 1,29 artarak yüzde 8,76 olacak, uluslararası sular yüzde 29,14 oranında azalarak yüzde 19,71 seviyesine gelecek, Yunan karasuları ise yüzde 27'den fazla bir oranda artarak yüzde 73 seviyesine ulaşacak ve Ege Denizi büyük ölçüde bir Yunan gölü haline gelecektir. İki ülkenin Ege Denizi'nden faydalanmasını, karasuları alanları ve uluslararası suların alanlarını bir arada düşünerek değerlendirecek olursak; günümüzde 6 millik karasuları genişliği durumunda Türkiye Ege'nin yüzde 56,32'sinden, Yunanistan ise yüzde 92,53'ünden faydalanmaktadır. Karasuları genişliğinin 12 deniz miline çıkması durumunda ise Türkiye Ege'nin yüzde 28,47'sinden Yunanistan ise yüzde 91,24'ünden faydalanma hakkı elde edecektir²⁸⁰. Ayrıca daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Ege Denizi'nde karasuları genişliğinin 12 mile çıkması, Ege'de var olan diğer sorunları da köklü bir şekilde etkileyecektir. Karasularının genişliğine bağlı olarak Ege'deki hava sahası alanları ve kıta sahanlığı alanları da genişleyecek ve adaların oluşturduğu özel durum nedeniyle tüm bu genişlemeler Türkiye'nin aleyhine olacaktır.

Tarafların yaklaşımlarını ele aldığımızda, Yunanistan karasularını 12 deniz miline çıkarmaya yönelik olarak öncelikle BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesi üzerinde durmaktadır. Yunanistan'a göre 12 mil kuralı, bu Sözleşmeye dayanılarak uluslararası hukukun genel ve yerleşmiş bir kuralı haline gelmiştir. 1996 yılı itibarıyla 12 mil kuralını uygulayan 122 devlet vardır. Dolayısıyla Yunanistan da bu Sözleşmeyi imzaladığına göre, karasularını 12 deniz miline çıkarma hakkı vardır²⁸¹. Yunanistan'ın bu iddiasına karşılık, Türkiye, karasularının genişliği konusunda tekdüze bir kuralın olmadığını ve olamayacağını savunmaktadır. BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesinde görüldüğü gibi bir kuraldan değil, azami bir sınırdan bahsedilmektedir. Ayrıca Türkiye, BM III. Deniz Hukuku Konferansı görüşmeleri esnasında sürekli olarak bu maddeye karşı çıkmıştır²⁸². Bir gün bu madde her yerde uygulanabilir, tekdüze bir kural haline gelse bile; yapılması aşamasında buna sürekli

²⁸⁰ Harp Akademileri Komutanlığı, *Ege Denizi...*, op.cit., s. 171.

²⁸¹ Strati, loc.cit.; Katsoufros, op.cit., s. 82.

²⁸² Örnek olarak bkz. Tullio Scovazzi, "Maritime Limits and Boundaries in the Aegean: Some Maps with Legal Commentaries", ", *Aegean Issues: Problems-Legal and Political Matrix*, Seyfi Taşhan(edt), Ankara: Foreign Policy Institute, 1995, ss. 83-84.

olarak karşı çıkmış bir ülke olan Türkiye'ye karşı ileri sürülemez. Burada Türkiye'nin bu Sözleşmeyi imzalamadığını da unutmamak gerekir. Ayrıca BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 300. maddesi²⁸³ hakkın kötüye kullanılmaması (abuse of rights) ilkesini düzenlemektedir. Bu durumda, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesini uygulanabilir genel bir kural olarak kabul edecek olsak bile; Yunanistan açısından bunu uygulamak, hakkın kötüye kullanılması anlamına gelecek ve çelişkili bir durum ortaya çıkacaktır²⁸⁴. Nitekim, karasuları sorunu konusunda yaşanan gelişmeler kısmında da ifade edildiği gibi, Yunanistan'ın karasularını Ege Denizi'nde 12 deniz miline çıkartması, Ege Denizi'nin büyük bir bölümünü Yunan egemenlik alanına dönüştürecek, Türkiye'nin uğrayacağı zararların yanı sıra uluslararası sular da büyük ölçüde azalacaktır²⁸⁵.

Yunanistan'ın Ege Denizi'nde karasularını 12 mile çıkarmaya yönelik ikinci iddiası ise *ülkesel bütünlük* ilkesine dayanmakta ve Ege Denizi'ndeki Yunan adalarına da anakarayla aynı ölçüde karasuları alanı hakkı tanınması gerektiği savunulmaktadır. Buna göre, adalara da ülkesel bütünlük ilkesine uygun olarak ve herhangi bir kuraldışılık oluşturmuyarak 12 millik karasuları genişliği kuralı uygulanmalıdır²⁸⁶. Yunanistan'ın ülkesel bütünlük ilkesinden hareketle, adaların da 12 millik karasuları alanı hakkına sahip olduğu iddiası, Ege Denizi'nin coğrafi özellikleri göz ardı edilerek savunulmaktadır. Mark Feldman'ın isabetli bir şekilde ifade ettiği gibi, Türkiye ile

²⁸³ BMDHS, 300. madde: Taraf devletler, işbu Sözleşme hükümleri uyarınca üstlendikleri yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirmeli ve işbu Sözleşmede tanınan hakları yetkileri ve serbestileri hakkın kötüye kullanılmamasını oluşturmayacak biçimde kullanmalıdırlar. Bkz. Özman, op.cit., s. 143.

²⁸⁴ Augusto Sinagra, "The Problem of Delimiting the Territorial Waters between Greece and Turkey in the Aegean Sea", *The Aegean Sea 2000: Proceedings of the International Symposium on the Aegean Sea*, Bayram Öztürk (edt.), İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000, s. 174; Türk-Yunan İlişkileri Sorunlar-Argümanlar, op.cit., s. 16; Hüseyin Pazarıcı, "Ege'deki Deniz Sorunlarında...", op.cit., s. 91.

²⁸⁵ Yunan Hukukçu Anastasia Strati, ilginç bir şekilde "hakkın kötüye kullanılmaması" ilkesinin, Yunanistan'ın yasal haklarını kullanmasına engel olmayacağını savunmaktadır. Bkz. Anastasia Strati, "Greece and the Law of the Sea: A Greek Perspective", *The Aegean Sea After the Cold War*, Aldo Chircop, Andre Gerolymatos and John O. Iatrides (eds.), New York: St. Martin's Press Inc., 2000, ss. 92-93. Burada yasal haklardan kasıt, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesidir. Ancak BMDHS, bütünü itibarıyla deniz alanlarının paylaşımında çıkabilecek sorunlara çözüm getirebilmek amacıyla düzenlendiğinden ve 300. maddesinde de "hakkın kötüye kullanılmaması" ilkesine yer verildiğinden Strati'nin bu düşüncesi, hukuk ve mantık kurallarıyla tekrar sorgulanmalıdır. Bunun yanı sıra Strati'nin yasal hak olarak gördüğü 12 millik genişliğin Ege'ye uygulanması sonucunda oluşan tabloda Türkiye'nin kazanılmış ve yasal hakları büyük ölçüde erozyona uğrayacaktır.

²⁸⁶ Pazarıcı, "Ege'deki Deniz Sorunlarında...", op.cit., s. 90; Fırat, "1960-1980...", op.cit., s. 753.

Yunanistan arasında deniz alanlarının sınırlandırılmasından kaynaklanan sorunlar, coğrafi, tarihsel ve uluslararası politik gerçeklikler açısından nev'i cinsine münhasır (sui generis) bir durumu yansıtmaktadır²⁸⁷.

Yarı-kapalı bir deniz olarak tanımlanan Ege Denizi yaklaşık olarak 400 mil uzunluğunda ve 100 mil genişliğinde olup Türkiye ve Yunanistan tarafından çevrelenmiştir. Bu küçük deniz alanında büyük çoğunluğu Yunan egemenliğinde bulunan yaklaşık 3000 tane ada ve adacık bulunmaktadır. Bu adaların çoğunluğu küçük, sadece birkaç tanesi büyüktür. Daha da önemlisi, çeşitli büyüklüklerdeki bazı Yunan adaları Türk kıyılarına oldukça yakındır. Bu adaların yaratmış olduğu durumun, bir çok bilimadamı ve devlet yetkililerince deniz alanlarının sınırlandırılmasında "özel durum" lara (special circumstance) örnek oluşturduğu kabul edilmektedir²⁸⁸.

Türkiye, Ege Denizi'nin oluşturduğu özel durumdan hareketle karasuları genişliği saptanırken coğrafi özellikleri olan denizlere ilişkin hükümlerin öngörülmesi görüşünü BM III. Deniz Hukuku Konferansı sırasında da dile getirmişti. Bu çerçevede Türkiye'nin görüşü yarı-kapalı denizlerde genel kuralın uygulanmaması ve bir devletin karasuları genişliğini saptarken komşu devletin veya devletlerin açık denizlere doğrudan çıkmasını engellememesi gerektiği üzerine şekillenmişti²⁸⁹. Dolayısıyla Türkiye, III. Deniz Hukuku Konferansı sırasında ve sonrasında, karasuları genişliği belirlenirken özel durumların dikkate alınmasını istemektedir.

Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkartmaya yönelik üçüncü ve son iddiası da *karasuları genişliğini belirleme yetkisinin kıyı devletine ait olduğu* şeklindedir. Buna göre karasuları genişliğini belirleme yetkisi tek taraflı bir işlem olup Yunan egemenliğine ait bir olgudur ve başka bir devletin buna müdahalesi söz konusu olamaz²⁹⁰. Karasuları genişliğini belirlemenin şekil açısından bir iç hukuk işlemi olduğu, dolayısıyla bu yönden sadece Yunan iç hukukunu ilgilendirdiği açıktır. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, bu iç hukuk işleminin dışsal etkileridir. Buna göre Yunanistan, karasuları genişliğini belirleme gibi bir düzenlemede bulunurken; düzenlemenin doğuracağı durumdan etkilenen devletleri de göz önünde

²⁸⁷ Feldman, op.cit., ss.15-16.

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Pazarcı, , "Ege'deki Deniz Sorunlarında...", op.cit., s. 91.

²⁹⁰ Ibid., s. 90.

bulundurmalıdır. Nitekim, Uluslararası Adalet Divanı da çeşitli tarihlerde almış olduğu konularda bu noktaya dikkat çekmektedir. Burada olayın uluslararası boyutunun yanı sıra; Ege'nin yarı kapalı bir deniz özelliğinde olması da önemlidir. Ege Denizi'nin yarı-kapalı bir deniz olarak yarattığı özel durum ele alındığında, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 122. ve 123. maddeleri yarı-kapalı denizlere uygulanacak hükümleri düzenlemektedir. Buna göre, yarı-kapalı bir denize sahildar olan devletler, kendilerine ait hakların kullanılmasında ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinde aralarında işbirliğinde bulunmalıdırlar²⁹¹.

D. Hava Sahasına İlişkin Sorunlar

Hava sahasına ilişkin sorunlar, genel olarak Yunanistan'ın ulusal hava sahası genişliğinin 10 mil olduğu iddiasından; teknik bir yetki olan FIR* sorumluluğunun Yunanistan tarafından egemenlik yetkisi gibi görülmesinden ve NATO kapsamındaki komuta kontrol alanlarının sorumluluğundan kaynaklanmaktadır. Kavramsal açıdan dünya üzerinde havacılık alanında özellikle I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmelere paralel olarak, hava sahası kavramı ve bunun kapsamı belirmeye başlamıştır. Bu çerçevede hava sahası kavramının uluslararası hava sahası ve ulusal hava sahası olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutulduğu görülmektedir. Genel bir tanımlama yoluna gidilirse; bir devletin ülkesi üzerinde bulunan alan, o devletin ulusal hava sahasını oluşturmaktadır. Devletlerin ulusal hava sahalarının dışında kalan alan ise uluslararası hava sahalarını ifade etmektedir²⁹².

Hava sahası konusundaki düzenlemelerin çok taraflı bir antlaşma çerçevesinde ilk olarak I. Dünya Savaşı sonunda 13 Ekim 1919'da imzalanan Paris Hava Ulaşım Sözleşmesi ile ele alındığı görülmektedir. Önceden hava sahası kavramı ve bunun devlet egemenliği ile ilişkisi konusunda farklı görüşler ve teoriler öne sürülmekteyse de; bu görüşler çerçevesinde devletin kendi ülkesi üzerindeki hava sahası üzerinde mutlak

²⁹¹ Arı, "Ege Sorunları...", op.cit., s. 57; Ayrıca Katsoufros'un bu konuda çeşitli görüşleri ve bu görüşlerinin eleştirileri için bkz. Ibid., s. 56, 15 nolu dipnot; BMDHS 122. ve 123. maddeler için bkz. Özman, op.cit., s. 55.

* FIR (Flight Information Region), Uçuş Bilgi Bölgesi anlamına gelmektedir.

²⁹² Uluslararası hukuk açısından hava sahası kavramının ve hava hukukunun gelişimi için bkz. Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, op.cit., ss. 437-441.

egemen olduğu görüşü ağırlıklı olarak üzerinde durulan görüşü ifade etmekteydi²⁹³. 1919 Paris Hava Ulaşım Sözleşmesi ile, devlet ülkesinin üstündeki hava sahası üzerinde devletlerin tam egemenliği ilkesi tam anlamıyla ifade edilmiştir. Paris Sözleşmesi çeşitli revizyonlara uğramakla beraber; 1919 tarihinden II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar uluslararası alanda hava ulaşımını düzenlemeye yönelik en genel düzenleme olma özelliğini korumuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında ise 52 devletin katılımıyla 1 Kasım-7 Aralık 1944 tarihleri arasında Chicago kentinde bir Sivil Havacılık Konferansı toplanmış ve bu konferans sonucunda günümüzde hala geçerliliğini koruyan ve ulusal hava sahası ve FIR hattı sorunları ile yakından ilgili olan Chicago Sivil Havacılık Sözleşmesi imzalanmıştır*. Bu sözleşmeyle beraber, uluslararası sivil hava trafiğinin düzenlenmesine yönelik olarak Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı (ICAO) kurulmuştur. Sivil Havacılık Sözleşmesi, günümüzde Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanmakta olan ulusal hava sahası ve FIR hattı konusunda açıklayıcı bilgiler taşıdığı ve hala geçerliliğini koruduğu için oldukça önemlidir. Zira bu sözleşmenin ilk iki maddesinde hava sahasının tanımı ve devletlerin bunun üzerindeki egemenlik yetkileri açıklanmaktadır. Buna göre, 1919 Paris Sözleşmesinde olduğu gibi, Chicago Sözleşmesi'nin ilk maddesinde de devletlerin ülkeleri üzerinde bulunan hava sahası üzerinde tam ve egemen haklara sahip oldukları belirtilmiş ve hemen ikinci maddesinde devlet ülkesinden kastedilenin ülkenin sahip olduğu toprak ile ona bitişik durumda bulunan karasuları olduğu ifade edilmektedir²⁹⁴.

Bunun yanı sıra Chicago Sözleşmesi ile kurulan ICAO²⁹⁵ ile birlikte sivil havacılık ile ilgili olarak yapılan antlaşmaların bu örgüte tescil edilmesi gerekmektedir. Ancak, ICAO'nun asıl önemi sivil havacılık konusunda teknik ve idari alanlarda kendini göstermektedir. Bu çerçevede ICAO, hava ulaşımının düzenliliği, verimliliği ve güvenliği ile ilgili meselelerde çeşitli düzenlemelerde bulunabilmektedir. ICAO, bu

²⁹³ Bu görüş ve teoriler için bkz. Shaw, op.cit., ss. 369-370.

* Konferansta Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi'nin yanı sıra, Uluslararası Sivil Havacılık Geçici Sözleşmesi, Uluslararası Hava Servisleri Transit Sözleşmesi ve Uluslararası Hava Ulaştırma Sözleşmesi imzalanmıştır.

²⁹⁴ Gündüz, *Milletlerarası Hukuk...*, op.cit., s. 222; Çelik, op.cit., s. 246.

²⁹⁵ ICAO, 1948'de BM'nin uzmanlık örgütlerinden biri olmuştur. ICAO için bkz. Ibid., ss. 219-220.

yetkisine dayanarak uluslararası sivil hava ulaşımın güvenliğini ve düzenliliğinin geliştirilmesi için belirli aralıklarla bölgesel toplantılar yapmaktadır. Bu bölgesel toplantılar vasıtasıyla dünya üzerinde hava ulaşımını düzenlemeye yönelik olarak dünya üzerindeki hava sahaları çeşitli FIR bölgelerine verilmekte ve bu FIR bölgeleri de sözleşmeye taraf devletlerin sorumluluğuna verilmektedir. Akit devletlerin FIR sorumluluğuna verilen bölgeler sadece o devletin ulusal hava sahasını kapsayabileceği gibi; uluslararası hava sahalarını da kapsayabilir. Bu çerçevede dikkat edilmesi gereken nokta; FIR sorumluluğunun sadece sivil uçuşlar için söz konusu olması ve bunun herhangi bir egemenlik konusunu içermeyip; aksine, sadece teknik bir sorumluluktan ibaret olmasıdır²⁹⁶.

Lozan Antlaşması çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan'ın ulusal hava sahalarına baktığımızda, bu konuda doğrudan bir düzenleme yoktur. Bununla birlikte karasuları konusunda olduğu gibi, hava sahası konusunda da dolaylı düzenlemeler vardır. Bu bağlamda Lozan Antlaşması'nda her iki ülkenin karasuları genişliğinin 3 mil olarak düzenlenilmesinden hareketle, hava sahalarının da deniz üzerinde 3 mil olduğu söylenebilir²⁹⁷.

Zira, Yunanistan'ın hava sahası ile ilgili olarak, Lozan Barış Antlaşması kabul edildiğinde Yunanistan 1919 tarihli Paris Sözleşmesi'ne taraf bulunmaktaydı. Daha önce bu sözleşmenin ilk maddesinin hava sahasına yönelik tanımlamasında, “devlet ülkesi ve buna bağlı karasuları üstündeki hava alanı” ifade edildiğinden ve Yunanistan'ın karasuları genişliği 3 mil olduğundan; Yunanistan'ın deniz üzerindeki hava sahası genişliğinin de 3 mil olduğunu söylemek doğru olacaktır. Ayrıca Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'nın 26. maddesi gereği Yunanistan'ın o tarihteki sınırlarını aynen tanıdığı için, 3deniz üzerindeki 3 millik Yunan hava sahası, Türkiye tarafından da kabul edilmişti²⁹⁸. Her iki ülke hava sahasının Ege Denizi'nde 3 mil olarak tespit edilmesinden sonra, Yunanistan 6 Eylül 1931 tarihinde bir cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile hava sahasını kıyıdan itibaren 3 milden 10 mile çıkarmıştır. Yunanistan

²⁹⁶ Arı, “Ege Sorunu...”, op.cit., s. 59.

²⁹⁷ Pazarıcı, “Lozan Antlaşması'ndan...”, op.cit., s. 21.

²⁹⁸ Ibid., ss. 21-22; Ayrıca Lozan Barış Antlaşması'nın 26. maddesi için bkz. <http://www.ciaonet.org/mes/mes07/index.html>, 24/08/2002.

bu hareketine meşruluk kazandırabilmek için, anılan kararnamede karasuları genişliğinin de 10 deniz mili olarak belirlendiği ifadesine yer vermiştir. Bu çerçevede Pazarcı, Lozan Antlaşması'ndan sonra Yunanistan ve Türkiye arasında ortaya çıkan Mübadele Sorunu'nun 30 Haziran 1930 tarihinde imzalanmasıyla iki ülke arasında iyi ilişkiler döneminin başlamasından sonra Yunanistan'ın böyle bir tutum içine girmesine dikkat çekmektedir²⁹⁹.

ICAO'nun 1952 yılında Avrupa bölgesindeki toplantısında Ege Denizi üzerindeki uluslararası hava sahası ile ilgili FIR sorumluluğu Yunanistan'a verilmiştir. Bu düzenlemeyle beraber Türkiye'nin FIR sorumluluğu sadece Türk ulusal havasından oluşmuş; Yunanistan'ın FIR sorumluluğu ise, kendi hava sahasının yanı sıra Ege'deki uluslararası hava sahasını da kapsamıştır. Bir başka ifadeyle, Ege üzerinden Türkiye'ye uçmakta olan bir uçak, Türk ulusal hava sahasına girdikten yani Türk kıyılarına 6 mil yaklaştıktan sonra İstanbul Kontrol Merkezine bilgi verecekken; Türkiye'den Yunanistan yönüne uçmakta olan bir uçak, Türk karasularını terk ettiği an, yani uluslararası hava sahasına girdiği an Atina Kontrol Merkezine bilgi vermek durumunda kalacaktı. FIR sorumluluğunun her ne kadar sadece sivil uçuşlar için geçerli olduğu düşünülse de; herhangi bir uçağın sivil uçak mı ya da askeri bir uçak mı olduğu, Türk karasularına girinceye kadar belli olmayacaktı³⁰⁰.

FIR hattı konusundaki sorun, Yunanistan'ın bu teknik sorumluluğu zaman içinde bir egemenlik hakkı gibi görmesinden ve buna yönelik uygulamalarından kaynaklanmaktadır. FIR sorunu konusunda yaşanan en büyük sorun ise Yunanistan'ın teknik bir sorumluluktan ibaret olan FIR sorumluluğunu bir egemenlik hakkı gibi görmesinden kaynaklanmaktadır. Sadece sivil uçuş güvenliğini sağlamak ve sivil uçuşları belirli bir düzen çerçevesine oturtmak gayesini güden FIR düzenlemeleri, ülkelerin sorumluluk alanlarına giren tüm sivil uçakların kontrol merkezlerine bilgi vermesini gerektirmektedir. Ancak uygulamaya bakıldığında Yunanistan, Ege'de uluslararası hava sahasını da kapsayan FIR sınırını, büyük ölçüde Yunan egemenlik alanının bittiği sınır olarak görmektedir. Bu çerçevede Yunanistan, sadece sivil uçakların değil; devlet uçaklarının da kendi FIR sorumluluk alanına girdiği an

²⁹⁹ Pazarcı, "Lozan Antlaşması'ndan...", op.cit., ss. 26-28.

³⁰⁰ Gürel, op.cit, s. 78.

bilgilendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Yunanistan'ın bu tutumu Türkiye tarafından kabul edilemez görülmekte ve devlet uçaklarının bu uygulamaya tabi tutulamayacağı ifade edilmektedir. Zira, 1944 Şikago Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi'nin 3. maddesi de bu duruma açıklık getirmektedir. Buna göre, Sözleşme sivil uçaklar için söz konusu olup devlet uçaklarına uygulanamaz.

Türk-Yunan ilişkilerinde sivil uçakların ulaşımına ilişkin düzenlemeler Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi ve ICAO bünyesinde düzenlenirken; askeri uçaklara ilişkin düzenlemeler ise her iki ülkenin üye olduğu NATO ittifak sistemi çerçevesinde düzenlenmekteydi. Bu çerçevede 1957 yılından 1964 yılına kadar NATO Erken Uyarı Hattı'na bağlı olarak düzenlenen hava savunma sorumluluk sahalarının sorumluluğu iki ülke arasında paylaştırılmaktaydı. 1964 yılına gelindiğinde ise iki ülke arasındaki ilişkiler Kıbrıs nedeniyle oldukça gerginleşmiş ve böyle bir ortamda Yunanistan, NATO'ya başvurarak hava savunma sorumluluk sahalarının yeniden düzenlenmesini istemişti. NATO çerçevesinde yapılan görüşmeler sonrasında, Avrupa Müttefik Başkomutanı 22 Şubat 1964'te Erken Uyarı Hattının İstanbul-Atina FIR Hattıyla çakıştığını açıklamıştır. Böylece sivil uçuşlarda olduğu gibi, askeri uçuşlarda da Ege üzerindeki hava sorumluluğu Yunanistan'a bırakılmış, Türkiye'nin sorumluluğu ise kendi karasuları alanının bittiği yer ile sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede Yunanistan'ın 1974'te NATO'nun askeri kanadından çekilmesine kadar Ege'deki askeri hava sorumluluğu, Yunanistan'ın 28. Taktik Hava Kuvveti'nin kontrolünde kalmıştır³⁰¹.

Tarafların sorunlar konusundaki yaklaşımları ele alındığında, ulusal hava sahası konusunda yaşanan sorunla ilgili olarak Yunanistan, hava sahasının kıyıdan itibaren (karasuları sınırının 4 mil ötesine kadar) 10 mil olduğunu iddia etmektedir. Yunanistan'a göre, kıyıdan itibaren 10 millik hava sahası 1931 yılında ilan edildiğinden ve bu uygulamanın 40 yılı aşkın bir süredir hiçbir üçüncü devletin itirazına neden olmadığından; Türkiye bunu kabullenmiş sayılmaktadır. Ayrıca hava sahasının 10 mil gibi bir genişlikte olması, uluslararası hukuk açısından da herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. Zira, Yunanistan 1931'de yayınladığı cumhurbaşkanlığı kararnamesinde,

³⁰¹ Arı, "Ege Sorunları...", op.cit., s. 60; Gürel, op.cit., s. 80; Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler 1960-1980", op.cit., s. 760.

karasularını da havacılık ve polisiye sorunları için 10 mile çıkartmıştır³⁰². Katsoufros'a göre, 1982 BMDHS, Yunanistan'a karasularını 12 mile çıkarma hakkı verdiğiinden; bu hak, Yunanistan'ın geçmişteki kararlarının hukuki niteliğine ilişkin her türlü tartışmayı ortadan kaldırmaktadır. Yunanistan bu doğrultuda Türk savaş uçaklarının 10 mil olarak iddia ettiği Yunan hava sahasını sık sık ihlal ettiğini ve bu durumun Yunan egemenlik haklarının ihlalinin öte Yunanistan'ı kışkırtmaya yönelik olduğunu iddia etmektedir³⁰³.

Türkiye, Yunanistan'ın hava sahasını 10 mile çıkarma kararının uluslararası alanda 1974 yılına kadar duyurulmadığını ifade ederek; Yunanistan'ın bu durumu ICAO'ya zımnî bir şekilde bildirmesinin ardından Türkiye'nin buna itiraz ettiğini; dolayısıyla bu konuya yönelik Yunan iddialarının geçerli olamayacağını savunmaktadır³⁰⁴. Bunun yanı sıra, Yunanistan her ne kadar karasularını, dolayısıyla hava sahasını 1931 cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle 10 mile çıkarmışsa da; 1936'da kabul ettiği 230 sayılı yasa ile karasularını 6 mil olarak belirlediğini de unutmamak gerekir. İki ülkenin katıldığı NATO tatbikatlarında da Yunan karasuları ve hava sahası genişliği olarak 6 deniz mili genişlik uygulanmaktadır³⁰⁵. Yunanistan'ın alternatif bir iddia olarak karasularını 12 mile genişletmeye yönelik girişimlere atıfta bulunmasının, bu konuda uluslararası hukuk normları ve uygulamaları açısından zayıf olan yönünü saklamaya yönelik olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye, Yunanistan'ın iddia ettiği gibi, Yunan hava sahasını ihlal etmemektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin yaptığı şey, Yunanistan'ın uluslararası hukuk ve devletlerin uygulamalarına ters düşen 10 millik hava sahası iddiasını tanımadığını sürekli olarak gündemde tutmak için; periyodik olarak Yunan kıyılarının 6 mil ötesindeki uluslararası hava sahasında gezinmektir ve uluslararası hukuk açısından uluslararası hava sahalarında gerek devlet gerekse sivil uçaklara yönelik hiçbir kısıtlama bulunmamaktadır³⁰⁶.

Yunanistan FIR hattı sorumluluğunu bir egemenlik hakkı olarak görüp, buna yönelik olarak uluslararası hukuk ve uygulamalar açısından oldukça hatalı tutumlar

³⁰² Wilson, op.cit., s. 101.

³⁰³ Katsoufros, op.cit., s. 87.

³⁰⁴ Gürel, op.cit., s. 78; Pazarcı, "Lozan Antlaşması'ndan...", op.cit., s. 28.

³⁰⁵ Sönmezoglu, Türkiye-Yunanistan..., op.cit., s. 333.

³⁰⁶ Fırat, "1960-1980", s. 759.

takınmaktadır. Yunanistan söylem olarak, bu sorumluluğun uluslararası hava trafiğinin güvenliğini sağlamak ve kolaylaştırmak doğrultusunda arama ve kurtarmaya yönelik amaçları olduğu görüşünü savunmaktadır. Buradan hareketle, söz konusu sorumluluğun tüm hava taşıtları için geçerli olduğunu dolayısıyla Türk devlet uçaklarının Türk karasularından çıktığı an Atina Uçuş Kontrol Merkezine uçuş bilgisi vermesini istemekte ve bu uçuş bilgisini vermeyen Türk devlet uçaklarının suç işlediğini iddia etmektedir. Ayrıca Yunanistan, Türkiye'nin askeri tatbikatlarını engellemeye yönelik girişimlerde bulunduğu için yaptığı itirazların da geçersiz olduğunu; çünkü Türk askeri tatbikatlarında yapılan değişikliklerin Yunan anakarası ve adaları arasındaki deniz ve hava ulaşımının kesintiye uğramaması için zorunlu olduğunu savunmaktadır. Yunanistan'ın FIR sorumluluğunu kötüye kullanmasının bir diğer sonucu olan ICAO ilkelerine aykırı bir şekilde ve Türkiye'ye danışmadan Ege'de tek taraflı olarak hava koridorları tesis etmesine yönelik olarak ise; yine adalar ve Yunan anakarası arasındaki bağlantıyı koparmama gerekçesini öne sürmektedir. Yunanistan, Limni üzerinde 3000 mil karelik bir kontrol sahası oluşturması konusunda ise, bunun uluslararası hava sahasının çok küçük bir bölümünü kapladığını savunmaktadır³⁰⁷.

Buna karşılık Türkiye, Yunanistan'ın teknik bir sorumluluktan ibaret olan Ege'deki FIR sorumluluğunu bir egemenlik hakkı gibi gördüğünü savunmaktadır. Oysa sadece teknik bir sorumluluktan ibaret olan FIR sorumluluğu, devletlere hiçbir şekilde bir egemenlik hakkı tanımamaktadır. Kaldı ki Yunanistan'ın iddia ettiğinin aksine, FIR düzenlemelerinin temel alındığı Chicago Sözleşmesi, söz konusu uygulamaların sadece sivil hava taşıtları için geçerli olduğunu; devlet uçaklarına uygulanamayacağını öngörmektedir³⁰⁸. Ayrıca Türkiye, Yunanistan'ın iddia ettiği gibi devlet uçaklarının da bilgi verme zorunluluğunun bulunmasının, Türkiye'nin açık denizler üzerinde eşit ve serbest kullanım hakkının büyük ölçüde kısıtlanacağını savunmakta ve devlet uçakları ile ilgili konuların ikili anlaşmalarla düzenlenmesi gerektiğini ifade etmektedir³⁰⁹.

³⁰⁷ Wilson, loc.cit.

³⁰⁸ Burada "devlet uçakları" ifadesiyle, başta askeri uçaklar olmak üzere, gümrük veya polis uçakları kastedilmektedir. Shaw, op.cit., s. 370.

³⁰⁹ Gürel, loc.cit.

FIR sorumluluğu ile ilgili bir başka konuda Türkiye, gerek NATO çerçevesinde gerekse kendi başına yapmak istediği askeri tatbikatlar, usulüne uygun olarak NOTAM^{*}’latterıldığı halde; Yunanistan’ın bu tatbikatların zamanlamasında ve/veya yerinde zorunlu durumların ötesinde, keyfi olarak değişiklikler yaptığını savunmaktadır. Zira bu durum, Türkiye’nin askeri gücünün gerektiği gibi hazırlanamamasına ve bunun da ötesinde açık denizleri kullanma hakkından mahrum bırakılmasına yol açmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da Yunanistan’ın FIR sorumluluğunu olduğundan çok farklı biçimde yorumlayarak uluslararası hukuka aykırı bir şekilde kötüye kullandığı görülmektedir³¹⁰.

Her iki ülkenin NATO Erken Uyarı Hattı konusunda yaşadıkları sorun çerçevesinde Yunanistan, temel olarak Ege Denizi’ndeki komuta kontrol sahaları için 1974 öncesi durumun geçerliliğini sağlamaya çalışmaktadır. Yunanistan bunu gerçekleştirmeye çalışırken, Rogers Anlaşması’nın uygulanamamasında suçun Türkiye’de olduğunu iddia etmektedir. Yunanistan ayrıca, Rogers Anlaşması’nın bir anlaşma değil, bir plan olduğunu ve kendisinin NATO’nun askeri kanadına geri dönmesiyle, eski durumun geçerli olacağını iddia etmektedir. Bu çerçevede Türkiye ise Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadından çekilmesiyle birlikte, 1974 öncesi düzenlemenin sona erdiğini iddia etmektedir. Kaldı ki Rogers Anlaşması’nda da taraflar arasında temel sorunun, komuta kontrol sorunu olduğu ifade edilmekteydi³¹¹.

E. Statüsü Belli Olmayan Ada, Adacık ve Kayalıklar

Sorunu

Statüsü belli olmayan adacık ve kayalıklar sorunu kökeni eski olmakla beraber, diğer Ege sorunlarına göre yeni dönemde ortaya çıkması ve iki ülkeyi bir kez daha çatışmanın eşiğine getirmesi açısından önemlidir. Bu sorun, Kardak krizi ile beraber baş göstermiş ve ilerleyen süreç içerisinde özellikle Türkiye tarafından Ege Denizi’nde aidiyetinin kimde olduğu belli olmayan "gri alanlar tezi" ile desteklenmiştir. Soruna

^{*} NOTAM (Notice to Airmen), Havacılara Duyuru anlamına gelmektedir.

³¹⁰ Türk-Yunan İlişkileri..., op.cit., s. 23; Ayrıca Türkiye’nin Yunanistan’ın FIR sorumluluğunu kötüye kullandığı görüşlerine ilişkin örnekler için bkz. Wilson, op.cit., ss. 100-101.

³¹¹ Arı, "Ege Sorunları...", s. 63; Türk-Yunan İlişkileri, op.cit., s. 26.

konu olan ada ve özellikle adacık ve kayalıkların kavramsal içeriğinin ve tarafların sorun konusundaki yaklaşımlarının analiz edilmesi, sorunun boyutunun ve ciddiyetinin ortaya konması açısından önemlidir. Zira, bu sorun alanı da, karasuları sorunu gibi Türkiye'nin hayati çıkarlarını *doğrudan* tehdit edebilecek niteliktedir.

Ada kavramının uluslararası alanda ilk tanımlaması 1930 La Haye Kodifikasyon Konferansı'nda olmuştur. Buna göre ada, *"suların en yüksek olduğu zaman sürekli olarak açıkta kalan, etrafı sularla çevrili bir kara parçası"* olarak tanımlanmıştır³¹². İlerleyen süreç içinde 1958'de Cenevre'de toplanan BM I. Deniz Hukuku Konferansı sonrasında imzalanan 1958 Karasuları Sözleşmesi'nde de ada tanımı yapılmıştır. Cenevre Karasuları Sözleşmesi'nin 10. Maddesine göre ada *"su ile çevrili, suların en yüksek olduğu zaman açıkta kalan ve doğal olarak oluşmuş bir kara parçası"* olarak tanımlanmıştır. BM III. Deniz Hukuku Konferansı sonrasında imzalanan 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 121. maddesi de ada kavramının tanımını değiştirmeyerek 1958 Sözleşmesi'yle aynı tanımlama yolunu benimsenmiştir. Ancak 121. Madde de ada tanımı 1958 Sözleşmesi'yle aynı olarak yapılmakla beraber; 1958 Sözleşmesi'nden farklı olarak, adaların kendi karasuları, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölgesi de olacağı öngörülmüştür. Maddenin devamında bu duruma bir kural dışılık getirilerek, insan yerleşimine izin vermeyen ve kendi başına ekonomik hayatı olmayan kayalıkların hiçbir şekilde karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge gibi deniz alanlarının olamayacağı belirtilmiştir³¹³.

Adacık ve kayalıkların tanımına bakıldığında bu konuda bir fikir birliğinin olduğunu söylemek oldukça güçtür. Zira, 1958 Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi'nde adaların kayalık, adacık gibi çeşitlerine yönelik bir tanım getirmemiştir. 1982 BMDHS'de adacık ve kayalıkların tanımlanmasına yönelik herhangi bir net hüküm içermektedir. Sözleşme'nin adalar rejimi ile ilgili olan 121. maddesinde "kayalık" kavramı yer almakla beraber; bu kavramın net bir tanımı yapılmamış; sadece

³¹² Pazarcı, *Uluslararası Hukuk II. Kitap*, op.cit., s. 319-320.

³¹³ Shaw, op.cit., s.399; BMDHS 121. madde için bkz. Özman, op.cit., s. 54.

adalarla kayalıklar arasındaki farklılığı belirlemeye yönelik olarak "insan yerleşimine elvermemesi ve kendi ekonomik hayatı olmaması" gibi iki kriter öngörülmüştür³¹⁴.

Bunun yanı sıra bazı uzmanlar, adacık ve kayalıkları tanımlamaya yönelik olarak bunların büyüklüklerini kıstas olarak almaktadırlar. Örnek olarak, R. D. Hodgson'a göre adacıklardan daha küçük ada türlerini tanımlayan kayalık kavramı, 0,001 mil kareden (2590 metrekare) küçük ada türlerini içermektedir. Buna karşılık Uluslararası Hidrografi Bürosu'na göre kayalık, 1 kilometrekareden küçük alana sahip olan ada türlerini tanımlamaktadır. Görüldüğü gibi, iki kayalık tanımlaması arasında bile oldukça büyük bir fark bulunmaktadır³¹⁵.

Adacık ve kayalıkların net bir tanımının yapılmaması bir yana; bu konunun Türk-Yunan ilişkileri açısından arz ettiği önem, büyük ölçüde Ege Denizi'nin kendine has yapısından kaynaklanmaktadır. Zira, Ege Denizi'nde etrafı sularla çevrili, suların en yüksek olduğu zaman açıkta kalan ve doğal olarak oluşmuş bir kara parçası niteliğinde olan; ancak insan yerleşimine imkan vermeyen ve kendine ait bir ekonomik yaşamı olmayan çok sayıda adacık ve kayalık vardır. Bu adacık ve kayalıkların bir ada olarak nitelendirilip nitelendirilmesinin yanı sıra bunların çoğunun aidiyetinin belli olmaması da iki ülke arasında sorunlara yol açmaktadır. Bu adacık ve kayalıklar, birer ada olarak kabul edilirse, bunların iyimser bir yaklaşımla diğer deniz alanlarına sahip olmasa da en azından karasuları alanına sahip olacakları bilinmektedir. Bu durum da adaların aidiyetinin hangi ülkede olduğu sorununun önemini artırmaktadır.

Türk-Yunan ilişkilerinde önceden beri var olmakla beraber 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra su yüzüne çıkan bir sorun alanı olan statüsü belli olmayan adacık ve kayalıklar sorunu, iki ülke arasında Ege Denizi'nde yaşanan bir çok sorun alanını derinden etkileyebilecek güce sahiptir. Örnek vermek gerekirse, Türk kıyılarına yakın olan ve aidiyeti belli olmayan adacık ve kayalıklara, yerleşime el verip vermemesine bağlı olarak diğer adalara tanındığı gibi karasuları ve benzeri deniz alanları hakkı tanınması durumunda, iki ülkenin Ege Denizi'ni paylaşım oranı değişecektir. Bunun yanı sıra, iki ülke arasında yaşanmakta olan hava sahasına ilişkin sorunlar da derinden

³¹⁴ Bu iki kriter için bkz. E. D. Brown, *The International Law of the Sea: Introductory Manual*, Vol. I, Aldershot: Dartmouth Publishing Company Ltd., 1994, ss. 150-151.

³¹⁵ Ibid., s. 150.

etkilenecektir. Zira, daha önce değindiğimiz gibi bir ülkenin karasularının üstünde yer alan, o ülkenin ulusal hava sahası sayılmaktaydı³¹⁶. Yunanistan, ada statüsünde bulunmayan ve insan yerleşimine el vermeyen bu adaları iskana açarak ve buralara yerleşecek olanlara büyük kolaylıklar sağlayarak, bu adacık ve kayalıkların insan yerleşimine müsait olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra, aidiyeti belli olmayan bu adacık ve kayalıkların Yunan egemenliğinde olduğu iddia edilerek, bunların da kendilerine ait en azından karasuları alanı olması gerektiği savunulmakta ve böylece Ege Denizi'ndeki Yunan yayılmacığı bir başka boyutta devam etmektedir.

Zira bu sorunun baş göstermesi, Figen Akad isimli Türk bandıralı bir yük gemisinin 25 Aralık 1995 tarihinde İkizce olarak da adlandırılan Kardak kayalıkları açıklarında karaya oturmasıyla gerçekleşmiştir. Bu noktada geminin kurtarılması ile ilgili olarak tartışılmaya başlanan ve simgesel olarak Kardak'ta yaşanan sorun konusunda her iki ülke de çeşitli iddialarda bulunmaktadır. Yunanistan, Kardak kayalıkların kendisine ait olduğunu savunmakta ve buna dayanak olarak, Lozan Antlaşması'nı, Türkiye ile İtalya arasında gerçekleştirilen 4 Ocak 1932 tarihli anlaşmayı ve bununla ilişkili olarak 28 Aralık 1932'de Türkiye ile İtalya arasında hazırlanan toplantı tutanağını, son olarak da 1947 yılında yapılan Paris Barış Antlaşması'nı göstermektedir³¹⁷. Buna göre, Lozan Antlaşması'nın 12. ve 16. maddeleri doğrultusunda Türkiye bölgede yer alan adacık ve kayalıklardaki haklarından vazgeçmektedir³¹⁸. 4 Ocak 1932 tarihli Türkiye ile İtalya arasında imzalanan Ankara Sözleşmesi'nde ise Meis (Castellorizo) bölgesindeki adacık ve kayalıkların hangi devlete ait olduğu belirlenmiş, 28 Aralık 1932 tarihinde buna ek olarak anlaşma biçiminde yapıldığı iddia edilen (ancak bir tutanaktan öteye geçmeyen teknisyenler arasında yapılan toplantı tutanağında) belgede ise Oniki ada ve Anadolu arasındaki adacık ve kayalıkların aidiyetleri belirlenmiş ve bu çerçevede Kardak kayalıkları İtalya'nın egemenliğinde kalmıştır. Son olarak da 1947 Paris Barış Antlaşması'yla Oniki ada bölgesinin egemenliği, bir bütün olarak Yunanistan'a devredilmiştir. Dolayısıyla 1947'den beri

³¹⁶ Ali Kurumahmut, "A New Greek-Turkish Dispute: Who Owns the Rocks?", *The Aegean Sea 2000: Proceedings of the International Symposium on the Aegean Sea*, Bayram Öztürk (edt.), İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000, s. 110.

³¹⁷ <http://www.hri.org/MFA/foreign/bilateral/imiaen.htm>, 01/01/2003.

³¹⁸ Lozan Barış Antlaşması'nın 12. ve 16. maddeleri için bkz. Parla, op.cit., ss. 4-7.

Yunanistan'ın idari yapısı içinde yer alan Kardak kayalıkları, çeşitli haritalarda da Yunanistan'a ait olarak gösterilmiş ve bugüne kadar Türkiye'den bu konuya yönelik bir itiraz gelmemiştir³¹⁹.

Yunanistan'ın bu iddialarına karşılık Türkiye, 28 Aralık 1932 tarihinde hazırlanan belgenin bir anlaşma olmaktan öte, yetki belgesi olmayan teknisyenler tarafından imzalanmış olan bir tutanak olduğunu ifade etmekte ve bu bağlamda gerekli hukuki süreçlerden geçmediğini ve bir resmiyet içermediğini belirterek bu düzenlemelerin geçerliliği olmadığını savunmaktadır. Bunun yanı sıra, Lozan Antlaşması'nın ilgili hükümlerinden de Yunanistan'ın savunduğu yorumların çıkarılması oldukça zordur³²⁰. 1947 Paris Antlaşması'nda ise Yunanistan'a devredilen adalar ve bitişik adacıklar, ismen belirtilerek devredilmiştir. Dolayısıyla Kardak kayalıkları burada belirtilmediğinden, Yunanistan'a devredilmiş olarak kabul edilemez. Son olarak da Yunanistan'ın bir bölgeyi iç hukukunda kendi yönetsel yapısı içerisinde göstermesi, o bölgenin egemenliğine sahip olduğu anlamına gelmeyeceği gibi; kayalıkların Türkiye sınırları içinde gösterildiği bir çok harita da mevcuttur³²¹.

Statüsü belli olmayan adacık ve kayalıklar sorunu, büyük ölçüde tarihsel nedenlerden kaynaklanmaktadır. Zira bu sorun, bazı Ege Adaları'nın isim isim sayılarak Yunanistan'a çeşitli antlaşmalarla verilirken, bazı adacık ve kayalıkların isim olarak belirtilmemiş olması ve bu çerçevede aidiyetinin boşa kalmasından doğmuştur. Bu durum, Kardak krizinden sonra, Ege Denizi'nde aidiyetleri uluslararası antlaşmalarla açıkça ortaya konmamış ve kime ait olduğu belli olmayan adacık ve kayalıkların varlığını ifade eden **gri alanlar** tezi ile Türkiye tarafından desteklenmiştir³²². Zira simgesel olarak Kardak kayalıkları üzerinde yaşanan tartışma, buzdağının sadece su üstünde kalan kısmına benzemektedir. Bu bağlamda Kardak kayalıklarının aidiyetinin belirlenmesi, Ege Denizi'nde iki ülke arasındaki dengeyi yeniden şekillendirebilecek potansiyele sahiptir.

³¹⁹ <http://www.hri.org/MFA/foreign/bilateral/imiaen.htm>, 01/01/2003.

³²⁰ Kardak kayalıkları konusunda Türkiye'nin ve Yunanistan'ın savunduğu tezlerle ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Yüksel İnan ve Sertaç H. Başeren, **Kardak Kayalıklarının Statüsü**, Ankara: y.y., 1997, ss. 4-10.

³²¹ Ibid.

³²² Melek, "1990-2000...", op.cit., s. 466.

II. Ege Sorunları Ekseninde Gelişen Türk-Yunan İlişkilerinin Analizi

Türk-Yunan ilişkileri bütün olarak değerlendirildiğinde, ilişkiler değişken toplamı bir niteliğe sahipken; Ege sorunları bağlamında değerlendirildiğinde sıfır toplamı nitelik daha öne çıkmaktadır. İlişkiler genel olarak ele alındığında, varlıklarına yönelik algılanan ortak tehditler karşısında tehdidin caydırılmasına yönelik işbirliğine gitmeyi çıkarlarına uygun bulan Türkiye ve Yunanistan, ortak tehdidin ortadan kalkmaya başladığı veya taraflardan birinin çıkar algılamalarının diğeriyle çatışmaya başladığı zaman, işbirliğinden vazgeçip kendi bireysel çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik politikalar izlemeye çalışmışlardır.

Bunun yanı sıra uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler ve değişimler, diğer unsurlarla beraber dikkate alındığında Türk-Yunan ilişkilerinde bazen realist unsurlara dayalı çatışmacı niteliğin, bazen de liberal unsurlara bağlı olarak işbirliğinin öne çıkması söz konusuyken, ilişkilerde çoğu zaman, hem realist hem de liberal unsurların aynı anda var olduğu görülmektedir. Ege sorunları ekseninde gelişen Türk-Yunan ilişkilerinin analizinde Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında her iki ülkenin birbirlerine yönelik yaklaşımları ve politikaları açısından (hayati çıkarlar konusundaki politikalar haricinde) bazı farklılaşmaların olduğu açıktır.

A. Soğuk Savaş Döneminde Ege Sorunları ve Türk-Yunan İlişkileri

Soğuk Savaş döneminin koşulları altında olası bir Sovyet yayılmacılığına karşı ortak tehdit algılamasında bulunan Türkiye ve Yunanistan, bu dönemde güvenlik kaygılarını gidermeye yönelik olarak işbirliğine gitmeyi çıkarlarına uygun bulmuştu. Ancak, 1950'li yılların ikinci yarısında ortaya çıkan Kıbrıs sorunu nedeniyle her iki devletin çıkarları farklılaşmaya başlamış, uluslararası sistemde yaşanan değişimin etkisiyle her iki ülke de -Soğuk Savaşın ilk yıllarına nazaran-kendi çıkarları doğrultusunda daha rahat hareket etme imkanına kavuşmuştur.

İki ülkenin ulusal güvenlik ve ulusal çıkar algılamaları bağlamında öncelikle Kıbrıs konusunda yaşanan farklılaşma ve çatışma, daha sonra Ege konusunda yaşanmaya başlamış ve günümüzde her iki alanda da yaşanmaya devam etmektedir³²³. Dolayısıyla Ege sorunları bağlamında gelişen Türk-Yunan ilişkilerinin analizinde, Kıbrıs sorununun oldukça önemli bir yeri vardır. Bu noktadan hareketle, temel kalkış noktası olarak Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmelerle başlayan iki ülkenin ulusal çıkar ve ulusal güvenlik algılamaları arasındaki farklılaşma, Ege sorunlarının da devreye girdiği yıllardan itibaren artarak devam etmektedir.

Kıbrıs sorunu, Türkiye ile Yunanistan arasında ulusal güvenliğe yönelik tehdit algılamalarının oluşumunu şekillendiren ve bu algılamaları karşılıklı olarak tetikleyen ana sorun alanlarından biridir. Nitekim, Yunanistan'ın öncelikli tehdit algılamasında komünizmin yerini Türkiye'nin almaya başlaması Kıbrıs sorunu ile birlikte söz konusu olmuştur. Kıbrıs'ın geleceğinin belirlenmesi konusunun 1954 yılında Yunanistan tarafından Birleşmiş Milletler'e götürülmesi ile konu iki ülke ilişkilerinde sorun yaratmaya başlamıştır³²⁴. Bu bağlamda Türkiye ve Yunanistan arasında ulusal güvenlik ve ulusal çıkar algılamaları arasındaki farklılaşmanın bu olayla beraber başladığı söylenebilir.

Yunanistan bu tarihten sonra realizmin temel savlarından devletin temel amacı "*güç elde etmek ve elde ettiği gücü korumaktır*" biçimindeki varsayımına uygun olarak, Kıbrıs'la birleşmek (enosis) için, (sistemin izin verdiği ölçülerde) her türlü politikayı uygulamaya çalışacaktır. Yunan megali idea hedefleri içinde de yer alan Kıbrıs'ın geleceğinin belirlenmesi konusunda Yunanistan'ın bu dönemdeki politikası, doğal olarak Adanın Yunanistan'la doğrudan birleşmesi, bir başka ifadeyle enosisin doğrudan gerçekleştirilmesine yönelik yaklaşımlar olmuştur³²⁵. Ancak uluslararası sistemin özellikleri nedeniyle İngiltere'nin, Adada önemli bir Türk nüfusun olması ve Adanın

³²³ Bu bağlamda Kıbrıs sorunu, Türkiye ve Yunanistan'ı en çok ulusal güvenlik bağlamında etkilemekteyken; Ege sorunlarının ulusal güvenliğin sağlanması boyutunun yanı sıra tarafların doğrudan egemenliklerini ilgilendirmesi; Ege'de potansiyel çatışma alanlarını arttırmaktadır. Bu konuda bkz. CSIA European Security Working Group, "Instability and Change on NATO's Southern Flank", *International Security*; Volume: 3, Issue: 3, Winter 1978-1979, ss. 154-155.

³²⁴ İbrahim S. Canbolat, *Savaş ve Barış Arasında Dünya*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2003, s. 188; McDonald, op.cit., ss. 117; Coufoudakis, "Greek-Turkish...", op.cit., s. 190.

³²⁵ Bu bağlamda, Yunanistan'ın Kıbrıs politikası, enosis hayalinden bağımsız olarak düşünülemez. Bkz. Canbolat, *Savaş ve Barış...*, op.cit. ss. 189-190.

Türk ulusal güvenliğine yönelik taşıdığı değer nedeniyle de Türkiye'nin devreye girmesi üzerine, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan görüşmeler sonucunda 1959 yılında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran Londra ve Zurich Antlaşmaları imzalanmıştır³²⁶.

Kıbrıs konusunda böyle bir anlaşmaya varılmasında, hem Türkiye ile Yunanistan arasındaki güç dengesinin etkisi hem de uluslararası sistemin etkisi olmuştur. 1959 yılında adada çözüm bulunması ve bu bağlamda Yunanistan'ın geçici olarak enosisten vazgeçmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden şekillenen uluslararası sistemin yapısından kaynaklanmaktaydı. Daha önce ifade edildiği gibi Yunanistan, Soğuk Savaşın ilk yıllarında ülkesel bütünlüğüne yönelik Sovyet yayılmacılığı tehdidi algılamaktaydı ve buna bağlı olarak algılanan ortak tehdit karşısında Türkiye ile beraber Batı ittifakını tercih etmişti. Kıbrıs sorununda daha sonra yaşanacak gelişmeler de, Yunanistan'ın enosisten geçici olarak vazgeçmesinin altında yatan nedenin, Sovyet tehdidi bağlamında Türkiye ile arasında var olan karşılıklı bağımlı ilişkinin zedelenmek istenmemesi olduğu anlaşılmaktadır³²⁷. Nitekim Türkiye, coğrafi genişliği ve büyük askeri gücünden dolayı olası bir Sovyet yayılmasına karşı büyük engel oluşturmaktayken, Yunanistan da Türkiye'nin Batı bloğu ile iletişimini kolaylaştıran bir ülkedir. Sonuçta 1960 yılında, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan Londra ve Zurich Antlaşmaları doğrultusunda, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.

1960'lı yılların ilk yarısında Yunanistan'ın enosise yönelik politikaları ve Kıbrıs'taki Rum toplumunun Türk toplumuna yönelik saldırılarının başlaması üzerine, Türkiye devreye girerek saldırıları önlemek için Ada üzerinde ihtar uçuşları yapmış ve bunun sonucu olarak Yunanistan'la ikili ilişkiler gerginleşmiştir³²⁸. Türkiye'nin Adadaki statükonun ve dengenin aleyhine bozulmasını engellemek amacıyla Adaya

³²⁶ Glen D. Camp "Greek-Turkish Conflict over Cyprus", *Political Science Quarterly*, Volume 95, Issue 1, Spring 1980, s. 46.

³²⁷ Hatzivassiliou, *op.cit.*, s. 191.

³²⁸ Yunanistan'ın ve Kıbrıs Rumlarının bu dönemdeki bazı faaliyetleri için bkz. Camp, *op.cit.*, ss. 49-50;

müdahale girişiminde bulunması; fakat, istediği politikaları tam anlamıyla uygulama imkanı bulamamasında sistemik unsurların payı büyük olmuştur³²⁹.

Ancak özellikle bu dönemden sonra uluslararası sistemde meydana gelen yumuşamayla birlikte iki ülkenin birbirlerini algılamaları değişmeye başlamış ve iki ülke de ilişkilerini gözden geçirerek birbirlerine yönelik çeşitli tedbirler almaya başlamıştır. Buradan hareketle, tarafların başta Kıbrıs sorunu olmak üzere yaşanan diğer sorunlarla ilgili politikalarında, sistemin önemli ölçüde etkileri olduğu görülmektedir.

Nitekim, ilişkilerde sistemik öğelerin etkisi azaldığı zaman, ulusal nitelikli öğelerin etkisi artmakta ve blok çıkarları yerine karşılıklı çıkarlar üzerinde durulmaktadır. Bir başka ifadeyle, sistemin sınırlayıcı etkisi ile tarafların durumu kendi ulusal çıkarlarına göre değerlendirmesi arasında ters bir orantı vardır. Bu doğrultuda Matthew Evangelista, iki kutuplu sistemde yumuşama dönemleri yaşandıkça Türk-Yunan ilişkilerinde gerilimler olduğunu (ki 1974 ve 1987 krizlerini buna örnek olarak vermektedir); bloklar arasında gerilim arttıkça, Türk-Yunan ilişkilerinde yumuşama olduğunu ifade etmektedir³³⁰.

Realizmin temel varsayımlarına uygun olarak, iki ülkenin çıkarlarının farklılaşması ve birbirlerine yönelik kuşkuvarın oluşması üzerine varlıklarını korumak ve diğeri karşısında güçsüz duruma düşmemek veya en azından karşısındakini dengelemek için çeşitli tedbirler almaya başladıkları görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye, Yunanistan'la ilişkilerinin gerginleşmesi ve çıkarlarının farklılaşması üzerine (belki de gecikmiş) bir tepki olarak 15 Mayıs 1964 tarihinde 476 sayılı Karasuları Kanunu'nu çıkartmıştır. Bilindiği gibi Türkiye, bu kanunla karasuları genişliğini 6 mil olarak belirlemiş, karasuları daha geniş olan ülkelere yönelik olaraksa *mütekabiliyet* esasını benimsemiştir³³¹. Türkiye'nin, bu kanunla ilişkilerin giderek gerginleştiği

³²⁹ Zira bu dönemde ABD, NATO ittifakının güneydoğu kanadında SSCB lehine olacak bir duruma yer vermek istemediğinden iki ülkeye de etkide bulunmuştur. Bu dönemde uluslararası sistemin soruna etkisi ve ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikası için bkz. Faruk Sönmezoglu, *ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)*, İstanbul: Der yayınevi, 1995, ss.7-10; Canbolat, *Savaş ve Barış...*, op.cit., s. 199.

³³⁰ Matthew Evangelista, "Greece, Turkey and the Improvement of US-Soviet Relations", *The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences*, Dimitri Constan (edt.), New York: St. Martin's Press, 1991, s. 142.

³³¹ 476 sayılı karasuları kanunun 1. maddesinde "*Türk karasuları Türkiye ülkesine dahildir. Türk karasularının genişliği altı deniz milidir. Bu kanunun tatbikatında bir deniz mili 1852 metredir.*" şeklinde

Yunanistan karşısında stratejik açıdan aleyhte olan pozisyonunu dengelemeye³³² yönelik bir girişimde bulunduğu görülmektedir. Yunanistan da Kıbrıs nedeniyle ilişkilerin gerilmesi üzerine stratejik açıdan Türkiye'yi dengeleyebilmek ve bir ölçüde de caydırabilmek için tedbir olarak silahsız statüde bulunması gereken Güneydoğu Ege adalarını silahlandırmaya başlamıştır.

Türkiye, Yunanistan'ın İstanköy ve Rodos adalarındaki bu faaliyetlerini tespit edip, 29 Haziran 1964'te Yunanistan'a bir nota göndererek antlaşmalara uyulmasını ve silahlandırmaya son verilmesini istemiştir. Yunanistan ise 1 Temmuz 1964'te cevaplandığı notada, antlaşmalara uyduğunu belirterek, söz konusu adalarda herhangi bir silahlandırma girişiminde bulunmadığını bildirmiştir³³³. Burada Yunanistan'ın her ne kadar güvenliğini sağlamaya ve Türkiye'yi dengelemeye yönelik önlemler alsa da Türkiye'yle karşı karşıya gelmekten kaçındığı görülmektedir. Nitekim, bu tarihten beş yıl sonra, bu kez Limni adasının silahlandırıldığını tespit eden Türkiye, Yunanistan'a 1969 Nisanında bir nota göndermiş; Yunanistan ise verdiği yanıtta Montreaux Sözleşmesi'nin kendisine bu hakkı verdiğini iddia ederek, bu adayı silahlandığını kabul etmiştir.

Yunanistan'ın yaklaşık beş yıllık bir zaman dilimi içinde adaların silahlandırılmasına yönelik iki farklı yaklaşımda bulunmasının nedeni, söz konusu adaların farklı bölgelerde bulunmasının yanı sıra, uluslararası sistemde meydana gelen yumuşama döneminin etkilerinin iyiden iyiye hissedilir olmasıdır. Bunun yanı sıra, 1967'den 1974 yılına kadar Yunanistan'da demokratik olmayan bir askeri yönetimin iktidarda bulunması da³³⁴, Yunanistan'ın 1969 yılında Limni adasını silahlandırmasını saklamamasının nedenlerinden biri olarak düşünülebilir. Hatırlanacağı gibi liberal teoriye göre, demokratik yönetime sahip olmayan devletler, çatışmacı tavırlara daha

bir ifade yer almaktaydı. Aynı kanunun 2. maddesi ise "*Karasuları daha geniş olan devletlere karşı Türk karasularının genişliği, mütekabiliyet esasına göre taayyün eder.*" şeklinde formüle edilmişti. Bkz. Cin, op.cit., s. 84.

³³² Daha önce ifade edildiği gibi, Yunanistan, karasularını 1936 yılında 6 mile çıkartmıştı.

³³³ Gürel, op.cit., s. 69.

³³⁴ Bu dönemde Yunanistan'da yönetimde bulunan Albaylar Cuntası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Stephen G. Xydias, "Coups and Countercoups in Greece: 1967-1973", *Political Science Quarterly*, Volume 89, Issue 3, Autumn 1974, ss. 507-519; Constantine P. Danopoulos, "Military Professionalism and Regime Legitimacy in Greece: 1967-1974", *Political Science Quarterly*, Volume 98, Issue 3, Autumn 1983, ss. 487-499.

yatkındırlar. Ayrıca askeri yönetimlerin gündemlerinde ulusal güvenlik konularının daha öncelikli bir yere sahip olduğu ve konulara daha realist bir açıdan baktıkları da bilinmektedir.

Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmeler, bir anlamda Ege sorunlarının tetikleyicisi olmuştur. Yunanistan bu doğrultuda Türkiye ile arasında herhangi bir kıta sahanlığı sınırlandırması olmaksızın 1960'lı yılların başlarından itibaren, yerli ve yabancı petrol şirketlerine Ege Denizi'nde petrol arama izni vermektedir. Türkiye de Kıbrıs sorunuyla yaşanan gelişmeler çerçevesinde karşılıklı algılamaların değişmesinin bir sonucu olarak Yunanistan'ın bu hareketlerine duyarsız kalmadığını göstermek ve bir ölçüde Yunanistan'ı dengelemek için Ege'de petrol araştırmak amacıyla 1 Kasım 1973 tarihinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'na Ege Denizi'nde araştırma ruhsatı vermiştir³³⁵. Bu arada Türkiye'nin Ege'de kendi kıta sahanlığı alanında petrol arama kararı alması ile uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler arasında da ilişkiler mevcuttur. Bilindiği gibi Orta Doğu'da 1973 Ekiminde meydana gelen Arap-İsrail Savaşı sonucunda Arap ülkeleri petrol üretimini kısıma kararı almış ve bu karar sonucunda dünya genelinde petrol sıkıntısı yaşanmıştı. Dolayısıyla Türkiye'nin Ege'de petrol arama kararında Yunanistan'ı dengeleme kaygısının yanı sıra, uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerin de rolü olmuştur. Kıta sahanlığı alanlarının sınırlandırılması konusunda derinlik ve işletilebilirlik ölçütlerini getiren 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'ne taraf olmayan Türkiye, Ege Denizi'nin yaklaşık yarısı Anadolu'nun doğal uzantısı olduğundan; doğal uzantı ilkesinden hareketle kıta sahanlığı sınırını Ege'nin en derin noktalarından geçen hatta dayanarak belirlemişti³³⁶.

Yunanistan, Türkiye'nin bu tutumu karşısında 7 Şubat 1974 tarihinde Türkiye'yi resmen protesto ederek, Türkiye'nin yayınladığı haritadaki kıta sahanlığı alanlarının kendisine ait olduğunu ileri sürmüştür. Yunanistan protestosuyla beraber, sorunun eşit

³³⁵ Türkiye aynı gün, Resmi Gazete'de Türkiye'nin kıta sahanlığı alanlarını gösteren bir harita da yayınlamıştır. Bkz. Resmi Gazete, 1 Kasım 1973, Sayı 14699.

³³⁶ Leo Gross, "The Dispute Between Greece and Turkey Concerning the Continental Shelf in the Aegean", *The American Journal of International Law*, Volume 71, Issue 1, January 1977, s. 33; Katsoufros, op.cit., s. 89; Coufoudakis, "Greek-Turkish...", op.cit., s. 752;

*uzaklık*³³⁷ ve uluslararası yargı yoluna başvurularak çözülmesini istemişti. Bu protesto notasına cevap olarak Türkiye, 27 Şubat 1974'te Yunanistan'a verdiği nota ile protestoyu reddetmiş ve arama izni verilen bölgenin Türkiye'nin doğal uzantısında olduğunu belirterek, sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesini teklif etmiştir. Daha sonra, Türkiye bir yandan Ege'de donanma kuvvetleri eşliğinde 29 Mayıs 1974 tarihinde Çandarlı araştırma gemisiyle 6 günlüğüne araştırmalarda bulunurken; diğer yandan TPAO'ya 2 Mayıs ve 2 Temmuz 1974 tarihleri arasında yeni petrol arama ruhsatları vermiştir. Yunanistan ise bu durumu 14 Mayıs 1974 ve 10 Şubat 1975 tarihleri arasında çeşitli notalarla protesto etmiştir³³⁸.

Bu noktada Yunanistan'ın (başta kıta sahanlığı olmak üzere, Ege sorunlarına ilişkin) yapmış olduğu itirazların nedeni, büyük ölçüde Yunanistan'ın Ege Denizi'ni bir *Yunan denizi* olarak, kendi egemenlik alanı gibi algılamasından kaynaklanmaktadır³³⁹. Yunanistan, kendisine ait bir alan olarak algıladığı Ege'nin karşı yakasında yer alan Türkiye'nin de çeşitli hakları olduğunu göz ardı ettiğinden; kalkış noktası olarak, önceden kendisine ait olan bir alanın bir başka ülke tarafından paylaşılma istendiği şeklindeki bir düşünceden hareket etmektedir. Bu noktada Yunanistan, durumu hem çıkarlarına hem de ulusal güvenliğine yönelik çift yönlü bir tehdit olarak değerlendirerek uluslararası kamuoyunu Türkiye'ye karşı harekete geçirmeye çalışmıştır. Bir başka ifadeyle, Yunanistan'ın burada güç elde etmekten ziyade, (olaya farklı açıdan yaklaşmasından dolayı) varlığını veya elindeki gücü korumak güdüsüyle hareket ettiği ve uluslararası kamuoyuna da durumu bu şekilde yansıttığı görülmektedir.

Bunun yanı sıra, Yunanistan'ın kıta sahanlığı sorunundan başlayarak, iki ülke arasında yaşanacak olan hemen hemen tüm Ege sorunlarında, sorunların uluslararası yargı çerçevesinde çözümlenmesini istemesi; iki ülke arasındaki *asimetrik güç ilişkisini* yansıtmaya açısından önemlidir. Bilindiği gibi, belirli bir sorun konusunda küçük devlet

³³⁷ Burada eşit uzaklıktan kastedilen, en doğudaki Yunan adasıyla Anadolu kıyıları arasında kalan alan baz alınarak uygulanacak olan eşit uzaklık ilkesidir. Bu konuda bkz. Phaeton John Koziris, "The Legal Dimension of the Current Greek-Turkish Conflict. A Greek Viewpoint", *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, s. 107.

³³⁸ Arı, "Kıta Sahanlığı...", op.cit., s. 170.

³³⁹ John O. Iatrides, "NATO and Aegean Disputes: The Cold War and After", *The Aegean Sea After the Cold War*, Aldo Chircop, Andre Gerolymatos and John O. Iatrides (eds.), New York: St. Martin's Press Inc., 2000, s. 41.

veya küçük devlet psikolojisine sahip olan devlet, sorunun uluslararası hukuk ve örgütler aracılığıyla çözümlenmesini savunurken; büyük devlet, sorunun müzakereler yoluyla çözümlenmesini savunmaktadır³⁴⁰.

Ege Denizi'nde kıta sahanlığı sorunu nedeniyle gerginleşen ilişkiler, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler ile katmerleşmiştir. Zira, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler, iki ülke arasındaki dengeyi ve statükoyu alt üst edebilecek nitelikteydi. Yunanistan'da 1967 yılından beri başta bulunan askeri rejimin desteğiyle Kıbrıs'ta mevcut düzeni bozan ve bu bağlamda enosise yönelik önemli bir aşama kaydeden Nikos Sampson liderliğindeki darbe, uzun zamandan beri Türk toplumuna yönelik saldırılarla birleşince, Türkiye'nin adaya müdahalesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye, Londra ve Zurich Antlaşmaları'nın sağladığı garantörlük hakkına istinaden 1974 yazında Kıbrıs Barış Harekatı'nı gerçekleştirmiştir. Kıbrıs'ta Yunanistan tarafından desteklendiği öteden beri bilinen Nikos Sampson liderliğindeki güçlerce Makarios'a yönelik gerçekleştirilen darbe, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesinin bir aşaması olarak düşünüldüğünde³⁴¹; Türkiye'nin adaya barış harekatı gerçekleştirerek statükonun bozulmasını engellemek istemesi, ulusal güvenliğin ve çıkarların korunması için bir zorunluluk olmuştur.

Zira, realist paradigmada devletler, ulusal güvenliklerini korumak için savaş da dahil olmak üzere her türlü politikayı göze almaktadır³⁴². Türkiye de ulusal güvenliğine ve çıkarlarına aykırı olacağı tartışma götürmeyen bu durumu önlemek için, garantörlük hakkına istinaden adaya müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda barış hareketinin uluslararası sistemden gelen baskılara rağmen sonuçları göze alınarak gerçekleşmesi de realist paradigmanın öngörülerıyla örtüşmektedir. Nitekim Türkiye, aşağıda ele alınacağı gibi, hareketin hemen sonrasında ABD ambargosuyla karşılaşmış ve bundan da önemlisi, günümüze kadar sürecek olan uluslararası baskılara maruz kalmıştır.

³⁴⁰ Dimitri Constas, "Systemic Influences on a Weak, Aligned State in the Post-1974 Era", *The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences*, Dimitri Constas (ed.), New York: St. Martin's Press, 1991, s. 135.

³⁴¹ Darbecilerin lideri Nikos Sampson, darbeden hemen sonra Kıbrıs Hellen Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Bunun yanı sıra, Nikos Sampson'la Yunanistan'daki Albaylar Cuntası arasındaki bağlantı da öteden beri bilinen bir olguydu. Bu konuda bkz. Camp, op.cit., s. 48; Coufoudakis, "Greek-Turkish...", op.cit., s. 199.

³⁴² Wolfers, op.cit., s. 484.

Kıbrıs Barış Harekatı, Türkiye ile Yunanistan arasında yeni sorunların ortaya çıkmasında katalizör rolü oynamıştır. Zira, hava sahasına ilişkin sorunlar, bu hareket ile ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Türkiye Kıbrıs'a gerçekleştirilen Barış Harekatının birinci aşamasından hemen sonra, Yunanistan'ın olası bir misillemesine karşı güvenlik tedbiri olarak 4 Ağustos 1974 tarihinde 714 sayılı NOTAM'ı yayımlayarak, Türkiye'ye doğru gelen tüm uçakların Ege'de kuzey-güney doğrultusundaki orta hatta yaklaştıklarında İstanbul Uçuş Kontrol Merkezine bilgi vermelerini istemiştir³⁴³. Yunanistan da buna karşılık olarak FIR sorumluluğunun kendisinde olması avantajını da kullanarak, Türkiye'nin yayınladığı NOTAM-714'ün dikkate alınmamasını isteyen Notam-1018'i ve ardından da bunu kaldırarak NOTAM-1066 ve NOTAM-1157'yi yayınlamış ve Ege'de Türkiye ile Yunanistan arasındaki hava ulaşım koridorunun güvenli olmadığını ilan ederek Ege'yi sivil uçuşlara kapatmıştır³⁴⁴.

Her iki ülkenin tamamen ulusal çıkarları doğrultusunda ulusal güvenliklerini sağlamaya yönelik bu politikaları sonucu, Ege'deki hava ulaşım koridorunun hava trafiğine kapatılmasıyla iki ülke arasında hava yoluyla doğrudan ulaşım imkanı kalmamış, tüm sivil uçaklar yaklaşık altı yıl boyunca farklı rotalar izlemek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla burada her iki devletin de ulusal güvenliklerini sağlamak adına, altı yıl boyunca doğrudan hava ulaşımının kesilmesi sonucu uğrayacakları maliyete katlandıkları görülmektedir. Bu noktada tarafların politikaları ele alındığında, taraflar açısından güvenlik kaygısının ticari kaygıların önüne geçtiği görülmektedir.

1974 yılı Yunanistan açısından ulusal güvenlik ve dış politikası itibariyle bir dönüm noktası olmuştur. Zira bu tarihten sonra, Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik tehdit algılama süreci tamamlanmış, iki ülke arasında kıta sahanlığı, hava sahası, adaların silahlandırılması ve ilerleyen dönem içinde de karasuları ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunu gibi karmaşık sorunlar kalıcılaştırmıştır. Yunanistan bu tarihten sonra, algıladığı tehdit çerçevesinde bir caydırıcılık unsuru

³⁴³ Zira daha önce, Ege Denizi üzerinden Türkiye'ye doğru uçmakta olan bir uçak, Türk karasularına girdiği anda uçuş bilgilerini veremekteydi. Bu durum da Türkiye açısından potansiyel bir tehlike içermekteydi. Bkz. Wilson, op.cit., s. 95.

³⁴⁴ Richard Clogg, "Greek-Turkish Relations in the Post-1974 Period", *The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences*, Dimitri Constan (edt.), New York: St. Martin's Press, 1991, s. 15.

olarak da düşündüğü Ege adalarının silahlandırılmasına (artık gizlemeye bile gerek duymadan) ağırlık vermiştir³⁴⁵. Türkiye, tespit ettiği silahlanma faaliyetleri konusunda Yunanistan'a çeşitli notalar vermesine karşılık, Yunanistan bazı iddialar ortaya atarak sorunu tırmandırmayı tercih etmiştir. Bunun üzerine Türkiye, önlem olarak 8 Nisan 1975 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri nezdinde adaların silahlandırılmasına yönelik itirazlarda bulunmuştur³⁴⁶. Yunanistan'ın adaları silahlandırmasını bu tarihten sonra hiçbir şekilde saklamaması; aksine, çeşitli gerekçeler öne sürerek bu durumu kabul etmesi, Yunanistan'ın artık Türkiye'den hayati derecede tehdit algıladığı ve algılanan bu tehdidi caydırabilmek için de hiçbir maliyetten kaçınmayacağı şeklinde yorumlanabilir.

Yunanistan, ulusal güvenliğini çok taraflı anlaşmalarla (NATO) sağlamaya çalışan ve ulusal güç ve kapasite açısından görece Türkiye'den zayıf bir ülke olarak, 1974 sonrasında ulusal güvenlik ve dış politika anlayışını da değiştirmiştir. 1974 sonrası dönemde Yunan Dış Politikası'nın üç temel anlayışa dayandığını belirtmekte yarar var³⁴⁷: Öncelikle, Yunanistan *bağımsız ve çok boyutlu bir dış politika izlemesi* gerektiğine inanmıştır. İkinci olarak *Yunan ulusal güvenliğine yönelik temel tehdidin artık Kuzeyden (SSCB ve Doğu Blokundan) değil, Doğudan (Türkiye'den) geldiği* varsayılmıştır. Son olarak Türk-Yunan sorunları karşısında Yunanistan ve müttefiklerinin tutum ve davranışlarına bakıldığında, *Yunanistan ve müttefikleri arasında, çıkarları açısından köklü farklılıklar bulunduğu* kabul edilmiştir³⁴⁸.

Dolayısıyla Yunanistan güvenliğini artık sadece ittifak politikaları ile değil, aynı zamanda içsel dengeleme politikaları ile de sağlamaya çalışmıştır. Yunanistan'ın bu

³⁴⁵ Adam, Henry. "Military Status of the Aegean Islands", *The Aegean Sea 2000: Proceedings of the International Symposium on the Aegean Sea*, Bayram Öztürk (edt.), İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000, s. 209; Yunanistan bu çerçevede, tüm Doğu Ege Adalarını hızlı bir şekilde silahlandırmakla beraber, bazı bölgelere deniz mayınları yerleştirmiş ve Rodos'taki sivil havaalanını askeri havaalanı haline dönüştürmüştür. Bu konuda bkz. Wilson, op.cit., s. 96.

³⁴⁶ Gürel, op.cit., s. 69.

³⁴⁷ Coufoudakis, "Greek Political Party Attitudes...", op.cit., s. 42.

³⁴⁸ Bu farklılıkların temel nedeni, Batı bloğunun Türkiye'yi stratejik açıdan Yunanistan'dan daha önemli görmeleridir. Ayrıca Yunan karar vericilerinde var olan, "Yunanistan'daki askeri yönetimin (Albaylar Cuntası), Soğuk Savaş döneminde bloklar arasındaki rekabet nedeniyle ABD tarafından desteklendiği" yönündeki inanç ve Kıbrıs Barış Harekati sırasında müttefiklerin Yunanistan'a destek vermemeleri, bu çıkar farklılıklarının örnekleri arasındadır. Bu konuda bkz. CSIA European Security Working Group, op.cit., s. 156.

politikası, teorik anlamda realist öngörünün self-help sistemine benzemektedir. Zira, Yunanistan self-help sisteminin gerekliliğini ve ulusal güvenlik politikalarında sadece ittifaklara güvenemeyeceğini 1974 yılında Kıbrıs sorunu konusunda yaşanan gelişmelerde görmüş ve NATO'ya bir tepki olarak ittifakın askeri kanadından ayrılmıştır.

Bu arada 1974 yılının sonlarında Türk siyasal yaşamında yaşanan istikrarsız günlerde Başbakan olan Sadi Irmak, 28 Ocak 1975'te Yunanistan'ın kıta sahanlığı sorununu Divan'a götürüp çözüm aranması önerisini, yaptığı açıklamalarla olumlu karşılamışsa da; bu yaklaşım, sonrasında Başbakan olan Süleyman Demirel tarafından benimsenmemiş ve 6 Nisan 1975'te "en iyi çözüm şeklinin görüşmeler yolu olduğu" şeklinde bir açıklamayla Yunanistan'ın söz konusu önerisi kabul edilmemiştir. Bu bağlamda Sadi Irmak Hükümetinin yaklaşımı, büyük ölçüde sistemik unsurlardan etkilenmiştir. Zira, bu dönemde Kıbrıs'ta yapılan müdahalenin ikinci aşamasına yönelik yoğun bir uluslararası tepki olmakla beraber; ABD, iki müttefiki arasında yaşanan sorunlarda çözüm üretebilmek amacıyla iki tarafa da baskılar da bulunmaktaydı. Ancak, Irmak'ın bu yaklaşımının ulusal çıkarlar açısından sakıncalı durumlar taşıyabileceğini fark eden Demirel Hükümeti, bu yaklaşımdan vazgeçerek, *görüşmelerin en iyi çözüm yolu* olduğunu ifade etmiştir³⁴⁹. Dolayısıyla farklı algılamalardan kaynaklanan farklı politika uygulamaları nihai olarak uyumlaştırılmış ve tek bir düzene sokulmuştur.

Kıta sahanlığı sorunu konusunda 19 Mayıs 1975'te iki ülke Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ve Dimitrios Bitsios Roma'da biraraya gelmiş; ancak, bu görüşmede Yunan tarafının toplantıya, kıta sahanlığı konusunu Uluslararası Adalet Divanı'na götürmek üzere tahkimname hazırlamak amacıyla katılması ve Türk tarafının da görüşmeler yoluyla sorunun çözümünde ısrar etmesi üzerine bir sonuca ulaşamamıştır. Bundan yaklaşık iki hafta sonra, 31 Mayıs'ta Bruxelles'de yapılan NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde iki ülkenin Başbakanı, Süleyman Demirel ve Konstantin Karamanlis biraraya gelmiş ve yapılan görüşmeler sonucu bir ortak bildiri yayınlanmıştır³⁵⁰. Ortak Bildiride iki ülkenin aralarındaki sorunları anlamlı görüşmelerle ve barışçı yollarla çözmeye çalışacakları, Paris'te uzmanlar düzeyinde

³⁴⁹ Wilson, loc.cit.

³⁵⁰ Fırat, "1960-1980...", op.cit., s. 755; Wilson, loc.cit.

toplantılara başlanacağı ve kıta sahanlığıyla ilgili olarak Uluslararası Adalet Divanı'nı dikkate alacakları belirtilmiş; ancak daha sonra yapılan yorum farklılıkları nedeniyle bir sonuca varılamamıştır. Zira, Yunanistan, bildiriye iki ülke arasındaki sorunun hemen Divan'a götürülmesi şeklinde algılamış ve daha sonradan Divan'a yaptığı tek taraflı başvurusunda, bildiriye Türkiye'nin rızasının olduğuna dair bir kanıt olarak sunmuştur. Türkiye ise bu yorum farklılıklarına açıklık getirmek amacıyla Yunanistan'a 30 Eylül 1975'te verdiği notada, Ege kıta sahanlığı sorununun ikili görüşmelere ağırlık verilerek çözülebileceği, eğer gerekirse Uluslararası Adalet Divanı'na gidilebileceğini belirtmiştir. Yunan hükümeti ise bu notaya verdiği cevapta, Türkiye'yi Başbakanlar arası mutabakatı bozmakla suçlamıştır³⁵¹.

Kıta sahanlığı konusunun ele alındığı 31 Mayıs 1975 tarihinde Bruxelles'de yapılan görüşmede FIR hattı sorunu da görüşme kapsamına alınmıştı. Ancak 1975'in ikinci yarısında ve 1976 yılında yapılan çeşitli görüşmelerde yayımlanmış olan NOTAM'ların karşılıklı olarak kaldırılması ve askeri uçakların bilgi vermesi konusunda herhangi bir uzlaşmaya varılamadığı için çözüme ulaşılamamıştır. Daha sonra Türkiye, 1977 yılında Ege'de uluslararası hava sahasında ortak kontrol önerisinde bulunmuş; ancak Yunanistan bunu kabul etmemiştir. Bu konuda üç yıl kadar herhangi bir sonuca varılamamışsa da gerek Türkiye'nin gerekse Yunanistan'ın attığı adımlarla 22 Şubat 1980'de Türkiye ve bir gün sonra da Yunanistan söz konusu NOTAM'ları kaldırmış ve Ege'deki uluslararası hava koridoru sivil hava trafiğine açılmıştır³⁵².

Bruxelles'de kaleme alınan ortak bildirinin iki taraf açısından da oldukça farklı yorumlanması üzerine, Paris'te yapılması planlanan uzmanlar düzeyindeki toplantı askıya alınmıştır. Bu bağlamda Andrew Wilson, Atina'nın özellikle bir tahkimname yapılması konusundaki ısrarcı tutumunu, ulusal güç ve kapasite unsurları açısından Türkiye'ye göre daha zayıf durumda bulunan Yunanistan'ın, bu sorunun ikili görüşmelerle çözümlenmesinin kendi aleyhine sonuçlar doğuracağını düşünmesi ve Yunan kamuoyunun hukuksal olarak alınacak karara, görüşmeler yoluyla alınacak

³⁵¹ Arı, "Kıta Sahanlığı...", loc.cit.

³⁵² Arı, "Ege Sorunu...", op.cit., ss. 61-62; Ayrıca hava sahası sorunu hakkında yapılan görüşmeler ve çözüme yönelik diğer girişimler için bkz. Wilson, op.cit., ss.100-101.

karardan daha az tepki gösterecek olmasına bağlamaktadır³⁵³. Ayrıca Yunanistan, görüşmeler yoluyla Türkiye'den elde edemeyeceklerini Uluslararası Adalet Divanı yoluyla elde etmeyi düşünmektedir; çünkü, Yunanistan'ın tarihsel deneyimi, Avrupa'nın desteği olmaksızın Türkiye'ye kendi taleplerini kabul ettiremeyeceğini öğretmiştir. Yunanistan, Türkiye ile kendisi arasındaki sorunlarda Avrupa'nın ve Avrupa merkezli örgütlerin tarafsız olmayacağını gayet iyi bilmektedir. Türkiye ise Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanma sürecinden bugüne Avrupa'nın Yunanistan yanlısı politikasından dolayı sorunu doğrudan ikili görüşmeler zemininde çözmek istemektedir.

Bu arada ABD'nin Türkiye'ye Kıbrıs Barış Harekatı nedeniyle uyguladığı ambargo ve Yunanistan'ın Midilli, Sisam, Sakız ve Nikarya adaları başta olmak üzere, tüm Doğu Ege Adalarını uluslararası antlaşmalara aykırı bir şekilde silahlandırması, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını arttırmıştı. Bu noktada Türkiye, hem ABD'nin uyguladığı ambargoya yönelik bir tepki hem de Yunanistan'ın adaları silahlandırmasına yönelik caydırıcı bir unsur olması için 1975 Haziranında İzmir'de IV. Ordu'yu kurmuştur. Bu bağlamda eğitim birliklerinden oluşan bir yapılanmaya sahip olsa da Ege Ordusu veya diğer adıyla IV. Ordu, hem Amerikan ambargosuna yönelik bir tepki olarak hem de Yunanistan'a karşı caydırıcı bir unsur olarak düşünülmüştür³⁵⁴. Ege Ordusu'nun kurulmasının ABD'ye yönelik bir tepkiden kaynaklanması ve bu kuvvetlerin NATO'ya tahsis edilmemesi, Türk dış politikasında bu dönemde Blok ve Blok önderinin çıkarlarından ziyade, kendi öz çıkarlarının daha belirleyici olduğunun göstergesiydi.

İki ülke arasında adaların silahlandırılması, Ege Ordusu'nun kurulması ve hava sahası gibi konularda sorunlar yaşanmaya devam etmekle beraber, kıta sahanlığı sorununa yönelik olarak 2 Ekim 1975 ve 19 Aralık 1975 tarihleri arasında iki ülke arasında çeşitli nota değişimleri söz konusu olmuş ve bu çerçevede Paris'te askıya alınan uzmanlar düzeyindeki görüşmeler yeniden başlatılarak, 1976 yılının Ocak, Şubat ve Haziran aylarında Bern'de yapılmıştır. Bern'de yapılan bu görüşmelerden, tarafların hem öze hem de yönetime ilişkin görüşlerinden ödün vermemeleri üzerine herhangi bir

³⁵³ Wilson, op.cit., s. 96.

³⁵⁴ Gürel, s. 86.

sonuç alınamamıştır³⁵⁵. Bu görüşme süreçlerinden de anlaşıldığı gibi, tarafların çıkarları kıta sahanlığı sınırlandırmasının yapılmasından öte, çözüm konusunda izlenecek yöntem konusunda bile çatışmaktadır. Dolayısıyla gelinen noktada her iki tarafın da sorunu realist açıdan değerlendirmekte ve durumdan nasıl daha kazançlı (nispi kazanç) çıkacaklarının hesabını yapmakta oldukları görülmektedir.

Türkiye, iç politika gelişmelerine bağlı olarak muhalefetin Hükümet üzerindeki baskısının da etkisiyle daha önce planlandığı gibi, 6-10 Ağustos tarihleri arasında sonradan Sismik-I adını alacak olan araştırma gemisi Hora'ya Ege Denizi'nde kendi kıta sahanlığı alanında araştırma yaptırmış ve dört gün süren araştırmalar esnasında olası bir Yunan müdahalesini önlemek için Sismik-I gemisine bir donanma gemisi eşlik etmiştir³⁵⁶. Bu noktada, liberal perspektif doğrultusunda iç politika-dış politika etkileşimini düşündüğümüzde, Sismik-I gemisinin Ege'ye açılması aşamasında iç politikada Bülent Ecevit liderliğindeki muhalefetin Süleyman Demirel yönetimindeki Hükümet üzerinde uygulamış olduğu baskıların etkili olduğu düşünülebilir; ancak, geminin Ege'ye açılmasını tamamen iç politik olaylara bağlamak da hatalı olabilir. Burada karar vericilerin kişisel tercihlerinden ziyade sorunun doğrudan ulusal güvenliği ilgilendiren bir konu olması ve iktidar üstü bir niteliğe sahip olmasını dikkate almak gerekir. Sonuçta, Türkiye'nin Sismik-I gemisi ile araştırmalarda bulunması Yunanistan'ın sert tepkisine neden olmuştur. Yunanistan'ın sert tepkisinin nedeni, Sismik-I'in araştırma yaptığı alanların, büyük ölçüde Yunan kıta sahanlığı alanı olarak iddia edilen bölge olmasından kaynaklanıyordu.

Yunanistan, 7 Ağustos 1976 tarihinde Türkiye'ye gönderdiği notada, ihlallerin durdurulmasını aksi takdirde sorumluluğun kabul edilmeyeceğini bildirdi. Bunun yanı sıra bu konu, Yunan iç politikasında da hararetli tartışmaların yaşanmasına yol açmış ve 1980'li yıllarda yönetimi devralacak olan PASOK lideri Andreas Papandreu, "Sismik-I gemisinin Yunanistan tarafından batırılması" gerektiğini savunmuştur³⁵⁷. Türkiye ise Sismik-I'in bilimsel araştırmalarda bulunduğunu ve silahsız bir gemiye saldırıldığı

³⁵⁵ Sönmezoglu, *Türkiye-Yunanistan...*, op.cit., s. 182.

³⁵⁶ Wilson, op.cit., s. 97.

³⁵⁷ Clogg, *Modern...*, op.cit., s. 216.

takdirde doğacak olası gelişmelerden Yunanistan'ın sorumlu olacağını bildirdi³⁵⁸. Sonuç olarak taraflar Sismik-I'in araştırmaları nedeniyle sıcak bir çatışmanın eşiğine geldilerse de beklenen olmamış; ancak bu olay, kıta sahanlığı sorununda meydana gelen hukuki ve siyasi gelişmeleri hızlandırmıştır.

Sismik-I'in araştırmalarını bitirip Çanakkale'ye döndüğü sırada, Yunanistan aynı anda hem BM Güvenlik Konseyi'ne hem de Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmuştur. Bu noktada Yunanistan'ın kendi ulusal gücü ve kapasitesi ile Türkiye'yi dengeleyemeyeceğini ve/veya caydıramayacağını anladığından BM gibi uluslararası örgütlerin desteğine ihtiyaç duyduğu ve çıkarlarını bu yolla gerçekleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Nitekim Yunanistan, Güvenlik Konseyi'ne yönelik başvurusunu BM Kurucu Antlaşması'nın 35. maddesine³⁵⁹ dayandırmış, Türkiye'nin Ege'de Yunan kıta sahanlığına girerek Yunan egemenlik haklarını ihlal ettiğini ve bu çerçevede uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini öne sürerek, Güvenlik Konseyi'nin bu duruma yönelik önlem almasını talep etmiştir³⁶⁰.

Yunanistan'ın bu iddialarına karşı Türkiye ise, üzerinde anlaşmaya varılmış bir kıta sahanlığı sınırı olmadığından bir egemenlik ihlalden söz edilemeyeceğini; Sismik-I'in araştırmalarını Yunan karasuları alanının dışında yaptığını belirtmiştir. Türkiye ayrıca, hukuka uygun olarak yürütülen bilimsel araştırma faaliyetlerinin Yunanistan tarafından engellenmeye çalışıldığını ve Yunanistan'ın Doğu Ege adalarını silahlandırarak Lozan ve Paris Antlaşmalarını ihlal ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye, kıta sahanlığı olarak ilan ettiği bölgenin Anadolu'nun doğal uzantısı olduğunu ve Yunan gemisi Nautilus'un da Sismik-I'in araştırma yaptığı bölgelerin yakınlarda araştırma yaptığını belirtmiş ve Yunanistan'ın sorunu çözümleyebilmek amacıyla anlamlı görüşmelere davet edilmesini istemiştir³⁶¹.

Güvenlik Konseyi, iki tarafın da görüşlerini dinledikten sonra 25 Ağustos 1976 tarih ve 395 sayılı kararında tarafları doğrudan suçlamaktan kaçınarak, soruna bir

³⁵⁸ Fırat, "1960-1980...", op.cit., ss. 756-757.

³⁵⁹ Bu maddeye göre, her örgüt üyesi, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehdit edebilecek nitelikte bir uyuşmazlık veya durumla ilgili olarak, Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilir. Maddenin tamamı için bkz. Genç, op.cit., s. 39.

³⁶⁰ Gross, op.cit., s. 34.

³⁶¹ Wilson, op.cit., ss. 97-98; Arı, "Kıta Sahanlığı...", op.cit., s. 171.

çözüm bulunması konusunda izlenme olasılığı bulunan yöntemler üzerinde durdu. Bu bağlamda, Konsey tarafları “öncelikle görüşme sürecini tehlikeye atacak davranışlardan kaçınmaya ve gerilimi azaltma yönünde çaba sarf etmeye” çağırıyordu. Türk ve Yunan hükümetlerini “doğrudan görüşmelerde bulunmaya” çağıran Konsey, görüşmeler sonucu çözilemeyen konular için tarafları uygun hukuki vasıtaları dikkate almaya davet etmekteydi³⁶². Güvenlik Konseyi’nin kararında iki tarafı da suçlamaktan kaçınmasının nedeni, büyük ölçüde uluslararası sistemden ve iki ülke arasındaki dengenin bozulmak istenmemesinden kaynaklanmaktaydı. Zira, Güvenlik Konseyi’nin iki kutuplu bir yapıda aynı kutup içinde yer alan iki taraftan birini suçlaması, suçlanan tarafın diğer kutuba yaklaşmasına yol açabilirdi.

Böylece Yunanistan, Güvenlik Konseyi’ne yapmış olduğu başvuru sonucu istediğini elde edemediği gibi; Uluslararası Adalet Divanı’na yapmış olduğu başvurudan da bir sonuç alamamıştır. Divan’a yapmış olduğu başvuruda, ilk olarak Türkiye’nin vermiş olduğu araştırma ruhsatlarının ve yapmış olduğu araştırmaların Yunan münhasır egemenlik haklarının geçerli olduğu bölgede tamir edilemez zararlara yol açması ve iki ülke ilişkilerini tehlikeye sokması nedeniyle, “geçici koruma önlemlerinin alınması”nı istemekteydi. Ancak 11 Eylül 1976 tarihinde Divan, Yunanistan’ın geçici koruma önlemleri alınması talebinin, Türkiye’nin yapmış olduğu araştırmaların, iddia edildiği gibi tamir edilemez zararlara yol açmadığını belirterek bu talebi reddetmiştir³⁶³. Yunanistan’ın Uluslararası Adalet Divanı’na yapmış olduğu başvuruda ikinci talebi ise, “kita sahanlığı sınırlandırılmasında başvurulacak ölçütlerin tespiti” konusundaydı. Divan’ın bu gibi öze ilişkin konularda karar alabilmesi için her iki tarafın ortak rızasının bulunması gerektiğinden; Divan’a tek taraflı olarak başvuruda bulunan Yunanistan, bu konuda Türkiye’nin rızasının olduğunu bir takım iddialarla temellendirmeye çalışmıştı³⁶⁴. Divan, kita sahanlığı sınırlandırması için gerekli ölçütlerin belirlenmesine yönelik Yunan talebini 19 Aralık 1978 tarihinde almış olduğu kararla sonuçlandırmıştır.

³⁶² Gross, op.cit., ss. 36-37; Wilson, op.cit., s. 98.

³⁶³ Ibid.

³⁶⁴ Yunanistan bu iddiasını desteklemek için iki olguyu öne sürmüştür: Türkiye ve Yunanistan tarafından onaylanmış bulunan 20 Eylül 1928 tarihli “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümüne İlişkin Genel Bağıt”ın 17. maddesi ve Türkiye ve Yunanistan Başbakanlarının 31 Mayıs 1975 tarihli Brüksel toplantısı sonunda kabul edilen karar metni. Ancak Yunanistan’ın aynı Bağıt’ta koymuş olduğu çekince kendisi için büyük bir handikap oluşturmuştur. Bu konuda bkz. Gürel, op.cit., s. 87; Wilson, op.cit., ss. 98-99. Ayrıca Genel Bağıt’ın 17. maddesi için bkz. Genç, op.cit., s. 16.

Buna göre -Yunanistan'ın savunduğunun aksine- Divan, Ege Denizi Kıta Sahanlığı Sorunu konusunda yargı yetkisinin olmadığını ifade etmiştir³⁶⁵.

Bu noktada Yunanistan ve Türkiye'nin kıta sahanlığı sorununun çözümü konusunda izlenecek yöneme ilişkin politikaları, büyük ölçüde realist paradigmanın "güç" kavramıyla açıklanabilir. Zira, genellikle asimetrik güç ilişkisinin söz konusu olduğu durumlarda kendini güçlü hisseden taraf (örn. Türkiye) sorunun veya sorunların çözümünde doğrudan müzakere yönteminin uygulanması konusunda daha istekli davranmaktadır. Bu durumda güç ilişkisinin aleyhine yapılandığını düşünen devlet veya bir başka ifadeyle görece zayıf olan devlet(Yunanistan), güçlü olan tarafın bu gücü kullanarak onun istemediği ödünleri vermeye zorlayacağını düşünerek onunla ilişkisini başka yolları kullanarak etkilemeyi tercih etmektedir³⁶⁶. Bu bağlamda Yunanistan, kıta sahanlığı sorununun ortaya çıkmasından beri sorunun Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesini istemekte, Türkiye ise sorunun ikili görüşmeler yoluyla çözülmesini savunmaktadır. Ayrıca Yunanistan, sorunu kendi çıkarları doğrultusunda çözmek amacıyla kısmen ikinci bölümde değindiğimiz farklı yolları da denemektedir.

Yunanistan, Türkiye'ye yönelik politikalarını BM ve Uluslararası Adalet Divanı üzerinden gerçekleştirmeye yönelik girişimi başarısızlığa uğrayınca, yeniden ikili görüşmelere ağırlık vermiştir. Bu çerçevede Kasım 1976'da iki ülkenin uzmanları Bern'de bir araya gelmiş ve on gün süren görüşmeler sonunda kıta sahanlığı ile ilgili görüşmelerde uyulacak kuralları belirleyen bir deklâasyon imzalanmıştır. Bu deklarasyonun en önemli noktası, *"tarafaların karşılıklı olarak bir çözüme ulaşabilmeleri için bundan sonraki görüşmelerin samimi, ayrıntılı ve gizli tutulacak olması"* idi. Daha sonra, iki ülkenin dışişleri bakanlığı genel sekreterleri arasında sonraki görüşmeler için bir çalışma yöntemi benimsenmiş ve deklarasyon 20 Kasım'da Ankara ve Atina'da eş zamanlı olarak açıklanmıştır. Bu deklarasyon, bazı paragraflarına uyulmasa da; kıta sahanlığı ile ilgili ikili görüşmelerde temel alınan bir metin niteliğinde olmuştur. Bu çerçevede kıta sahanlığı ile ilgili olarak, deklarasyonda

³⁶⁵ Alona E. Evans, "Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey)", *American Journal of International Law*, Volume: 73, Issue: 3, July 1979, s. 493; Gross, op.cit., ss. 43-45.

³⁶⁶ Constans, "Systemic Influences...", op.cit., s. 135; Ayman, op.cit., s. 548.

belirtildiği gibi, uzmanlar düzeyinde sayısız gizli görüşmeler gerçekleştirilmiş ancak tatmin edici bir sonuç alınamamıştır³⁶⁷.

Yaklaşık iki yıl sonra, iki ülke Başbakanı Bülent Ecevit ve Konstantin Karamanlis, *Montreaux*'de bir araya gelmiş; bu görüşmede kıta sahanlığı ile ilgili görüşmelerin sürdürülmesi ve tartışmalı bölgelerde kendilerini doğrudan karşı karşıya getirebilecek petrol arama işlemlerinden kaçınılması kararını almışlardır. Daha sonra 30 Mayıs 1978'de *Washington*'da iki Başbakan arasında yapılan görüşmeler sonucunda bir basın bildirisi açıklanarak ve daha önce *Montreaux*'de açıklanan ancak ertelenmek zorunda kalınan Genel Sekreterler arası görüşmenin 4-5 Temmuz günlerinde Ankara'da yapılacağı açıklanmıştır. Bu arada *Montreaux*'de kararlaştırılan görüşmelerin planlanan zamanda yapılmamasının nedeni, ABD'nin Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında Türkiye'ye yönelik uyguladığı ambargonun kaldırılmasıydı³⁶⁸. Zira, Türkiye'ye uygulanmakta olan ambargonun kaldırılması, ABD'de bulunan Rum lobisinin ve Yunan Hükümeti'nin bir başarısızlığı olarak düşünülmüştür. Bu bağlamda Yunan karar vericileri, kısmen Yunan kamuoyunun tepkisini çekmemek kısmen de kendi tepkisini dile getirmek için görüşmeleri askıya almıştı. Yunan karar vericileri ve Yunan kamuoyu ABD'nin uygulamış olduğu bu ambargoya büyük önem vermekteydi. Zira, onlara göre *Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında Türkiye'ye uygulanabilmiş tek yaptırım buydu*. ABD, kendi içinde bulunan Yunan lobisinin bu hassasiyetini gidermek için, ambargonun kaldırılmasına karşılık olarak Türkiye ve Yunanistan'a yapmış olduğu yardımlarda 7:10 oranını gözetmeye başlamıştır. Herhangi bir yasal dayanağı olmamasına rağmen 7:10 oranındaki yardım günümüzde de uygulanmaktadır³⁶⁹. Buna göre Yunanistan'a 7 yardım yapan ABD, Türkiye'ye 10'dan fazla vermeyecekti. ABD'nin 67 milyonluk nüfusa ve oldukça geniş bir coğrafyaya sahip olan Türkiye ile 11 milyon nüfusa ve sınırlı bir coğrafyaya sahip olan Yunanistan arasında böyle bir denge(sizlik) kurması da, dış politikanın toplumsal grupların tercihlerine göre şekillendiğini ya da bunlardan etkilendiğini ortaya koymaktaydı. ABD'de bulunan Yunan lobisi, günümüzde Türkiye

³⁶⁷ Wilson, op.cit., ss. 99-100; Arı, "Kıta Sahanlığı...", op.cit., s. 173.

³⁶⁸ Sönmezoglu, *Türkiye-Yunanistan...*, op.cit., s. 184; Ayrıca ABD ambargosunun Kıbrıs sorunuyla yakından ilişkili olmasının yanı sıra, Türkiye ve ABD arasında yaşanan haşhaş krizi gibi gelişmelerin ambargoya olan ilişkisini de gözardı etmemek gerekir.

³⁶⁹ Arvanitopoulos, Constantine P. "The Politics of U.S. Aid to Greece and Turkey", <http://www.idis.gr/people/arvan8.html>, 20/12/2002, ss. 14-16; Laipson, loc.cit.;

aleyhinde gerçekleştirdiği çok sayıda faaliyetin yanı sıra 7:10 oranındaki yardımı da 1:1 oranına çevirmek için yoğun çaba harcamaktadır³⁷⁰. Ancak bugüne kadar bu girişimlerin başarıya ulaşmaması, Türkiye'nin stratejik önemi dolayısıyla ABD yönetiminin Rum lobisinin baskılarına rağmen, ulusal güvenlik ve global güç olma konumunu sürdürme kaygısı belirleyici olmuştur.

Türkiye, ABD'nin Kıbrıs sorunu nedeniyle uygulamış olduğu ambargonun devam etmesi ve Yunanistan'la başta Kıbrıs olmak üzere Ege Denizi'nde yaşanan sorunlardan dolayı algıladığı tehdit nedeniyle, yeni **Ulusal Savunma Konsepti**³⁷¹ni açıklamıştır. Ulusal Savunma Konsepti, *daha küçük ama daha etkin silahlı kuvvetler, ulusal savunma sanayinin geliştirilmesi ve silahlı kuvvetlerin gerektiği zaman kuzeyden battıya kaydırılması için esnek bir savunma planına sahip olunması* gibi üç ana unsurdan oluşmaktaydı³⁷². Bu konsept, özellikle ulusal savunma sanayinin geliştirilmesi anlamında, realist paradigmanın varsayımlarından biri olan ve temelde ulusal güvenliğin öncelikle devletin kendi kaynaklarına dayalı olarak sağlanmasını öngören self-help sistemine çok benzemektedir³⁷³.

Kıbrıs Barış Harekati'ndan sonra, ulusal güvenliğini sadece ittifaklara dayandırmanın nelere mal olabileceğini gören Yunanistan, tepki olarak NATO'nun askeri kanadından ayrılmıştı. Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından ayrılmasıyla Ege'deki komuta kontrol alanlarının sorumluluğu konusunda geçici düzenlemeler yapılmıştı. Yunanistan, 1976 yılından itibaren NATO'nun askeri kanadına dönme çabaları içine girmiş; ancak Türkiye'nin komuta kontrol alanlarının yeniden belirlenmesi şeklindeki talebini kabul etmediği için Türkiye tarafından veto edilme durumuyla karşı karşıya kalmıştı. 1970'lerin sonlarında uluslararası sistemde yaşanan

³⁷⁰ Rum lobisinin bu faaliyetleri için bkz. Arı, *Amerika'da...*, loc.cit.

³⁷¹ Ulusal Güvenlik Konsepti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Ecevit, "Turkey's Security Policies", *Greece and Turkey: Adversity in Alliance*, Jonathan Alford (edt.), Aldershot: International Institute for Strategic Studies and Gower Publishing Company, 1984, ss. 138-140.

³⁷² Gürel, op.cit., s. 90; Wilson, op.cit., s. 109. Zira bu ve benzeri politikalar sonucunda ABD, Türkiye'ye uyguladığı ambargoyu kaldırmış; bunun yerine resmi olarak olmasa da Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı yardımlarda, bir önceki bölümde ele aldığımız 7:10 oranını uygulamaya başlamıştır.

³⁷³ Türkiye 1964 yılında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan Johnson mektubundan sonra, ulusal güvenliğini sağlamak için ittifaklardan ziyade kendi gücüne dayanması gerektiğini görmüştür. Bu bağlamda yeni Ulusal Güvenlik Konsepti, sadece bu durumun bir kez daha teyit edilerek ilgili taraflara duyurulması anlamına gelmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sönmezoglu, *ABD'nin...*, op.cit., ss. 103-108.

gelişmelerle birlikte³⁷⁴, başta ABD olmak üzere NATO üyesi ülkeler, Yunanistan'ın tekrar askeri kanada dönmesi için girişimlerini hızlandırmışlardı. Bu çerçevede Türkiye ile de yapılan görüşmeler sonucunda, 20 Ekim 1980'de **Rogers Planı**³⁷⁵ ile Yunanistan NATO'nun askeri kanadına yeniden dönebilmiştir. Rogers Planı ile sorunun Türkiye'nin istediği gibi çözümlenmediğini; sadece komuta kontrol alanlarının sorumluluğunun NATO'ya devredildiğini belirtmek gerekir. Ayrıca Türkiye'nin Yunanistan'a karşı elinde bulundurduğu veto kozunu kendi isteğiyle kaybetmesi de ilginçtir. 12 Eylül 1982 tarihinde askeri yönetimin kurulduğu Türkiye'nin bundan bir ay sonra Rogers Anlaşması'yla Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesini onaylaması, liberalizmin yukarıda ele aldığımız, “askerlerin güvenlik konularını ve dış politikayı daha realist açıdan ele aldıkları” düşüncesiyle çelişkili görünmektedir. Ancak burada Türk-Yunan ilişkilerinin genelinde görülen sistemik unsurların da dikkate alınması gerekir. Zira, İran'da gerçekleşen İslam devrimi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi gibi gelişmeler, yumuşama döneminde olan Soğuk Savaşın tekrar sertleşmesine neden olmuştu. Bu çerçevede özellikle ABD'nin girişimleri ve baskıları sonucu 12 Eylül yönetimi, aralarında komuta kontrol alanları dışında da çeşitli sorunlar olmasına rağmen, Batı ittifakında olan bir Yunanistan'ı, SSCB güdümündeki bir Yunanistan'a tercih etmiştir. Böylece belki de Soğuk Savaş döneminde son kez, iki kutuplu yapıya sahip olan sistem nedeniyle blok çıkarları, ulusal çıkar unsurlarına baskın gelmiştir. Ayrıca Rogers Anlaşması'yla beraber, Yunanistan'ın Ege adalarının hava sahasını da 6 mil olarak kabul ettiği de belirtilmelidir³⁷⁶.

1981 yılında Yunanistan açısından yaşanan iki gelişme Ege sorunlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bunlardan birincisi **Yunanistan'ın AB'ye tam üye olmasıdır**. Zira ikinci bölümde ele alındığı gibi, Yunanistan bu tarihten sonra, Türkiye'yi dengelemek ve Türkiye aleyhinde propaganda yapmak amacıyla bu platformu sonuna kadar kullanacaktır. Gelişmelerden ikincisi, yapılan seçimler sonucunda Yunanistan'da **Andreas Papandreu liderliğindeki PASOK'un iktidar olmasıdır**. PASOK'un hem

³⁷⁴ Bu gelişmelerden ikisi, İran'da gerçekleşen İslam devrimi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgalidir.

³⁷⁵ Plan adını NATO Avrupa Kuvvetler Başkomutanı Bernard Rogers'tan almaktadır. Rogers Planı ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönüşü aşamasında yaşananlar konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Ufuk Güldemir, **Kanat Operasyonu**, İstanbul: Tekin Yayınları, 1985.

³⁷⁶ Ibid., s. 83.

iç politikada hem de dış politikada Türkiye'nin Yunanistan'ı tehdit ettiğini sürekli olarak ifade etmesi ve bu çerçevede oldukça sert ve aşırı milliyetçi politikalar izlemesi, Ege sorunlarının çözümüne yönelik işbirliği çabalarını olumsuz etkilemiş hatta sonuçsuz bırakmıştır. Nitekim PASOK, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik uzun dönemli hedeflerini, Ege Denizi'nin egemenlik açısından bölünmesi ve/veya iki ülke tarafından paylaşılmasını amaçlayan yayılmacı hedefler olarak görmekteydi³⁷⁷. Bu doğrultuda PASOK yönetimindeki Yunanistan, 8 Aralık 1981'de Rogers Anlaşması'nı tanımadığını açıklamıştır.

Yunanistan'ın bu davranışı, ittifak içinde işbirliğini sürdürmek yerine oportünist bir şekilde durumu kendi çıkarına kullanmayı tercih ederek, çatışmayı temel alan bir politika olarak değerlendirilmektedir. Yunanistan'da iktidarda bulunan PASOK, sol eğilimli milliyetçi (Pan-Hellenic) bir parti olduğundan, Avrupa desteğinin yanı sıra Sovyet desteğini de kullanarak Türkiye üzerindeki iddialarını gerçekleştirmeye çalışmış, Türkiye ile uzun vadeli işbirliği süreçlerini tehlikeye atmaktan çekinmemiştir. Bu bağlamda neorealist yaklaşımın öncüsü olan Kenneth Waltz, devletlerin uluslararası örgütlenmelerin etkilerini ve kurallarını kendi çıkarlarıyla aynı doğrultuda olduğu sürece ve güçlerini korumaya yaradığı sürece kabul edeceklerini belirtmektedir³⁷⁸. Nitekim, Yunanistan da bu öngörüye uygun olarak NATO'nun askeri kanadına geri dönebilmek amacıyla hazırlanan ve kendisinin de kabul etmiş olduğu Rogers Anlaşması'nı, askeri kanada döndükten sonra tanımadığını açıklamıştır³⁷⁹. Bunun yanı sıra PASOK yönetimi, bu çatışmacı veya işbirliğini içermeyen politikası doğrultusunda, 1984 yılında Bern Deklarasyonu'nu tanımadığını açıklamış ve kendi kıta sahanlığı alanı olarak iddialarda bulunduğu bölgede kendi şirketlerine petrol arama izni vermeye başlamıştır³⁸⁰.

Bu arada Yunanistan'da 1974 sonrası dönemde iktidarda bulunan PASOK ve Yeni Demokrasi Partisi ile ilgili bir noktaya değinilmesi gerekmektedir. Coufoudakis, geçmişten gelen iki farklı geleneği yansıtan PASOK (sosyalistler) ve Yeni Demokrasi

³⁷⁷ Coufoudakis, "Greek Political...", op.cit., s. 46.

³⁷⁸ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri...*, op.cit., s. 212.

³⁷⁹ Güldemir, op.cit., s. 80.

³⁸⁰ Arı, "Kıta Sahanlığı...", op.cit., s. 174.

Partisi (muhafazakarlar) için, aralarında ideolojik açıdan ve izledikleri yöntem açısından farklılıklar bulunduğunu belirtmekle beraber, Yunan dış ve güvenlik politikasının hayati konularında bir sürekliliğin olduğunu belirterek, iki Parti arasında bu konulara yönelik farklı bir bakış açısının olmadığını ve pragmatizmin sürdüğünü ifade etmektedir. Coufoudakis, Yunan dış ve güvenlik politikası açısından sürekliliğin olduğu hayati konuları ise, başta Türk-Yunan ilişkileri olmak üzere, Kıbrıs ve ABD, NATO ve AB ile ilişkiler olarak sıralamaktadır³⁸¹.

Yunanistan'da yaşanan iktidar değişiminden sonra, çalışmaları 1974'te başlayan BM III. Deniz Hukuku Konferansı'nın 1982 yılında sona ermesiyle beraber, karasuları sorunu iki ülke ilişkilerinde daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Zira Yunanistan, bu sözleşmeye dayanarak karasularını 12 mile çıkaracağını dile getirmeye başlamıştır. Türkiye ise, bir oldubittiye (*fait accompli*) izin vermeyeceğini belirterek böyle bir girişimi savaş nedeni sayacağını açıklamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, teknik bir önlem olarak 1964'te çıkartmış olduğu Karasuları Kanunu'nu revize etmiş ve 20 Mayıs 1982 tarihinde 2674 sayılı Karasuları Kanunu ve bu kanuna bağlı olarak aynı tarihte 8/4742 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye'nin karasuları genişliği tekrar altı deniz mili olarak belirlenmiştir. 2674 sayılı Karasuları Kanunu'yla, daha önce ifade ettiğimiz 476 sayılı Karasuları Kanunu'nda yer alan "*mütekabiliyet*" esassından vazgeçilmiştir³⁸². Bunun yanı sıra 2674 sayılı Kanun, başta 476 sayılı Kanun olmak üzere diğer kanunların kendisiyle çelişen hükümlerini ortadan kaldırmıştır. Bakanlar Kurulu, belirli denizler için *-o denizlerin bütün özelliklerini, durumlarını göz önünde bulundurmak ve hakkaniyet ilkesine uymak şartıyla-* altı deniz milinin üstünde karasuları genişliği belirleme açısından yetkili kılınmıştır³⁸³. Bu maddeye ve Bakanlar Kurulu Kararı'na dayanılarak, Türkiye'nin Ege Denizi'nde karasuları genişliği altı deniz mili *-ki durum daha fazlasına el vermemektedir-*; Akdeniz ve Karadeniz'deki karasuları genişliği ise 12 deniz mili olarak belirlenmiştir³⁸⁴.

³⁸¹ Coufoudakis, "Greek Political...", op.cit., s. 42.

³⁸² Cin, op.cit., s. 86.

³⁸³ 2674 sayılı Karasuları Kanunu ve 8/4742 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı için bkz. Kurumahmut, Ege'de Temel Sorun:..., op.cit., Ek-24, Ek-25.

³⁸⁴ Cin, loc.cit.

Yunanistan'ın 1980 sonrası dönemde uygulamaya çalıştığı politikalardan birisi de, Doğu Ege Adalarının silahlandırılmasına *meşruiyet kazandırma girişimleri* olmuştur. Bu bağlamda Limni Adası'na özel bir önem veren Yunanistan'ın bu adayı NATO tatbikatlarına dahil ederek adanın silahlandırılmasına meşruiyet kazandırma girişimi, ilk olarak 1983 Eylülünde başlamıştır. NATO'nun *Kararlılık Gösterisi-83* adlı kara, deniz ve hava tatbikatı planlarının hazırlanması aşamasında Yunanistan, tatbikatın hareket merkezlerinden birinin Limni'de kurulmasını önermiştir. Bu öneriye Türkiye'nin itiraz etmesiyle bu girişimi başarısızlığa uğrayan Yunanistan; buna karşılık olarak 17 Eylül 1983'te NATO tatbikatlarına katılmayacağını açıklamıştır³⁸⁵. Yunanistan 1984 Ekiminde yapılacak olan NATO'nun *Kararlılık Gösterisi-84* tatbikatında da aynı girişimlerde bulunmuş; ancak, Limni'yi NATO tatbikatlarına dahil etmeyi başaramamıştır. Bunun üzerine 17 Kasım 1984'te Limni'de konuşlanmış olan kuvvetlerinden bazılarını NATO'ya tahsisli olarak gösterme girişiminde bulunan Yunanistan, Türkiye'nin itirazları ve vetosu ile karşılaşınca bir kez daha başarısızlığa uğramıştır³⁸⁶. Bu çerçevede Yunanistan'ın kapasite ve ulusal güç öğeleri açısından daha zayıf konumda olduğu Türkiye'ye yönelik algıladığı tehdidi dengelemek amacıyla, uluslararası platformları kullanmaya çalıştığı bir kez daha görülmektedir. Yunanistan'ın Limni adasının silahlandırılmasına meşruiyet kazandırma girişimi ve bunun için NATO bağlamında uyguladığı politikalar da Kenneth Waltz'ın "devletler çıkarlarına hizmet ettiği sürece işbirliğine katılmaktadır" biçimindeki görüşüyle yakın ilişki içindedir. Zira Yunanistan, kolektif bir savunma örgütü olan NATO'yu, kendisine kısmen stratejik üstünlük sağlayacak olan Limni adasının silahlandırılmasına meşruiyet sağlamak amacıyla kullanmaya çalışmaktadır. Ancak, bu girişimlerinde başarısız olunca da, NATO'nun kolektif savunma yeteneğini arttırmak için periyodik olarak yapmış olduğu tatbikatları boykot ederek bu tatbikatlara katılmamaktadır. Bunun yanı sıra, NATO tatbikatlarında Yunan hava sahası ve karasuları alanları 6 mil olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Yunanistan, kendi hava sahası olarak iddia ettiği bölgeye giren NATO

³⁸⁵ Petros N Stagos, "Limni'nin NATO Düzeni İçindeki Yeri İlişkin Türk-Yunan Uyuşmazlığı: Yunanistan'ın Tutumundaki Amaçlar ve Etkiler", *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, Semih Vaner (der.), İstanbul: Metis Yayınları, 1990, s.194.

³⁸⁶ Fırat, "1980-1990..." op.cit., ss. 109-110.

uçaklarının ait olduğu ülkeleri yani olası bir tehdit karşısında beraber hareket edeceği müttefiklerini protesto etmekten çekinmemektedir.

Yunanistan'ın özellikle Limni adasının silahlandırılmasına meşruiyet sağlamak için NATO bağlamında yaptığı girişimlerdeki ısrarı; büyük ölçüde Limni adasının stratejik öneminden kaynaklanmaktadır. Boğazlar bölgesinde oldukça kilit bir konumda bulunan Limni adası, iki ülke arasında yaşanabilecek olası bir savaş durumunda Türkiye'nin Karadeniz ve Marmara Denizi'ndeki donanmasının önünü tıkama veya Türk donanmasının geçişini engelleme faaliyetlerinde kullanılabilecek özelliktedir. Bunun yanı sıra iki ülke ilişkilerinin normal olduğu dönemlerde ileri saldırı ve savunma güçleriyle donatılmış bir Limni adasının, Boğazlar bölgesini sürekli tehdit altında tutacağını ve bu anlamda iki ülke arasındaki diğer sorun alanlarında yaşanabilecek gelişmelerde, az da olsa *caydırıcı* bir özelliği olacağını da düşünmek gerekir. Ayrıca Yunan ülkesel yayılcılığını tarihsel açıdan ele aldığımızda, Limni adasının diğer Ege adaları ve Anadolu'ya yönelik bir *sıçrama tahtası* veya *köprü başı* olarak kullanıldığı da unutulmamalıdır³⁸⁷.

PASOK yönetimindeki Yunanistan'ın 1987 Martında Doğu Ege Petrol Şirketi'ne Taşoz adasının 10 mil ötesinde petrol çıkarma izni vermesi üzerine Türkiye tepkisini dile getirmek ve misillemede bulunmak amacıyla Sismik-I gemisini araştırmalar yapmak üzere 26 Mart 1987'de Ege'ye yollamış ve iki ülke, kıta sahanlığı sorunu nedeniyle tekrar karşı karşıya gelmiştir³⁸⁸. Bu noktada, Yunanistan'ın önceden varılmış olan mutabakatlara aykırı davranışlarda bulunarak gerginliğe sebep olmasının, Türkiye'nin hemen AT üyeliği başvuru öncesinde gerçekleşmesi de ilginç bir tesadüftür. İlişkilerin gerginleşmesi ve her iki ülkenin silahlı kuvvetlerini teyakkuza geçirmesiyle taraflar silahlı bir çatışmanın eşiğine gelmişlerdir. Bu aşamada ABD ve NATO'nun devreye girmesi üzerine ilişkiler normalleştirilmeye çalışılmış ve kıta sahanlığı konusunda duraksayan görüşmeler 30-31 Ocak 1988'de iki Başbakan Özal ve Papandreu arasında Davos'ta tekrar başlamıştır. Davos görüşmesi Türk-Yunan ilişkilerinde genel bir yumuşama ve diyalog ortamına neden olmakla beraber;

³⁸⁷ Bu konuda bkz. Kaldis, op.cit., s. D1119.

³⁸⁸ Coufoudakis, "Greek Political...", op.cit., s. 49.

görüşmede sorunlar spesifik olarak ele alınmamıştır³⁸⁹. Davos görüşmesinin ardından iki ülke Başbakanı 3-4 Mart 1988'de **Brüksel**'de bir araya gelmiş, görüşme sonunda ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Davos'ta başlayıp, Haziran 1988'de Özal'ın Atina'yı ziyaretiyle devam eden süreç, sorunların çözümüne yönelik bir katkıda bulunmamış; sadece iki ülke arasında kesintiye uğrayan diyalogun yeniden başlamasını sağlamıştır³⁹⁰. Daha sonra Yunanistan'da 1990 yılında yapılan seçimlerle milliyetçi-solcu söylemlerde bulunan PASOK'un yerine daha liberal bir görünüme sahip olan Mitsotakis liderliğindeki Yeni Demokrasi Partisi'nin iktidara gelmesiyle iki ülke arasındaki görüşmeler tekrar başlamış; ancak sorunların çözümüne yönelik bir ilerleme sağlanamamıştır.

B. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ege Sorunları ve Türk-Yunan İlişkileri

1990 yılının Türk-Yunan ilişkileri ve dolayısıyla Ege sorunları için farklı bir önemi vardır. Nitekim, 1990 yılı simgesel anlamda da olsa, Soğuk Savaşın bitmesini ifade etmekteydi. Zira 1990 yılıyla beraber, iki ülkenin 1950'li yıllardan beri aynı ittifak içinde hareket etmelerini sağlayan ve bazı dönemlerde ulusal politikaların da önüne geçebilen, olası Sovyet yayılcılığı tehdidi kesin olarak ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla 1980'lerin ortalarından itibaren iki kutuplu yapının, iki ülkenin de kendi ulusal politikalarını uygulamaları boyutunda kendisini gösteren sistemik etkilerinin son bulduğu söylenebilir.

Soğuk Savaş döneminden kaynaklanan sistemik etkilerin son bulmasıyla beraber, iki ülkenin de realist bir yaklaşımla kendi ulusal çıkarlarını her ne pahasına olursa olsun gerçekleştirme çabası içinde olmadıkları görülmektedir. Zira, her ne kadar iki kutuplu yapının etkileri sona ermişse de ilişkilerdeki realist unsurların payı tamamen ortadan kalkmamış; ancak, özellikle bu dönemden sonra iki ülke ilişkilerini etkileyen liberal unsurlar daha öne çıkmaya başlamıştır.

Bilindiği gibi, gerek Yunanistan gerekse Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden beri (bazı kesintiler haricinde) demokratik, liberal ve katılımcı bir

³⁸⁹ Arı, "Kıta Sahaneliği...", loc.cit.

³⁹⁰ Fırat, "1980-1990...", op.cit., ss. 114-115.

parlamentar sistemle yönetilen ülkeler arasında yer almaktadırlar ve her iki ülke de serbest piyasa dayalı liberal bir ekonomik sisteme sahiptir. Paylaşılan ortak liberal değerlerden öte, iki ülke ilişkilerinin özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışmaya dönüşmemesinde Avrupa Birliği faktörünün etkisi oldukça büyük olmaktadır. Zira, Yunanistan 1981 yılında Avrupa Birliği'ne tam üye olmakla beraber, Türkiye'nin 1959'dan beri süren AB'ye tam üye olma istenci ve AB'ye tam üyeliğin bir toplumsal proje olarak görülmesi -aşağıda ele alınacağı gibi iki ülke ilişkisinde çatışma unsurundan çok işbirliği unsurunu öne çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra, yine aşağıda ele alınacağı gibi, Soğuk Savaşın sona ermesi ve küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan ekonomik karşılıklı bağımlılık olgusu, liberal iletişim kanallarının artması ve liberal değerlerin yaygınlaşması da iki ülke ilişkilerinde ortaya çıkan çatışma unsurunu dengeleyici nitelikte olmuştur³⁹¹.

1990 yılının bir başka özelliği, Türk-Yunan ilişkileri bağlamında yaşanan Ege sorunları için de oldukça önemli bir konu olan Kıbrıs sorununda yaşanan gelişmelerle ilişkilidir. Zira GKRY, 3 Temmuz 1990 tarihinde tüm adayı temsil edecek biçimde AB'ye tam üyelik için başvurmuştur³⁹². Zira bu başvuru, megali idea projesinin bir ayağı olan enosisin üstü örtülü biçimde gerçekleştirilmesinin bir ön aşaması anlamına gelmekteydi ve bölgede Türkiye ile Yunanistan arasındaki dengenin ciddi anlamda bozulmasına yol açabilecek bir gelişmeydi³⁹³.

İki ülke ilişkisinde çatışma ve işbirliği unsurlarının aynı anda var olması konusunda örnek olarak, Yunanistan'ın bir yandan Türkiye ile mevcut Ege sorunları için görüşmelerde bulunurken, öbür yandan AB üyeliğini Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmaya devam etmesi verilebilir. Bu bağlamda Yunanistan, AB'nin 1990'ın

³⁹¹ Soğuk Savaş sonrası dönemde gerek küreselleşmenin gerekse AB'nin iki ülke ilişkilerine etkisi için bkz. Dimitris Keridis, *Political Culture and Foreign Policy: Greek-Turkish Relations in the Era of European Integration and Globalization*, (A NATO Fellowship Final Report) Cambridge, 1999, ss. 14-17.

³⁹² GKRY'nin bu başvurusu, AB tarafından 1993 yılında kabul edilmiş ve 1995 yılında tam üyeliğe ilişkin müzakereler başlatılmıştır. GKRY, tüm Adayı temsil ettiği varsayılarak 2004 Mayıs'ında AB üyesi olacaktır. Bkz. Canbolat, *Savaş ve Barış...*, op.cit., s. 203. Ayrıca GKRY ile AB arasında katılım müzakerelerinin başlaması ve Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılması arasındaki ilişki de gözden kaçırılmamalıdır. Bkz. Canbolat, *Avrupa Birliği...*, op.cit., s. 312.

³⁹³ Constantine A. Papadopoulos, "Greece and the European Agenda: EU Enlargement and European Monetary Union", *Center For European Studies*, February 1998, <http://www.ciaonet.org/wps/pac01/index.html>, 29/12/2002, s. 5; Sönmezoğlu, *Türkiye...*, op.cit., s. 303.

sonlarında Türkiye'ye vermeyi planladığı 700 milyon dolarlık krediyi, Türkiye'nin Yunan hava sahası olarak iddia edilen bölgeyi sürekli olarak ihlal ettiği için veto etmiştir³⁹⁴. Dolayısıyla Yunanistan'ın Soğuk Savaş sonrası dönemde AB üyeliğini Türkiye'ye karşı önemli bir koz olarak kullandığı belirtilmelidir.

Kararları konusunda iki ülke arasında yaşanan en önemli gelişmelerden biri de, Yunanistan'ın **BM Deniz Hukuku Sözleşmesi**'ni 16 Kasım 1994 tarihinde onaylayarak yürürlüğe sokmak istemesi olmuştur. Yunanistan'ın bu tutumu karşısında Türkiye'nin tepkisi aynı olmuş ve böyle bir girişimi *casus belli* kabul edeceğini tekrar ifade etmiştir. Yunan Parlamentosunun 1 Haziran 1995'te Sözleşme'yi onaylaması üzerine sorun tekrar gerginleşmiş; Yunanistan, bu hakkının saklı olduğunu belirtmiş, ancak gerek duymadıkça karasularını 6 miliden 12 mile genişletmeyeceğine yönelik BM ve NATO'ya güvence vermiştir. Türkiye'de de Parlamento, 8 Haziran 1995'te Yunanistan'ın bu tutumuna karşılık olası gelişmelerde hareket serbestliği sağlaması için hükümete –askeri güç kullanımı da dahil olmak üzere- gerekli tedbirleri alma konusunda tam yetki vermiştir³⁹⁵.

Bu noktada Türkiye'nin 1980 sonrasında Yunanistan'ın karasularını 6 milin üstüne çıkarması durumunda böyle bir girişimi savaş nedeni olarak kabul edeceği şeklindeki ifadesi, *gerçeklik boyutunda sınanma aşamasına gelmiştir*. Zira, realizmin büyük önem verdiği güç ilişkilerinde, karşı devleti etkilemek için girişilen eylemi desteklemeye yönelik olarak kullanılan kaynaklar, çeşitli nedenlerden dolayı kullanılmadıkça veya kullanılma ihtimali düşük oldukça güç olarak değerlendirilmemektedir. Ayrıca bu noktada devletlerin birbirlerinin niyetini ve kapasitesini algılama boyutu da önemlidir³⁹⁶. Dolayısıyla Türkiye'nin TBMM'den böyle bir yetki yasasını geçirmesi; Yunanistan'ın güç ve kapasitesini zaten bildiği Türkiye'nin, niyetinin ciddiyetini de anlamasına yol açmış ve bu bağlamda Yunanistan gereksinim duymadıkça karasularını 12 mile çıkarmayacağına dair BM ve NATO'ya

³⁹⁴ Bu veto, Yunanistan'ın Türkiye'ye verilmesi gereken fonlara uyguladığı vetolardan sadece birini ifade etmektedir. Bkz. Ibid., s. 250.

³⁹⁵ Thanos Veremis, "The Protracted Crisis", *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, s. 44; Strati, op.cit., s. 92.

³⁹⁶ Holsti, op.cit., s. 119.

güvence vererek geri adım atmıştır. Yunanistan, bir yandan karasuları sorunu konusunda geri adım atarken diğer yandan da tamamen Türkiye'ye yönelik algıladığı tehdide bağlı olarak 1994 yılında GKRY ile **Ortak Savunma Alanları Doktrini**'ni uygulamaya koymuştur³⁹⁷.

1995'in son günlerinde ve 1996 yılının başlarında ise Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan Ege sorunlarına yeni bir sorun daha eklenmiştir. Önceden beri var olmakla beraber, 1996 yılının ilk aylarında su yüzüne çıkan statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunu ile iki ülke ilişkileri 1987 yılından beri ilk defa silahlı bir çatışmanın eşiğine gelmiştir. Önce Kardak kayalıkları açıklarında karaya oturan Figen Akad adlı Türk bandıralı bir yük gemisinin kurtarma çalışmalarını kimin yapması gerektiği³⁹⁸ tartışması ile başlayan sorun iki ülkenin dışişleri bakanlıkları arasında nota teatileriyle giderilmeye çalışılırken, konunun iki ülkenin medyalarının gündemine yansması ile gerginlik başlamıştır.

Yunan adalarından Kilimli (Kalimnos) adasının Belediye Başkanı tarafından kayalıklardan birine Yunan bayrağının dikilmesi ve bu Yunan bayrağının bir grup Türk gazeteci tarafından indirilip yerine Türk bayrağının dikilmesiyle artan gerilim, Yunan askerlerinden oluşan bir timin 29 Ocak'ta kayalıklardan birine çıkarak Türk bayrağını indirip yerine tekrar Yunan bayrağı dikmesiyle tehlikeli bir noktaya gelmiştir. Bunun üzerine 30 Aralık gecesi Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı komandolar tarafından diğer kayalığa çıkartma yapılmış ve buraya Türk bayrağı dikilmiştir. Bu olayla beraber, öteden beri silahlı kuvvetleri teyakkuz halinde olan iki ülke arasındaki gerginlik, had safhaya ulaşmış ve taraflar silahlı bir çatışmanın eşiğine gelmişlerdir³⁹⁹.

Nitekim, her iki ülkenin silahlı kuvvetlerinin sürece dahil olmasıyla gerginleşen sorun konusunda, ABD'nin devreye girip arabuluculuk yapmasıyla çatışmanın eşiğinden dönülmüştür⁴⁰⁰. Kardak kayalıklarının iki ülke arasında çatışmaya

³⁹⁷ Iatrides, op.cit., s. 36; Dokos, op.cit., ss. 8-9.

³⁹⁸ Figen Akad gemisi, bir Türk kurtarma şirketi tarafından Türk bayrağı çekmiş olan bir Yunan kurtarma gemisinin de yardımıyla kurtarılmış ve 26 Aralık 1995 tarihinde Güllük limanına çekilmiştir. Bu konuda bkz. Ali Kurumahmut, "Ege'de Egemenliği Tartışmalı Adalar Sorununun Ortaya Çıkışı", **Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar**, Ali Kurumahmut (Yay. Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 13.

³⁹⁹ Ibid., ss. 14-16.

⁴⁰⁰ Veremis, "The Protracted...", loc.cit.; Larrabee, op.cit., s. 224.

dönüşebilecek bir kriz yaratmasında, Türk iç politikasında bu dönemde yaşanan gelişmelerle Türkiye'nin dış politikası arasında bir ilişki kurulabilir. Zira, kriz sonrasında özellikle Yunan tarafınca yapılan yorumlarda, o dönem Hükümette bulunan Doğruyol Partisi ve Refah Partisi koalisyonunun Başbakanı Tansu Çiller'in, iç politika alanında yaşamış olduğu çeşitli sıkıntıları aşmak amacıyla dikkatleri Kardak krizine çektiği ve kriz konusunda daha çatışmacı bir görünüm sergilediği iddia edilmektedir⁴⁰¹.

Ancak Kardak krizi esnasında Yunanistan'ın tutumu ile Yunan iç politikası arasında kurulabilecek ilişki de gözden kaçırılmamalıdır. Zira milliyetçi-sol bir çizgi izleyerek Türkiye'den tehdit oluşturduğunu iddia eden PASOK lideri Andreas Papandreou, görevini bu dönemde Kostas Simitis'e devretmiş ve Simitis 1996 yılının Ocak ayında hükümeti kurmakla görevlendirilmişti. Türkiye'nin Atina eski Büyükelçisi Ümit Pamir de Simitis'in Kardak krizinin Yunan basınına yansımalarından bir gün önce başbakanlık koltuğuna oturduğuna dikkat çekerek, krizin Yunan medyasına yansı(tıl)masıyla, Simitis Hükümeti'nin Parlamento'daki güven oylaması öncesinde bazı avantajlar elde etmek istemiş olabileceğine ve kayalıklardan birine Yunan bayrağı diken Kalimnos Belediye Başkanı ile Simitis arasındaki samimi ilişkiye dikkat çekmektedir⁴⁰².

Ayrıca yeni Yunan Başbakanı'nın kriz konusunda ödün veren taraf durumunda görünmesi, iç politikada sıkıntılı günler geçireceği anlamına gelmekteydi. Zira Simitis'in, ABD'nin arabuluculuğu sonucu iki ülkenin de kayalıklardan askerlerini çektiği ve kriz öncesi duruma (status quo ante bellum) döndüğü gün olan 31 Ocak 1996'da Yunan Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada da Yunanistan'ın bu krizden ödün veren taraf olarak değil, kazançlı çıkan taraf olduğu savunularak iç politikadan kaynaklanan kaygıların giderilmeye çalışıldığı görülmektedir⁴⁰³:

“Hiçbir şey değişmemiştir ve Türkiye ile gerekirse askeri anlamda karşı karşıya gelmekten çekinmemekteyiz; ancak olası

⁴⁰¹ Tansu Çiller Başbakanlığındaki RefahYol Hükümetinin Türk iç politikasında yaşanan sıkıntıları aşmak için dikkatleri dış politikaya çektiğini ve Yunanistan üzerinde yoğunlaştığını iddia eden görüş için bkz. Veremis, “The Ongoing...”, op.cit., s. 8.

⁴⁰² Ümit Pamir’le yapılan söyleşi için bkz. Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği, *Batı Trakya’nın Sesi*, Sayı 85, Kasım-Aralık 1997, <http://www.geocities.com/CapitolHill/Senate/2697/tabs85c.htm>, 22/03/2003.

⁴⁰³ <http://www.greekembassy.org/press/bulletin/feb96.html>, 06/11/2002.

bir askeri çatışmada zarar görecektir insanların yanı sıra kaçınılmaz olarak NATO, BM ve benzeri uluslararası kuruluşların olaya müdahalesi söz konusu olacak ve bu durumda Yunanistan, Türkiye ile müzakere masasına oturmak zorunda kalabilecektir.”

Ancak, PASOK Hükümetinin ödün veren taraf olarak görünmeme yönündeki çabalarına rağmen, iki ülkenin de askerlerini kayalıklardan çekerek kriz öncesi duruma dönmesinden sonra iç politika alanında “Yunan askerlerinin geri çekilmesinin ülkenin onurunu zedelediği” şeklinde eleştiriler alan Simitis, Genelkurmay Başkanı Kristos Lymberis’i görevden almıştır⁴⁰⁴.

Kardak krizi esnasında sivil toplum kuruluşları ve bazı çıkar grupları gibi liberal unsurların da Türk-Yunan ilişkilerini etkilediği görülmüştür. 1987 yılında kıta sahanlığı sorunu nedeniyle çıkan krizden sonra, iki ülke ilişkilerinde diyalog sürecinin Davos toplantılarıyla tekrar başladığı 1988 yılında iki ülke işadamları arasında **Türk-Yunan İş Konseyi** oluşturulmuştur⁴⁰⁵. Rahmi Koç’un Türk tarafının başkanlığını yaptığı ve her iki ülkeden de önemli işadamlarının katıldığı Konsey, Kardak krizinden hemen önce 9-12 Aralık 1996’da Yunanistan’da bir toplantı gerçekleştirmiş ve daha sonra *iki ülke arasında barış ve ticareti geliştirmek* amacıyla yılda en az iki kere toplanmayı kararlaştırmıştı. Kardak krizi sırasında iki ülke medyasının da milliyetçi söylemler kullandığı ve Hükümetlerin çatışmacı eğilimler gösterdiği dönemde Türk-Yunan İş Konseyi, gerginliğin sona erdirilmesi için tarafları, gereken girişimlerde bulunmaya çağırılmıştır⁴⁰⁶.

Kardak krizi konusunda Türk-Yunan ilişkilerinin genel karakteristiği çerçevesinde uluslararası dinamiklerle ilgili iki olgunun vurgulanması gerekmektedir. Bunlardan birincisi *Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan her krizden sonra ABD’nin iki ülke arasında oynadığı arabulucu rolünün burada da tekrarlanmasıdır*⁴⁰⁷. Zira Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı ittifakını ciddi biçimde tehdit edecek belirgin bir tehdidin olmamasına rağmen ABD, rakipsiz bir hegemon güç olarak dünya genelinde üstlendiği

⁴⁰⁴ Clogg, *Modern...*, op.cit., ss. 265-266.

⁴⁰⁵ Türk-Yunan İş Konseyi’nin çalışmaları ve amaçları için bkz. <http://www.deik.org.tr/councils.asp?councilId=13>, 14/04/2003.

⁴⁰⁶ <http://www.milliyet.com.tr/1997/02/18/ekonomi/eleni.html>.

⁴⁰⁷ ABD’nin Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan krizlerde oynadığı arabulucu rol, (1974-Kıbrıs Harekati haricinde) günümüze kadar başarılı olmuştur.

ve/veya oynamaya çalıştığı rol gereği, Doğu Akdeniz’de oldukça stratejik bir noktada yer alan bu bölgede bir çatışmanın ve istikrarsızlığın çıkmasını önlemeye yönelik girişimlerde bulunmuştur⁴⁰⁸. Bu bağlamda ABD, krizin en başından beri taraflardan birini destekler gibi görünmekten kaçınmış⁴⁰⁹ ve yoğun girişimleri sonuç vererek, kriz çatışmaya dönüşmeden engelleyebilmiştir.

Bunun yanı sıra vurgulanması gereken ikinci olgu, özellikle önümüzdeki yıllarda Türk-Yunan ilişkileri bağlamında yaşanan sorunlarda daha etkili olacak gibi görünen *Avrupa Birliği’nin krize ilişkin tutumudur*. Nitekim, Avrupa Birliği (Kıbrıs sorunu haricinde) belki de ilk kez Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan sorunlara doğrudan müdahil olmuştur. Bu doğrultuda Avrupa Komisyonu 7 Şubat 1996’da yaptığı açıklamayla “*AB üyesi bir devlet olan Yunanistan’la tam bir dayanışma içinde olduğunu*” belirtmiş ve “*Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye’yle demokratik ilkeler, uluslararası hukuk ve hiçbir şekilde kuvvet kullanılmaması ilkeleri temelinde bir ilişkinin oluşturulmasının hedeflendiğini*” vurgulamıştır⁴¹⁰. AB’nin bu tutumuyla, Yunanistan’ın, Türkiye ile aralarında var olan ikili sorunlarını AB’ye taşımaya çalışarak, sorunları Türk-Yunan boyutundan çıkarıp Türk-AB boyutuna çekme politikasının bir ölçüde başarılı olduğu görülmektedir. Zira Yunanistan’ın, Türkiye’yi başta AB platformundan olmak üzere çeşitli uluslararası platformlardan izole etme ve pozisyonunu zora sokma yönündeki politikaları yeni bir olgu değildir.

Kenneth Waltz, devletlerin kendilerini güvende hissetmedikleri anarşik bir ortamda, güvenliklerini dışsal dengeleme (ittifaklar kurmak ve bunları genişletmek) ve içsel dengeleme (askeri gücünü arttırmak) politikalarıyla sağlamaya çalıştıklarına dikkat çekmektedir⁴¹¹. Yunanistan’ın politikalarını bu bağlamda ele aldığımızda, Atina bir yandan Türkiye’yi AB platformunda baskı altına (dışsal dengeleme) almaya çalışırken öte yandan silahlanma ve askeri gücünü artırma (içsel dengeleme) politikasını da ihmal

⁴⁰⁸ Larrabee, op.cit., s. 235.

⁴⁰⁹ Bu politika doğrultusunda ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nicholas Burns, Kardak krizi ile ilgili olarak “...kayalıkların Yunan veya Türk egemenliğinde olduğunu kabul etmediklerini, temennilerinin iki hükümetin bu sorunu karşılıklı olarak tatmin edici bir şekilde çözmeleri şeklinde olduğunu...” ifade etmiş ve bu açıklama Yunanistan’ın tepkisini çekmiştir. Bu konuda bkz. <http://www.greekembassy.org/press/bulletin/feb96, 06/11/2002>.

⁴¹⁰ Bu açıklamanın tam metni için bkz. *Statement of the European Commission*, <http://www.greekembassy.org/press/bulletin/feb96.html, 04/11/2002>.

⁴¹¹ Evangelista, op.cit., s. 141.

etmemektedir. Bu bağlamda, 1996 yılında yaşanan Kardak Krizi sonrasında Türkiye'ye yönelik tehdit algılama seviyesi en üst düzeye çıkan Yunanistan, bir önceki bölümde ele aldığımız *Ortak Savunma Doktrini*⁴¹², ne bağlı olarak 2007 yılına kadar sürecek olan ve ordusunun modernizasyonunu amaçlayan 14 milyar dolarlık bir askeri harcama programını devreye sokmuştur⁴¹³.

Simgesel olarak Kardak krizi ile ortaya çıkan sorun, çözülmesi halinde iki ülke ilişkilerini derinden etkileyebilecek bir yapıya sahiptir. Yunanistan'ın Türkiye'yi ilk defa "*Yunan ülkesel bütünlüğüne yönelik bir toprak talebinde bulunduğu*" şeklinde suçlaması⁴¹⁴ açısından da önemli olan bu sorun, esasında buzdağının su üstünde kalan bir parçası görünümündedir. Zira Ege Denizi'nde aidiyeti belli olmayan çok sayıda ada, adacık ve kayalık olduğu düşünüldüğünde Kardak kayalıklarının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu ada, adacık ve kayalıkların aidiyetinin belli olması durumunda, bunların ada statüsünde olanlarına iyimser bir olasılıkla yalnızca karasuları alanı hakkı tanınması bile iki ülke arasında var olan Ege Denizi'ndeki dengeyi etkileyecek güce sahiptir. Kaldı ki bu alanlara karasuları hakkı tanınması, hava sahası hakkının da tanınması sonucunu beraberinde getireceğinden, dengenin değişmesi sadece deniz üzerinde değil, ulusal hava sahaları için de söz konusu olacaktır. Türkiye, sorunun çözümünün önemli sonuçlara yol açacağını zamanında tespit ederek, Ege Denizi'nde aidiyeti belli olmayan ada, adacık ve kayalıkların tespitine ilişkin gerekli çalışmaları başlatmış ve sonuç olarak tespit edilen yerler, **gri alanlar** tezi ile savunulmuştur.

Nitekim, Türkiye'nin yakından takip ettiği statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar konusu iki ülke arasında 1996 Eylül'ünde yapılması planlanan NATO'nun *Dynamic Mix* tatbikatının görüşmeleri sırasında da gündeme gelmiş, Yunanistan'ın Gavdos adasını tatbikat planlarına dahil etme girişimi karşısında, Türkiye bu adanın

⁴¹² İkinci bölümde de ele aldığımız ve tamamen Türkiye'den algılanan tehdide göre uyarlanan bu doktrin için bkz. **Greece Ministry of Defence**, <http://www.mod.gr/ENGLISH/newver/Defence.htm>, 17/02/2003.

⁴¹³ 2000 yılına kadar bu harcamaların yarısının yapılmasını öngören programa göre, yapılması gereken bazı askeri alımlar için bkz. Gerasimos, op.cit., ss. 54-55.

⁴¹⁴ Bu suçlamalara örnek olarak bkz. **Athens News Agency Bulletin**, 31/01/1996, <http://www.hri.org/news/greek/ana/1996/96-01-31.ana.html>, 20/02/2003; Thanos Veremis, "The Ongoing Aegean Crisis", *Thesis A Journal of Foreign Policy Issues*, http://www.hri.org/MFA/thesis/spring97/aegean_crisis.html, 15/01/2003, s. 6; Dimitrios Triantaphyllou, "Further Turmoil Ahead?", *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, s. 58.

statüsünün belli olmadığını savunarak tatbikata dahil edilmesine karşı çıkmıştır⁴¹⁵. Gavdos adasının Girit'in güneybatısında bulunmasına rağmen, Türkiye'nin bu adanın egemenliğini tartışmaya açması, bir anlamda gri alanlar tezinin desteklendiğini ve bu bağlamda Yunanistan'ın her hareketinin şüpheyle karşılanıp sorgulandığını gösteren bir olay niteliğindedir. Nitekim, Gavdos üzerindeki statü iddialarına Yunanistan tarafından gelen yoğun tepkiler üzerine, Türk Dışişleri Bakanlığı Gavdos adasının statüsünün inceleneyeceği belirtmiş, ayrıca Başbakan Mesut Yılmaz 9 Haziran 1996 tarihinde yapmış olduğu açıklamayla "*Ege'de statüsü Lozan Antlaşması'na göre belirgin olmayan bazı adacık ve kayalıkların olduğunu*" ifade ederek gri alanlar yaklaşımına açıklık getirmiştir. Yılmaz, bunun yanı sıra görüşmelerde başarıya ulaşamaması halinde konunun Uluslararası Adalet Divanı'nda çözümlenebileceğini de belirtmiştir⁴¹⁶. Ege'de var olan ve gri alanlar olarak tanımlanan ada, adacık ve kayalıklar, "*Statüsü Belli Olmayan Coğrafi Formasyonlar*" olarak da tanımlanmaktadır⁴¹⁷.

Kriz esnasında olduğu gibi, kriz sonrasında da gerek Türkiye'de gerekse Yunanistan'da bazı sivil toplum kuruluşları ve çıkar grupları, liberal teoride de öngörüldüğü gibi, iki ülke arasındaki ticaret hacminin arttırılmasıyla, sorunlara daha kolay çözüm bulunacağını savunmaktadır. Bu liberal öğeler, iki ülke arasında var olan gerginliğin giderilmesi ve işbirliği ortamının oluşturulması amacıyla sık sık çeşitli öneriler getirmekte ve her iki ülkenin Hükümetleri üzerinde etki oluşturmaya çalışmaktadırlar. Her iki ülkede var olan ve karşılıklı ticari bağları bulunan holdingler haricinde, Türkiye'de Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ve Türk-Yunan İş Konseyi bu sivil toplum kuruluşlarının en etkin olanları arasındadır⁴¹⁸.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin Kardak krizinden sonra dolaylı olarak gerginleştiği bir diğer gelişme, GKRY'nin Rusya'dan karadan havaya atılabilen S-300 füzelerini satın alıp adaya yerleştirmek istemesi olmuştur. GKRY ve Yunanistan,

⁴¹⁵ Yunanistan bunun haricinde Türkiye'nin gri alanlar tezini yıpratmak amacıyla ilerleyen dönemlerde çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 1999 Mayıs'ında Platias kayalığı üzerinde yaşanan tartışmalar buna örnek teşkil etmektedir. Bu konuda bkz. Hasan Ünal, "Yeni Bir Kardak mı?", *Zaman*, 17.05.1999.

⁴¹⁶ Veremis, "The Protracted...", op.cit., ss. 44-45.

⁴¹⁷ 6-7 Temmuz 1999 yılında Milli Güvenlik Akademisi'nde yapılan Konferans tutanakları, http://www.kho.edu.tr/yayinlar/btym/yayinlistesi/yayinlar/Yayin1999/215-yunanistanla%20iliskiler.htm#_ftn1, 17/04/2003, s. 13

⁴¹⁸ Özellikle TÜSİAD'ın bu yöndeki girişimlerine örnek olarak bkz. Hasan Ünal, "Türkiye ve Yunanistan: Hamle Zamanı", *Görüş Dergisi*, Sayı 29, Ocak-Şubat 1997, (TÜSİAD Yayını), ss. 42-47.

yukarıda da değindiğimiz Ortak Savunma Doktrini doğrultusunda satın alınan bu füzelerin adaya yerleştirilmesiyle Türkiye'nin bölgedeki hava üstünlüğünü dengelemeyi amaçlamaktaydı. Zira, bölgedeki dengenin Türkiye aleyhine bozulmasının yanı sıra, füzelerin adaya yerleştirilmesiyle Türk topraklarının da füze menzili içinde bulunacak olması, Türkiye'nin ulusal güvenliğine büyük bir tehdit olarak değerlendirilmiştir⁴¹⁹.

Temel amacı Yunanistan'la (ve dolayısıyla GKRY ile) arasındaki dengenin ve statükonun korunması olan Türkiye, bu füzelerin adaya yerleştirilmesini engelleyeceğini açıklamıştır. Daha sonra durumun bölge dengesini ve istikrarını bozacağını gören ABD'nin devreye girmesiyle, sorun aşılabilmiştir. Türkiye'nin ısrarlı girişimleri ve ABD'nin devreye girmesi sonucunda füzelerin Yunanistan tarafından Girit'e yerleştirilmesine karar verilmesi, Yunan Genelkurmay Başkanlığı ile Simitis Hükümeti arasında tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Nitekim, Yunan Genelkurmay Başkanlığı, *"Dünya tarihinde ilk kez bir devlet, hava savunma şemsiyesi sisteminin bir parçasını nereye yerleştireceğini açıklıyor."*⁴²⁰ biçimindeki açıklamasında da görüldüğü gibi, Hükümeti suçlamıştır. Dolayısıyla bu olayda, Yunan Genelkurmayı füzelerin yerleştirilmesi sorununa Türkiye'den algıladıkları tehdit çerçevesinde yaklaştığı için, böyle bir güvenlik meselesinde Hükümetin baskılara boyun eğmeden karar alamamasını bir zaaf olarak değerlendirmiştir. Sonuç olarak füzeler, Türkiye'nin istediği gibi adaya yerleştirilmemiş; ancak bunun yerine Yunanistan'a verilerek Türkiye'nin menzil dışında kaldığı Girit Adası'na yerleştirilmiştir.

Bu arada iki ülke arasında gerilen ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik olarak, ABD'nin girişimleriyle Türkiye ve Yunanistan arasında 1997 Temmuzunda Madrid'deki NATO toplantısı sırasında altı maddelik bir iyi niyet deklarasyonu açıklanmıştır. Madrid Deklarasyonu olarak da adlandırılan bu belgede, tarafların Ege'de *"tek taraflı eylemlere girişmeyecekleri"* ve *"güce veya güç tehdidine başvurmayacakları"* açıklanmıştır. Görüldüğü gibi burada kullanılan iki farklı ifadeden ilkinde, Yunanistan'ın karasularını tek taraflı olarak genişletmemesi; ikincisinde ise

⁴¹⁹ Fırat, "1990-2000", op.cit., ss.471-472; Bu konuyla ilgili çeşitli haberler için bkz. Yorgo Kırbaki, "Simitis'den S-300 Desteği", *Radikal*, 28/11/1998; Taki Berberakis, "Füzeler Girit'e Formülü", *Milliyet*, 28/11/1998; <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grup/cb/2000/06/07062000.htm>, 12/04/2003.

⁴²⁰ *Cumhuriyet*, 01/01/1999, *Milliyet*, 01/01/1999.

Türkiye'nin olası girişimleri casus belli olarak kabul etmemesi kastedilmekteydi⁴²¹. Madrid Deklarasyonu, iki ülke arasındaki sorunların çözümüne yönelik bir yarar sağlamasa da tansiyonun düşürülmesi ve iki ülkenin de pozisyonlarını koruyarak birer adım geri atmaları açısından önemlidir⁴²².

Ayrıca, bu deklarasyonun oluşumunda iki ülke arasındaki ilişkilerde etkili olan uluslararası dinamiklerden üçünün de (eşit derecede olmasa da) rolü olduğu görülmektedir. Zira Avrupa Birliği açısından bakıldığında, 1997 Nisanında, AB dönem başkanlığını yürüten Hollanda'nın önerisi olan, "aralarında var olan ikili sorunlar üzerinde çalışılması amacıyla bir uzmanlar komitesi kurulması" Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edilmiştir. Her ne kadar bu girişim Türkiye'de yaşanan iç politik gelişmeler sonucunda Refah-Yol Koalisyon Hükümetinin 30 Haziran 1997'de görevden ayrılmasıyla sonuç vermemişse de ABD'nin inisiyatifi ve girişimleriyle 1997 Temmuzunda NATO'nun Madrid toplantısında iki ülke arasında Madrid Deklarasyonu'nun imzalanması mümkün olmuştur⁴²³. Bu noktada ABD'nin Soğuk Savaş döneminde blok lideri olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise hegemon güç olarak iki ülke ilişkilerinde hala etkili olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde iki ülke ilişkilerinin NATO bağlamında etkilenmesi, -ABD'nin bu örgütteki başat rolünden dolayı- yine ABD ile beraber söz konusu olabilmektedir. Avrupa Birliği ise Ege sorunları bağlamında düşünüldüğünde Kardak krizinden sonra ikinci kez Türk-Yunan ilişkileriyle ilgili girişimlerde bulunmuştur.

Madrid Deklarasyonu'yla her iki ülke, bölgede tansiyonu düşürücü adımlar atmaya karar vermişlerdi; ancak, 12-14 Aralık 1997 tarihleri arasında yapılan Avrupa Birliği'nin Lüksemburg Zirvesi'nde, Türkiye'ye -Yunanistan'la olan ilişkilerinin de

⁴²¹ Augusto Sinagra, "The Problem of Delimiting the Territorial Waters between Greece and Turkey in the Aegean Sea", *The Aegean Sea 2000: Proceedings of the International Symposium on the Aegean Sea*, Bayram Öztürk (edt.), İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000, ss. 172-173; Kut, "Türk Dış...", op.cit., s. 263.

⁴²² Sönmezoglu, *Türkiye-Yunanistan...*, op.cit., s. 296; Ayrıca Türkiye ve Yunanistan arasında 1999 Temmuzuna kadar yapılmış olan Güven Artırıcı Önlemler için bkz. 6-7 Temmuz 1999 yılında Milli Güvenlik Akademisi'nde yapılan Konferans tutanakları, <http://www.kho.edu.tr/yayinlar/btym/yayinlistesi/yayinlar/Yayin1999/215-yunanistanla%20iliskiler>, 17/04/2003, ss. 13-15. htm#_ftn1, 17/04/2003, s.

⁴²³ Veremis, "The Protracted...", op.cit., s. 45.

etkisiyle- aday ülke statüsü verilmemesi, Türkiye-AB ilişkilerini olduğu kadar, Türkiye-Yunanistan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir⁴²⁴.

Türkiye, Lüksemburg Zirve'sinde yaşanan gelişmelerden sonra, hem Yunanistan ile aralarında var olan Ege sorunlarını barışçı yollarla çözmeye isteklerinden dolayı hem de AB'ye tam üye olma sürecinde Yunanistan'ın sürekli olarak sorunlar çıkararak süreci olumsuz etkilemesini önlemek için, Ege sorunlarının çözümüne yönelik olumlu girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Türk Dışişleri Bakanlığı, 12 Şubat 1998 tarihinde Yunan Dışişleri Bakanlığı'na kapsamlı bir öneri paketi göndermiştir. Bu öneri paketine göre⁴²⁵:

- İki ülke arasında mevcut olan tüm Ege sorunlarının tam olarak tanımlanması,
- 1997 yılında açıklanan Madrid Deklarasyonu'nun resmi hale getirilmesi,
- NATO Genel Sekreteri ile işbirliği yapılarak Ege'de *güven artırıcı önlemlerin* karşılıklı olarak uygulanması ve geliştirilmesi,
- Akil Adamlar grubunun bir araya getirilmesi,
- Mart 1998'in sonuna kadar Ankara veya Atina'da iki ülke Dışişleri Bakanlıkları'nın yüksek düzeydeki yöneticileri arasında bu konuların görüşülmesine yönelik bir toplantı yapılması teklif edilmekteydi.

Bu önerilerin tümünün Yunan Dışişleri Bakanlığı tarafından 20 Şubat 1998 tarihinde reddedilmesi üzerine, Türkiye yeni bir adım daha atarak yapıcı bir şekilde sorunların barışçı yollarla çözümü için bir taraftan Yunanistan'ın Ankara Büyükelçiliği'ne bir nota verirken diğer taraftan da Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Yunan Dışişleri Bakanı Theodoros Pangolos'a bir mektup yazmıştır. Ancak Yunanistan, Türkiye'nin bu girişimlerini tekrar reddetmiştir⁴²⁶. Bu gelişme Türk dış politikasının

⁴²⁴ Ibid., s. 46.

⁴²⁵ Türk Dışişleri Bakanlığı, *Turkish-Greek Relations and Aegean Problems*, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ad/ade/adea/default.htm#7>, 31/10/2002, s. 11.

⁴²⁶ Türkiye'nin gönderdiği öneri paketinin tüm içeriği ve Yunanistan'ın buna yanıtı için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması, *Greece Turns Down Turkish Proposals Of 12 February 1998 Information Note On The Turkish Views Regarding The Greek Reply*, February 26, 1998, <http://www.mfa.gov.tr/grupb/ba/baa98/february/01.htm>, 21/03/2003.

müzakereci yönünü gösterirken söz konusu önerilerin Yunanistan tarafından reddedilmesi, Türkiye'nin değil, Yunanistan'ın uzlaşmaz ve çatışmacı bir tavır takındığını göstermesi açısından önemli olmuştur.

PKK terör örgütü lideri **Abdullah Öcalan**'ın yakalanması, 1999 Şubatında Ege sorunları da dahil, iki ülke arasında var olan tüm sorunları etkileyecek bir gelişme olmuştur. Nitekim, Türkiye karşısında var olan stratejik açıdan zayıf konumunu ikinci bölümde ele aldığımız dengeleme politikalarıyla aşmaya çalışan Yunanistan, bu bağlamda dışsal dengeleme politikasının önemli bir ayağı olarak PKK ile üstü örtülü bir organik ilişki içindeydi. Bu durum her ne kadar çeşitli dönemlerde Türkiye tarafından dile getirilmişse de, Yunanistan'la PKK terör örgütü arasındaki ilişki bu olayla beraber su yüzüne çıkmıştır⁴²⁷. Sonuç olarak Yunanistan bu ilişkinin ortaya çıkmasıyla hem Türkiye karşısında hem de uluslararası toplum nezdinde oldukça zor bir duruma düşmüştür. Dış politika alanında, Türkiye tarafından "*yasadışı devlet*" olarak itham edilen⁴²⁸ Yunanistan'ın iç politikası da bu skandaldan etkilenmiştir. Nitekim, Yunan Başbakanı Kostas Simitis bu skandalla beraber, Türkiye'ye karşı sert demeçleriyle tanınan Dışişleri Bakanı Theodoros Pangalos'u, İçişleri Bakanı Eleksos Papadopoulos'u ve Kamu Düzeni Bakanı Philippos Peçalnikos'u görevden almış, stratejik mevkilerde bulunan bir çok Yunanlı bürokratin da işine son vermiştir⁴²⁹.

Yunanistan'ın PKK terör örgütü ile organik ilişkisinin ortaya çıkması ve Türkiye karşısında oldukça sıkıntılı günler geçirmesi, Türkiye'ye yönelik Yunan dış politikasının yöntemini de etkilemiştir. Zira bu skandalla beraber, PASOK lideri Kostas Simitis, parti içinde sert politikalar izlenmesini savunan kesimi tasfiye etme imkanına sahip olmuştur⁴³⁰. Ayrıca Yunanistan, Türkiye'yi "*çevreleme*" politikasıyla izole ederek, var olan stratejik zayıflığını bu şekilde gidermeyi öngören politikasının tam anlamıyla işe yaramadığını görmüş ve bu politikadan kısmen vazgeçerek; Türkiye'ye

⁴²⁷ Kaminaris, loc.cit.

⁴²⁸ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Yunanistan'ın aynı zamanda terörizmi destekleyen devletler listesine alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu konuda bkz. *Radikal*, 23/02/1999; *Hürriyet*, 23/02/1999.

⁴²⁹ Bu konuda bkz. *Milliyet*, 19/02/1999.

⁴³⁰ Örnek olarak, Theodoros Pangalos, Dışişleri Bakanlığı'ndan alınarak Kültür Bakanlığı'na atanmış ancak yerine geçen Georges Papandreu'ya Türkiye ile iyi ilişkiler kurması nedeniyle oldukça sert eleştiriler yapmasının ardından Simitis tarafından kabine dışı bırakılmıştır.

karşı dengeleme politikasının ağırlığını, “sorunları AB içerisine çekerek AB’nin de sorunlara taraf olmasını sağlama” politikasına vermiştir⁴³¹.

Yunanistan’ın Türkiye’ye yönelik politikasında yaşanan değişimin ilk yansımaları 17 Ağustos 1999 tarihinde Türkiye’de meydana gelen yıkıcı deprem sonrasında görülmeye başlanmıştır. Yunanistan’ın yaşanan deprem sonrasında gerek devlet düzeyinde gerekse sivil toplum kuruluşları düzeyinde Türkiye’ye ilk yardım eden ülkeler içinde yer alması ve iki ülke medyalarının (Kardak krizindeki tutumlarının aksine) karşılıklı olarak dostluk mesajları vermeleri gibi olaylar, bazı çevrelerce, ilişkilerde bahar havasının yaşandığının düşünülmesine neden olmuş ve bu bağlamda depremin iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdığı savunularak, ilişkilerde yaşanan olumlu gelişmeler, **Deprem Diplomasisi** şeklinde nitelendirilmiştir. Daha sonra Yunanistan’da Eylül ayında ve yine Türkiye’de Kasım ayında meydana gelen depremler de bu tanımı destekleyen gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur⁴³².

İlişkilerde işbirliği unsurunun öne çıktığı yeni dönemin başlamasında iki ülke medyası ve kamuoyu gibi unsurların yanı sıra Türk-Yunan İş Konseyi başta olmak üzere diğer sivil toplum kuruluşlarının ve çıkar gruplarının da payı büyüktür. Zira, Türk-Yunan İş Konseyi bu gelişmelere bağlı olarak toplantılarını sıklaştırmış ve iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır⁴³³. Bunun yanı sıra TÜSİAD da gerek Yunan işadamları dernekleriyle gerekse Yunan resmi makamlarıyla gerçekleştirmiş oldukları temaslara, iki ülke arasındaki ilişkilerin özellikle ticari alanda geliştirilmesine çalışmıştır⁴³⁴. Ayrıca bu dönemde iki ülke dışişleri bakanlıklarında Georges Papandreou ile İsmail Cem’in bulunmasının da iki ülke ilişkilerinin resmi anlamda olumlu bir seviyede gelişmesinde etkili olduğu söylenebilir.

⁴³¹ Larrabee, op.cit., s. 235-236.

⁴³² Bu konuda, yaşanan depremlerin ardından her iki ülkenin gazete ve televizyon haberlerine göz atmak yeterli olacaktır.

⁴³³ Türk-Yunan İş Konseyi’nin özellikle bu dönemden sonra gerçekleştirdiği faaliyetler için bkz. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Yunanistan Ekonomisi ve Türk- Yunan Ekonomik İlişkileri**, Kasım 2002, <http://www.deik.org.tr/bultenler/2003115105750yunanistan-kasim2002.pdf>, 14/04/2003, ss. 20-21.

⁴³⁴ TÜSİAD Heyetinin Yunan resmi makamlarıyla veya Yunan özel sektörüyle gerçekleştirilen çeşitli temaslara örnek olarak bkz. <http://www.tusiad.org/haberler/basin/duyuruno261.pdf>, 17/04/2003; <http://www.tusiad.org/haberler/basin/duyuruno207.pdf>, 17/04/2003.

Ancak burada, sosyal gruplar, sivil toplum kuruluşları, medya, kamuoyu, karar vericilerin kişisel özellikleri...vb. unsurlarla ilişkilere **sadece** liberal bir perspektiften bakılması kanımızca Ege sorunlarının sağlıklı bir analizini engelleyecek niteliktedir. Deprem sonucu oluşan olumlu ilişkiler ele alınırken liberal unsurların etkisi göz önünde bulundurulmalı; ancak, Ege sorunları başta olmak üzere Yunanistan'la yaşanan sorunlar konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilmemesi, AB platformunun hala Türkiye'ye karşı bir koz ve dengeleyici unsur olarak kullanılması ve Yunanistan'ın silahlanma faaliyetlerinin yüksek düzeyde devam etmesi gibi faktörler de gözden kaçırılmamalıdır.

Bu doğrultuda tarihsel perspektiften iki ülke ilişkilerine bakıldığında, Yunanistan'la iyi ilişkiler içinde bulunduğu dönemlerde dengenin sürekli olarak Türkiye'nin aleyhine bozulduğu gelişmelerin olduğu gerçeği de unutulmamalıdır⁴³⁵. Nitekim, 1931 yılında Yunanistan'la iyi ilişkilerin yaşandığı bir dönemde Yunan hava sahasının 3 milden 10 mile çıkarılması, 1936 yılında Montreaux düzenlemesi sonrasında iyi ilişkilerin yaşandığı bir dönemde Yunan karasularının 3 milden 6 mile çıkarılması ve ortak komünizm tehdidine karşı mücadele edilirken Kıbrıs'ta enosisin gerçekleştirilmeye çalışılması gibi olaylar Yunanistan'ın tutumlarına yönelik kuşku haklı çıkaracak nitelikte gelişmelerdir.

Sonuç olarak Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan Ege sorunlarının, 1999 yılıyla beraber farklı bir boyut kazandığı söylenebilir. Bilindiği gibi Yunanistan, PKK terör örgütü ile organik ilişkisinin açığa çıkmasından sonra, Türkiye'yi dengelemek için çevreleme politikası yerine AB platformunu ve Türkiye'nin AB'ye tam üyelik istencini kullanmaya ağırlık vermişti. Bu bağlamda düşününce, Türkiye'nin AB'ye adaylık statüsünün tescil edildiği Helsinki Zirvesi, Yunanistan'ın bu politikalarının bir aşaması olarak görülebilir. Zira, Yunanistan'ın vetosunu kaldırarak, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye adaylığının tescil edildiği ve gerek Türk kamuoyunda gerekse Türk bilim çevrelerinde tartışmalara yol açan, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde yapılan **AB Helsinki Zirvesi** sonrasında yayınlanan belgede Ege Sorunları ele alınmıştır. Helsinki Bildirisi'nin 4. paragrafı Ege Sorunlarıyla ilgilidir:

⁴³⁵ Pazarcı, "Lozan Antlaşması'ndan...", op.cit., ss. 26-28.

“Avrupa Konseyi, uyuşmazlıkların Birleşmiş Milletler Antlaşması uyarınca barışçıl çözümü ilkesini vurgular ve aday devletlerden mevcut sınır uyuşmazlıklarını ve diğer ilgili sorunları çözmek için her türlü çabayı göstermelerini ister. Aday ülkeler bunda başarısız olmaları halinde, makul bir süre içinde uyuşmazlığı Uluslararası Adalet Divanı’na götürmelidirler.

Avrupa Konseyi, mevcut uyuşmazlıklarla ilgili durumu, özellikle katılım sürecine yansımaları bakımından ve bu uyuşmazlıkların, en geç 2004 yılının sonuna kadar, Uluslararası Adalet Divanı aracılığıyla çözüme kavuşturulması amacıyla gözden geçireceklerdir.”⁴³⁶

Bildiride “...mevcut sınır uyuşmazlıkları ve diğer ilgili sorunları...” ifadesiyle, adaların silahsızlandırılmış statüsü gibi deniz sınırlarıyla ilgili olmayan sorunların bulunduğu ilişkin Türk tezi de kabul edilmiş görünmektedir. Zira, Yunanistan 1996 yılına kadar iki ülke arasında sadece kıta sahanlığı sorununu kabul etmekteyken; 1996 yılından sonra zımnen de olsa Kardak sorununu da iki ülke arasında var olan bir sorun olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda, sonuç bildirisinde geçen yukarıdaki ifadeyle de, Yunanistan’ın daha önceden sorun olarak kabul etmediği hava sahasına ilişkin sorunların, adaların silahlandırılması sorununun ve karasuları sorununun varlığını kabul ettiği düşünülebilir. Nitekim, Zirve sonrasında Yunanistan’da ana muhalefet partisi Yeni Demokrasi’nin başkanı Costas Karamanlis, Zirvenin “Türkiye’nin iddialarının Yunanistan tarafından tanındığı” anlamına geldiğini ifade ederken; Yunan Başbakanı Simitis, Türkiye ile aralarındaki tek sorunun hala kıta sahanlığı sorunu olduğunu iddia etmektedir⁴³⁷. Bunun yanı sıra Bildirinin tarafların “her türlü” çabayı göstermelerini istemesi, Uluslararası Adalet Divanı’na gidilmeden önce ikili müzakerelerin olması gerektiğini göstermektedir ki Türkiye’ye yapılan açıklamalarda da UAD’ye gidilmesinin bir zorunluluk olmadığı, diğer yöntemlerle birlikte dikkate alınabilecek bir yöntem olduğu ifade edilmiştir⁴³⁸.

⁴³⁶ Helsinki European Council, Presidency Conclusions, 10-11 Aralık 1999: http://www.europa.eu.int/council/off/ conclu/dec99/dec99/_an.pdf den aktaran Bahçeli, op.cit., s. 192.

⁴³⁷ Helsinki Zirvesi’nin sonuç bildirisine Yunanistan’ın kendi içinden farklı yaklaşımlar için bkz. <http://www.hri.org/news/greek/ana/1999/99-12-13.ana.html>, 22/04/2003; Bu konuyla ilgili en son açıklama ise Yunanistan Hükümet Sözcüsü Hristos Protopapas’tan gelmiş, Protopapas, Türkiye ile aralarında var olan tek sorunun kıta sahanlığı sorunu olduğunu belirtmiştir. Bu konuda bkz. <http://www.ntvmsnbc.com/news/133050.asp>, 29/05/2003.

⁴³⁸ Bahçeli, op.cit, s. 193.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Helsinki Zirvesi kararları Türk kamuoyunda ve bilimsel çevrelerde oldukça tartışma konusu yapılmış; ancak, AB üyeliğinde de önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Yunanistan ise bu bildiriye Türkiye'ye karşı kazanılmış büyük bir avantaj olarak görmekte ve 2004 yılına kadar kıta sahanlığı sorununda bir çözüm bulunamaması halinde konunun doğrudan Uluslararası Adalet Divanı'na götürüleceğini düşünmekteydi⁴³⁹. Bu bağlamda Bildiri metninin neyi kastettiğine dikkat edilmelidir. Bildiri metni ile ilgili olarak Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem Zirve'den bir gün sonra şu açıklamayı yapmıştır⁴⁴⁰:

“...O maddeyi dikkatli okuduğumuzda 2004 yılının aday ülkelerin zorunlu olarak sınır anlaşmazlıklarını Uluslararası Adalet Divanına götürmeleri için konmuş bir tarih olmadığını, böyle bir zorlayıcılığın olmadığını dikkatli okuyunca görüyorsunuz. 2004 yılı bu tarz anlaşmazlıkların çözüme bağlanmak üzere AB Konseyi tarafından değerlendirileceği tarih. Yoksa , anlaşılmadınız, 2004 yılı geldi Lahey'e gidin değil...”

Helsinki Zirvesi ile Yunanistan'ın bir ölçüde başarılı olduğu söylenebilir. Zira, Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik olarak yukarıda ele aldığımız dengeleme politikası bağlamında AB platformunu kullanma politikasına ağırlık vermesi sonucu, Ege sorunları ile Avrupa Birliği arasında dolaylı da olsa bir ilişki kurulmuş; bir ölçüde sorunlar AB içine çekilmiştir. Ancak, 2004 yılının sorunların Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi için son tarih olmadığı da açıktır. 2004 yılında Helsinki Nihai Sonuç Bildirisi'nin farklı yorumlanması halinde (ki Zirvenin ertesi günü farklı yorumlamalar başlamıştır) Türk-Yunan ilişkilerinin ve kısmen de Türkiye-AB ilişkilerinin, gerginleşeceği beklenmektedir. Bu bağlamda Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bu konuda ortaya çıkabilecek bir uzlaşmazlıkta, ulusal güvenlik konularıyla Avrupa Birliği'ne tam üye olma isteği arasında fayda-maliyet analizinin yapılması ve bir tercihte bulunulması olasılığı bile söz konusu olabilir.

⁴³⁹ Örnek olarak bkz. Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis'in 13 Ocak 2002'de kendi Bakanlar Kurulu'na yapmış olduğu konuşma, *Imerisia*, “The Greek Foreign Policy in the Next Three Years”, http://www.papandreou.gr/2002/January/mpa_news_greekFP_19012002.html, 20/04/2003.

⁴⁴⁰ Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in konuşmasının tamamı için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupc/cb/1999/12/14121991.htm>, 20/04/2003.

Uluslararası Adalet Divanı önüne hangi konunun veya konuların götürüleceği de önem taşımaktadır. Zira karasuları sorunu ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunu, Türkiye'nin hayati çıkarlarına etkileri açısından diğer sorunlardan daha öne çıkmaktadır ve diğer sorunları doğrudan etkileme gücüne sahiptirler. Bunun yanı sıra, hava sahasına ilişkin sorunların çözülmesi halinde, iki ülke arasındaki denge kimin lehine, ne ölçüde değişeceğinin belirsiz olması açısından, bu konunun Divan'a götürülmesi risk taşımaktadır. Yunanistan'ın iddia ettiği gibi, sadece kıta sahanlığı sorununun Divan'a götürülmesi halinde, Türkiye için en büyük handikap, *adalara kıta sahanlığı hakkının tanınıp tanınmaması* boyutunda yatmaktadır. Kaldı ki özel durumlar göz ardı edilerek, hakkaniyete uyulmadan ve iki ülke arasındaki mevcut denge gözetilmeden verilecek bir kararın, iki ülke arasında var olan sorunları katmerleştirmekten başka bir sonuca yol açacağı beklenmemelidir. Adaların silahlandırılması konusu ise Türkiye'nin Yunanistan karşısındaki askeri üstünlüğü devam ettiği sürece, kısa ve orta vadede Türk ulusal güvenliğine yönelik büyük tehlikeler içermeyeceğinden; bu konu, diğer sorunların yanında daha geri planda kalmaktadır.

Günümüzde Yunanistan'la 1999 yılında yaşanmaya başlanan ve işbirliği unsurunun ön planda olduğu olumlu ilişkiler devam etmekle beraber, realist açıdan bakıldığında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olma istenci ve buna karşılık Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne tam üye olması, iki ülke arasında stratejik bir dengesizlik oluşturmaktadır. Bu dengesizliğin artmasına yol açacak bir başka gelişme, GKRY'nin 2004 Mayıs'ında AB'ne tüm Kıbrıs'ı temsil edecek şekilde tam üye olmasıdır. Etkileri giderek artan bu dengesiz durumun, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi doğrudan güç unsurunun öne çıkarıldığı politikalarla giderilmesi güç görünmektedir. Zira, AB'ye tam üyeliği toplumsal bir proje olarak gören Türkiye ve 1981 yılından beri AB üyesi olan Yunanistan açısından yaşanabilecek bir çatışma iki ülkenin de aleyhine olabilecektir. Bu bağlamda Türk-Yunan ilişkilerinde özellikle Ege Denizi'nde yaşanan sorunların sıfır toplamı bir yapıdan değişken toplamı bir niteliğe dönüştürülmesi veya bir başka ifadeyle, ortadaki stratejik dengesizliğin giderilmesi, Türkiye'nin de Avrupa Birliği'ne tam üye olmasıyla mümkün olabilecektir.

İki ülke ilişkilerinde işbirliği unsurunun öne çıktığı 1999 sonrası dönem ele alındığında, Ege sorunlarında var olan çatışma potansiyelinin yanı sıra, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ekonomik, demokratik ve düşünsel alanlarda liberal değerlerin yaygınlaşması, küreselleşme ile beraber kendisini daha fazla hissettiren karşılıklı bağımlılık ilişkisi ve bu bağlamda liberal kanalların iletişimi arttırması ile AB faktörü önemlidir⁴⁴¹. Zira, bu süreçlerle beraber, sivil toplum kuruluşları, transnasyonel örgütlenmeler, ekonomik ilişkilerdeki karmaşık yapı, medya ve kamuoyu gibi unsurlar, (iç politika-dış politika arasındaki etkileşim de düşünüldüğünde) devletler arası ilişkilerde temel etkileyiciler arasına girmiştir.

Ayrıca realist perspektifte ulusal güvenlik konularına verilen büyük önceliğin yanı sıra, Soğuk Savaş sonrası dönemde, sosyoekonomik konuların da devletlerin dış politika gündemlerinde öncelikli olarak ele alındığı görülmektedir⁴⁴². Dolayısıyla Türk-Yunan ilişkilerinde Ege sorunlarının bağlı olarak var olan ulusal güvenlik boyutunun doğurduğu çatışmacı unsurlarla, yukarıda ele aldığımız liberal değerlerden kaynaklanan işbirliği unsurlarının birbirlerini dengelemesi söz konusudur.

Daha önce ifade edildiği gibi, Türk-Yunan ilişkilerinde var olan işbirliği unsurunun yanı sıra eşzamanlı olarak çatışma unsuru da görülebilmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde, Yunanistan'ın uygulamış olduğu politikalara kuşkuyla yaklaşması doğaldır. Zira, bu politikaların ilk etkileri Yunanistan'ın sürekli olarak Türkiye'ye gönderilen fonları veto etmesi şeklindeyken; Türk-Yunan ilişkileri genel olarak ele alındığında, bu politikaların daha büyük sonucu, GKRY'nin 2004 yılının Mayıs ayında Türkiye'den önce (hem de tüm Kıbrıs adasını temsil edecek şekilde) AB'ne tam üye sıfatını kazanacak olmasıyla görülmektedir. Bunun yanı sıra Yunanistan'ın AB platformunu ve Türkiye'nin AB'ne üyelik sürecini kullanarak uyguladığı dengeleme politikalarını Ege sorunları özelinde ele alacak olursak; bu politikaların ilk etkileri, (sonuçları 2004 yılının sonunda daha iyi bir şekilde görülmek üzere) 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde yaşanmıştır. Nitekim Yunan Başbakanı Kostas Simitis'in "*...Türkiye ile yaşamakta olan problemler artık Avrupa Birliği düzeyine girmiştir. Türkiye'nin AB'ne üyeliği ise ilişkilerin normalleştirilmesi*

⁴⁴¹ Keridis, *Political Culture...*, op.cit., ss. 7-8.

⁴⁴² Ibid., s. 14.

için bir manivela niteliğindedir... ”⁴⁴³ şeklindeki sözleri de Yunanistan’ın sorunları AB platformuna taşıma politikasında geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir.

1999 yılında gerçekleşen Helsinki Zirvesi’nden günümüze kadar olan dönemde iki ülke arasında var olan sorunlarla ilgili olarak krize neden olabilecek bir gelişme yaşanmamıştır. Ege sorunlarıyla ilgili olarak da periyodik olarak gündeme gelen sorunların dışında iki ülke ilişkilerini derinden etkileyebilecek bir gelişme yaşanmamıştır. Yukarıda ele alındığı gibi, Yunanistan’ın özellikle Limni adasını NATO tatbikatlarına almaya çalışarak bu adanın silahlandırılmasına meşruiyet kazandırma girişiminin en son örneği 2000 yılının Ekim ayında yaşanmıştır. Bu noktada Yunanistan, Limni’yi bir kez daha NATO tatbikatları kapsamına alma girişiminde bulunmuş; Türkiye ise bu duruma itiraz ederek Atina’nın bu girişimine engel olmuştur⁴⁴⁴.

Ulusal hava sahasından kaynaklanan sorun konusunda Türkiye’nin, Yunanistan’ın 10 millik ulusal hava sahası iddiasını tanımadığını ve bunu sürekli olarak gündemde tutmak için Yunanistan’ın kendi hava sahası olarak iddia ettiği, fakat gerçekte uluslararası hava sahası olan alanda periyodik olarak uçuşlar yaptığına değinmiştik. Bu periyodik uçuşlar, sorunun ilk ortaya çıkmasından beri yapılmakla beraber, özellikle 2003 yılında Yunanistan, bu sorunu da AB platformuna çekerek pozisyonunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Bunun en son örneği ise 2003 yılının Mayıs ve Haziran ayında yaşanmıştır. Türk Hava Kuvvetlerine bağlı jetlerin, (sözde) Yunan hava sahasını yoğun bir şekilde ihlal etmesi üzerine Yunanistan konuyu AB’nin gündemine taşımıştır. Bu noktada Yunan Dışişleri Bakanı Georges Papandreou, *“Ege’deki hava sahası ihlalleri hakkında Atina’nın Avrupa Komisyonu’na her ay bir rapor vermesi konusunda AB’nin Genişlemeden Sorumlu Üyesi Günter Verheugen’le mutabakata vardıklarını”* belirtmiştir. Ulusal hava sahası sorunundan kaynaklanan ihlal iddiaları önce Brüksel’de Avrupa Birliği Komisyonu’nun genişlemeden sorumlu üyesi Günther Verheugen tarafından Türk Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’e iletilmiş ve sonra

⁴⁴³ Kostas Simitis, “Cyprus and Greek-Turkish Relations are the Priorities till Elections”, <http://www.ana.gr/>, 27/05/2003.

⁴⁴⁴ Bu konuda bkz. Turgut Tarhanlı, “Ege’de Soğukluk”, *Radikal*, 31.10.2002; Haluk Ulman, “Anlaşmaya Niyeti Olmayınca”, *Dünya*, 31.10.2002.

Girit adasında yapılan Avrupa Birliği -Akdeniz ülkeleri Dışişleri Bakanları toplantısında gündeme getirilmiştir⁴⁴⁵.

Burada dikkatlerden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır: Yunanistan, bir yandan Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde Türkiye'ye destek veren bir politika izleyip, Türkiye ile son iki yılda, (özellikle son günlerde imzalanan güven artırıcı önlemler paketinin⁴⁴⁶ de içinde bulunduğu) ondan fazla ikili anlaşma yaparken; diğer yandan iki ülke arasında yaşanan sorunları AB platformuna taşıyarak ikili sorunları, AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'nin karşısına birer engel olarak çıkartmaya başlamıştır. Zira, Yunan Savunma Bakanı Yiannos Papantoniou'nun iki ülke arasında güven artırıcı önlemler paketi konusunda uzlaşmanın sağlandığı gün, "...Yunan hava sahasının ihlali gibi durumların devam etmesi, Türkiye'nin Avrupa (Birliği) yolunu uzun yıllar erteler..."⁴⁴⁷ şeklindeki sözleri, Yunan Dışişleri Bakanı Georges Papandreou'nun "Ege'de meydana gelebilecek bir kaza, Türkiye'ye AB yolunda verilen desteği etkiler"⁴⁴⁸ şeklindeki ifadesi ve her gün Yunan resmi makamlarınca yapılan bir çok açıklama, Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan Ege sorunları konusunda, Türkiye'nin Türk ulusal çıkarlarını korumaya yönelik her türlü hareketinin Avrupa Birliği'ne tam üye olma sürecini olumsuz yönde etkileyeceğini ifade etmekte ve böylece Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olma süreci, Yunanistan tarafından dengeleme politikası bağlamında sürekli olarak aleyhimize kullanılmaktadır.

Türk-Yunan ilişkilerinde etkili olan uluslararası dinamiklerden Avrupa Birliği'nin etkisinin Yunanistan'ın politikaları sonucunda özellikle 1999 yılından sonra giderek artmıştır. Bu noktada ilişkilere etki eden uluslararası dinamikler arasında bir karşılaştırma yapmak yerinde olur. Zira, 1999 yılına kadar ilişkilerde ve ortaya çıkan sorunlarda daha etkili olan dinamik ABD ve dolayısıyla NATO iken, AB'nin de

⁴⁴⁵ Bu konuda bkz. The New York Times, "Greece and Turkey Trade Barbs Over Airspace", <http://www.nytimes.com/2003/05/16/international/europe/16TURK.html?ntemail0,15/06/2003>; "AB'den Türkiye'ye Yunanistan Uyarısı", <http://www.ntvmsnbc.com/news/217630.asp>, 28/06/2003; "AB Yunanistan'dan 'İhlal Raporu' İstiyor", <http://www.ntvmsnbc.com/news/219737.asp>, 11/06/2003;

⁴⁴⁶ İmzalanan Güven Artırıcı Önlemler Paketi üç maddeden oluşmakta ve iki ülke arasında üst düzey kara, deniz ve hava kuvvetleri kurmay subayları arasında karşılıklı ziyaretler, Harp Akademileri arasında öğrenci değişimi ve askeri hastaneler arasında teşhis ve tedavi konularında işbirliği yapılmasını içermektedir. Bu konuda bkz. <http://www.ntvmsnbc.com/news/217449.asp>, 27/05/2003.

⁴⁴⁷ <http://www.ana.gr/>, 27/05/2003.

⁴⁴⁸ <http://www.ntvmsnbc.com/news/220136.asp>, 13/06/2003.

sorunlarda artık aktif hale gelmeye başladığı görülmektedir. Bu noktada Avrupa, -ikinci bölümde ele alındığı gibi- tarihte sürekli olarak Yunanistan'ı destekleyen politikalar izlemiştir. Bu çerçevede Yunanistan'ın AB üyesi olması, Türkiye'ninse yıllardır devam eden AB'ye tam üye olma süreci, ikili ilişkilerde AB'nin tutumunu etkilemektedir. ABD'nin Ege sorunlarına etkisi açısından bakıldığında ise daha farklı bir durumla karşılaşmaktadır. Zira, ABD coğrafi olarak her iki ülkeye uzak olmakla beraber, Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Yunanistan'ın içinde yer aldığı ittifakın liderliğini yapmış, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise hegemon bir güç olarak kendi çıkarları doğrultusunda uluslararası politikaya angaje olmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin Türk-Yunan ilişkilerine etkisinin Türkiye açısından Avrupa devletlerine göre daha tarafsız olacağı beklenmektedir. Her ne kadar ABD içinde yer alan Rum lobisinin Yunanistan tarafından Türkiye'yi dengeleme aracı olarak kullandığı bilinse de, bu durum, ABD'nin nihai olarak realist politikalar uyguluyor olması ve stratejik önceliklerinde Türkiye'nin daha önemli konumda bulunması gibi faktörler nedeniyle dengelenmektedir. ABD ve Avrupa Birliği'nin Türk-Yunan ilişkilerine bakış açılarındaki farklılık, Yunanistan'ın geçtiğimiz ay dile getirdiği hava sahası ihlalleri konusunda da görülmüştür. Zira, Yunanistan'ın tam üye olduğu AB, konu hakkında yukarıda ele aldığımız tavrı gösterirken; ABD, sorunun uluslararası bir niteliği olmadığını belirterek, konunun iki ülke arasında ele alınabileceğini belirtmiştir⁴⁴⁹.

Türk-Yunan ilişkileri bağlamında yaşanan Ege sorunları, AB boyutunda bu şekilde ilerlemekle beraber, Türk ve Yunan Dışişleri Bakanlıkları siyasi direktörleri seviyesinde de resmi görüşmeler devam etmektedir. Bu bağlamda görüşmelerin 11. turu 2003 Haziranında Ankara'da yapılmıştır. Türkiye, bu görüşmelerde kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası, adaların silahlandırılması ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar konularına yönelik kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki politikasını sürdürürken; Yunanistan, sadece kıta sahanlığı sorununun Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi gerektiğini, bu durumun da diğer farklılıkların çözümüne öncülük edeceğini savunmaktadır. Bu bağlamda iki ülkenin dışişleri bakanlığı siyasi direktörleri

⁴⁴⁹ ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Phil Reeker'ın 11 Haziran 2003'te yaptığı bu açıklama için bkz. <http://www.ntvmsnbc.com/news/219709.asp>, 12/06/2003.

seviyesinde yürütülen görüşmelerin 12. turu, 2003 Temmuzunda Atina'da yapılacaktır⁴⁵⁰.

Türk-Yunan ilişkileri bağlamında yaşanan Ege sorunlarını özetlemek gerekirse, Soğuk Savaş döneminde realist unsurlara göre etkileri daha az görülen liberal unsurlar, Soğuk Savaş sonrası dönemde belirgin hale gelmiştir. Ege sorunları her ne kadar birbiriyle ilişkili sorunlar olsa da sorunların işbirliği yoluyla çözülme veya çatışmaya dönüşme olasılığı, her bir sorun için ayrı ayrı değerlendirilmek durumundadır. Bu noktada karasuları sorununun, statüsü belli olmayan coğrafi formasyonlar sorununun ve kısmen de ulusal hava sahasından kaynaklanan sorunun, diğer sorun alanlarına göre, çatışma ihtimalini daha fazla barındırdığı görülmektedir. Günümüzde dışsal dinamiklerin ve liberal unsurların iki ülke arasında yaşanan Ege sorunlarına etkisi, Soğuk Savaş dönemine göre artmıştır. Dolayısıyla geliştirilecek stratejilerde ve uygulanacak politikalarda bu faktörler daha fazla dikkate alınmaya başlamıştır. Dışsal dinamiklerin Ege sorunlarını etkileme gücünü, Türkiye açısından ele aldığımızda, dışsal dinamiklerin etkilerinin, tam anlamıyla Türkiye'nin lehine olmadığı görülmektedir. Geline nokta dışsal dinamiklerden en öne çıkanı yukarıda ele alındığı gibi Avrupa Birliği'dir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde (özellikle 2004 yılında) yaşanacak gelişmeler, Ege sorunlarının işbirliği yoluyla çözülmesi veya çatışmaya dönüşme ihtimallerinden hangisinin gerçekleşeceği konusunda belirleyici faktörlerden birisi olacaktır.

⁴⁵⁰ Görüşmelerde Türkiye'yi Büyükelçi Uğur Ziyal temsil etmekteyken, Yunan tarafını Büyükelçi Anastassios Skopelitis temsil etmektedir. Bu konuda bkz. A. Kourkoulas, "Latest Round of Greek-Turkish Dialogue Concludes", Athens News Agency, <http://www.hri.org/news/greek/ana/2003/03-06-07.ana.html#03,10/06/2003>.

SONUÇ

Çalışmada öne çıkan ilk nokta, günümüzde iki ülke arasında Ege sorunlarının temel nedeninin, *“1923’te Lozan Barış Antlaşmasıyla iki ülke arasında Ege Denizi’nde kurulan dengenin zaman içinde bozulması”* olduğudur. Bu dengenin bozulmasından kaynaklanan sorunlar, iki ülke arasında yaşanan diğer sorunlarla birleşince ve taraflar sorunlara nispi kazanç açısından yaklaşıncı, günümüzdeki boyutunu almıştır.

Çalışmada kullanılan teorik perspektif bağlamında, genel olarak Türk-Yunan ilişkilerinin, özel olarak da Ege sorunlarının sadece liberal veya realist perspektifte ele alınmasının, iki ülke ilişkilerini tam olarak açıklayamayacağı görülmüştür. Nitekim, ilişkilerde realizme bağlı olarak çatışma unsurunun ve liberalizme bağlı olarak işbirliği unsurunun varlığı söz konusudur. Bu doğrultuda özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, liberalizme dayalı işbirliği unsurunun, ilişkilerde var olan çatışmacı unsurları dengeleme gücünün arttığı görülmektedir. Liberal değerlerin yaygınlaşması, iki ülke arasındaki iletişim kanallarının artması, sivil toplum kuruluşları, transnasyonal örgütler, medya, kamuoyu...vb. faktörlerin daha etkin bir şekilde devreye girmesi gibi gelişmeler, ilişkilerde var olan çatışmacı boyutu dengelemekle beraber; iki ülke ilişkilerinde özellikle egemenlik alanlarıyla ilgili olan konularda var olan çatışma olasılığı tamamen ortadan kalkmamıştır.

Varlıklarına yönelik algılanan ortak tehditler karşısında, tehdidin caydırılmasına yönelik işbirliğine gitmeyi çıkarlarına uygun bulan Türkiye ve Yunanistan’ın, tehdidin ortadan kalkmaya başladığı veya taraflardan birinin çıkar algılamalarının diğeriyle çatışmaya başladığı zaman, işbirliğinden vazgeçip kendi bireysel çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik politikalar izlemeye çalıştıkları gözlenmektedir. Bu bağlamda, Kıbrıs sorunu konusunda yaşanan gelişmelerle başlayan iki ülkenin ulusal çıkar ve ulusal güvenlik algılamaları arasındaki farklılaşmada, Ege sorunlarının da devreye girdiği yıllardan itibaren günümüze kadar yaşanan ilişki bağlamında büyük sapmalar

görülmemekte; ancak, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinin, gerek Ege sorunlarının gerekse iki ülke ilişkilerinin boyutunu değiştireceği beklenmektedir.

Türk-Yunan ilişkileri, genel olarak ele alındığında değişken toplamı bir nitelikteyken, ilişkiler Ege sorunları bağlamında ele alındığında sıfır toplamı bir nitelik öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, iki ülke arasında pek çok alanda işbirliği yoluna gidilebilirken; Ege sorunları konusunda hiçbir çözüm üretilmemekte ve sorunlar, olduğu gibi **dondurulmuş** olarak durmaktadırlar. Kaldı ki tarafların sorunlar konusundaki yaklaşımlarında oldukça büyük farklılıklar vardır. Sorunlar dondurulmuş bir yapıda durmakla beraber, zaman zaman çeşitli olaylarla gündeme gelebilmekte ve iki ülke ilişkisini birdenbire gerginleştirebilmektedir.

Çalışmada, Ege sorunlarının tümü, doğrudan ulusal egemenlik ve ulusal güvenlik konuları olduğundan, bu sorunlar arasında hiyerarşik bir sınıflama yapmanın mümkün olmadığı görülmüştür. Bununla beraber, sorunların çözümü halinde doğuracakları etkiler baz alınarak bir grupta yapılabilir. Bu çerçevede karasuları sorunu ve statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorununun çözülmesi, sonuçları açısından diğer sorunları ve dolayısıyla Ege Denizi'nde iki ülke arasındaki dengeyi doğrudan etkileyecek özelliklere sahiptir. Buradan hareketle karasuları konusunda Türkiye'nin 1964 yılından beri takip etmiş olduğu "karasularının genişliğinde 6 mil genişliğin korunması" politikası hiçbir pazarlık payı bırakmayacak şekilde devam ettirilmelidir. Bu politikanın devam ettirilmesinde Türkiye'nin askeri gücünün caydırıcı etkisi önemli olmakla beraber, sorun konusundaki yaklaşımlarımız uluslararası platformlarda daha iyi anlatılmalı ve Yunanistan'ın uygulamakta olduğu dengeleme politikalarıyla elde ettiği avantajlar, karşı politikalarla dengelenmelidir. Bunun yanı sıra statüsü belli olmayan ada, adacık ve kayalıklar sorunda savunduğumuz gri alanlar tezi doğrultusunda -iki ülke ilişkileri hangi boyutta devam ederse etsin- Yunanistan'ın yeni adacıkları iskana açmasının çeşitli politikalarla önüne geçilmelidir.

Ulusal hava sahasına ilişkin sorunun iki ülke ilişkilerinde daha öne çıktığı görülmektedir. Bu sorun, karasuları sorunda gelinecek aşamalarla yakın ilişki içindedir. Türk Hava Kuvvetleri'nce Yunan iddialarını tanımadığımızı vurgulamak

açısından illegal bölgede periyodik uçuşlar yapılması, bir gereklilik olarak görülse de sorunun diplomatik alana taşınarak çözüm aranması daha etkili bir yöntem olabilir. Dolayısıyla, Ege'nin uluslararası hava sahasında gerçekleştirdiğimiz periyodik uçuşlar devam ettirilebilirse de bu konudaki Yunan iddialarını tanımama politikamız, daha farklı araçlarla desteklenebilir. Bu bağlamda, özellikle uluslararası platformlarda ikili diplomatik zeminlerde konu gündeme getirilerek haklılığımız konusunda ikna edici bir tavır ortaya koyabiliriz.

Kıta sahanlığı alanları, sadece denizin dibini ve dip altını kapsadığından, diğer sorunlarla karşılaştırıldığında iki ülke arasındaki dengeyi daha az değiştirecek gibi görünmektedir. Bu konuda en büyük handikabımız olan “Adalara kıta sahanlığı alanı tanınmalı mı, tanınmamalı mı?” sorusunun cevabı, sorunun çözümüne yönelik işbirliğini şekillendirecektir. Bu bağlamda kıta sahanlığı sorununun, karasuları sorunu çözümlenmeden bir sonuca bağlanması pek anlamlı görünmüyor. Adaların silahlandırılması konusu ise Türkiye açısından, iki ülke arasında belki de çözümlenmesi en kolay sorun gibi gözükmektedir. Fakat sorun konusunda Yunanistan'ın özel bir önem verdiği Limni adasının silahlandırılmasına meşruiyet sağlama politikalarına dikkat edilmelidir.

Ege sorunlarının günümüzdeki boyutuyla sıfır toplamlı yapıdan değişken toplamlı bir yapıya dönüştürülmesi zor görünmektedir. Sorunların çözümüne yönelik işbirliği ihtimali günümüzdeki koşullarda zor görünmekle birlikte, imkansız da değildir. Bu noktada Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olması, ilişkilerin değişken toplamıya çevrilmesinde bir katalizör işlevine sahip olabilir. Ancak, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinin Yunanistan tarafından bilinçli ve sistematik şekilde Türkiye'nin aleyhine kullanılması ve bu süreçte samimi davranılmayarak Türkiye'nin Ege'deki hayati çıkarlarından tavizler koparılmak istenmesi halinde, ilişkilerin günümüzde gelinen noktadan daha geriye gidebileceği olasılığı göz ardı edilmemelidir. Sonuç olarak Ege sorunları, Türkiye'nin de tam üyesi olduğu bir Avrupa Birliği yapısı içinde iki ülke arasında karşılıklı güven ortamı oluşturularak daha kolay bir şekilde çözümlenebilir.

KAYNAKÇA

- Adam, Henry. "Military Status of the Aegean Islands", **The Aegean Sea 2000: Proceedings of the International Symposium on the Aegean Sea**, Bayram Öztürk (edt.), İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000, ss. 205-213.
- Akehurst, Michael. **A Modern Introduction to International Law**, London: George Allen and Unwin Ltd., 1970.
- Alantar, Özden Zeynep. "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Faruk Sönmezoğlu (der.), İstanbul: Der Yayınları, 1998, ss. 71-100.
- Amnesty International and International Helsinki Federation for Human Rights, **Greece in the Shadow of Impunity**, y.y. September 2002.
- Arı, Tayyar **Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika**, Üçüncü Baskı, İstanbul: Alfa basım yayım dağıtım Ltd. Şti., 2000.
- Arı, Tayyar. "Ege Sorunu ve Türk-Yunan İlişkileri: Son Gelişmeler Işığında Karasuları ve Hava Sahası Sorunları", **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Latif Çakıcı'ya Armağan**, Cilt 50, Sayı 1-2, Ocak-Haziran 1995, ss. 51-68.
- Arı, Tayyar. "Kıta Sahaneliği Sorunu ve Türk-Yunan İlişkileri" **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt XIII, Sayı 1-2, Mart-Kasım 1992, ss. 167-184.
- Arı, Tayyar. **Basra Körfezi ve Orta Doğu'da Güç Dengesi 1978-1996**, Güncelleştirilmiş 2. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 1996.

- Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2002.
- Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Genişletilmiş 4. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2001.
- Arıboğan, Deniz Ülke. **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri: Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi**, Üçüncü Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2001.
- Armaoğlu, Fahir. **19. Yüzyıl siyasi Tarihi (1789-1914)**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Arvanitopoulos, Constantine P. "The Politics of U.S. Aid to Greece and Turkey", <http://www.idis.gr/people/arvan8.html>, 20/12/2002.
- Arvanitopoulos, Constantine P. "Greek Defense Policy and the Doctrine of Extended Deterrence", <http://www.idis.gr/people/arvan3.html>, 20/12/2002.
- Ayman, S. Gülden. "Ege'de Müzakere ve Caydırıcılık", **En Uzun Onyıl Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, 2. Baskı, Gencer Özcan, Şule Kut (der.), İstanbul, 2000, ss. 279-317.
- Ayman, S. Gülden. "Türk-Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Faruk Sönmezoğlu (der.), İstanbul: Der Yayınları, 1998, ss. 543-554.
- Bahçeli, Tözün. "Türkiye'nin Yunanistan Politikası", **Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri**, Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (der.), İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2002, ss. 179-207.
- Başeren, Sertaç H. "Kıta Sahahlığı: Doğal Uzantı ve Mesafe İlkesi İlişkileri", **Dış Politika**, Cilt VI, Sayı: 1, Nisan 1995, ss. 52-72.
- Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği, **Batı Trakya'nın Sesi**, Sayı 85, Kasım-Aralık 1997, <http://www.geocities.com/CapitolHill/Senate/2697/tabts85c.htm>, 22/03/2003.

- Berberakis, Taki. "Füzeler Girit'e Formülü", **Milliyet**, 28/11/1998.
- Black, Joshua. "Greek Diplomacy and the Hunt for Abdullah Ocalan", WWS 547 – **International Diplomacy**, WWS Case Study 04/2000.
- Brown, E. D. **The International Law of the Sea: Introductory Manual**, Vol. I, Aldershot: Dartmouth Publishing Company Ltd., 1994.
- Buzan, Barry. "Peace, Power and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations", **Journal of Peace Research**, Volume 21, Issue 2, June 1984, ss. 109-125.
- Büyükçolak, Kamil Mehmet. "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni Bir Boyut: Balkanlar", **Türkiye-Yunanistan: Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar**, Birgül Demirtaş Coşkun (der.), Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2002, ss. 114-158.
- Camp, Glen D. "Greek-Turkish Conflict over Cyprus", **Political Science Quarterly**, Volume 95, Issue 1, Spring 1980, ss. 43-70.
- Canbolat, İbrahim S. **Avrupa Birliği Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler**, 3. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2002.
- Canbolat, İbrahim S. **Savaş ve Barış Arasında Dünya**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2003.
- Caro, Santiago Martinez. **International Law Cases and Materials**, Ankara: Bilkent University Pub., 1996.
- Cin, Turgay. **Türkiye ve Yunanistan Bakımından Ege'deki Karasuları Genişliği Sorunu**, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2000.
- Clogg, Richard. "Greek-Turkish Relations in the Post-1974 Period", **The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences**, Dimitri Constans (edt.), New York: St. Martin's Press, 1991, ss. 12-23.
- Clogg, Richard. **Modern Yunanistan Tarihi**, Çev: Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

- Constans, Dimitri, "Systemic Influences on a Weak, Aligned State in the Post-1974 Era", **The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences**, Dimitri Constans (edt.), New York: St. Martin's Press, 1991, ss. 129-139.
- Coufoudakis, Van. "Greek Political Party Attitudes towards Turkey: 1974-89", **The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences**, Dimitri Constans (edt.), New York: St. Martin's Press, 1991, ss. 40-56.
- Coufoudakis, Van. "Greek-Turkish Relations, 1973-1983" **International Security**, Vol. 9, Issue. 4, Spring 1985, ss. 185-217.
- Couloumbis, Theodore. "Strategic Consensus in Greek Domestic and Foreign Policy since 1974", **Thesis A Journal of Foreign Policy Issues**, <http://www.hri.org/MFA/thesis/winter98/consensus.html>, 15/01/2003.
- CSIA European Security Working Group, "Instability and Change on NATO's Southern Flank", **International Security**; Volume: 3, Issue: 3, Winter 1978-1979, ss. 150-177.
- Çakar, Nezihi. "Turkey's Security Challenges", **Perceptions Journal of International Affairs**, Volume I, No. 2, June-August 1998, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/i2/I2-2.htm>, 22/10/2002.
- Çelik, Edip F. **Milletlerarası Hukuk Birinci Kitap**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1987.
- Danopoulos, Constantine P. "Military Professionalism and Regime Legitimacy in Greece: 1967-1974", **Political Science Quarterly**, Volume 98, Issue 3, Autumn 1983, ss. 485-506.
- Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Onuncu Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Yunanistan Ekonomisi ve Türk- Yunan Ekonomik İlişkileri**, Kasım 2002, <http://www.deik.org.tr/bultenler/2003115105750yunanistan-kasim2002.pdf>, 14/04/2003.

- Dokos, Thanos. "Greek Security Doctrine in the Post-Cold War Era", **Thesis A Journal of Foreign Policy Issues**, <http://www.hri.org/MFA/thesis/summer98/security.html>, 25/01/2003.
- Dougherty, James E. and Pfaltzgraff, Robert L. **Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey**, 3rd edition, New York: Harper Collins Publishers, 1990.
- Ecevit, Bülent. "Turkey's Security Policies", **Greece and Turkey: Adversity in Alliance**, Jonathan Alford (edt.), Aldershot: International Institute for Strategic Studies and Gower Publishing Company, 1984, ss. 136-141.
- Elekdağ, Şükrü. "2 ½ War Strategy", **Perceptions Journal of International Affairs**, Volume III, Number 4, March-May 1996, s. 1, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/il/per13-htm>, 8/11/2002.
- Erel Tellal, "BM Barış Koruma Gücü ve Türkiye", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt XVIII, Sayı 167, Mayıs 1999.
- Evangelista, Matthew. "Greece, Turkey and the Improvement of US-Soviet Relations", **The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences**, Dimitri Constans (edt.), New York: St. Martin's Press, 1991, ss.140-154.
- Evans, Alona E. "Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey)", **American Journal of International Law**, Volume: 73, Issue: 3, July 1979, ss. 493-505.
- Feldman, Mark B. "International Maritime Boundary Delimitation: Law and Practice from the Gulf of Maine to the Aegean Sea", **Aegean Issues: Problems-Legal and Political Matrix**, Seyfi Taşhan(edt), Ankara: Foreign Policy Institute, 1995, ss. 1-22.
- Fırat, Melek. "1923-1939 Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Baskın Oran (der.), Cilt. I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 178-193.

- Fırat, Melek. "1945-1960 Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Baskın Oran (der.), Cilt. I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 576-615.
- Fırat, Melek. "1960-1980 Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Baskın Oran (der.), Cilt. I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 716-768.
- Fırat, Melek. "1990-2001 Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Baskın Oran (der.), Cilt. II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 440-480.
- Finefrock, Michael M. "Ataturk, Lloyd George and the Megali Idea: Cause and Consequence of the Greek Plan to Seize Constantinople from the Allie, June-August 1922", **The Journal of Modern History**, Vol. 52, Issue 1, March 1980, ss. D1047-D1066.
- Genç, Mehmet. **Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı I. Cilt**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1999.
- Gerolymatos, Andre. "The Military Balance of Power Between Greece and Turkey: Tactical and Strategic Objectives", **The Aegean Sea After the Cold War**, Aldo Chircop, Andre Gerolymatos and John O. Iatrides (eds.), New York: St. Martin's Press Inc., 2000, ss. 47-60.
- Gilpin, Robert. "The Richness Tradition of Political Realism", **International Organization**, Volume 38, Issue 2, Spring 1984, ss. 287-304.
- Glaser, Charles L. "Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help", **International Security**, Volume 19, Issue 3, Winter 1994-1995, ss. 50-90.
- Grieco, Joseph M. "Anarchy and Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", **International Organization**, Volume 42, Issue 3, Summer 1988, ss. 485-507.

- Gross, Leo. "The Dispute Between Greece and Turkey Concerning the Continental Shelf in the Aegean", **The American Journal of International Law**, Volume 71, Issue 1, January 1977, ss. 31-59.
- Güldemir, Ufuk. **Kanat Operasyonu**, İstanbul: Tekin Yayınları, 1985.
- Gümüş, Okan ve Sevi, Aziz. **Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Ankara: Polat Yayınları, 1996.
- Gündüz Aslan. "Greek-Turkish Disputes: How to Resolve Them?", **Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization**, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, ss. 81-101.
- Gündüz Aslan. "Greek-Turkish Disputes: How to Resolve Them?", **Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization**, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, ss. 81-101.
- Gündüz, Aslan. **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 2000.
- Gürel, Şükrü Sina. **Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri 1821-1993**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993.
- Haftendorn, Helga. "The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security", **International Studies Quarterly**, Volume 35, Issue 1, March 1991, ss. 3-17.
- Harp Akademileri Komutanlığı, **Ege Denizi ve Ege Adaları**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1995
- Harp Akademileri Komutanlığı, **Türk-Yunan İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1994.
- Hatipoğlu, M. Murat. **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.
- Hatzivassiliou, Evariantis. "Security and the European Option: Greek Foreign Policy, 1952-62", **Journal of Contemporary History**, Volume: 30, Issue 1, January 1995, ss. 187-202.

- Hobbes, Thomas. "Of the Natural Condition of Mankind", **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, 2nd edition, Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi (Edt.), New York: Macmillan Publishing Company, 1993, ss. 94-98.
- Holsti, K.J. **International Politics: A Framework for Analysis**, 7th ed., New Jersey: Prentice Hall Inc., 1995.
- Huth, Paul and Russett, Bruce. "General Deterrence Between Enduring Rivals: Testing Three Competing Models", **The American Political Science Review**, Volume 87, Issue I, March 1993, ss. 61-73.
- Iatrides, John O. "NATO and Aegean Disputes: The Cold War and After", **The Aegean Sea After the Cold War**, Aldo Chircop, Andre Gerolymatos and John O. Iatrides (edts.), New York: St. Martin's Press Inc., 2000, ss. 32-46.
- İnan, Yüksel. "The Effects of the Entry into Force of the 1982 Law of the Sea Convention on 12 Miles Territorial Sea Limit", **Aegean Issues: Problems-Legal and Political Matrix**, Seyfi Taşhan(edt), Ankara: Foreign Policy Institute, 1995, ss. 37-41.
- İnan, Yüksel; Başeren, Sertaç. H. **Kardak Kayalıklarının Statüsü**, Ankara: y.y., 1997.
- Kaldis, William Peter. "Background for Conflict: Greece, Turkey and the Aegean Islands, 1912-1974", **The Journal of Modern History**, Volume: 51, June 1979, ss. D1119-D1146.
- Kaminaris, Spiros Ch. "Greece and Middle East", **Middle East Review of International Affairs**, Vol. 3 No. 2/June 1999, http://www.ciaonet.org/olj/meria/meria99_kas01.html, 24.08.2002.
- Katsoufros, Theodoros. "Ege Denizi ile İlgili Türk-Yunan Uyuşmazlıkları", **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Semih Vaner (der.), İstanbul: Metis Yayınları, 1990, ss. 76-105.

- Keridis, Dimitris. **Political Culture and Foreign Policy: Greek-Turkish Relations in the Era of European Integration and Globalization**, (A NATO Fellowship Final Report) Cambridge, 1999.
- Keridis, Dimitris; Triantaphyllou Dimitrios. "Greek-Turkish Relations in the Era of European Integration and Globalization", **Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization**, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, ss. XVI-XXII.
- Kırbaki, Yorgo. "Simitis'den S-300 Desteği", **Radikal**, 28/11/1998.
- Kourkoulas, A. "Latest Round of Greek-Turkish Dialogue Concludes", **Athens News Agency**, <http://www.hri.org/news/greek/ana/2003/03-06-07.ana.html#03>, 10/06/2003.
- Kozyris, Phaedon John. "The Legal Dimension of the Current Greek-Turkish Conflict. A Greek Viewpoint", **Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization**, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, ss. 102-114.
- Kurumahmut, Ali. (Yay.Haz.) **Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Kurumahmut, Ali. "A New Greek-Turkish Dispute: Who Owns the Rocks?", **The Aegean Sea 2000: Proceedings of the International Symposium on the Aegean Sea**, Bayram Öztürk (edt.), İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000, ss.109-116.
- Kurumahmut, Ali. "Ege'de Egemenliği Tartışmalı Adalar Sorununun Ortaya Çıkışı", **Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar**, Ali Kurumahmut (Yay. Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, ss. 1-32.
- Kut, Şule. "Türk Dış Politikasında Ege Sorunu", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Faruk Sönmezoğlu (der.), İstanbul: Der Yayınları, 1998, ss. 253-270.

- Kut, Şule. "Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları", **En Uzun Onyl Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, 2. Baskı, Gencer Özcan, Şule Kut (der.), İstanbul, 2000, ss. 43-61.
- Küçük, Cevdet. "Ege Adalarında Türk Egemenliği Dönemi", **Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar**, Ali Kurumahmut (Yay. Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, ss. 33-80.
- Laipson, Helen. "US Policy towards Greece and Turkey since 1974", **The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences**, Dimitri Constans (edt.), New York: St. Martin's Press, 1991, ss. 164-182.
- Larrabee, F. Stephen. "Security in the Eastern Mediterranean", **Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization**, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, ss. 224- 238.
- Martin, Lenore G. "Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik: Bütünsel Bir Yaklaşım Doğru" **Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik**, August Richard Norton (der.) , Çev: Ceylan Tokluoğlu, İstanbul: Buke Yayınları, 2000, ss. 11-18.
- McDonald, Robert. "Greek-Turkish Relations and the Cyprus Conflict", **Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization**, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, ss. 116-150.
- Montgomery, A.E. "The Making the Treaty of Sevres of 10 August 1920", **The Historical Journal**, Vol. 15, Issue. 1, December 1972, ss. 775-787.
- Moravcsik, Andrew. "Liberal International Relations Theory: A Social Scientific Assessment", **Weatherhead Center For International Affairs**, Working Paper No. 01-02, April 2001, <http://www.ciaonet.org/wps/moa04/index.html>, 03/04/2003.
- Olivier Collard, **Amiglobe 98 Atlas**, yy., ty.
- Oppenheim, Felix E. "National Interest, Rationality, and Morality", **Political Theory**, Volume 15, Issue 3, August 1987, ss.369-389.

- Oran, Baskın. "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Baskın Oran (der.), Cilt. I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 19-53.
- Özersay, Kudret. "Montreaux Boğazlar Konferansı", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Baskın Oran (der.), Cilt. II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss.370-384.
- Özman, Aydoğan. (Çev.), **BM Deniz Hukuku Sözleşmesi**, İstanbul: Deniz Ticaret Odası Yayınları, 1984.
- Papadopoulos, Constantine A. "Greece and the European Agenda: EU Enlargement and European Monetary Union", **Center For European Studies**, February 1998, <http://www.ciaonet.org/wps/pac01/index.html>, 29/12/2002.
- Parla, Reha. (der.), **Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri**, İkinci Baskı, Lefkoşe: y.y., 1987
- Pazarcı, Hüseyin. "Ege'deki Deniz Sorunlarında Türk ve Yunan Görüşleri: Hukuki Açıdan", **Ege'de Deniz Sorunları Semineri**, Ankara: AÜSBF; ODTÜİBF Yayınları, 1986, ss. 79-93.
- Pazarcı, Hüseyin. "Lozan Antlaşması'ndan 1974'e Kadar Ege'ye İlişkin Gelişmeler ve Yunanistan'ın Ege Politikası", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri: Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986, ss. 19-34.
- Pazarcı, Hüseyin. **Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1992.
- Pazarcı, Hüseyin. **Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap**, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1998.
- Platias, Athanasios. "Greece's Strategic Doctrine: In Search of Autonomy and Deterrence", **The Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences**, Dimitri Constans (edt.), New York: St. Martin's Press, 1991, ss. 91-108.

Platias, Athanasios. "Greek Deterrence Strategy", <http://www.idis.gr/people/platias/html>, 20/12/2002.

Platias, Athanassios, "Greek Deterrence Strategy", **The Aegean Sea After the Cold War**, Aldo Chircop, Andre Gerolymatos and John O. Iatrides (eds.), New York: St. Martin's Press Inc., 2000, ss. 61-86.

Powell, Robert. "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", **The American Political Science Review**, Volume 85, Issue 4, December 1991, ss. 1303-1320.

Rochester, J. Martin. "The Paradigm Debate in International Relations and Its Implications for Foreign Policy Making: Toward a Redefinition of the 'National Interest' ", **The Western Political Quarterly**, Volume 31, Issue 1, March 1978, ss. 48-58.

Russett, Bruce ve Starr, Harvey. **World Politics: The Menu for Choice**, 4th Edition, New York: W. H. Freeman and Company, 1992.

Scovazzi, Tullio. "Maritime Limits and Boundaries in the Aegean: Some Maps with Legal Commentaries", **Aegean Issues: Problems-Legal and Political Matrix**, Seyfi Taşhan(edt), Ankara: Foreign Policy Institute, 1995, ss.77-103.

Shaw, Malcolm N. **International Law**, 4th edition, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Simitis, Kostas. "Cyprus and Greek-Turkish Relations the Priorities till Elections", <http://www.ana.gr/>, 27/05/2003.

Sinagra, Augusto. "The Problem of Delimiting the Territorial Waters between Greece and Turkey in the Aegean Sea", **The Aegean Sea 2000: Proceedings of the International Symposium on the Aegean Sea**, Bayram Öztürk (edt.), İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000, ss. 170-178.

Sonyel, Salahi R. "Disinformation — The Negative Factor in Turco-Greek Relations", **Perceptions Journal of International Affairs**, March-May 1998,

Vol. III, Number. 1, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/III-1/sonyel.htm>, 04/09/2002.

Sönmezoglu, Faruk. **ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)**, İstanbul: Der yayınevi, 1995.

Sönmezoglu, Faruk. **Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler: Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, İstanbul: Der Yayınları, 2000.

Sönmezoglu, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000.

Stagos, Petros N. "Limni'nin NATO Düzeni İçindeki Yerine İlişkin Türk-Yunan Uyuşmazlığı: Yunanistan'ın Tutumundaki Amaçlar ve Etkiler", **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Semih Vaner (der.), İstanbul: Metis Yayınları, 1990, ss. 191-207.

Stearns, Monteagle, "The Security Domain. A U.S. Perspective", **Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization**, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, ss. 239-244.

Strati, Anastasia. "Greece and the Law of the Sea: A Greek Perspective", **The Aegean Sea After the Cold War**, Aldo Chircop, Andre Gerolymatos and John O. Iatrides (eds.), New York: St. Martin's Press Inc., 2000, ss. 89-102.

Şimşek, Halil. **Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.

Tarhanlı, Turgut. "Ege'de Soğukluk", **Radikal**, 31.10.2002.

The Treaty of Peace Between Turkey and Greece, **American Journal of International Law**, Volume 8, January 1914, ss. 46-55.

Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne, <http://www.ciaonet.org/mes/mes07/index.html>, 24.08.2002.

Triantaphyllou, Dimitrios. "Further Turmoil Ahead?", **Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization**, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, ss. 56-79.

- Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dışışleri Bakanlığı, **Turkish-Greek Relations and Aegean Problems**, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ad/ade/adea/default.htm#7>, 31/10/2002.
- Türkiye Cumhuriyeti Devleti Milli Savunma Bakanlığı, **Beyaz Kitap**, <http://www.msb.gov.tr/Birimler/GnPPD/GnPPDBeyazKBol4Kis1.htm>, 20/02/2003.
- Türkiye Cumhuriyeti Devleti Milli Savunma Bakanlığı, **Beyaz Kitap**, <http://www.msb.gov.tr/Birimler/GnPPD/GnPPDBeyazKBol2Kis5.htm>, 20/02/2003.
- Türk-Yunan İlişkileri Sorunlar-Argümanlar**, y.y., t.y.
- Ulman, Haluk. "Anlaşmaya Niyeti Olmayınca", **Dünya**, 31.10.2002.
- Uluslararası İlişkiler Ajansı. **Türk-Yunan İlişkilerinde "Ege Sorunu"**, İstanbul: INAF, 1991.
- Ünal, Hasan. "Türkiye ve Yunanistan: Hamle Zamanı", **Görüş Dergisi**, Sayı 29, Ocak-Şubat 1997, (TÜSİAD Yayını), ss. 42-47.
- Ünal, Hasan. "Yeni Bir Kardak mı?", **Zaman**, 17.05.1999.
- Veremis, Thanos. "The Protracted Crisis", **Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization**, Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), Virginia: Brassey's Inc., 2001, ss.42-55.
- Veremis, Thanos. "The Ongoing Aegean Crisis", **Thesis A Journal of Foreign Policy Issues**, http://www.hri.org/MFA/thesis/spring97/aegean_crisis.html, 15/01/2003.
- Viotti, Paul R. and Kauppi, Mark V. **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, 2nd edition, New York: Macmillan Publishing Company, 1993.
- Wheeler Nicholas J. ve Booth, Ken. "The Security Dilemma", **Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World**, John Baylis ve N.J. Rengger (ed.), New York: Oxford University Press, 1992, ss. 29- 60.

- Wilson, Andrew. "The Aegean Dispute", **Greece and Turkey: Adversity in Alliance**, Jonathan Alford (ed.), Aldershot: International Institute for Strategic Studies and Gower Publishing Company, 1984, ss. 90-130.
- Wolfers, Arnold. "National Security as an Ambiguous Symbol", **Political Science Quarterly**, Volume 67, Issue 4, December 1952, ss.481-502.
- Xydis, Stephen G. "Coups and Countercoups in Greece: 1967-1973", **Political Science Quarterly**, Volume 89, Issue 3, Autumn 1974, ss. 507-538.
- Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri**, Çev: Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık, İstanbul: Sabah Kitapları, 1998.

DİĞER KAYNAKLAR

- Athens News Agency Bulletin**, 31/01/1996,
<http://www.hri.org/news/greek/ana/1996/96-01-31.ana.html>, 20/02/2003.
- CIA World Factbook**, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gr.html>,
16/05/2003.
- CIA World Factbook**, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/tu.html>,
16/05/2003.
- Cumhuriyet**, 01/01/1999.
- Greek Ministry of Defence**, <http://www.mod.gr/ENGLISH/newver/Defence.htm>,
17/02/2003.
- Greek Ministry of Defence**, <http://www.mod.gr/ENGLISH/newver/Economics.htm>,
17/02/2003.
- Helsinki Summit Presidency Conclusions**,
http://europa.eu.int/council/off/conclu/dec99/dec99_en.htm, 20/12/2002.
- Hürriyet**, 23/02/1999.
- Imerisia**, "The Greek Foreign Policy in the Next Three Years",
http://www.papandreou.gr/2002/January/mpa_news_greekFP_19012002.html,
20/04/2003.
- International Helsinki Federation for Human Rights, 1999 Report**,
<http://www.hrw.org/reports/1999/greece/Greec991-02.htm>, 22/03/2003.
- Milliyet**, 01/01/1999.

Milliyet, 19/02/1999.

Radikal, 23/02/1999.

Statement of the European Commission,

<http://www.greekembassy.org/press/bulletin/feb96.html>, 04/11/2002.

The New York Times, “Greece and Turkey Trade Barbs Over Airspace”,

<http://www.nytimes.com/2003/05/16/international/europe/16TURK.html?ntema=10>, 15/06/2003.

The New York Times, 16/05/2003.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması, Greece Turns Down Turkish Proposals Of 12 February 1998 Information Note On The Turkish Views Regarding The Greek Reply, February 26, 1998, <http://www.mfa.gov.tr/grupb/ba/baa98/february/01.htm>, 21/03/2003.

World Bank GDP Statistics, <http://www.worldbank.org/data/databytopic/GDP>, 12/05/2003.

World Bank Population Statistics, <http://www.worldbank.org/data/databytopic/POP>, 12/05/2003.

<http://www.deik.org.tr/councils.asp?councilId=13>, 14/04/2003.

http://www.geocities.com/t_volunteer/greece/megali_idea.htm, 20/02/2003.

<http://www.greekembassy.org/press/bulletin/feb96.html>, 06/11/2002.

<http://www.hri.org/MFA/foreign/bilateral/imiaen.htm>, 01/01/2003.

<http://www.hri.org/news/greek/ana/1999/99-12-13.ana.html>, 22/04/2003.

http://www.kho.edu.tr/yayinlar/btym/yayinlistesi/yayinlar/Yayin1999/215-yunanistanla%20iliskiler.htm#_ftn1, 17/04/2003.

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupc/cb/1999/12/14121991.htm>, 20/04/2003.

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupc/cb/2000/06/07062000.htm>, 12/04/2003.

<http://www.milliyet.com.tr/1997/02/18/ekonomi/eleni.html>, 14/04/2003.

<http://www.nato.int/docu/pr/2001/table2.pdf>, 14/02/2003.

<http://www.nato.int/docu/pr/2001/table3.pdf>, 14/02/2003.

<http://www.nato.int/docu/pr/2001/table6.pdf>, 14/02/2003.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/133050.asp>, 29/05/2003.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/217449.asp>, 27/05/2003.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/217630.asp>, “AB’den Türkiye’ye Yunanistan Uyarısı”, 28/06/2003.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/219737.asp>, “AB Yunanistan’dan ‘İhlal Raporu’ İstiyor”, 11/06/2003.

<http://www.tcea.org.uk/Haber/KRONOLOJI.htm>, 01/03/2003.

<http://www.tusiad.org/haberler/basin/duyuruno207.pdf>, 17/04/2003.

<http://www.tusiad.org/haberler/basin/duyuruno261.pdf>, 17/04/2003.

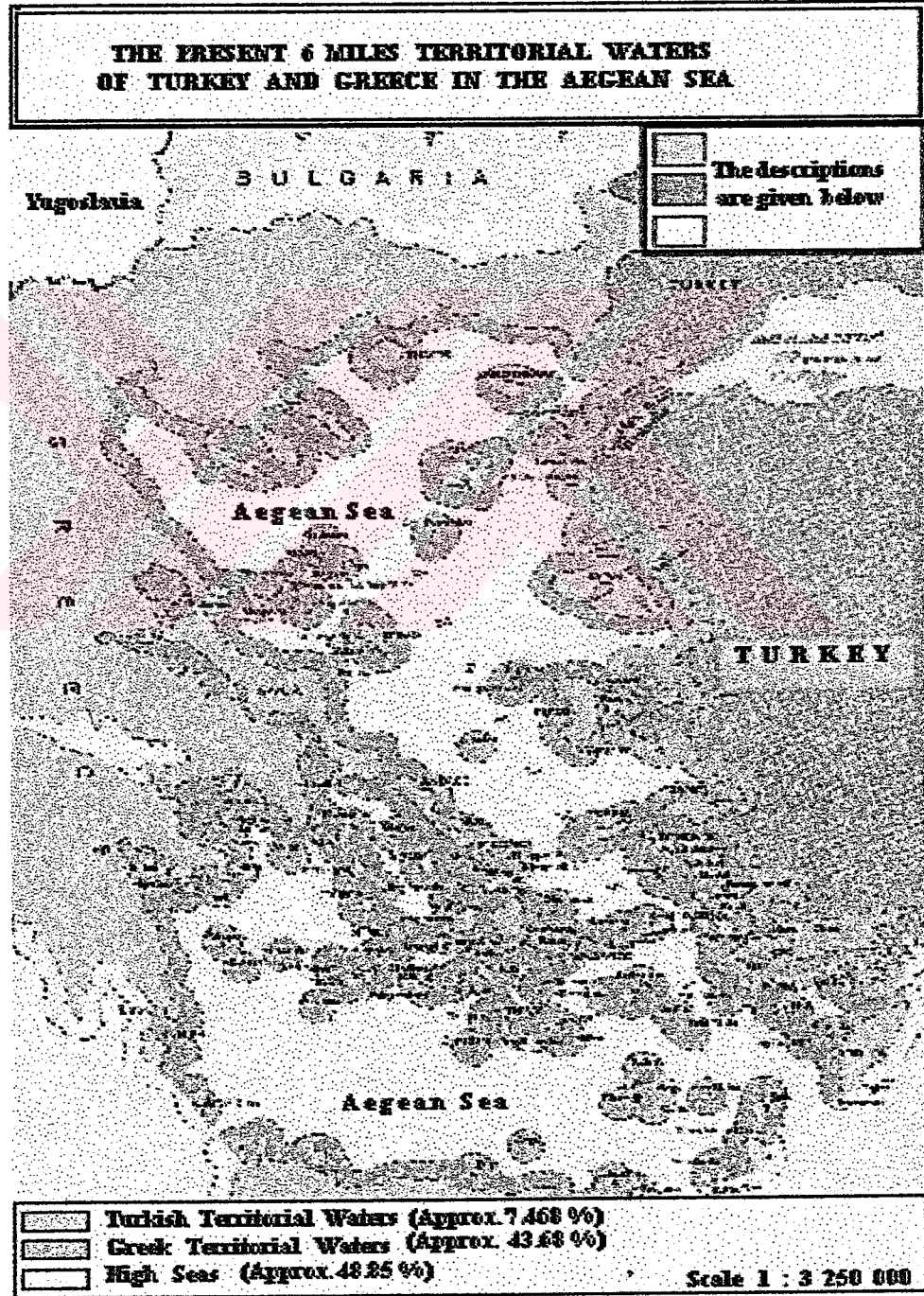
http://www.worldrover.com/history/greece_history.html, 20/12/2002.

EK-I

GÜNÜMÜZDE EGE DENİZİNDE UYGULANAN 6 MİLLİK KARASULARI GENİŞLİĞİNDE KARASULARI ALANLARININ DURUMU

EK-II

EGE DENİZİNDE 12 MİL KARASULARI GENİŞLİĞİ UYGULANMASI HALİNDE OLUŞACAK DURUM

